

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ 2011: ΤΟΜΟΣ 86ος

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

2011

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Σ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ

137396 | 2012

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ
Πανεπιστημίου 28, 10679 Αθήναι
www.academyofathens.gr
dim@academyofathens.gr

ISSN 0369-8106

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α

ΤΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ 2011: ΤΟΜΟΣ 86ος

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

2011

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

τοῦ 86ου Τόμου τῶν Πρακτικῶν τοῦ ἔτους 2011

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

	Σελ.
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011	9
ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ (1913-2006)	17
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 20ΗΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011	51
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2011	53
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 24ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 2011	55
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 29ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 2011	59
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 31ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 2011	61
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 5ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2011	63
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2011	75
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 14ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2011	97
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3ΗΣ ΜΑΪΟΥ 2011	103
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 26ΗΣ ΜΑΪΟΥ 2011	137
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 2ΑΣ ΙΟΥΝΙΟΥ 2011	151
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 16ΗΣ ΙΟΥΝΙΟΥ 2011	155
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2011	157
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2011	161
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 29ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2011	183
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗ- ΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ – ΙΑΝΕ	197
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ	199

ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ	206
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ	212
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ	214
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΝΕΟΛΟΓΙΣΜΩΝ	216
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ	220
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ	225
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΚΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	229

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΔΙΑΔΟΧΗ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ*

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΧΩΡΟΥΝΤΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ
κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

Κατ' ἔθος θὰ προβῶ στὴ συνοπτικὴ ἀναφορὰ στὴν ἐπιστημονικὴ δραστηριότητα τῶν Κέντρων καὶ τῶν Γραφείων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὰ ὁποῖα, ἐπανδρωμένα μὲ ὀγδόντα περίπου ἐκλεκτοὺς ἐπιστήμονες, συνδράμουν ἀποφασιστικὰ τὸ ἐπιστημονικὸ τῆς ἔργου.

Τὸ Κέντρον Ἑρένης τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωμάτων, ἀρχαιότερο ὡς Ἱστορικὸν Λεξικὸν καὶ αὐτῆς τῆς Ἀκαδημίας, μὲ διευθύντρια τὴν κ. Μπασέα-Μπεζαντάκου, συνεχίζει τὴ σύνταξιν καὶ ἀρχειοθέτησιν μεγάλου ἀριθμοῦ νέων καὶ παλαιῶν γλωσσικῶν λημμάτων, προετοιμάζοντας ταυτόχρονα τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἑκτοῦ τόμου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

Τὸ Κέντρον Ἑρένης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, μὲ διευθύντρια τὴν κ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, ταξινομήσῃ, ἀρχειοθέτησῃ καὶ μελέτησῃ τὸ πλούσιο λαογραφικὸ ὕλικὸν ποὺ ἔχει συλλέξει.

Στὸ Κέντρον Ἑρένης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ, μὲ διευθύνουσα τὴν κ. Σταμούλη, ἐρευνήθησαν καὶ μελετήθησαν ἐντυπες πηγές καὶ χειρόγραφα καὶ ταξινομήθησαν πληροφορίες γιὰ πρόσωπα καὶ πράγματα ἀπὸ τὸν βίον τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Τὸ Κέντρον Ἑρένης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς κ. Παπαρρήγα-Ἀρτεμιάδη, προώθησεν τὴν διερεύνησιν τῶν μορφῶν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου διαχρονικὰ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς μεταβυζαντινοὺς αἰῶνες ἕως τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν.

* Δημοσίαι Συνεδρία τῆς 13ης Ἰανουαρίου 2011.

Τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, με διευθύντρια τὴν κ. Γαρδίκια-Κατσιαδάκη, ἐξεπλήρωσε τὸν σκοπὸ τῆς διερεῦνησης καὶ τῆς ἀνάδειξης ἱστορικῶν φαινομένων πού συνάπτονται με τὶς κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ διεργασίες καὶ με τὶς ἐξελίξεις τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Γραμματείας, με διευθυντὴ τὸν κ. Οἰκονομάκο, παρουσίασε σειρά ἀπὸ μελέτες γιὰ ἑλληνικὰ καὶ λατινικά, ἀρχαῖα καὶ βυζαντινά, κείμενα.

Τὸ Κέντρον Ἐρευνῶν Ἀστρονομίας καὶ Ἐφαρμοσμένων Μαθηματικῶν, με διευθύνοντα τὸν κ. Πάτση, διεξήγαγε ἔρευνες στοὺς τομεῖς τῆς Γαλαξιακῆς Δυναμικῆς, τῆς Μή-Γραμμικῆς Δυναμικῆς καὶ τοῦ Χάους, τῆς Ἡλιακῆς Φυσικῆς, τῆς Μαγνητοϋδροδυναμικῆς καὶ τῆς Κοσμολογίας καὶ Βαρύτητας.

Τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, τὸ ὁποῖο ἔχει διευθύντρια τὴν κ. Πρωτοπαπᾶ-Μαρνέλη, ἐντρυφήσε κυρίως σὲ ἀγνωστες καὶ ἐλάχιστα μελετημένες πτυχὲς ἀπὸ ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων — ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν ἀρχαίων καὶ, κατ' ἐξάιρεση, τῶν νεωτέρων σχολιαστῶν τους.

Με διευθύντρια τὴν κ. Χριστοφίδου, τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης Ἐπιστημονικῶν Ὁρων καὶ Νεολογισμῶν, μέσω κυρίως τοῦ τύπου, ἀποθησαύρισε ἑλληνογενεῖς νεολογισμοὺς καὶ ἐντόπισε ξενόγλωσσους με στόχο τὴν ἀπόδοσή τους στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Ἡ συστηματικὴ ταξινόμησή τους ἀποβλέπει μακροπρόθεσμα στὴ σύνταξη ἐνὸς ἀντίστροφου λεξικοῦ νεολογισμῶν.

Ὁ σκοπὸς τοῦ Κέντρον Ἐρεῦνης Φυσικῆς τῆς Ἀτμοσφαιράς καὶ Κλιματολογίας, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ κ. Τσελιούδη, ἐντοπίζεται στὴ μελέτη τῶν προβλημάτων τοῦ περιβάλλοντος σὲ πλαίσιο παγκόσμιο καὶ, κυρίως, ἑλληνικὸ παράλληλα, ἐξ ἄλλου, συντονίζει τὴν προσπάθεια τῆς Τράπεζας τῆς Ἑλλάδος γιὰ ἐπισήμανση τῶν οἰκονομικῶν ἐπιπτώσεων τῆς κλιματικῆς ἀλλαγῆς.

Τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἀρχαιότητος, με διευθύντρια τὴν κ. Πιπιλῆ, ἐντοπίζοντας τὸ ἐπίκεντρο τῆς ἐργασίας του στὸ πεδίο τῆς Προϊστορικῆς καὶ τῆς Κλασσικῆς Ἀρχαιολογίας, διεξήγαγε ἔρευνες γιὰ τὴν προϊστορικὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Λῆμνο, καθὼς καὶ γιὰ τὴ μεταγενέστερη Βοιωτία, τὴν Ἀττικὴ καὶ τὴ Ρόδο.

Τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας, με διευθύνουσα τὴν κ. Στυλιανούδη, μελέτησε ἐποικοδομητικὰ τὰ κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ φαινόμενα τῆς μετανάστευσης στὴν Ἑλλάδα καὶ τὶς ἐπιπτώσεις τους στὸ δίκαιο, στὴν ἐκπαίδευση καὶ στὴν οἰκογένεια σὲ ἐθνικὸ καὶ τοπικὸ ἐπίπεδο.

Τὸ Κέντρον Ἑρεῖνης τῆς Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Τέχνης, με διεύθυνουσα τὴν κ. Μπίθα, κατέγραψε τὰ Εὐρετήρια τῶν Βυζαντινῶν Τοιχογραφιῶν σὲ νησιὰ τῶν Δωδεκανήσων, στὰ Ἐπτάνησα, τὴν Κρήτη, τὴν Εὐβοία, τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη, συνέχισε τὴν ἀποδελτίωση μὲ στόχο τὴ σύνταξιν σὲ συνοπτικὴ μορφή τοῦ Γενικοῦ Εὐρετηρίου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Τοιχογραφιῶν Ἑλλάδος καὶ ἐπεξεργάστηκε συστηματικὰ μέρος τοῦ Ἀρχείου Ἁγίου Ὁρους τοῦ Παύλου Μυλωνᾶ.

Τέλος, τὸ Κέντρον Ἑρευνῶν Θεωρητικῶν καὶ Ἐφαρμοσμένων Μαθηματικῶν, με διεύθυνοντα τὸν κ. Καστῆ, ἐστίαστηκε στὴ δημιουργία ἀλγορίθμων ἀνακατασκευῆς ἱατρικῆς εἰκόνας προκειμένου νὰ ὑπάρξει τριδιάστατη εἰκόνα στὰ σύγχρονα ἀπεικονιστικὰ συστήματα PET, CT καὶ SPECT.

Ἀπὸ τὰ Γραφεῖα Ἑρευνῶν, τὰ ὅποια τελοῦν ὑπὸ τὴ διεύθυνση ἀρμόδιων ἀκαδημαϊκῶν, τὸ Γραφεῖον Θεωρητικῆς καὶ Ἐφαρμοσμένης Μηχανικῆς προώθησε τὴν ἐκπόνηση ἐρευνῶν, ἀπὸ τίς ὅποιας προέκυψαν δημοσιεύσεις σὲ ἔγκριτα διεθνή περιοδικά, καὶ συνέβαλε στὴ διοργάνωση διεθνῶν ἐπιστημονικῶν ἐκδηλώσεων στὸν τομέα τῆς Μηχανικῆς.

Τὸ Γραφεῖον Ἐπιστήμης τῆς Πληροφορικῆς καὶ Ἡλεκτρονικῆς ἐπεξέτεινε τὴν ἔρευνα ἐπὶ τῆς ὑπολογιστικῆς ὑποβοηθούμενης διάγνωσης τοῦ καρκίνου τοῦ μαστοῦ μέσῳ Βάσης Δεδομένων Ἐθνικοῦ Μητρώου, ὑπολογιστικῆς ἐκτίμησης ἐπικινδυνότητας ἀπεικονιστικῶν καὶ ἄλλων εὐρημάτων, τηλεδιάγνωση μαστογραφιῶν καὶ διαδικτυακὴ εὐαίσθητοποίηση καὶ ἐνημέρωση τοῦ πληθυσμοῦ.

Τὸ Γραφεῖον Πειραματικῆς Φυσικῆς ἀπέβλεψε στὴν προαγωγή τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνολογίας τῆς ἐνέργειας καὶ στὴν εἰς βάθος μελέτη τῶν ἐνεργειακῶν ἀναγκῶν στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ Γραφεῖον Στρατιωτικῶν καὶ Ἀμυντικῶν Θεμάτων ἐρεύνησε θέματα ποὺ ἀνάγονται στὸ ἀντικείμενό του, μέσῳ συνεδρίων καὶ ἡμερίδων καὶ ἄρθρων στὸν τύπο, ἐπιδιώκοντας πάντοτε συνεργασία μὲ τίς Ἐνοπλίες Δυνάμεις.

Τὸ Γραφεῖον Διαστημικῆς Ἑρεῖνης καὶ Τεχνολογίας ἐνεβάθυνε τὴ διερεύνηση τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος καί, γενικότερα, τῶν διαστημικῶν φαινομένων.

Τὸ Γραφεῖον Τεχνικῆς Σεισμολογίας ἀσχολήθηκε μὲ τὴ διεπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη θεμάτων σεισμικῆς ἐπικινδυνότητας ποὺ ἀφοροῦν τὴν προστασία τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς καὶ τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας τῆς χώρας, γενικότερα καί, εἰδικότερα, μὲ τὴ συλλογὴ τεχνικῶν πληροφοριῶν σχετικὰ μὲ τὴν κατασκευὴ καὶ τὴν ἀντισεισμικὴ συντήρηση τοῦ Μεγάρου τῆς Ἀκαδημίας.

Τὸ Γραφεῖον Ἐπιδημιολογικῶν Ἐρευνῶν συμμετέσχε σὲ διακεκριμένο διεθνὲς ἐπιστημονικὸ δίκτυο γιὰ τὴν ἐπισήμανση γενετικῶν πολυμορφισμῶν ποὺ σχετίζονται μὲ κακοήθεις νεοπλασίες.

Τὸ Γραφεῖον Ἐρευνῆς τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης ὑλοποίησε τὸ γενικότερο εὐρετήριο ἔργων ὑπαίθριας γλυπτικῆς σὲ δημόσιους χώρους τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴ φωτογραφικὴ ἀποτύπωση μνημείων στὴν Κρήτη.

Τὸ Γραφεῖον Ἐρευνῶν τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἔρευνας ἀρχεῖακοῦ ὕλικοῦ, ἐντόπισε, χρονολόγησε, φωτογράφησε καὶ ἀποτύπωσε —στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικὸ— τὰ ἔργα τοῦ ἐκλιπόντος μέλους καὶ εὐεργέτη τῆς Ἀκαδημίας Βασιλείου Κουρεμένου καὶ προετοίμασε ἱστοσελίδα ὅπου προβάλλονται βιογραφικὰ πορτραῖτα καὶ ἐργογραφία τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχιτεκτόνων ἀκαδημαϊκῶν.

Τέλος, τὸ Γραφεῖον Ἐρευνῆς Διεθνῶν καὶ Συνταγματικῶν Θεσμῶν συνέχισε τὶς ἔρευνες μὲ ἀντικείμενο τοὺς τίτλους κυριαρχίας τῆς Ἑλλάδος, τὸ καθοριστῶς τῶν ναυτικῶν καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἐπιστῆμη τοῦ διεθνοῦς δικαίου.

Μέσο γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν ἐπιδιώξεων αὐτῶν ὑπῆρξε ἡ ἔνταξη τῶν ἐρευνητῶν σὲ συγκεκριμένα προγράμματα, ὀρισμένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχουν ἐκπονηθεῖ ὑπὸ τὸ κράτος εὐρύτερης διεθνοῦς ζήτησης — ὅπως ἡ ἀνταπόκριση τοῦ Κέντρου Ἐρευνῆς τῆς Ἀρχαιότητος, ἀφενός, καὶ τοῦ Κέντρου Ἐρευνῆς τῆς Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Τέχνης, ἀφετέρου, στὸ αἶτημα τῆς Διεθνοῦς Ἐνωσης Ἀκαδημιῶν (U.A.I.) μὲ τὴν ἔκδοση, καὶ κατὰ τὸ ἔτος 2010, ἰδιαίτερα καλαίσθητων τόμων: εἰδικότερα, τὸ πρῶτο συμμετέχει στὶς σειρὲς «Corpus Vasorum Antiquorum», «Tabula Imperii Romani» καὶ «Sylloge Nummorum Graecorum» καὶ τὸ δεύτερο στὴ σειρά «Corpus de la Peinture Monumentale Byzantine». Ἐξ ἄλλου, τὸ Κέντρον Ἐρευνῆς τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, στὸ πλαίσιο τοῦ εὐρωπαϊκοῦ προγράμματος «Culture 2007-2009», συμμετέχει σὲ ἔρευνα γιὰ τὴν ποιμενικὴ ζωὴ στὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον καὶ τὸ Γραφεῖον Θεωρητικῆς καὶ Ἐφαρμοσμένης Μηχανικῆς ἐκπονεῖ μελέτες στὸν εἰδικότερο τομέα του. Ἐπίσης, τὸ Κέντρον Ἐρευνῆς Φυσικῆς τῆς Ἀτμοσφαιρας καὶ Κλιματολογίας συνεργάστηκε σὲ ἑπτὰ προγράμματα κυρίως τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πανευρωπαϊκῶν Ὄργανισμῶν.

Ἡ ἐπικοινωνία μὲ ἀντίστοιχα Ἰδρύματα τοῦ ἐξωτερικοῦ ὑπηρετεῖται καὶ μὲ ἄλλους, ἐπίσης, τρόπους. Πρῶτον, μὲ τὴν ὀργάνωση συνεδρίων. Τὸ Κέντρον Ἐρευνῆς τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας ὀργάνωσε διεθνὲς συνέδριο μὲ τὸν τίτλο «Λαϊκὸς πολιτισμὸς καὶ ἔντεχνος λόγος (Ποίηση-Πεζογραφία-Θέατρο)», τὸ Κέντρον Ἐρευνῆς τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ μὲ

θέμα «Agricultural cooperatives in South and Central Europe, 19th-20th century: a comparative approach», ενώ το Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ὀργάνωσε δύο συνέδρια, ἓνα ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸ Ἑλληνορθόδοξο Πατριαρχεῖο τῆς Ἀλεξάνδρειας πάνω στὸ ἀντικείμενο «Ἡ ἔννοια τοῦ πολίτη στὴν Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία» καὶ ἓνα σὲ συνεργασία μὲ τὸ Πανεπιστήμιο Κύπρου μὲ τίτλο «Φιλοσοφία-Λογοτεχνία-Φιλολογία: παράδοση καὶ ἀποσπάσματα». Τέλος, τὸ Γραφεῖον Πειραματικῆς Φυσικῆς συνέστησε δεκαεπταμελὴ ὁμάδα ἐργασίας, ἡ ὁποία μελέτησε τὸ θέμα «Ἡλεκτροπαραγωγή στὴν Ἑλλάδα: ὀρυκτὰ καύσιμα, ἀνανεώσιμες πηγές ἐνέργειας καὶ προοπτικὴ ἐνεργειακοῦ ἐφοδιασμοῦ».

Δεύτερον, μὲ τὴν καρποφόρα συμμετοχὴ συνεργατῶν τῶν Κέντρων σὲ συνέδρια, ἡμερίδες καὶ σεμινάρια σὲ ἑλληνικὸ καί, κυρίως, διεθνὲς ἐπίπεδο.

Τρίτον, μὲ τὴν ἀποκατάσταση δεσμῶν διμεροῦς ἢ πολυμεροῦς συνεργασίας μὲ ἀντίστοιχα Κέντρα τοῦ ἐξωτερικοῦ. Συγκεκριμένο παράδειγμα, ἡ συνεργασία τοῦ Κέντρον Ἐπιστημονικῶν Ὁρῶν καὶ Νεολογισμῶν μὲ τὴν Αὐστριακὴ Ἀκαδημία καὶ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης πάνω σὲ γλωσσολογικὰ θέματα, τοῦ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Τέχνης μὲ τὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο τῆς Ἀλβανικῆς Ἀκαδημίας γιὰ ἔρευνες στὴν περιοχὴ τῶν Ἁγίων Σαράντα ἢ τοῦ Γραφείου Διεθνῶν καὶ Συνταγματικῶν Θεσμῶν μὲ τὸ δίκτυο τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν χάριν τῆς διεθνοῦς προστασίας τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων.

Τέταρτον, τέλος, μὲ τὴ δημοσίευση πλήθους ἐπιμέρους συμβολῶν σὲ ἔγκυρα περιοδικὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Στὰ αὐτοτελῆ, ἐξ αὐτῶν, δημοσιεύματα ἀναφέρθηκε ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κ. Βασίλειος Χ. Πετράκος κατὰ τὴ δημοσίαι συνεδρίαση τῆς 28ης Δεκεμβρίου 2010.

Ὡς σημαντικὴ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ καὶ ἡ πρωτοβουλία τῶν Κέντρων γιὰ τὴν ὀργάνωση σεμιναρίων. Σὲ ἐβδομαδιαία βάση διεξάγονται τὰ σεμινάρια τοῦ Κέντρον Ἐρευνῶν Ἀστρονομίας καὶ Ἐφαρμοσμένων Μαθηματικῶν μὲ μελετητὲς διακεκριμένους ἐπιστήμονες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικὸ. Τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας διεξάγει ἐπίσης μηνιαῖο σεμινάριο διδασκόντων φιλοσοφίας. Οἱ ἐρευνητὲς τῶν δύο Κέντρων, καθὼς καὶ τοῦ Γραφείου Διαστημικῆς Ἐρεῦνης καὶ Τεχνολογίας, καθοδηγοῦν ἐπίσης μεταπτυχιακοὺς φοιτητὲς καὶ ὑποψήφιους διδάκτορες στὴν ἔρευνα καὶ ἐνίοτε μετέχουν ὡς μέλη τῶν ἐξεταστικῶν ἐπιτροπῶν τους.

Μὲ πρωτοβουλία, ἐπίσης, τῶν Κέντρων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὀργανώθηκαν ἐκθέσεις. Τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας ὀργά-

νωσε έκθεση σέ συνεργασία με την Έλληνοαμερικανική Ένωση με αντικείμενα από τη συλλογή του έθνολόγου Ν. Παπαγεωργίου, όπως και αντίστοιχη έκθεση με θέμα: «Ερυσίχθων. Σύγχρονη ανάγνωση του μύθου». Καθοριστική, έξ άλλου, ήταν ή συμμετοχή του Γραφείου Έρευνών τής Αρχιτεκτονικής στην έκθεση «Ρωμαίοι αρχιτέκτονες τής Πόλης στην περίοδο του εκδυτικισμού» που παρουσιάστηκε στην Κωνσταντινούπολη.

Ζωτική ανάγκη τών Κέντρων τής Ακαδημίας Αθηνών είναι ή λειτουργία ειδικής, σέ κάθε περίπτωση, βιβλιοθήκης, ή όποία ενημερώνεται και εμπλουτίζεται κατ' έτος με νέα άποκτήματα. Ένίοτε, έξ άλλου, επέκτείνεται και χάρις σέ δωρεές όπως ή προσφορά του κ. Μ. Σακελλαρίου στο Κέντρον Έρεύνης τής Ιστορίας του Νεωτέρου Έλληνισμού ή τής άείμνηστης Άγγελικής Λαΐου στο Κέντρον Έρεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Έλληνισμού.

Θά άποτελούσε, τέλος, παράλειψη ή τυχόν μη άναφορά στην άλματώδη πρόοδο που έχουν έπιτελέσει τά Κέντρα τής Ακαδημίας στην ήλεκτρονική διαχείριση του ύλικού τους. Με τον τρόπο αυτό άφενός έπισπεύδεται ή συγκέντρωση του άναγκαίου ύλικού και άφετέρου εξοικονομείται χρόνος για την ποσοτική και ποιοτική άνάλυσή του. Η προμήθεια ύπολογιστών, ή καταγραφή, ή ψηφιοποίηση και ή άξιοποίηση τών άποτελεσμάτων κάθε έρευνας, ή διευκόλυνση τής συμμετοχής σέ ευρύτερα έπιχειρησιακά προγράμματα, ή διάδοση έπιστημονικών πορισμάτων ύποδηλώνει μιá όλοένα και περισσότερο έκτεταμένη πρακτική. Ένδεικτικά, ή Ακαδημία Αθηνών έξασφάλισε ρόλο συντονιστή στο έργο «Δημιουργία Δικτύου Υποδομών για την Έρευνα στις Άνθρωπιστικές Έπιστήμες», τό όποιο τελεί ύπό την αίγίδα τής Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας.

Ίδιαίτερη θέση διατηρεί έντός τής Ακαδημίας τό Ίδρυμα Υατροβιολογικών Έρευνών, τό όποιο, έπανδρωμένο με έκατοντάδες έπιστήμονες και με ένα θαυμαστό κτίριο, συστεγάζει πολλαπλές έρευνητικές δραστηριότητες — τή βασική βιολογική έρευνα, την κλινική έρευνα, την έρευνα στην Πειραματική Χειρουργική, τή μελέτη του περιβάλλοντος, καθώς και προηγμένες ιατρικές ύπηρεσίες. Κεντρικός σκοπός του είναι ή διεξαγωγή έρευνας αίχμης, βασικής και κλινικής, ώστε νά έπιταχυνθεί ή άνάπτυξη έφαρμογών για την πρόληψη, τή διάγνωση και τή θεραπεία τών άσθενειών. Τό έργο που άνέπτυξε κατά τό 2010 έντοπίζεται στή διενέργεια έρευνας και την παροχή ύπηρεσιών στους τομείς του καρδιαγγειακού συστήματος, τής Νευροβιολογίας, στις μεταβολικές και στις φλεγμονώδεις άσθένειες, στον καρκίνο και στο πεδίο τών βασικών μηχανισμών ζωής· στή διάρκεια μάλιστα του έτους αυτού εισήχθη ή κλινική κυτταρογενετική και έξατομικευμένη θεραπευτική ιδιαίτερα για κακοήθεις νό-

σους και καρδιοπάθειες. Αξιόλογη είναι και η συνεισφορά του Ίδρύματος στην εκπαίδευση νέων επιστημόνων —υπερδιακοσίων μεταπτυχιακών φοιτητών, υποψηφίων διδασκτόρων και μεταδιδασκτόρων έρευνητών— βάσει και έξι μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών από κοινού με Πανεπιστήμια και Έρευνητικά Κέντρα της χώρας.

Στις δημοσιευμένες, υπέρ εκατό, έρευνητικές έργασίες, προϊόν της όλης αυτής δραστηριότητας, όπως και στο έκδοτικό έργο των υπολοίπων Κέντρων και Γραφείων της Ακαδημίας Αθηνών, αναφέρθηκε —όπως είπα— ο Γενικός Γραμματέας της Ακαδημίας.

Στη διάρκεια, τέλος, του έτους 2010 ολοκληρώθηκαν έννέα έρευνητικά προγράμματα υπό την εποπτεία των άρμοδιών, σε κάθε περίπτωση, τακτικών μελών της Ακαδημίας, τα ακόλουθα: «Δημοσίευση των άνασκαφών των Μυκηθών», «Τοιχώματα από όπλισμένο σκυρόδεμα», «Μέτρηση όστικής πυκνότητας και δεικτών όστικου μεταβολισμού σε εφήβους», «Τό παρόν και τό μέλλον της έλληνικής έμπορικης ναυτιλίας», «Καταγραφή δωρεών, ηλεκτρονική άρχειοθέτηση, ταξινόμηση και δημοσίευση της βιβλιοθήκης και των άρχείων του Κέντρου Έρευνας της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης», «Corpus des Astronomes Byzantines», «Έκσυγχρονισμός της βιβλιοθήκης του ΚΕΕΦ», «Ταφικά σύνολα με διακοσμημένη κεραμική από τό Ακράϊφνιο Βοιωτίας», «Γαλαξιακή Δυναμική».

Παράλληλα, έχει προβλεφθεί ή χρηματοδότηση τεσσάρων νέων προγραμμάτων, από την Εύρωπαϊκή Ένωση ή μέσω Εύρωπαϊκών Κοινοτικών Ταμείων, με διαχειριστή την Έπιτροπή Έρευνών, ή όποια διαχειρίστηκε επιπλέον είκοσι προγράμματα από κληροδοτήματα.

Η Έπιτροπή Έρευνών ανέλαβε επίσης τή διαχείριση τεσσάρων έρευνητικών προγραμμάτων για τή «Δημιουργία Έθνικών Έρευνητικών Δικτύων σε Τομείς που άφορούν τίς Έρευνητικές Υποδομές του Εύρωπαϊκού Όδικου Χάρτη των Έρευνητικών Υποδομών» και χρηματοδοτούνται από την Εύρωπαϊκή Ένωση και από έθνικούς πόρους.

Πέρυσι, κατά την ίδια αυτήν ήμέρα, αναλαμβάνοντας την προεδρία, είχα προαγγείλει ότι θα έστιάσω τίς προσπάθειές μου προς τέσσερις κυρίως κατευθύνσεις: στην επικέντρωση του έργου της στον επιστημονικό και τον πνευματικό, αποκλειστικά, τομέα· στην άναζήτηση των μέσων για τον περαιτέρω έμπλουτισμό του ρόλου της αυτού· στην έπιλογή κατά τό δυνατόν των άρίστων μελών· στην προβολή της πλούσιας προσφοράς που την καθιστά ύστατο καταφύγιο άξιοκρατίας στη χώρα μας.

Μολονότι ὁ χρόνος ἦταν βραχὺς καὶ ἡ συγκυρία ἐκτάκτως ἀρνητική, οἱ προσπάθειες αὐτὲς ἀπέδωσαν καρπούς. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐξεπλήρωσε τὸ ἔργο της ἀποδοτικὰ σύμφωνα μὲ τὸν ὄργανισμό της, τὰ σαράντα πέντε κορυφαῖα τακτικὰ μέλη της καὶ τὰ ὑπὲρ ἑκατὸ ἀντεπιστέλλοντα, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικόν, εἰσέφεραν τὸ ἔργο τους στὸ πεδίο τῆς ἐπιστήμης, τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, τὰ εἴκοσι πέντε καὶ πλέον ἐπιστημονικὰ Κέντρα καὶ Γραφεῖα, ἐπανδρωμένα μὲ ἀξιους συνεργάτες, προσέδωσαν ἐπιπλέον τὴν πλοῦσια συνεισφορά τους, οἱ ἐπιστημονικὲς ἐκδόσεις τῆς Ἀκαδημίας ἔφθασαν συνολικὰ τοὺς ἐννιακὸςίους περίπου τόμους, ἐνῶ, σταθερὰ πάντοτε, ὀργανώνονται διεθνή συνέδρια, ἡμερίδες, διαλέξεις, διατηρεῖται ἡ γόνιμη ἐπικοινωνία μὲ ἀντίστοιχα Ἰδρύματα στὸν διεθνή χῶρο καὶ χορηγοῦνται σὲ ἀξιοσημεῖωτο ἀριθμὸ βραβεῖα καὶ ὑποτροφίες.

Στὴν πολυδύναμη αὐτὴ παρουσία προστέθηκε, κατὰ τὸν χρόνο αὐτό, ἡ διεξαγωγή ἔγκυρων συζητήσεων ἀπὸ μέλη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν πάνω σὲ ζέοντα μείζονα θέματα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἐπιτεύχθηκε ἡ εὐρύτερη συμμετοχὴ τῶν ἐταίρων καὶ τῶν ἀντεπιστελλόντων μελῶν στὶς ἐργασίες της, καταβλήθηκε ἐπίμονη προσπάθεια γιὰ τὴν ἀναφορὰ σὲ θέματα ἔθνικα χωρὶς νὰ παραβιαστεῖ ἡ γενικὴ ἀρχὴ τῆς ἀποχῆς ἀπὸ τὴν τρέχουσα πολιτικὴ, ἐπιδιώχθηκε ἡ ἐνημέρωση πάνω στὶς ἐκδόσεις καὶ τὶς δραστηριότητές της μὲσῶ ἰδικοῦ της βιβλιοπωλείου-ἐκθετηρίου καὶ ἐξαμηνιαίου ἐνημερωτικοῦ δελτίου, ὀλοκληρώθηκε τὸ πρῶτο στάδιο γιὰ τὴν ἀνέγερση καὶ νέου κτιρίου στὸ ἰδιόκτητο οἰκόπεδο τῶν ὁδῶν Σίνα καὶ Βησσαρίωνος καὶ προγραμματίστηκε ἡ κατάλληλη ἀνακατασκευὴ καὶ λειτουργία στὸν παρόντα νεοκλασσικὸ χῶρο τῆς βιβλιοθήκης, ἐστίας συγκέντρωσης τῶν θησαυρῶν ποὺ ἔχουν καταθέσει ἐπιφανῆ μέλη της: ὅλα αὐτὰ ἔγιναν πράξη χωρὶς νὰ αὐξηθεῖ τὸ ἐλλίπεδες προσωπικὸ —ἀντίθετα μάλιστα— καὶ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς αὐστηρῆς τήρησης τῶν γενικῶν κυβερνητικῶν ὁδηγιῶν γιὰ τὴν περιστολὴ τῶν δαπανῶν.

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Καλῶ τὸν κ. Ἀπόστολο Γεωργιάδη, διαπρεπὴ νομικό, νὰ ἀναλάβει τὰ καθήκοντα τοῦ Προέδρου.

Ἀποτελεῖ πηγὴ βαθειᾶς ἱκανοποίησης καὶ ἀνυπόκριτης χαρᾶς ἡ παράδοση τῶν διασήμεων τοῦ Προέδρου σὲ ἀξιους συναδέλφους.

Ἐπίσης, καλῶ τὸν ἀκαδημαϊκὸ κ. Γεώργιο Κοντόπουλο νὰ καταλάβει τὴ θέση τοῦ Ἀντιπροέδρου.

ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ
ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ
(1913-2006)

18 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011

Τὴν Τρίτη 18 Ἰανουαρίου 2011 ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐτίμησε τὴν μνήμη τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη με ἐκδήλωση στὴν Ἀνατολικὴ Αἴθουσα τοῦ μεγάρου της. Κατὰ τὴν ἐκδήλωση αὐτὴ μίλησαν:

- ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Σπύρος Εὐαγγελᾶτος, ὁ ὁποῖος δὲν κατέθεσε τὸ κείμενο τῆς ὁμιλίας του,
- ἡ ἐπίτιμη διευθύντρια τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κυρία Ἄννα Κελεσίδου γιὰ τὸν Μικρασιατὴ Τάσο Ἀθανασιάδη,
- ἡ διδάκτωρ Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κυρία Σταυρούλα Τσούπρου γιὰ τὸν μυθιστοριογράφο Τάσο Ἀθανασιάδη, καὶ
- ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Παναγιώτης Δ. Μαστροδημήτρης γιὰ τὴν δοκιμιογραφία τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη.

Κείμενα τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη ἀνέγνωσε ἡ κυρία Κατερίνα Χέλμη.

Ο ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΗΣ ΤΑΣΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

ANNA ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ

Ἐπίτιμη Διευθύντρια τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης
τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Μπορεῖ, ὅπως παρατηρήθηκε¹, «ἡ μικρασιατικὴ ταυτότητα τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη νὰ παρέμεινε» ἀρκετὸ καιρὸ «ἀγνωστὴ γιὰ πολλοὺς», καθὼς στὸ εὐρύτερα γνωστὸ μυθιστορηματικὸ ἔργο του ἡ δράση τοποθετεῖται «σὲ περιοχὲς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου»: ἐντούτοις, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς μικρασιατικῆς καταγωγῆς τοῦ συγγραφέα μὲ τὸ μυθιστόρημα *Τὰ παιδιὰ τῆς Νιόβης*, στοὺς δύο πρώτους τόμους τοῦ ὁποίου ἱστορεῖται ἡ ζωὴ στὴ γενέτειρα τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη, τὸ Σαλιχλί, τὶς Σάρδεις τῆς ἀρχαίας Λυδίας, στὰ χρόνια 1917-1922, ἂν ὄχι κυρίως τὸ θέμα, τὸ ἦθος τῆς μικρασιατικῆς ψυχῆς δομεῖ ρητὰ ἢ νοερὰ ὅ,τι ὁ ἴδιος ὀνομάζει «ἀνθρώπινο τοπίο» «μέσα στὸ ὁποῖο μνημειώνεται ἡ ἀνθρώπινη δραστηριότητα»².

Ὅλοι οἱ Μικρασιάτες ἔφεραν, μαζὶ μὲ τὰ ἐλάχιστα μικρασιατικὰ τους ὑπάρχοντα, κυρίως τὶς εἰκόνες τους, τὴν τριτογένεια τῶν ἀρχῶν τῆς ἐλληνικότητος: τὴν ἀξιοκρατία, τὴν οἰκαιοπραγία καὶ τὴν ἐργατικότητα: ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης ὑπῆρξε στὸν πνευματικὸ ἐλληνικὸ χῶρο ὁ «καρτεροάγρυπνος» ἐκφραστὴς τους. Χρησιμοποιοῦ ἔδῳ ἓναν ὄρο πού δὲν ἀπαντᾷ στὰ λεξικά, ὅμως τὸν χρησιμοποιοῦ συνεχῶς ἀπὸ τότε πού τὸν συνάντησα, σὲ ἓνα κείμενο-συστατικὴ ἐπιστολῆ³, πού ὑπογράφουν ὄπλαρχηγοὶ γιὰ ἓναν ἀγωνιστὴ τοῦ 1821 καὶ 1827 ἀπὸ τὴν Καισάρεια. Ὁ ὄρος ζωγραφίζει γιὰ μένα, ὅπως

1. ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΤΣΟΠΡΟΥ, «Τὰ νεανικὰ διηγήματα τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη: ἡ συνύφανση τοῦ προσωπικοῦ βιώματος μὲ τὴν ἱστορία καὶ ἡ ἐπιβίωση τῶν πρώτων λογοτεχνικῶν καταθέσεων στὸ μεταγενέστερο ἔργο του», *Πρακτικὰ Διεθνοῦς Συνεδρίου, Ἡ νεοελληνικὴ γλώσσα στὸν Μεσοπόλεμο. Ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ προσέγγιση* (ὑπὸ ἐκδοσῆ), Πανεπιστήμιο Πατρῶν. Πρβλ. ΕΡΗ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης στὸ πρῶτο σκαλί», *Διαβάζω*, 471, 2007, σ. 111-114.

2. ΤΑΣΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ, «Μέσα στὸ ἀνθρώπινο τοπίο», *Νουμᾶς*.

3. *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, 23, 2010, σ. 13.

γενικά κατά τον Σιμωνίδη ή έλληνική γλώσσα, τὸ εὖρος καὶ τὸ πλάτος τῆς ψυχῆς, ἐδῶ τοῦ Μικρασιάτη Τάσου Ἀθανασιάδη.

Παιδὶ ἀκόμη δεκάξι χρόνων ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης, μὲ τὸ πρῶτο διηγήματά του, γραμμένο μάλιστα μὲ ἐπίδραση τοῦ μικρασιατικοῦ ιδιώματος καὶ τίτλο «Δυὸ χρόνια στὸ ντουλάπι»⁴, ἀφηγεῖται μιὰ ἱστορία στὴν ὁποία ἐπανερχεται στὸν Α' τόμο τῶν *Παιδιῶν τῆς Νιόβης* (πρῶτο κεφάλαιο)⁵. Στὸ ἴδιο σκηνικό, στὸ Σαλιχλί, διαδραματίζεται καὶ ἡ ἱστορία τοῦ δευτέρου διηγήματος τῆς συλλογῆς μὲ τίτλο «Ὁ Κοσμάς» (ὅπως καὶ τοῦ διηγήματος «Τὸ μάτι»).

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ τὸ πρῶτο εἶδος μικρασιατικῆς ἐπίδρασης στὸ πνεῦμα τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη, χαρακτηριστικὸ τοῦ μικρασιατικοῦ ἤθους του εἶναι ἡ ἀντικατάσταση τῆς καρτεσιανῆς ἐξίσωσης «σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω» μὲ τὴν ταυτότητα «ἐλπίζω, ἀγωνιζόμαστε —ἰδοὺ πάλι τὸ «ἀνθρώπινο τοπίο»—, ἄρα ὑπάρχουμε». Ὁ ἴδιος εἶχε γράψει τὸ 1972: «Εἶμαι μιὰ ἰδιοσυγκρασία λυρική, ποὺ φιλοδοξοῦσα, ὠστόσο, νὰ δημιουργήσω ἕνα ἔργο ψυχολογικοῦ ρεαλισμοῦ, ...ἔπρεπε... ν' ἀγωνιστῶ πολὺ μέσα μου, γιὰ νὰ μετατρέψω μιὰ γραφὴ ἔμφυτα μουσικὴ... σὲ πλαστικὴ, γιὰ νὰ μὲ συνδέσει εὐθύγραμμα μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα»⁶.

Στὴν καταληκτικὴν παράγραφο τοῦ Δ' τόμου τῶν *Παιδιῶν τῆς Νιόβης*, ὁ συγγραφέας βάζει στὸ στόμα τοῦ ἥρωά του Τρύφωνα Ἰωαννίδη, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι κεντρικὸ πρόσωπο σὲ ἔργο τοῦ Γκόγκολ, τὴ μαρτυρία-ἐπιβεβαίωση τοῦ *καρτεροάγουινου* πυρήνα τῆς μικρασιατικῆς ψυχῆς: «[...] ἐπὶ δέκα χρόνια, κάνω ἐγγραφές ἀπὸ μέρες θριάμβων ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μέρες συμφορῶν... ὅλων τῶν προσφύγων Μικρασιατῶν ὡς τὸ ριζωμά μας στὴν Ἑλλάδα. Σὲ ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα συνεισφέρουμε στὴν πρόοδο τῆς οἰκονομικῆς, πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς τῆς ζωῆς...» (Δ' 499)

Ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης δραματοποιεῖ τὴ ρῆση τοῦ Μικρασιάτη προγόνου του Ξενοφάνη γιὰ τὴν κατάκτηση τῶν ἀγαθῶν, τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς προόδου ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀγωνιζόμενο ἄνθρωπο: «Οὔτοι ἀπ' ἀρχῆς πάντα θεοὶ θνητοῖσ' ὑπέδειξαν, ἀλλὰ χρόνῳ ζητοῦντες ἐφευρίσκουσιν ἅμεινον» (Β' 18).

Τὴν ἴδια, πάντα ἐπίκαιρη, ἀλήθεια διατυπώνει στὸν Β' τόμο τῶν *Παιδιῶν τῆς Νιόβης* ὁ καθὼς στὸν Πρόεδρο Χατζῆ Λεόντη, τὴν κρίσιμη ὥρα τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, ὅταν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ὑποχωρεῖ καὶ οἱ Ἕλλη-

4. ΤΑΣΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ, *Στὸ πρῶτο σκαλί*, Ἰούνιος 1929.

5. Β' ἔκδοση, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», Ἀθήνα 1988, σ. 274-275.

6. ΕΡΗ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π.

νες τοῦ Σαλιχλί, «ἐμπορικοῦ ἐπίκεντρου τῆς ἐπαρχίας Φιλαδελφείας μὲ τὰ ἐξήντα πλούσια χωριά του» (Β' 324), φεύγουν ἕνας ἕνας γιὰ τὴ Σμύρνη: «(Οἱ Εὐρωπαῖοι...) Μᾶς μπλέκουν στὰ νιτερέσια τους — ἐμεῖς ζημιωνόμαστε, αὐτοὶ μένουν κερδισμένοι... Ἐγὼ πολὺ λυπᾶμαι πού φεύγετε. Δίνατε ζωὴ οἱ ρωμιοὶ στὴ Μικρὰ Ἀσία. Εἴσαστε φυλὴ μὲ φυσικὴ εὐγένεια. Ἔχετε τὴν πρόοδο στὸ αἶμα σας. Σᾶς ἀρέσει τὸ γέλιο, τὸ λοῦσο, τὰ γράμματα...» (Β' 332)

Ἐδῶ τὸ «ἀνθρώπινο τοπίο» δίνεται ὡς «σύνολο πού μοιάζει νὰ πλέει σὰ σκάφος σ' ἓναν ὑδάτινο χῶρο (ὑδάτινο μὲ τὴν ἔννοια τοῦ εὐμετάβλητου τῶν συνθηκῶν), ἐνῶ οἱ αἰφνιδιαστικὲς ἀντιξοότητες, ὅμοιες μὲ σκοπέλους, προκαλοῦν πολὺ συχνὰ τοὺς κλυδωνισμοὺς του»· μόνο πού τὸ σκάφος Ἑλλάς βάλλεται διπλά, πάλι κατὰ τὰ λεγόμενα στὶς 26 Μαρτίου τοῦ 1923 (ἀλλὰ τραγικὰ ἐπίκαιρα καὶ σήμερα, ἀφοῦ, κατὰ τὸ ἐγγελιανό, «ἡ ἱστορία διδάσκει, δὲν διδάσκει», δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν διδάσκονται ἀπὸ αὐτὴν) τοῦ Σαλιχλιώτη Τρύφωνα Ἰωαννίδη: «(Ἡ Ἑλλάδα) ἐπαιτεῖ δάνεια ἀπ' τὸ ἐξωτερικὸ καὶ δέχεται πιέσεις ἀπ' τὴν Εὐρώπη ἀλλὰ καὶ ἀπ' τὸ ἐσωτερικόν...» (Γ' 230) «Ἡ Ἑλλάδα ὑποδουλωνόταν ὅσο σὲ καμιά ἄλλη περίοδο τῆς ἱστορίας της στὸ μεγάλο κεφάλαιο τῆς Δύσης. Οἱ ξένοι κεφαλαιοῦχοι θὰ κινοῦν ἀπὸ τώρα κι ἐξῆς σὰ μαριονέτες τοὺς πολιτικούς» (Γ' 92).

Τὴν ἴδια ὑπαρξιακὴ, ἱστορικὴ ἀλήθεια ὁμολογεῖ ὁ Μικρασιάτης Τάσος Ἀθανασιάδης ὅταν βάζει ὡς προμετωπίδα τοῦ βιογραφικοῦ του ἔργου *Ἐλεγειακὸ ὁδοιπορικόν. Τὸ χρονικὸ τοῦ ταξιδιοῦ στὴ γενέτειρά μου*⁷ τὴ φράση: «Εἶναι μεγάλος πόνος νὰ ξέρεις πῶς ἄλλοι ἀποφασίζουν γιὰ τὰ ὄνειρά σου».

Τὸ 1990 ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης ταξίδεψε στὴ γενέτειρά του, ἀπὸ ὅπου εἶχε φύγει παιδί τοῦ Δημοτικοῦ, πρὶν ἀπὸ ἐξήντα ὀκτὼ χρόνια, φέρνοντας τώρα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν θησαυρὸ τῶν γνώσεων τῆς ἱστορίας καὶ τῆς μυθολογίας πού εἶχε ἐν τῷ μεταξύ ἀποκτήσει, ἓνα ἀναπόφευκτα «ἐξιδανικευμένο ἀπ' τὴ νοσταλγία παρελθόν», πού τὸν ἐμπόδιζε νὰ ἐκτιμῆσει «μὲ ἀντικειμενικότητα τὸ παρόν», ὅπως ὁ ἴδιος δηλώνει στὴν ἀρχὴ τῆς γραπτῆς κατάθεσης τοῦ ταξιδιοῦ του.

Οἱ Μικρασιάτες, «ἀπόγονοι τῶν δυὸ παιδιῶν τῆς γαργιάς Νιόβης (συμβολικά, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας)», πού εἶχαν μιὰ παρόμοια ἐμπειρία, ὁμολογοῦν ὅτι ὑπῆρξαν καὶ αὐτοὶ «χρυσοθήρες», ὅπως ὁ Ἐφέσιος Ἡράκλειτος, πού, σύμφωνα μὲ τὸν Τάσο Ἀθανασιάδη, «πρῶτος εἶχε ἀνακαλύψει τὸ δαίμονα τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς, βγάζοντας ἐκεῖνη τὴν κραυγὴ πόνου σὰ νὰ ἔχε ἀγγίξει μέσα του

7. Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», Ἀθήνα 1992.

πληγή: “Εδιζησάμην ἐμεωυτὸν” καὶ “Εἷς ἐμοὶ μύριοι») (Ελεγειακὸ ὄδοιπορικό, σ. 56-57, 73)· ἐνῶ ὅμως ἔσκαψαν νοσταλγικά (γῆν πολλήν), γιὰ νὰ συνεχίσω μὲ εἰκόνα τοῦ Ἐφesiού, προκειμένου νὰ ξαναβροῦν τὸν χρυσὸ τῆς μικρασιατικῆς πατρίδας, τὴν εἰκόνα τοῦ ὁποίου τόσο στοργικά, καθὼς ἐκεῖνο τὸ προστατευτικὸ εἰκόνισμα τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας⁸, κρατοῦσε ἡ μικρασιατικὴ μνήμη, οἱ Μικρασιάτες συνάντησαν, ὅταν μετὰ ἀπὸ χρόνια ἐπισκέφθηκαν ξανά τὴ γενέθλια γῆ, ὅ,τι καὶ ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης: «τεφρὲς οἰκοδομές», «ἀπρόσωπες πολυκατοικίες», ζωὴ «ὀργανωμένη στὸν μεγαλειότατο τουρίστα», πόλεις «χωρὶς ὕφος», μεταμορφωμένες «ἀπ’ τὸ ραβδί κάποιου ἐκδικητικοῦ μάγου», λαϊκὰ κεφαλοχώρια (σ. 33, 37, 74, 81, 82).

Βέβαια, παραμένει τὸ ἔπαθλο τῆς ἡρακλειτικῆς αὐτογνωσίας. Ἔτσι, ὁ Μικρασιάτης Τάσος Ἀθανασιάδης κλείνει τὸ ἐλεγειακὸ (θὰ ἴλεγα συχνὰ καὶ ποιητικὸ-εἰδυλλιακὸ) ὄδοιπορικὸ στὴ γενέτειρά του μὲ ἓναν νηφάλιο φιλοσοφικὸ λόγο: «Μπορεῖ νὰ συνηθίζεις γρήγορα τὸ Ἀπροσδόκητο, ἀφοῦ εἶναι συστατικὸ τῆς ζωῆς· χρειάζεται ὅμως ἰκανότητα σοφιστικὴ γιὰ νὰ πείσεις τὸν ἄλλο πὼς ὅ,τι τοῦ φαίνεται ἀπίθανο ἦταν ὡστόσο πραγματικὸ. Εἶχα κιόλας ἀρχίσει νὰ τὸ ἐπιχειρῶ. Γιατί... αὐτὸς ὁ “ἄλλος” ἤμουν ἐγώ...» (σ. 85)

Τὸ Ἀπροσδόκητο, ποῦ ἀνέτρεψε καὶ σημάδεψε ἀνεξίτηλα τὴ μικρασιατικὴ ζωὴ, λειτουργεῖ καὶ στὰ ἔργα τῆς Τέχνης, ποῦ ὡς «συμβάντα τῆς Ἀλήθειας» (*Geschehen der Wahrheit*, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Martin Heidegger), καταφέρνουν, παρὰ τὴν ἀδιάκοπη ροὴ τῆς ζωῆς, νὰ ἐπιφαίνονται, κατὰ τρόπο μοναδικό, τὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος. Ἔτσι, καὶ στὸ ἔργο τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδου τὸ Ἀπροσδόκητο δεσπόζει ὡς προεξάρχουσα ἔννοια μὲ τὴν ὁποία συνυφαίνονται ἡ τυχαιότητα, ὁ θάνατος, ὁ ἔρωτας, ἡ διπολία καλοῦ-κακοῦ, ἔννοιες καὶ ὑπαρξιακὲς ἀλήθειες, γιὰ παράδειγμα, τοῦ μυθιστορήματος *Τὰ Παιδιά τῆς Νιόβης*.

Στὰ *Παιδιά τῆς Νιόβης* τὸ Ἀπροσδόκητο εἶναι ἡ κατηγορία τοῦ θαυμάσιου καὶ θαυμαστοῦ· τοῦ νέου, ὅπου ὁ χαρακτήρας τῆς μοναδικότητος προσδιορίζει μιὰν ἀξία καθαυτὴν καὶ μιὰν ἀξία γιὰ τὴ συνειδηση· ἀπὸ αἰσθητικὴ ἀποψη τὸ Ἀπροσδόκητο γίνεται μέσον κινητοποίησης τῶν λογικῶν καὶ ὑπερλο-

8. Ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης, σὲ ἠχογραφημένη ἀφήγησή του (21.11.2001), ἀναφέρεται στὸ εἰκόνισμα τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας στὴ Μαγνησία, ὅπου τὸν εἶχε πάει ἡ μητέρα του. Τὸ εἰκόνισμα αὐτὸ κρατοῦσε σὲ ἄλη τὴν περιπλάνηση μέσα στὴν καιύμενη Σμύρνη καὶ «ἀπὸ τότε... τὸ φυλάω: μὲ προστάτευσε ἀπὸ τοὺς Τούρκους», *Τὸ δέντρο*, 117-118, 2002, σ. 143.

γικῶν πηγῶν τῆς συνείδησης (τοῦ ἀναγνώστη), ἐνῶ στὸ ὄντολογικὸ καὶ ὑπαρξιακὸ ἐπίπεδο τὸ Ἀπροσδόκητο εἶναι ἡ βίαιη διακοπὴ τῆς καθημερινότητος, ἡ στιγμή πού ὁ Albert Camus θὰ περιέγραφε ὡς στιγμή τῆς συνείδησης τοῦ παραλόγου· ὁ καιρὸς, μὲ τὴν ἱπποκρατικὴ σημασίαν τῆς κρίσης, πού διακόπτει τὴ γραμμὴ τῆς ἔγχρονης συνέχειας. Ὅπως λέγεται στὸν Β' τόμο, τὸ Ἀπροσδόκητο ἀνατρέπει «τὴν παραπλανητικὴ ὁμοιομορφία... μιᾶς ζωῆς ἀκατάλυτης ἀπ' τὸ χρόνον» (Β' 181), γιὰ νὰ σπείρει τὴν ἀγωνία καὶ νὰ ὀδηγήσει στὴ συνειδητοποίηση τῆς θνητότητάς μας.

Στὴ μυθιστορηματικὴ πληθωρικὴ σύνθεση *Οἱ τελευταῖοι ἔγγονοί*⁹, ὅπου τὸ πραγματικὸ, μὲ δρώμενα καὶ δρῶντα πρόσωπα ἱστορικά, εἶναι ζυμωμένο μὲ τὴ φαντασίαν ὅπως στὸ ψωμί τὸ ἀλεύρι μὲ τὴ μαγιά καὶ κόβεται ἐπιδέξια σὲ κριτικὲς ἀποτιμήσεις πού δραματοποιοῦν ἰδέες, ἡ μικρασιατικὴ ἀτμόσφαιρα ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν τόπο (τὸ Κρυονέρι καὶ τὸν Ἅγιο Στέφανο), περνᾷ στὸ στήσιμο τῆς οἰκογενειακῆς σύναξης μὲ τὰ μικρασιατικὰ ἐδέσματα, θυμίζει τὴ μετατροπὴ τῶν ἄχαρων χερσότοπων σὲ περιβόλια εὐφορίας καὶ δὲν παραλείπει νὰ ἀναδείξει τὸν ρόλο τοῦ Ἀναπάντεχου, ἐδῶ ὡς καιρὸ ὅπου θραύεται ἡ πληρότητα τῆς εὐτυχίας ἀπὸ τὴ δυστυχία τῆς βίαιης ἀποκοπῆς τοῦ νήματος τῆς ζωῆς (Α' 131).

Ἡ αἰσιοδοξία ὅμως τοῦ ἔργου καὶ τοῦ χαρακτήρα τοῦ Μικρασιάτη Τάσου Ἀθανασιάδη βρίσκεται στὴ διαλεκτικὴ σύνδεση τῶν ἀντιτιθέμενων ἐννοιῶν καὶ μεγεθῶν, στὴ δυναμικὴ τους διαπλοκή, ὅπως, καὶ πάλι σ' ἐκεῖνον τὸν μακρινό, Ἐφέσιο πρόγονο, ὡς διαπλοκὴ συνέχειας, ὁδὸς πάνω καὶ κάτω μία, καθὼς ἡ μέρα καὶ ἡ νύχτα. Στὸν Δ' τόμο τῶν *Παιδιῶν τῆς Νιόβης*, τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ εἶναι σὰν «τὰ ἀγιοδημητριακά ἐκεῖνα καμώματα τοῦ καιροῦ, πού γύριζε τὴν ἴδια κιόλας ὦρα ἀπ' τὴ λιακάδα στὴ συννεφιά» (Δ' 479). Ἔτσι, γιὰ νὰ σταθῶ ἰδιαίτερα σὲ ἓνα ἱστορικὸ παράδειγμα, πού μακάρι νὰ ἐπαληθεύονταν καὶ σήμερα, ἡ Ἑλλάδα «ἀθύρμβα, ὅπως ἡ πραγματικὴ δημιουργία —ἀνάμεσα σὲ ἐπαναστάσεις, κινήματα, μεταπολιτεύσεις, δικτατορίες— ἀρχίζει νὰ παίρνει ξανὰ ἐπάνω της» (Δ' 417).

Αὐτὸ τὸ βίωμα τῆς αἰσιοδοξίας ὁ Μικρασιάτης Τάσος Ἀθανασιάδης τὸ ἔζησε καὶ ὅταν ξαναπάτησε τὸ πατριό ἔδαφος, ἐκεῖνη τὴν Τρίτη 9 Σεπτεμβρίου 1990, ὅταν ἀπώθησε τὴν δυσἀρέσκεια, βιώνοντας μέσα του μιὰ εὐφρόσυνη διάθεση, μεταστρέφοντας τὸ παρὸν σὲ ἀλλοτινὴ πραγματικότητα: «Ὅπως δὲ θυμᾶται

9. Δ' ἔκδοση, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», Ἀθήνα 1992.

κάνεις τις ἐπιθανάτιες ὥρες κάποιου, μὰ τις μέρες τῆς ἀκμῆς του, ἔτσι κι ἐγὼ εἶχα ἀσυναίσθητα ἀπωθήσει ἀπ' τὴ μνήμη μου τὴν προκυμαία ποὺ εἶχα ἐγκαταλείψει, μὲ τὸ πανικόβλητο πλῆθος παγιδευμένο ἀνάμεσα στὶς φλόγες, γιὰτὶ κυριαρχοῦσε ἐπίμονα μπρὸς μου ἡ γοητευτικὴ εἰκόνα τοῦ περίφημου Καὶ τῆς Σμύρνης — μὲ τὰ ἀρχοντικά, τὰ μεγαλοπρεπῆ ξενοδοχεῖα, τὰ πολυτελῆ κέντρα, τὰ γραφικὰ τραμβάι, τὶς κομψὲς σιλουέτες— νὰ παίρνει μιὰ διάσταση ὀραματικὴ μέσα στὸ μοναδικὸ ἠλιοβασιλεμά της» (*Ἐλεγειακὸ ὁδοιπορικὸ*, σ. 10).

Τὸ τελευταῖο θέμα στὸ ὁποῖο, σχεδὸν ὑπαινικτικὰ, θὰ ἤθελα νὰ ἀναφερθῶ εἶναι καὶ μιὰ ἀποστροφή στοὺς σύγχρονους Προκροῦστες τῆς ἐλληνικῆς, ποὺ «συρρικνώνουν», ὅπως στὰ οἰκονομικὰ ποὺ μᾶς μαστίζουν, τὸν νοσηματοφόρο λόγο — αὐτὸ μὲ ἀφορμὴ τὴ γλωσσικὴ καθαρὸτητα καὶ γλαφυρότητα τῆς γλώσσας τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη, ἀπότοκης βαθιᾶς ἀγάπης καὶ καλλιέργειας. Οἱ «Μήλιοι», ποὺ εἴμαστε σήμερα οἱ ΝεοἼλληνες, δὲν ἔχουμε «στὸ σεντούκι μας» «πάρεξ» τὴ γλώσσα μας, ποὺ «εἶναι τὸ ἴδιο τὸ ἔθνος» μας, γιὰ νὰ θυμηθῶ τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ. Τὰ ὀνόματα, ὁ «κόσμος» γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ Μικρασιάτες εἶναι ἰδιαίτερα ὑπερήφανοι, νικοῦν τὴν ἀφωνία καὶ τὴν πενία τῶν ὀνομάτων τῶν ἄλλων γλωσσῶν. Αὐτὸ ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης τὸ γνῶριζε καλά, γι' αὐτὸ καὶ θεμελίωνε τὴν ἀνθήση τῆς Ἑλλάδας καὶ στὸν ἀδαπάνητο πλοῦτο τῆς ἐλληνικῆς.

Θὰ πρόσθετα γιὰ τὴν ποιότητα καὶ τῆς δυναμικῆς αἰσιοδοξίας τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη τὸ πιστεύω του — συνάμα κατηγορηματικὴ προσταγὴ του γιὰ τοὺς πνευματικὸς ταγούς—, αὐτὸ ποὺ λέει ὁ ἴδιος μὲ τὸ στόμα τοῦ μαθηματικοῦ στοὺς *Τελευταίους ἐγγονούς* (Α' 177):

«Μυριάδες ἀσήμαντοι πεθαίνουν κάθε λεπτὸ σὰ ζωύφια... ὅμως ἓνας μεγάλος, φεύγοντας ἀπ' τὴ ζωὴ, ἔχει χρέος νὰ κληροδοτήσῃ στὴν ἀνθρωπότητα, ποὺ ἔθρεψε τὸ μεγαλεῖο του, μιὰν ἐλπίδα — τὴν πίστη σ' ἓνα μέλλον της καλύπτερο».

Ἐδῶ ὅμως θὰ σταματήσω καὶ θὰ θυμίσω ὅσα εἶχε δηλώσει ὁ Πίνδαρος, ἀφοῦ εἶχε ὑμνήσει τὸν νικητὴ στὸ ἄρμα Ἡρόδοτο τὸν Θηβαῖο:

«Συχνὰ ὅ,τι ἀποσιωπᾶται, αὐτὸ φέρει καὶ μεγαλύτερη εὐφροσύνη» (*Ἴσθμια* 88-89: «πολλάκι καὶ τὸ σεσωπαμένον εὐθυμίαν μεῖζω φέρει»). Στὴν εἰσήγησή μου γιὰ τὸν ὁμόριζό μου Τάσο Ἀθανασιάδη, τὸν συγγραφέα ποὺ δημιούργησε ἰδιαίτερες ἀλλὰ καὶ καθολικὲς ἀλήθειες γιὰ τὶς συνειδήσεις οἱ ὁποῖες μποροῦν νὰ μετᾶσχουν σ' αὐτὲς μέσα ἀπὸ τὴν ὑπέρβαση τοῦ ἐγχορονου καὶ τὴν ἐπίγνωση τοῦ καιροῦ, προσπάθησα νὰ ἀφήσω χῶρο καὶ στὴ σιωπῆ, στὴν ὁποία ἀνήκει ἡ πραγματικὴ κάρπωση τοῦ θέματος ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη ἢ τὸν ἀκροατὴ.

Ο ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΣ ΤΑΣΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΤΣΟΥΠΡΟΥ

Διδάκτωρ Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών

Με την παρούσα μελέτη επιχειρείται ή κατά τὸ δυνατόν σαφέστερη ἔνταξη τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη στὴν ἱστορία τῆς νεότερης ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, τόσο ὡς πρὸς αὐτὸ πού συνήθως ἀποκαλοῦμε «γενιά», με ὅλες τὶς ἐπιφυλάξεις πού συνοδεύουν τὸν ὄρο, ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς μυθοπλασίας, καί, συγκεκριμένα, τοῦ μυθιστορήματος, πού καλλιέργησε.

Ξεκινώντας, θὰ κάνουμε μία συντομώτατη ἀλλὰ ἀναγκαία περιήγηση σὲ ἐκεῖνες τὶς *Ἱστορίες τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας* πού χρησιμοποιοῦνται στὶς πανεπιστημιακὲς αἴθουσες τὰ τελευταῖα χρόνια καὶ ὅπου συναντᾶμε βέβαια τὴν *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας* τοῦ Mario Vitti, τὴν πιὸ πρόσφατα ἀναθεωρημένη (μόλις τὸ 2003), τὴν λίγο παλαιότερη (1996) *Εἰσαγωγή* στὴ *Νεότερη Ἑλληνικὴ Λογοτεχνία* τοῦ Roderick Beaton καὶ τὴν παλαιότερη ἐκ τῶν τριῶν (1985) καὶ μὴ ἀναθεωρημένη *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας* τοῦ Λίνου Πολίτη (παραλείποντας τὴν ἀντίστοιχη *Ἱστορία* τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ, ἡ ὁποία καὶ ἀποκλείει ἀπὸ τὴν ἔρευνά της τοὺς συγγραφεῖς πού ἐμφανίστηκαν μετὰ τὸ 1940). Ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτές, λοιπόν, καὶ εἶναι ἰδιαίτερος περιέργη ἡ ἀκόλουθη ἐπισήμανση, μόνον ἡ *Ἱστορία* τοῦ Λίνου Πολίτη ἀναφέρεται, με εὐνοϊκὰ σχόλια νὰ σημειώσουμε, στὴν πεζογραφία τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη, κἀνοντας λόγο γιὰ τὰ διηγήματα καὶ τὶς μυθιστορηματικὲς βιογραφίες του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ «κατ' ἐξοχὴν «ἔργο» του», ὅπως τὸ ὀνομάζει, τοὺς *Πανθέους*, τὸ ὁποῖο καὶ χαρακτηρίζει ὡς «roman-fleuve» (μυθιστόρημα-ποταμός). Ἡ παράλειψη πού ἐπισημαίνεται ἐδῶ καὶ ἀφορᾶ στὰ δύο ἄλλα ἐγχειρίδια ἴσως εἶναι περισσότερο συγγνωστὴ γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ Beaton, καθὼς αὐτὸ συνιστᾶ τὴν «σύλληψη καὶ θεώρηση» καί, συχνότατα, τὴν ὀπτική γωνία «ἐνὸς ἀγγλόφωνου νεοελληνιστῆ, πού ἀπευθύνεται στὸ ὁμόφωνό του κοινό». Ὁ Mario Vitti ὅμως ἐπέλεξε νὰ ἀφαιρέσει στὴν προσφάτως ἀναθεωρημένη ἐκδοχὴ τοῦ ἔργου του καὶ ἐκεῖνες ἀκόμα τὶς ἑξὶ σειρὲς πού ἀφιέρωνε στὸν Τάσο Ἀθανασιάδη, ἀπὸ κοινῶς μετὸν Θανάση Πετσάλη, στὴν ἐκδοσὴ τοῦ 1987. Μὲ τοὺς λόγους αὐτῆς τῆς ἀπάλειψης δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε, πάντως, ἐδῶ· ἀπλῶς τὴν ἐπισημαίνουμε.

Τέλος, στην ένότητα *Ἡ Μεσοπολεμικὴ Πεζογραφία* τῶν ἐκδόσεων Σοκόλη, γιὰ νὰ ἀναφερθοῦμε καὶ σὲ ἓνα πολύτομο ἐγχειρίδιο ποῦ δὲν συνιστᾶ ὅμως μιὰ τυπικὴ Ἱστορία Λογοτεχνίας, ἡ Ἔρη Σταυροπούλου ἔχει κάνει μιὰ ἐκτενὴ «Παρουσίαση-Ἀνθολόγηση» τοῦ ἔργου τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη, ἀναπληρώνοντας εὐτυχῶς τὰ κενὰ ποῦ οἱ προαναφερθεῖσες Ἱστορίες ἔχουν ἀφήσει¹.

I.

Ποῦ τοποθετεῖται ὅμως χρονολογικά, γιὰ νὰ ἔρθουμε καὶ στὸ πρῶτο μέρος τῆς διερεύνησής μας, ὁ πεζογράφος Τάσος Ἀθανασιάδης; Ὁ ἴδιος θεωροῦσε ὡς γενιὰ του τὴν γενιὰ ποῦ ἀρχίζει νὰ δίνει τὸ ἔργο της στὴν δεκαετία 1940-1950 καὶ γιὰ τὴν ὁποία τὸ δοκίμιό του *Ἀποστασία*, γραμμένο τὸ 1944 καὶ δημοσιευμένο τὸ 1945, λειτουργοῦσε, κατὰ τὸν ἴδιο, ὡς «μανιφέστο». Γι' αὐτὸ καὶ διαμαρτυρήθηκε στὸν ἐκδότη τῆς Ἐγκυκλοπαίδειας *Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα*, καθὼς ὁ Ἀλέξανδρος Ἀργυρίου τὸν προσδιόριζε ἐκεῖ, στὸ λῆμμα «Τάσος Ἀθανασιάδης», ὡς «ὑστάτο ἐκπρόσωπο τῆς γενιᾶς τοῦ Τριάντα». Ὁ Ἀργυρίου ἐξακολουθοῦσε βέβαια νὰ θεωρεῖ ὅτι ὁ Ἀθανασιάδης, εἴτε πάρει κανεὶς ὡς κριτήριον τὸ μυθιστορηματικὸ εἴτε τὸ δοκιμιακὸ του ἔργο, δὲν διακρίνεται οὔτε χρονικὰ οὔτε ἰδεολογικὰ ἀπὸ τὴν διάσημη αὐτὴ γενιὰ τῶν Γραμμάτων μας, ἐνῶ παρεμπιπτόντως, σὲ ἄλλο πιδὸ πρόσφατο κείμενό του (συγκεκριμένα στὸ ἀφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ *Διαβάζω* στὸν Τάσο Ἀθανασιάδη, 471, 2007), ἀποτιμοῦσε πολὺ θετικὰ τὴν προσφορὰ τοῦ Ἀθανασιάδη στὴν λογοτεχνία.

Ἡ ἀποψη τοῦ Ἀλέξανδρου Ἀργυρίου, παρὰ τὴν ἀντίθεση τοῦ ἴδιου τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη, φαίνεται νὰ ἔχει καὶ ἄλλους θιασῶτες, μὲ τελευταῖο δεῖγμα τὴν τοποθέτηση τοῦ κριτικοῦ Στάθη Μάρα, ποῦ θεωρεῖ τὸν Ἀθανασιάδη ὡς τὸν ταλαντοῦχο «βενιαμίν» τῆς προρρηθείσας γενιᾶς². Ὑπῆρξαν ὅμως καὶ κάποιου στὸ παρελθὸν ποῦ, συμφωνώντας περισσότερο μὲ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα, μίλησαν γιὰ «πρῶτη μεταπολεμικὴ γενιὰ». Ἕνας ἐξ αὐτῶν ἦταν καὶ ὁ Ἄρης

1. Βλ. ΕΡΗ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Τάσος Ἀθανασιάδης: Παρουσίαση-Ἀνθολόγηση» τοῦ ἔργου του, στὸ *Ἡ Μεσοπολεμικὴ Πεζογραφία. Ἀπὸ τὸν Πρῶτο ὡς τὸν Δεύτερο Παγκόσμιον Πόλεμον (1914-1939)*, τόμος Β', Σοκόλης, Ἀθήνα 1996, σ. 50-119. Ὑπάρχουν βέβαια καὶ οἱ λεπτομερεῖς ἀν καὶ ἀναγκαστικὰ σύντομες ἀναφορὲς στὸ ἔργο τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη στὸ Π. Δ. ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗ, *Εἰσαγωγή στη Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, ζ' ἔκδοση, Δόμος, Ἀθήνα 2005.

2. Βλ. ΣΤΑΘΗΣ ΜΑΡΑΣ, *Ἡ ξένοιαστη γενιὰ τοῦ 1930*, Ἐξάντας, Ἀθήνα 2006.

Δικταῖος³, πού ἔγραφε μεταξύ ἄλλων καί τὰ ἐξῆς τὸ 1950, ὄντας πάντως ἀκόμα πολὺ κοντὰ στὶς περιγραφόμενες καταστάσεις: «Ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνικὴ γενεὰ πού ἀνδρώθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σκληρῆς τελευταίας δεκαετίας [...] πλουτισμένη ἀπὸ τὴν πείρα πού κερδήθηκε ἀπὸ τὶς συγγραφικὲς προσπάθειες καὶ δοκιμὲς τῆς [ἀμέσως προηγούμενης λογοτεχνικῆς] γενεᾶς [...], ἀλλὰ καὶ ζώντας πῶ ἔντονα σήμερα παρὰ ποτὲ ἄλλοτε στὸ πνευματικὸ κλίμα τῆς Εὐρώπης [...] προχώρησε, σίγουρη, πρὸς βεβαιότερες καὶ οὐσιαστικώτερες κατακτήσεις. Ἔτσι, μᾶς ἔδωσεν ὀλοκληρωμένα ἔργα καὶ ὄχι πειραματισμούς. Ὁ Σκελετόβραχος τῆς Εὐᾶς Βλάμη, τὰ *Ψάθινα* καπέλλα καὶ ὁ Ἄλλος Ἀλέξανδρος τῆς Μ. Λυμπεράκη καί, τώρα, οἱ *Παῖθιοι* τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη [...]. Ἡ πρώτη τούτη μεταπολεμικὴ γενεὰ ἐπωμίστηκε τὸ τεράστιο βᾶρος τῆς Λογοτεχνίας μας: νὰ συνειδητοποιήσῃ τὰ προβλήματα μιᾶς ἔντονα δραματικῆς ἐποχῆς καὶ νὰ μπῆ στὴν ψυχολογία της, ὥστε νὰ μπορέσῃ νὰ τῆς δώσῃ τὴν πλαστικὴν ἔκφρασή της, ἀπὸ τὴν μιά, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ φέρῃ τὴν παράδοση τῆς πεζογραφίας μας πρὸς τὰ μπρός, χωρὶς καὶ νὰ σπάσῃ τοὺς δεσμοὺς πού τὴν δένουν μαζί της».

Βλέπουμε ἐδῶ τὸν Δικταῖο νὰ συμπαραθέτει τὸ ἔργο τοῦ Ἀθανασιάδη μὲ ἔργα πού λίγο τοῦ μοιάζουν καὶ νὰ δημιουργεῖ ἔτσι παρεξηγήσεις, οἱ ὁποῖες λύνονται ὅμως λίγο ἀργότερα, ὅταν διευκρινίζεται ὅτι ἡ χρονικὴ σύμπτωση δὲν προϋποθέτει ἀναγκαστικὰ καὶ ἄλλου εἴδους συμπτώσεις καί, ἄρα, ἡ τοποθέτησις τοῦ Ἀθανασιάδη στὴν γενεὰ τοῦ '40 καθόλου δὲν προεξοφλεῖ μιὰ «κοινὴ ἔκφραστικὴ» μὲ τὰ ὑπόλοιπα «μέλη» τῆς ἴδιας γενεᾶς (κάτι σύνηθες ἐξᾴλλου μὲ ὅλες τὶς «γενεές»).

Διαπιστώνει, λοιπόν, γιὰ τὸν Ἀθανασιάδη ὁ Δικταῖος ὅτι «ἠθικὰ, πνευματικὰ καὶ καλαισθητικὰ διαμορφώθηκε κατὰ τὴν μεσοπολεμικὴ περίοδο. Ὅτι εἶναι ἤδη μιὰ ὀλοκληρωμένη συνείδησις καὶ ὡς ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς ἄνθρωπος καὶ ὡς καλλιτέχνης» καί, ἄρα, συνδυάζει ἔτσι, κατὰ κάποιον τρόπο, ὁ παλαιότερος κριτικὸς (Ἄρης Δικταῖος) τὸν αὐτοπροσδιορισμὸ τοῦ Ἀθανασιάδη μὲ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀλέξανδρου Ἀργυρίου.

Στὴν συνέχεια, μάλιστα, καὶ ἀναφερόμενος συγκεκριμένα στοὺς *Παῖθιοι*, ὁ Δικταῖος μὲ ὀξύνοια ἐκτιμᾷ ὅτι ἐδῶ ἀξιοποιοῦνται «ὅλα τὰ κέρδη ἀπ' ὅλα τὰ εἶδη τοῦ μυθιστορήματος [...] καὶ τῆς ἐκφραστικῆς πού κατάκτησε [αὐτὸ] κατὰ τοὺς κοντὰ δύο αἰῶνες συνειδητῆς νέας ζωῆς του» καὶ (αὐτὰ τὰ κέρδη) κατατείνουν σὲ «μιὰν ἐνορχήστρωση πολλαπλῶν αἰσθητικῶν εἰδῶν καὶ μιὰ

3. Βλ. ἈΡΗΣ ΔΙΚΤΑΙΟΣ, *Αναζητητές προσώπων*, ἐκδοτικὸς οἶκος Γ. Φέξη, Ἀθῆναι 1963, σ. 145-152.

σύνθεση όλων τῶν τομέων τοῦ ἐπιστητοῦ — καί, φυσικά, καί τῆς προχθесινῆς ψυχανάλυσης, καί τῆς χθесινῆς βιολογίας καί τῆς σημερινῆς ἐθνολογίας».

Ἄλλὰ στό εἶδος τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Ἀθανασιάδη θά ἀναφερθοῦμε στό δεύτερο μέρος τῆς παρούσας μελέτης, κρατώντας βέβαια στήν μνήμη ἐδῶ τήν καίρια αὐτή παρατήρηση τοῦ Ἄρη Δικταίου, στήν ὁποία καί θά ἐπανέλθουμε.

Πρὸς τό παρόν, καί σέ ὅ,τι ἀφορᾷ στήν ἔνταξη τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη στήν περιοδολόγηση τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, καταλήγουμε σέ μία μεικτὴ κατάσταση, ὅπου, ἐνῶ ὁ συγγραφέας συμπορεύτηκε πνευματικά καί ἡλικιακά μέ τήν γενιά τοῦ Τριάντα, ἔδωσε τό ἔργο του ἀπὸ τὴν δεκαετία τοῦ '40 καί μετὰ, καθὼς προτίμησε νὰ ἐξασφαλιστεῖ πρῶτα ἐπαγγελματικά (ἐργάστηκε ἀρχικά ὡς δικηγόρος καί στήν συνέχεια σέ διοικητικὴ θέση στό Ἐθνικὸ Θέατρο, ἀπὸ τό 1945 ἕως τό 1972 — ἐργασία πού τοῦ ἔδινε τὴν δυνατότητα νὰ ἀσχολεῖται παράλληλα μέ τό δημιουργικὸ του ἔργο) καί ὕστερα νὰ ἀποτολμήσει μία συγγραφικὴ σταδιοδρομία.

Μέλος τῆς διάσημης γενιᾶς, λοιπόν, καί ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης; Ἐπίγονος ἔστω; Καί σέ τί διαφέρει ἀπὸ αὐτὴν ἀλλὰ καί ἀπὸ ὅ,τι προηγῆθηκε αὐτῆς ἢ τῆς ἐναντιώθηκε;

Συμβαίνει συχνὰ νὰ προσεγγίζουμε ἀσφαλέστερα ἓνα ἀντικείμενο ἔρευνας διὰ τοῦ ἀρνητικοῦ προσδιορισμοῦ του: ἐντοπίζοντας δηλαδὴ τί δὲν συνιστᾷ δικό του χαρακτηριστικό. Ἡ ἐν λόγω μέθοδος θά μπορούσε, λοιπόν, νὰ μᾶς φανεῖ χρήσιμη καί στήν παρούσα περίπτωση.

Ἄς ἀρχίσουμε μέ τὴν καταγωγή τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία, γεγονός, πρέπει νὰ ποῦμε, πού πολὺ συχνὰ, καί τοῦλάχιστον ἕως πρὶν ἀπὸ τὴν προβολὴ τῆς ὁμώνυμης μέ τό τελευταῖο του μυθιστόρημα σειρᾶς *Τὰ Παιδιά τῆς Νιόβης*, προκαλοῦσε ἐκπληξὴ σέ πολλοὺς ἀναγνώστες του ὅταν τό πληροφοροῦνταν, καθὼς σέ κανένα ἀπὸ τὰ προηγούμενα μυθιστορήματά του δὲν ὑπῆρχαν στοιχεῖα ἐμφανῆ πού νὰ παραπέμπουν ἐκεῖ. Αὐτὴ ἡ καταγωγή, λοιπόν, θά μπορούσε νὰ τὸν ἐντάξει, ἔστω ὡς ἀργοπορημένο ἐπίγονο, στήν «Αἰολικὴ Σχολή», πού γιὰ χάρις του ἴσως νὰ μετονομαζόταν σέ «Μικρασιατικὴ» γιὰ νὰ περιλαμβάνει καί τὴν Ἰωνία, ἀπὸ ὅπου καταγόταν ὁ ἴδιος. Ἀλλὰ ὁ Ἀθανασιάδης καθόλου δὲν θά ταίριαζε μέ τό «κλίμα» αὐτῆς τῆς Σχολῆς καί ὄχι μόνον ἐπειδὴ οἱ δύο πρῶτοι ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς πού τὴν ἀποτελοῦν (Στρατῆς Δούκας, Ἡλίας Βενέζης, Στράτης Μυριβήλης, Φώτης Κόντογλου) ἔκαναν τὴν πρώτη ἐκδοτικὴ τους ἐμφάνιση μέ ἀφηγήσεις πού ἀναφέρονταν στήν Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ (ὁ Ἀθανασιάδης τό ἔκανε μέ

τὸ τελευταῖο του μυθιστόρημα, περισσότερο ἀπὸ ἐξήντα χρόνια μετὰ). Οὔτε ἐπειδὴ ἀπὸ τὸν νεότερο ἐξ αὐτῶν (τὸν Ἡλία Βενέζη) εἶχε διαφορὰ σχεδὸν δέκα χρόνια. Ἀλλά, κυρίως, ἐπειδὴ τὴν ὁμάδα αὐτῆ τῶν λογοτεχνῶν τὴν ἔνω-
νε «ὁ βαθὺς σεβασμὸς πρὸς τὶς παραδόσεις τῆς ἑλληνικῆς ἀγροτικῆς ζωῆς» (κάτι ποῦ δὲν ἦταν στὰ ἄμεσα ἐνδιαφέροντα τοῦ Ἀθανασιάδη) καὶ ταυτόχρονα «ἡ ἀντίθεση πρὸς τὸν νεοφερμένο, δυτικότερο ἀστικὸ πολιτισμὸ» (ὁ ὁποῖος ὅμως ἀσχοῦσε ἀκαταμάχητη γοητεία στὸν νεαρὸ Τάσο). Ἐπιπλέον, ὁ Ἀθανασιάδης ἐπέλεξε μιὰ θεματολογία διαφορετικὴ στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς συγγραφικῆς του πορείας καὶ δὲν ἐπιδίωξε νὰ γράφει γιὰ τὴν συλλογικὴ ἐμπειρία μιᾶς κοινότητος (ἂν καὶ κατάφερε νὰ ἀποδώσει θαυμαστά, σύμφωνα μὲ τὴν κριτικὴ, τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἀλβανικοῦ Μετώπου στὸ τρίτο βιβλίον τῶν *Πανθέων*, τὴν *Κερκόπορτα*), οὔτε ἀναζήτησε τὴν ὁμαδικὴ καὶ αὐθεντικὴ φωνή, ὅπως ἔκανε ἡ «Αἰολικὴ Σχολή» ἢ, μὲ τὸν δικό του τρόπο, ὁ Παντελῆς Πρεβελάκης. Δὲν ἐπέμεινε (χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει πῶς δὲν τὴν σεβόταν) στὴν ἔννοια τῆς «παραδόσης» καὶ στὴν σωτηρία ποῦ πιθανῶς νὰ ἐρχόταν ἀπὸ ἐκεῖ, ἐνῶ τὰ ἐπαρχιακὰ σκηνακὰ ποῦ ἐπέλεξε γιὰ δύο τοῦλάχιστον ἀπὸ τὰ μυθιστορήματά του δὲν ἐπελέγησαν γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους εἶχαν ἐπιλέξει τὰ δικὰ τους ἀγροτικὰ ἢ ἐπαρχιακὰ σκηνακὰ ἄλλοι συγγραφεῖς.

Σαφῶς, λοιπόν, περισσότερο πλησιάζει ὁ Ἀθανασιάδης τοὺς συγγραφεῖς ποῦ στοιχίζονται κάτω ἀπὸ τὸν χαρακτηρισμὸ «ἀστικὸς ρεαλισμὸς», ἂν καὶ ἐκεῖνος δὲν γεννήθηκε σὲ πόλη, ὅπως πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς — ἤθελε ὅμως νὰ ζήσει καὶ νὰ δημιουργήσει σὲ μιὰ πόλη, ἤθελε νὰ γίνῃ ἀστὸς. Ἔτσι, *Οἱ Πανθεοὶ* καὶ ὅ,τι τοὺς ἀκολούθησε θὰ μπορούσαν νὰ μπουῖν σὲ μιὰ ὁμάδα μὲ τὰ ἔργα τοῦ Κοσμᾶ Πολίτη, τοῦ Ἄγγελου Τερζάκη, τοῦ Μ. Καραγάτση, τοῦ Γιώργου Θεοτοκᾶ, ἀκολουθώντας τα μὲ κάποια ἀπόσταση χρονικὴ ἀλλὰ ὄχι εἰδολογικὴ. Εἶναι πράγματι ἔτσι; Ὁχι ἀκριβῶς.

Οἱ ἥρωες τοῦ Ἀθανασιάδη δὲν παθιάζονται ἀπὸ τὸ δαιμόνιο τοῦ Θεοτοκᾶ, δὲν ἀναζητοῦν τὸ ἀπρόσιτο ἰδανικόν, τὸ Χρυσόμαλλο Δέρας, ἀκόμα καὶ σὲ χώρους ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας. Οὔτε καὶ εἶναι περιορισμένοι ἀνά μυθιστόρημα, καταλήγοντας σὲ ἓναν βασικὸ ἥρωα κάθε φορά, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ μυθιστορήματα τοῦ Μ. Καραγάτση. Ὁ Ἀθανασιάδης μελετοῦσε ἀπλη-
στα ξένη λογοτεχνία, τοὺς Γάλλους νομοθέτες τοῦ μυθιστορήματος, ὅπως ἔλεγε, καὶ τοὺς μεγάλους Ρώσους κλασικούς, ἀλλὰ δὲν δημιούργησε ἄλλοδαποὺς ἥρωες, οὔτε μετέφερε μέρος τῆς δράσης ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα — ἐπιπλέον, δὲν εἶναι ἡ ἐκρηκτικὴ ἀλληλεπίδραση τῆς παραδοσιακῆς ἑλληνικῆς νοοτροπίας μὲ τὶς καινούργιες ἀντιλήψεις ποῦ ἦρθαν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ ἐκείνη ποῦ προκαλεῖ τὶς μεγάλες συγκρούσεις στὸν ἐσωτερικὸ κόσμον τῶν ἡρώων του. Ἡ κοινω-

νική διαστρωμάτωση που περιγράφει ο συγγραφέας μας πλησιάζει εκείνη του Λεμονοδάσους και της Έκατης (του Κοσμά Πολίτη), όπως και της Αργώς (του Γιώργου Θεοτοκά), αλλά οι φιλοσοφικές και θεολογικές αναζητήσεις των ήρώων του θυμίζουν πολύ περισσότερο τις αντίστοιχες εκείνες που βρίσκουμε στο έργο του Νίκου Καζαντζάκη, τον οποίο ο Αθανασιάδης γνώριζε και εκτιμούσε ως μεγάλη πνευματική φυσιογνωμία και με τον οποίο τον δένει, εξάλλου, και μία «συγγραφική», ως την πούμε, σύμπτωση. Το πρώτο από τα έπτά μυθιστορήματά του (*Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*), αν και ήδη πενήντα οκτώ χρονών, ο Καζαντζάκης το δημοσιεύει το 1946, ενώ το έχει ολοκληρώσει από το 1943, χρονιά που ο Αθανασιάδης εκδίδει το πρώτο του βιβλίο με διηγήματα (*Θαλασσινοί προσκυνητές*). Από την άλλη, ο Αθανασιάδης αρχίζει την μυθιστορηματική συγγραφή το 1945, με πολύ μικρή χρονική απόκλιση δηλαδή από την πρώτη ουσιαστική εμφάνιση του Καζαντζάκη ως μυθιστοριογράφου. Βέβαια οι ομοιότητες και οι συμπτώσεις σταματούν νωρίς, ενώ το «φιλοσοφικό περιεχόμενο» γενικότερα αποτελεί, θα λέγαμε, κοινό τόπο των αστικών μυθιστορημάτων της δεκαετίας του '30, γεγονός που συνδέει όπωσδήποτε την παραγωγή του Αθανασιάδη με αυτή την γενιά. Παρόμοια τον συνδέει με τα μεταγενέστερα έργα κάποιων από αυτούς τους συγγραφείς ή έμμονή του στον πυρηνικό ρόλο της οικογένειας στα μυθιστορήματά του, κάτι που στο δικό του έργο αποκτά τελικά διαστάσεις μοτίβου αλλά και συμβόλου.

Και με τους μοντερνιστές; Συνέδεε τον Αθανασιάδη κάποιο στοιχείο με αυτή την ομάδα συγγραφέων;

Επιχειρώντας μέχρι τώρα να εντάξουμε τον Αθανασιάδη στην περιοδολόγηση της ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας, είσχωρήσαμε αναπόφευκτα και στο ζήτημα του ειδολογικού προσδιορισμού των μυθιστορημάτων του, που αποτελεί το δεύτερο μέρος της παρούσας μελέτης. Προχωρούμε τώρα άμεσα σε αυτό το δεύτερο μέρος, κρατώντας υπό σημείωσιν το αναπάντητο ερώτημα για τον μοντερνισμό που μόλις προηγουμένως θέσαμε και υπενθυμίζοντας εδώ την παρατήρηση εκείνη του Άρη Δικταίου που αναφέραμε νωρίτερα. Έλεγε ο Δικταίος ότι ήδη στον πρώτο τόμο των *Παιθέων* έβλεπε να αξιοποιούνται «όλα τα κέρδη απ' όλα τα είδη του μυθιστορήματος».

II.

Πράγματι, τὰ μυθιστορήματα τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη δὲν ἀνήκουν οὔτε μόνον οὔτε κυρίως σὲ ἓνα εἶδος· ἀντιθέτως, συγκεντρώνουν χαρακτηριστικὰ ἀπὸ περισσότερα τοῦ ἐνὸς εἶδη.

Κατ' ἀρχάς, ἀναγνωρίζουμε τὴν ἐπίδραση ποὺ εἶχε στὴν τεχνικὴ τοῦ Ἀθανασιάδη τὸ «ἐπιστολογραφικὸ μυθιστόρημα» τοῦ 18ου αἰώνα. Βέβαια δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ ὀλόκληρα μυθιστορήματα ποὺ λέγονται διαμέσου τῶν ἐπιστολῶν τίς ὁποῖες ἀνταλλάσσουν οἱ διάφοροι Χαρακτήρες. Ὁ συγγραφέας ἐπωφελήθηκε ἀπὸ τὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς ἐπιστολογραφικῆς τεχνικῆς ὡς πρὸς τὴν ἐμβάθυνση στὴν ψυχὴ τῶν Χαρακτήρων του, ἀποφεύγοντας ἐντελῶς τὰ μειονεκτήματα ποὺ εἶχε παρουσιάσει τὴν περίοδο τῆς ἀκμῆς τῆς ἡ ἀποκλειστικῆς χρήσης τῆς. Ἐπιπλέον, στὰ μυθιστορήματα τοῦ Ἀθανασιάδη τὸ ἡμερολόγιο καὶ ἡ ἀλληλογραφία συχνὰ συνυπάρχουν στὴν ἴδια καταγραφή, δηλαδὴ ὁ ἥρωας ἢ ἡ ἡρωίδα στέλνουν μία ἐπιστολὴ ἢ ὁποῖα ταυτόχρονα ἀποτελεῖ καὶ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιό τους.

Διευκρινίζουμε, λοιπόν, ἐδῶ ὅτι τόσο τὰ ἡμερολογιακὰ ἐνθετα, ὅσο καὶ οἱ παντὸς εἶδους ἐπιστολὲς καὶ σημειώματα ποὺ «συγγράφουν» οἱ ἥρωες καὶ οἱ ἡρωίδες τοῦ Ἀθανασιάδη ἐντάσσονται, τόσο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς μορφῆς ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ περιεχομένου, στὸ εἶδος τοῦ πλασματικοῦ ἡμερολογίου. Τὸ ὅτι ὁ ἐν λόγῳ μυθιστοριογράφος ἀντιμετώπισε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ἀλλὰ καὶ χρησιμοποίησε ἐν πολλοῖς γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ, τίς ποικίλες ἐπιστολὲς καὶ ἐπιστολὲς-ἡμερολόγια, τὰ σημειώματα ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια τὰ, λιγότερο ἢ περισσότερο ἐκτενῆ, ἡμερολογιακὰ ἀποσπάσματα τῶν ἡρώων του φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν θέση του, ὅπως αὐτὴ διατυπώνεται στὸ δοκίμιό του «Ἡ νεώτερη βιογραφικὴ τέχνη» στὸν τόμο *Ἀναγνωρίσεις*· ἐκεῖ ὑποστηρίζει ὅτι «ὁ μυθιστοριογράφος εἶναι ἓνας “δυνάμει” βιογράφος, ἀφοῦ στὰ μυθιστορήματά του ἐπινοεῖ “μύθους” ἀπ' ὅπου προβάλλουν φανταστικοὶ ἄνθρωποι», καί, στὴ συνέχεια, μιλώντας γιὰ τὴν «κατάταξη τοῦ ὕλικου μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ἀποκαλύψουμε τὸν βιογραφούμενο», βάζει μαζί ὡς δευτέρα στὴν «ἀξιολογικὴ σειρά» «τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του, [καὶ] ἀπὸ αὐτοβιογραφικὰς του σελίδες (ἡμερολόγια, ἀπομνημονεύματα)».

Διαπιστώνεται ἀκόμη ὅτι, ὡς πρὸς τὸ «ἐνθετο» ἡμερολόγιο γενικά, ἡ συγγραφικὴ πορεία τοῦ Ἀθανασιάδη ὑπῆρξε ἐξελικτικὴ, ἀφοῦ κατέληξε στὸ τελευταῖο του μυθιστόρημα, *Τὰ Παιδιὰ τῆς Νιόβης*, νὰ τοῦ παραχωρήσει τὰ δύο τρίτα τοῦ συγκεκριμένου· καὶ αὐτὸ δὲν ἔγινε γιὰ νὰ πολλαπλασιαστοῦν οἱ ὑποκειμενικὲς ὀπτικὲς γωνίες, ἀφοῦ, ἔτσι κι ἄλλιῶς, τὰ μυθιστορήματα τοῦ Ἀθα-

νασιάδη είναι πολυφωνικά, γεγονός που αποτελεί, μεταξύ άλλων, έκφραση της περιφρημής, σύμφωνα με όλους τους κριτικούς, αντικειμενικότητάς του. Έκεί, λοιπόν (στά *Παιδιά της Νιόβης*), εκτός του τριτοπρόσωπου αφηγητή, οι δύο άλλες (ήμερολογιακές εκείνες) «φωνές» βρίσκονται σε μάλλον αποκλίνουσες πορείες, όχι, βέβαια όσον αφορά στο αφηγούμενο υλικό, αλλά όσον αφορά στον τρόπο αφήγησής του. Στο «αφήγημα περί παιδικής ηλικίας» του Στέργιου υπερτερεί το μυθοπλασιακό στοιχείο και το ήμερολογιακό πρότυπο είναι αυτό του *journal intime* (προσωπικό ήμερολόγιο), ενώ στο ήμερολόγιο του Τρύφωνα Ίωαννίδη, πού, σε αντίθεση με το προηγούμενο, αναγγέλλεται πάντοτε ως τέτοιο (ένω η αφήγηση του Στέργιου ξεχωρίζει μόνον από τα πλάγια τυπογραφικά στοιχεία), η μίμηση του ήμερολογιακού προτύπου που επιτυγχάνεται πλησιάζει περισσότερο στην μορφή του εξωτερικού ήμερολογίου (*journal externe*).

Ο Άθανασιάδης επέλεξε ως προσωπική του αφηγηματική τεχνική, μεταξύ και άλλων βέβαια τεχνικών, την ήμερολογιακή γραφή, διότι το αίτημα της περιρρέουσας λογοτεχνικής ατμόσφαιρας του Μεσοπολέμου για την μυθιστορηματική απόδοση του έσωτερικού ανθρώπου υπήρξε και δικό του αίτημα και ανάγκη. Καθώς ενημερωνόταν ανέκαθεν και με αδιάπτωτο ενδιαφέρον για τις εξελίξεις στον χώρο των επιστημών, και ιδιαίτερα στον τομέα της ψυχολογίας, μπορούσε να συνειδητοποιήσει («από πρώτο χέρι») ότι η, γενικά παραδεκτή πλέον, πολλαπλότητα του υποκειμένου ανήγαγε την ψυχική του ζωή «σε βασικό αντικείμενο μυθοπλασιακής έρευνας».

Δεύτερον: τα μυθιστορήματα του Άθανασιάδη μπορούν από αρκετές απόψεις να χαρακτηριστούν «ιστορικά». Στο έργο του συνολικά πρόκειται για μία πολύ μεγάλη σε έκταση ιστορική μυθιστορηματική σύνθεση, που αφηγείται την εξέλιξη της νεοελληνικής κοινωνίας από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι τα χρόνια της μεταπολίτευσης: καλύπτει δηλαδή μία περίοδο περίπου εκατό ετών.

Πρώτοι στη σειρά (τόσο αναφορικά με την ελληνική Ιστορία όσο και ως προς τον χρόνο της συγγραφής τους) έρχονται *Οι Πανθέοι*, μια πληθωρική τοιοχογραφία, όπου, με επίκεντρο την όμώνυμη αστική οικογένεια, απεικονίζεται η νεοελληνική κοινωνία από τον μακεδονικό άγώνα, την επανάσταση του Γουδι και την βενιζελική εποχή μέχρι τον έλληνοϊταλικό πόλεμο. (Νά σημειώσουμε εδώ ότι στην δεκαετία 1917-1928, την τόσο τραγικά σημαντική για την μοίρα του μικρασιατικού αλλά και του σύνολου ελληνικού κόσμου, ο συγγραφέας εστιάζει στο τελευταίο στην σειρά συγγραφής μυθιστόρημά του, *Τα Παιδιά της Νιόβης*, όπου ο ίδιος γυρίζει πίσω, όντας μεγάλος πια σε ηλικία, σε αναμνήσεις πολύ συχνά προσωπικές). Τους *Πανθέους* ακολούθησαν

Η Αΐθουσα τοῦ Θρόνου, ἕνας πίνακας ἡθῶν καὶ χαρακτήρων τοποθετημένος στὴν δεκαετία τοῦ '60, *Οἱ Φρουροὶ τῆς Ἀχαΐας*, ποὺ κυκλοφόρησαν τὸ 1975 καὶ διαδραματίζονται στὴν ἑπταετία τῆς δικτατορίας, καὶ *Οἱ Τελευταῖοι Ἑγγονοὶ* (1984), πράγματι «τελευταῖοι» ἀπὸ τὰ μυθιστορήματα τοῦ Ἀθανασιάδη ὅσον ἀφορᾷ στὰ γεγονότα τῆς ἐλληνικῆς Ἱστορίας ποὺ περιγράφουν, οἱ ὁποῖοι τοποθετοῦνται στὴν μεταπολίτευση τοῦ 1974.

Στὰ τέσσερα κυρίως ἀπὸ τὰ πέντε προαναφερθέντα μυθιστορήματα οἱ ἥρωες τοῦ συγγραφέα ἄλλοτε «συνομιλοῦν» καὶ ἄλλοτε ἀπλῶς συνοδοιποροῦν μὲ προσωπικότητες ὅπως ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, ὁ Παῦλος Μελάς, ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς, ὁ μητροπολίτης Φιλαδελφείας Χρυσόστομος, ὁ Ἀλέξανδρος Παπαναστασίου, ὁ Γεώργιος Παπανδρέου, καὶ ὑφίστανται τὴν μοῖρα τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου στὴν διάρκεια τῆς συγκεκριμένης ἑκατονταετίας. Ἄρκοῦν ὅμως τὰ παραπάνω γιὰ νὰ προσδιοριστοῦν τὰ ἐν λόγω μυθιστορήματα ὡς ἱστορικά;

Σύμφωνα καὶ μὲ ὅσα σχετικὰ ἀναφέρονται στὸ βιβλίον τῆς Σοφίας Ντενίση⁴, γιὰ νὰ χαρακτηριστῆ ἕνα μυθιστόρημα ὡς ἱστορικὸ θὰ πρέπει νὰ διαθέτει συγκεκριμένα στοιχεῖα τουλάχιστον ὡς πρὸς τὶς τέσσερις ἀκόλουθες παραμέτρους: τοῦ χρόνου, τοῦ τόπου, τῶν ἡθῶν καὶ τῶν ἐθίμων καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας. Σὲ κάποια ἀπὸ τὰ ζητούμενα τῶν προαναφερθεισῶν παραμέτρων τὰ μυθιστορήματα τοῦ Ἀθανασιάδη ἀνταποκρίνονται, ἐνῶ σὲ κάποια ἄλλα λιγότερο ἢ καθόλου.

Ἐπάρχει ὅμως καὶ κάτι ἐξίσου σημαντικὸ μὲ τὶς παραπάνω παραμέτρους ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ, καθὼς τὸ ἱστορικὸ μυθιστόρημα θεωρεῖται ὅτι προετοίμασε τὴν ἔλευση τοῦ ρεαλισμοῦ καί, ἄρα, συνδέεται καὶ ἀπὸ ἄλλο δρόμο μὲ τὸ εἶδος ποὺ καλλιέργησε ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης. Κρίνοντας τὰ ἱστορικὰ μυθιστορήματα τοῦ Scott, ὁ Thomas Carlyle ἐπεσήμανε κάτι ποὺ ἀναγνωρίστηκε λίγο ἀργότερα καὶ ἀπὸ ἄλλους, ὅπως ὁ Vissarion Belinsky καὶ ὁ Henry James: «Αὐτὰ τὰ ἱστορικὰ μυθιστορήματα δίδαξαν σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους αὐτὴ τὴν ἀλήθεια ποὺ μοιάζει ἀυταπόδεικτη καὶ ὅμως ἦταν ἐντελῶς ἀγνωστη στοὺς συγγραφεῖς τῆς Ἱστορίας καὶ στοὺς ἄλλους, μέχρι ποὺ διδάχτηκαν ὅτι οἱ περασμένες ἐποχὲς τοῦ κόσμου κατοικοῦντο ἀπὸ ζωντανοὺς ἀνθρώπους κι ὄχι ἀπὸ πρωτόκολλα, κρατικὰ ἔγγραφα, ἔριδες καὶ “ἀφηρημένες ἐννοιες ἀτόμων”»⁵.

4. ΣΟΦΙΑ ΝΤΕΝΙΣΗ, *Τὸ ἐλληνικὸ ἱστορικὸ μυθιστόρημα καὶ ὁ Sir Walter Scott (1830-1880)*, Καστανιώτης, Ἀθήνα 1994.

5. Ὁ.π., σ. 116-117.

Τὰ παραπάνω βρίσκονται σὲ συνάφεια μὲ τὴν ἀντίληψη τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη γιὰ τὴν μυθιστορηματικὴ συγγραφὴ, ὅπως αὐτὴ διατυπώνεται στὸ δοκίμιό του «Μυθιστορηματικὴ μαρτυρία». «Ἄν τὸ ἔργο τῆς ἐπιστήμης, ἡ Ἱστορία», γράφει ὁ Ἀθανασιάδης, «εἶταν —καὶ μένει, βέβαια, ἀκόμη— ἡ πιὸ ὑπεύθυνη μαρτυρία γιὰ νὰ γνωρίσουμε μιὰν ἐποχὴ, ὡστόσο μονάχα μὲ τὸ ἔργο τῆς τέχνης, τὸ μυθιστορηματικὸ χρονικὸ, πετύχαμε ὡς τώρα νὰ τὴν ἀναπαραστήσουμε, ἀπεικονίζοντας τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ἔθνη τους στὴ ζεστὴ καθημερινή τους πορεία, γιὰ νὰ τὴν κατανοήσουμε. Μέσα στὸ χρονικὸ του, ὁ μυθιστοριογράφος ἀναχωνεύοντας, σὲ μιὰ σύνθεση πλασματικὴ, ἱστορικὰ μὲ φανταστικὰ στοιχεῖα, προσωπικότητες καὶ γεγονότα τῆς Ἱστορίας μὲ πρόσωπα τῆς φαντασίας καὶ περιστατικὰ τῆς καθημερινῆς ζωῆς, κατορθώνει νὰ τὰ ἀναπαραστήσει μὲ τόση ἀληθοφάνεια, ὥστε νὰ παρακολουθοῦμε τὴ διαμόρφωση μιᾶς ἐποχῆς ὄχι πιὰ μὲ τὴν ψυχρὴ περιέργεια ποὺ τὴ μελετοῦμε σὲ μιὰ μονογραφία, ἀλλὰ νὰ τὴ ζοῦμε μὲ συγκίνηση, σὰ νὰ ἐρχόμαστε σ' ἐπαφὴ μὲ ἀνθρώπους καὶ γεγονότα σύγχρονά μας. Καὶ γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω τὴν ὁρολογία τῆς βιολογίας: ὁ ἱστορικὸς μᾶς ἀποκαλύπτει μιὰν ἐποχὴ “in vitro” (μέσα στὸν πειραματικὸ σωλήνα), ἐνῶ ὁ μυθιστοριογράφος “in vivo” (μέσα ἀπ' τὸ ζωντανὸ ὄργανισμό)»⁶.

Ὡς μυθιστορηματικὸ χρονικὸ ἀντιμετωπίζει ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης καὶ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δικά του βιβλία.

Ἕνας τρίτος τύπος μυθιστορήματος ποὺ ἀφορᾷ στὴν περίπτωση τοῦ Ἀθανασιάδη εἶναι τὸ «μυθιστόρημα-ποταμός» (roman-fleuve). Ὡστόσο ὁ ὀρισμὸς του, «μιὰ σειρά ἀπὸ διαδοχικὰ μυθιστορήματα ποὺ μποροῦν νὰ διαβαστοῦν καὶ νὰ ἐκτιμηθοῦν μεμονωμένα ἀλλὰ ποὺ ἔχουν νὰ κάνουν μὲ ἐπανεμφανιζόμενους χαρακτήρες καὶ/ἢ κοινὰ γεγονότα καὶ τὰ ὁποῖα φτιάχνουν μιὰ ἀλληλουχία ἢ συμπληρώνουν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο», δὲν ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς στὸ εἶδος τῶν μυθιστορημάτων ποὺ ἔχει γράψει ὁ Ἀθανασιάδης. Γιὰ παράδειγμα, οἱ δύο, τρεῖς ἢ τέσσερις τόμοι ποὺ συναποτελοῦν κάθε φορὰ ἓνα μυθιστόρημα τοῦ Ἀθανασιάδη (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν *Αἴθουσα τοῦ Θρόνου*, ποὺ εἶναι ἓνας μόνον τόμος) δὲν μποροῦν νὰ διαβαστοῦν μεμονωμένα. Ἀλλὰ τὸ «μυθιστόρημα-ποταμός», σημειώνει ὁ J. Hawthorn⁷, «σχετίζεται στενὰ μὲ αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε “μυθιστόρημα saga” —

6. Βλ. στὸ ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, *Ἀναγνωρίσεις, Δοκίμια, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας»*, Ἀθήνα 1974, σ. 23.

7. Βλ. στὸ JEREMY HAWTHORN, *Studying the Novel. An Introduction*, second edition, Arnold, 1992 (οἱ παραπομπὲς στίς σ. 35, 46-54) — ὅλα τὰ παραθέματα ἀπὸ ἐδῶ εἶναι μεταφρασμένα ἀπὸ τὴν γράφουσα.

μιὰ σειρά από μυθιστορήματα γύρω από μιὰ μεγάλη οικογένεια, καθένα από τὰ ὁποῖα ἐπικεντρώνεται σὲ διαφορετικὰ κλαδιὰ τῆς οικογένειας ἢ σὲ διαφορετικὰ γεγονότα στὰ ὁποῖα αὐτὴ ἐμπλέκεται). Ἄν καὶ ὁ Ἀθανασιάδης δὲν ἔγραψε παραπάνω ἀπὸ ἓνα μυθιστόρημα τὴν φορὰ ἐπικεντρωμένο σὲ μιὰ συγκεκριμένη οικογένεια, τὸ στοιχεῖο πού πρέπει νὰ προσέξουμε ἐδῶ εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸς ὁ κεντρικὸς ρόλος τῆς οικογένειας, κοινὸς ἀνάμεσα στὸ «μυθιστόρημα saga» καὶ τὰ μυθιστορήματα τοῦ Ἀθανασιάδη. Ὅπως γράφει ἡ Ζερμαῖν Μαμαλάκη στὸ βιβλίο της: «[Ὁ συγγραφέας] καθορίζεται στὴν ἐπιλογή τῶν θεμάτων του [...] ἀπὸ τὸ ἰδιαιτέρο κλειδί του, τὸ Οἰκογενειακὸ Σύνδρομο [...] ξεκινάει ἀπὸ τὸ «οἰκογενειακὸ γκέτο» πού ἀνοίγεται στὸν ἔξω κόσμον καὶ ἀπὸ τοῦτο τὸ κεντρικὸ κύτταρο περνᾶνε ὅλα τὰ ρεύματα πού συγκλονίζουν τὴν ἐποχὴ»⁸.

Συνεχίζοντας, μετὰ τὴν παραπάνω εἰδολογικὴ διερεύνηση, στὸ πλαίσιο τῶν εὐρύτερων ἐπιδράσεων πού δέχτηκε ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης, θὰ θυμίσουμε τὴν ἀπάντησή πού ἔδωσε ὅταν ἐρωτήθηκε «ποιοὶ ὑπῆρξαν οἱ δάσκαλοί» του. Πρώτους ἀνέφερε τότε τοὺς «κλασσικοὺς Γάλλους μυθιστοριογράφους τοῦ περασμένου αἰῶνα — νομοθέτες τοῦ μυθιστορήματος»⁹.

«Αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς», λοιπόν, ὅπως γράφει ὁ J. Hawthorn, «ἔκαναν τεράστιες προσπάθειες γιὰ νὰ διασφαλίσουν ὅτι «οἱ πραγματικὲς λεπτομέρειες» στὰ ἔργα τους ἦταν «σωστὲς» — δηλαδὴ ἱκανὲς νὰ ἐλεγχθοῦν καὶ νὰ ἐπαληθευτοῦν ἀντιπαραβαλλόμενες μὲ μιὰ ἐξωτερικὴ πραγματικότητα μέσφ ἐμπειρικῶν ἐρευνῶν. Πέτυχαν αὐτὴν τὴν ἀκρίβεια μὲ μακροχρόνιες καὶ κοπιώδεις ἐρευνες. «Ὁ ρεαλισμὸς» σὲ σχέση μὲ αὐτοὺς τοὺς συγγραφεῖς εἶναι, λοιπόν, τόσο ἓνας ὅρος πού καταδεικνύει μιὰ ομάδα μυθιστοριογράφων, ὅσο καὶ ἓνας ὅρος πού ἀναφέρεται σὲ μιὰ συγκεκριμένη μέθοδο σύνθεσης. Τὰ παραπάνω ἀνιχνεύονται σὲ μεγάλο ποσοστὸ μέσα στὸ ἔργο τοῦ Ἀθανασιάδη, ὁ ὁποῖος ἐξᾄλλου ὁμολογεῖ ὅχι μόνον τὴν μαθητεία του ἀλλὰ καὶ τὸν θαυμασμὸ του γιὰ τοὺς μεγάλους Γάλλους ρεαλιστές.

Τις «ρεαλιστικὲς συμβάσεις», «μιὰ πλοκὴ βασιμισμένη στὴν αἰτία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, καλὰ διαγεγραμμένοι χαρακτῆρες, μιὰ γενικὴ ὑπόθεση ὅτι ὁ

8. Βλ. στὸ ΖΕΡΜΑΙΝ ΜΑΜΑΛΑΚΗ, *Τάσος Ἀθανασιάδης. Ὁ ἐπικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας*, Μυριόδης, Ἀθήνα 1990, σ. 13-14.

9. Βλ. στὸν δεῦτερο τόμον δοκιμῶν, ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, *Βεβαιότητες καὶ ἀμφιβολίες, ἀ' ἔκδοσις*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», Ἀθήνα 1980, στὴν «Συνομιλία μὲ τὸν Βαγγέλη Ψυρράκη», σ. 355.

κόσμος μπορεί να γίνει αντικείμενο γνώσης και είναι επιδεικτικός μιας ορθολογιστικής έρευνας», ο Τάσος Αθανασιάδης τις ακολούθησε αλλά παράλληλα τις εμπλούτισε. Και τα στοιχεία εμπλουτισμού τα άντλησε από την «περιοχή» του μοντερνισμού. (Φτάσαμε έτσι στο αναπάντητο ερώτημα από το πρώτο μέρος της παρούσας μελέτης.)

Διαβάζουμε στον J. Hawthorn: «[...] Ο μοντερνισμός έχει βαθιά επίδραση στην αντίληψη των μυθιστοριογράφων για τον “χαρακτήρα”. [...] Για τους μεγάλους μοντερνιστές μυθιστοριογράφους [...] ο χαρακτήρας δεν μπορεί να θεωρείται πλέον ότι είναι διαφανής από μόνος του [...]. Αυτή η έστιαση στα προβλήματα του έαυτού και της έσωτερικής ζωής ενθάρρυνε την ανάπτυξη νέων “μεθόδων” μυθοπλαστικής έκφρασης. Αν ο μοντερνισμός μπορεί να όριστεί άρνητικά από την άποψη της απόρριψης των ρεαλιστικών συμβάσεων και υποθέσεων, ή θετική του πλευρά μπορεί να ιδωθεί στην αξιοσημείωτη ανάπτυξη τεχνικών όπως “ή συνειδησιακή ροή” και “ο έσωτερικός μονόλογος”». Εκείνο, λοιπόν, που συνδέει τον Αθανασιάδη με τον μοντερνισμό είναι η έστιαση της συγγραφικής ματιάς του στον έσωτερικό κόσμο των Χαρακτήρων του μυθιστορήματος. Μόνο που αυτό δεν έγινε μέσω της χρήσης του έσωτερικού μονολόγου, αλλά έγινε, σε μεγάλο ποσοστό, μέσω της υιοθέτησης της «ήμερολογιακής γραφής» που είδαμε νωρίτερα.

Ο Τάσος Αθανασιάδης, λοιπόν, συνδύασε στοιχεία ρεαλιστικά και στοιχεία μοντερνιστικά στην σύνθεση των μυθιστορημάτων του. Επιπλέον, ο ίδιος θεωρεί ότι για το έργο του είναι κατάλληλος ο χαρακτηρισμός «ψυχολογικός ρεαλισμός». Και αυτό μας οδηγεί σε μία μεγάλη μορφή, που είχε και αυτή ισχυρότατη επίδραση τόσο στον Αθανασιάδη-λογοτέχνη όσο και στον Αθανασιάδη-άνθρωπο (αν κρίνουμε από τον μεγάλο αριθμό παραθεμάτων από έργα του που βρίσκουμε στην πεζογραφία του Αθανασιάδη): στον Ντοστογιέφσκι. Διότι ο Ντοστογιέφσκι θεωρείται ο σπουδαιότερος εκπρόσωπος του «ψυχολογικού ρεαλισμού», «με τον όποιο απεικονίζεται και την ίδια στιγμή διερευνάται ο ψυχικός κόσμος του ανθρώπου, ακόμη και στις πιο άκρατες εκδηλώσεις του»¹⁰.

Φτάνουμε έτσι σε έναν χαρακτηρισμό της μυθοπλασίας του Αθανασιάδη που δίνει το προβάδισμα στην ιδιωτική ζωή έναντι της κοινωνικής, κάτι για

10. Βλ. στο ΠΑΡΙΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, ΠΑΡΙΣΗΣ ΝΙΚΗΤΑΣ, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Υπουργείο Έθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων — Παιδαγωγικό Ίνστιτούτο, Όργανισμός Έκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1999, στο λήμμα «ρεαλισμός».

τὸ ὁποῖο ἐξάλλου ἔχει μιλήσει καὶ ὁ ἴδιος στὴν συνέντευξή του στὴν Γιολάντα Πατεράκη: «Ἐπινοῶ ἕναν πυρήνα ἀπὸ πρόσωπα — πάντα ἀντιπροσωπευτικά τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐποχῆς ποὺ θ' ἀπεικονίσω. Ξέρω μόνο τίς πρῶτες μέρες τῆς δράσης τους. Πέντε-ἕξι σελίδες. Ἀπὸ κεῖ ὅλα ἐξελλίσσονται ἀπὸ μόνα τους. Ἀπ' τὴν ἐμπλοκὴ τοῦ ἀτομικοῦ μύθου τοῦ ἐνὸς μὲ τοῦ ἄλλου, ὑφαίνεται ὁ ἰστός τῆς δράσης, ὅπως συμβαίνει καὶ στὴ ζωὴ. Μυθοποιῶ τὴν ζωὴ. Τὰ πρόσωπά μου εἶναι ἐνεργούμενά της — ἐκφραστὲς τοῦ τυχαίου της... "Ὅλα ξεκινοῦν ἀπ' τοὺς ἥρωές μου. Τὰ μυθιστορηματικά πρόσωπά μου διαμορφώνονται ἀπ' τίς πράξεις τους, ἀπ' τίς σκέψεις τους, ἀπ' τίς γνώμες τῶν ἄλλων γι' αὐτά. Πασχίζω νὰ εἶναι ἀνάγλυφες μορφές — νὰ τίς θυμᾶται ὁ ἀναγνώστης ὅταν κλείσει τὸ βιβλίον [...]. Ἐγὼ ἀρχίζω ἕνα μέρος τοῦ κεφαλαίου ἀργὰ — σελίδα μὲ σελίδα. "Ὅταν τὸ τελειώσω, προχωρῶ στὸ ἐπόμενο, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι προωθεῖται ἡ δράση καὶ συγχρόνως διαγράφεται καθαρότερα ἢ φυσιολογικὰ τοῦ ἥρωά μου — ἀπ' τίς πράξεις του, τίς σκέψεις του καὶ ἀντανεκλαστικά ἀπ' τίς πράξεις τῶν ἄλλων. [...] Θαρρεύτηκα κάποτε νὰ γράψω πῶς δὲν πιστεύω στὴν πάλῃ τῶν τάξεων ἀλλὰ στὴν πάλῃ τῶν ἰδιοσυγγρασιῶν — μέσα στὸ θυμικὸ γίνονται οἱ συγκρούσεις· καὶ ἐπειδὴ εἶναι κρυφές, εἶναι ἀνελέητες...»¹¹

Μήπως ὅμως ἡ κριτικὴ, ἡ ὁποία, βασιζόμενη καὶ στὰ παραπάνω, ἐστιάζει κυρίως στοὺς Χαρακτήρες ὡς τὸ «σῆμα κατατεθὲν» τῆς μυθοπλασίας τοῦ Ἀθανασιάδη, πρέπει νὰ λάβει ὑπ' ὄψιν της καὶ κάτι ἄλλο, συμπληρώνοντας ἴσως ἀκόμα καὶ τὴν ἀποψη τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα γιὰ τὸ ἔργο του;

Σύμφωνα καὶ μὲ τὴν διατύπωση τοῦ Γάλλου θεωρητικοῦ καὶ κριτικοῦ Jean Ricardou, ποὺ ἐκφράζει βέβαια γενικότερα παραδεκτὲς ἀντιλήψεις, «ὁ συγγραφέας εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ ἔργου του». Ὑποστηρίζουμε, λοιπόν, ὅτι ὁ Ἀθανασιάδης, ὡς πνευματικὴ ὄντοτητα, συντίθεται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὰ λόγια τῶν Χαρακτήρων του, καθὼς σὲ κάθε μυθιστόρημά του βάζει τοὺς Χαρακτήρες του νὰ συζητοῦν τὰ θέματα ἐκεῖνα ποὺ ἀπασχολοῦσαν καὶ τὸν ἴδιο ὡς σκεπτόμενο ἄνθρωπο, συνεχφράζοντας ἀναμφίβολα καὶ πολλοὺς ἄλλους σκεπτόμενους ἀνθρώπους. Τέτοια θέματα, γιὰ παράδειγμα, εἶναι: Ἡ Ἱστορία τοῦ πνεύματος ὡς πάλῃ ἰδιοσυγγρασιῶν/Ἡ πάλῃ τοῦ Καλοῦ μὲ τὸ Κακὸ μέσα στὸ θυμικὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ ἀγώνας του νὰ ἀντισταθεῖ στὸν

11. Βλ. στὸ ΤΑΣΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ, *Ἀπὸ τὸν ἐαυτό μας στοὺς ἄλλους*, Δοκίμια, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», Ἀθῆνα 1993 (στὴν καταχωρισμένη ἐκεῖ συνέντευξή στὴν Γιολάντα Πατεράκη), σ. 263-264, 269.

πειρασμό του Απαγορευμένου/Ο στρατευμένος Χριστιανισμός/Η αντίληψη τῆς ζωῆς ὡς δώρου θεϊκοῦ, ὡς τάλαντου ποῦ κάτι πρέπει νά μᾶς ἀποφέρει. Καί, παράλληλα μέ ὅλα αὐτά καί μαζί μέ ὅλα αὐτά, τὸ ἔργο τοῦ Ἀθανασιάδη διαπνέεται βέβαια καί ἐμπνέεται ἀπὸ μιὰ ἀπέραντη κατανόηση γιὰ τὰ λάθη τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τίς κακίες του, γιὰ τίς ἀδυναμίες του δηλαδή. Εἶναι χαρακτηριστική μιὰ φράση ἀποδιδόμενη στὸν Κομπούκιο ποῦ χρησιμοποίησε ἡ Ζερμαίν Μαμαλάκη προκειμένου γιὰ τὸν ἀνθρωπο-ἀφηγητὴ Ἀθανασιάδη: «Ἀνώτερος εἶναι ὁ ἀνθρώπος ἐκεῖνος ποῦ δείχνει μιὰ ἀμερόληπτη εὐμένεια γιὰ ὅλους...»

Γι' αὐτὸ καί μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι τὰ μυθιστορήματα τοῦ Ἀθανασιάδη εἶναι ἐκεῖνο τὸ κομμάτι τοῦ ἔργου του (ὑπῆρξε καί διηγηματογράφος καί πολὺ καλὸς δοκιμιογράφος) ποῦ τὸν ἀντιπροσωπεύει πληρέστερα. Διότι τελικὰ ἐκεῖνο ποῦ ἔκανε πάντα ὁ Ἀθανασιάδης ἦταν νά σκηνοθετεῖ, ἄριστα καί διαφορετικὰ κάθε φορά, τὰ ἐρωτήματά του, τίς ἀγωνίες του, τίς Βεβαιότητες καί τίς ἀμφιβολίες του, ὅπως εἶναι καί ὁ τίτλος τοῦ δευτέρου τόμου τῶν Δοκιμιῶν του. Ὁ συγγραφέας μας ἀγάπησε πολὺ τὸν ἀνθρώπο ὡς μιὰ πολυποίκιλη καί συχνὰ ἀντιφατικὴ ἐνότητα καί οἱ μακρὲς συζητήσεις τῶν ἡρώων καί ἡρωίδων του, ποῦ κάποιες φορές μοιάζουν μέ προφορικὰ δοκίμια, ἔχουν πάντοτε αὐτὸν ὡς ἀντικείμενο, στὸν καθαγιασμένο καθημερινὸ ψυχικὸ καί πνευματικὸ ἀγώνα του.

Τελειώνοντας, ἂς ἐπανέρθουμε στὸ βασικὸ μέλημα τῆς παρούσας μελέτης, ὅπως γίνεται φανερὸ καί ἀπὸ τὸν τίτλο της. Διότι ὅλα ὅσα ἀναφέρθηκαν ἐδῶ θὰ πρέπει νά ἀξιολογηθοῦν σὲ σύγκριση μέ τὰ ἐπιτεύγματα καί τὴν λογοτεχνικὴ ὑπόσταση τῶν ἄλλων, συγκαρινῶν τοῦ Ἀθανασιάδη λογοτεχνῶν. Γιὰ νά βρεῖ τὴν θέση του, ἐπὶ παραδείγματι, ὡς πρὸς τὴν καλλιέργεια στὴν Ἑλλάδα τοῦ κλασικοῦ μυθιστορήματος, γιὰ τὸ ὅποιο ἔχει διατυπωθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι οὐδέποτε πῆρε πραγματικὰ τὴν ἐλληνικὴ ἰθαγένεια¹², θὰ πρέπει τὸ ἔργο τοῦ Ἀθανασιάδη νά συνεξεταστεῖ μέ τὸ ἔργο τοῦ Θεοδοῦ, ἀλλὰ καί μέ τὸ ἔργο τοῦ

12. Ὁ Βαγγέλης Ἀθανασόπουλος, στὸ ἄρθρο του μέ τὸν τίτλο «Οἱ ἄγνωστοι εὐεργέτες τῆς Λογοτεχνίας μας» [κριτικὴ τοῦ βιβλίου: ΣΟΝΙΑ ΓΑΙΝΣΚΑΓΙΑ (ἐποπτεία ἐρευνας, ἐπιμέλεια), *Ἡ ρωσικὴ λογοτεχνία στὴν Ἑλλάδα, 19ος αἰώνας, Ἑλληνικὰ Γράμματα*], ἔγραφε σχετικὰ: «[...] χάθηκε γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ μας παράδοση τὸ κλασικὸ μυθιστόρημα, ἀφήνοντας ἔτσι χωρὶς θεμέλιο καί τὴν πεζογραφία τοῦ μοντερνισμοῦ [...]» στὸ ἔνθετο Βιβλιοθήκη τῆς ἐφημερίδας *Ἐλευθεροτυπία*, 415, 2006, σ. 6-7.

Πετσάλη-Διομήδη και τοῦ Παντελῆ Πρεβελάκη, ὅπως και με τῶν ὑπολοίπων ποῦ ἀναφέρθηκαν στήν ἀρχή αὐτῆς τῆς μελέτης. Μόνον τότε θά μπορούμε νά ποῦμε με σιγουριά αὐτό ποῦ τώρα ἀπλῶς ὑπαινισσόμαστε: ὅτι ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης ὑπῆρξε ὁ γνησιότερος Ἑλληνας κλασικός μυθιστοριογράφος¹³.

13. Για τὰ θεωρητικά θέματα ποῦ θίγονται ἐδῶ, καθὼς και για εἰδικότερα ἐρευνητικά ἀντικείμενα ποῦ ἀφοροῦν στό ἔργο τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη, ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ ἐπίσης νά συμβουλευτεῖ τὰ ἐξῆς: α) ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ Γ. ΤΣΟΥΠΡΟΥ, *Τὸ Παρακείμενο και ἡ ...-(Δια)κειμενικότητα ὡς Σχόλιο στό πεζογραφικό ἔργο τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη (και στά 21 ἐγκιβωτισμένα ποιήματα τοῦ πεζογράφου)*, Ἰδρυμα Κώστα και Ἑλένης Οὐράνη, Ἀθήνα 2009, και β) ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ Γ. ΤΣΟΥΠΡΟΥ, *Τάσος Ἀθανασιάδης «Με τὰ μάτια τῆς γενιᾶς μας»*, Γρηγόρης, Ἀθήνα 2007.

Η ΔΟΚΙΜΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ:
ΚΥΡΙΕΣ ΣΥΝΤΕΤΑΓΜΕΝΕΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ
ΚΑΙ ΖΗΤΟΥΜΕΝΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Δ. ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗΣ

Όμότιμος Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας
τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ὁ λογοτέχνης καὶ ἀκαδημαϊκὸς Τάσος Ἀθανασιάδης (1913-2006), στὴ μνήμη τοῦ ὁποίου εἶναι ἀφιερωμένη ἡ ἀποφινὴ ἐκδὴλωση, ἐπέδειξε μιὰν ἀξιοζήλευτὴ ἀφοσίωση στὴν οἰκοδόμησι ἐνὸς μακρόπνοου μυθιστορηματικοῦ, βιογραφικοῦ καὶ δοκιμιογραφικοῦ ἔργου. Ζωγράφος τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος τῆς Ἑλλάδας τοῦ 19οῦ καὶ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἀποδίδει ἐπικὰ τὶς μεταβολὲς τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου καὶ τὴν πορεία τῆς κοινωνίας πρὸς σύγχρονες μορφὲς ἀνθρώπινων σχέσεων, ἐκφράζοντας τὴν ἀγωνία καὶ τὸν προβληματισμὸ του γιὰ τὴ μοίρα τοῦ Νεοέλληνα καὶ τοῦ ἀνθρώπου γενικότερα· παράλληλα, ἀνατόμος τῆς ἀνθρώπινης καὶ δὴ τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς, αὐτοαποκαλύπτεται διὰ τῆς αὐτοἀνάλυσης καὶ τῆς αὐτοερμηνείας. Κύριος εἰσηγητῆς τοῦ «μυθιστορήματος-ποταμοῦ» («roman-fluve») στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, μᾶς κληροδότησε μιὰ πολύτομη παραγωγὴ μυθιστορημάτων, βιογραφιῶν καὶ δοκιμιῶν, ὅπου μετουσιώνονται σὲ τέχνη οἱ προβληματισμοὶ ποὺ προκύπτουν τόσο ἀπὸ τὰ μεγάλα ὑπαρξιακὰ ἐρωτήματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ λογοτέχνη ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν ἐκσυγχρονισμὸ τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας καὶ τὶς προσαρμογές της στὴν εὐρωπαϊκὴ.

Τὸ δοκιμιογραφικὸ καὶ κριτικὸ ἔργο τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη ἐκτείνεται κυριότατα σὲ τέσσερις τόμους: *Ἀναγνωρίσεις* (ἀ΄ ἐκδοση: 1965, ὀριστικὴ ἐκδοση: 1974), *Βεβαιότητες καὶ ἀμφιβολίες* (1980), *Ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας στοὺς ἄλλους* (1993) καὶ *Κυρίες καὶ κύριοι σᾶς εὐχαριστῶ* (2002)¹. Νεώ-

1. Ἀναλυτικότερα: ἀ΄) ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, *Ἀναγνωρίσεις*. Δοκίμια. Δεύτερη ἐκδοση — Κείμενο ὀριστικό. Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας» Ἰωάννου Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε. [Ἀθήνα 1974, ἀ΄ ἐκδοση: 1965], (Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία, 158), β΄) ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Βεβαιότητες καὶ ἀμφιβολίες*. Δοκίμια. Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας» Ι. Δ. Κολλάρου & Σίας

τεροι μελετητές, ωστόσο, όπως η κυρία Σταυρούλα Τσούπρου, εντάσσουν, εύλογα όπως θα δούμε, στα δοκίμια του συγγραφέα και τις βιογραφίες και τα βιογραφικά του χρονικά².

Έκκινώντας από τη σημειολογία των τίτλων, διαπιστώνουμε ότι στις Αναγνωρίσεις ο δοκιμογράφος υποδεικνύει τον πνευματικό χώρο όπου αναγνωρίζει και εντάσσει τον έαυτό του ως δημιουργική συνείδηση και ως έρμηνευτή των φαινομένων του καιρού του. Ταυτόχρονα, τα δοκίμια συνιστούν αναλύσεις βασικών προβλημάτων που απασχόλησαν τη σκέψη του Δυτικού ανθρώπου και ενέπνευσαν τους χαρακτηριστικότερους εκπροσώπους του ευρωπαϊκού μυθιστορήματος κατά τον 19ο και τον 20όν αιώνα. Στις Βεβαιότητες και αμφιβολίες ο Άθνασιάδης περνάει σε διεισδυτικότερες αναλύσεις του μυστηρίου της καλλιτεχνικής δημιουργίας, βασιζόμενος κατ' αρχάς στις προσωπικές του εμπειρίες και προχωρώντας σταδιακά σε γενικεύσεις για την καλλιτεχνική διεργασία. Νέα θεματολογία αναπτύσσεται στον τόμο Από τον έαυτό μας στους άλλους, παράλληλα με αναδιαπραγματεύσεις των αγαπημένων ερωτημάτων του συγγραφέα: ο τίτλος του βιβλίου εκφράζει μία μετάβαση από το κλειστό πεδίο προβληματισμού που εξέφραζαν οι τίτλοι των προηγούμενων τόμων σε μίαν άνανομητοδότηση της ζωής, της τέχνης και της ελληνικότητας διά της επαφής με τον πλησίον — παράμετρος που είχε ήδη απασχολήσει επανειλημμένα τον δοκιμογράφο. Τέλος, ο τίτλος του τόμου Κυρίες και κύριοι σάς ευχαριστώ, του τελευταίου βιβλίου που εξέδωσε, δίνει έμφαση, με την «κοσμικότητά» του, στη διάσταση των όμιλιών που προσλαμβάνει ο δοκιμαχός λόγος του Άθνασιάδη στο παρόν έράνισμα διαλέξεων για σημαντικούς ανθρώπους του πνεύματος του 19ου και του 20ού αιώνα³, και

Α.Ε., Αθήνα [1980], (Νεοελληνική Λογοτεχνία, 236), γ') ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Από τον έαυτό μας στους άλλους. Δοκίμια. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ίωάννου Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 1993, (Νεοελληνική Λογοτεχνία, 310), δ') ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Κυρίες και κύριοι σάς ευχαριστώ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι. Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 2002.

2. Βλ. ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ Γ. ΤΣΟΥΠΡΟΥ, Τò παρακείμενο και ή ...-(δια)κειμενικότητα ως σχόλιο στο πεζογραφικό έργο του Τάσου Άθνασιάδη (και στα 21 έγκλιωτισμένα ποιήματα του πεζογράφου). Ίδρυμα Κώστα και Έλένης Ούράνη, Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2009, σ. 44.

3. Οι διαλέξεις αυτές, πριν συμπεριληφθούν στον τόμο Κυρίες και κύριοι σάς ευχαριστώ, είχαν ήδη εκδοθεί, με την ίδια ή με έλαφρώς παραλλαγμένη μορφή, στους τρεις τόμους των δοκιμιών του Τ. Άθνασιάδη ως «πορτραίτα», στα όποια αναφερόμαστε εδώ.

ἐπισφραγίζει ἐπιτυχημένα τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο ἑνὸς δημιουργοῦ μὲ τὴν εὐγνώμονη εὐγένεια ποὺ πάντοτε τὸν χαρακτήριζε.

Πέρα ἀπὸ τὸν συσχετισμὸ τῶν τίτλων, παρατηροῦμε ἀναλογίες δομῆς μεταξὺ τῶν τόμων τῶν δοκιμίων: στοὺς τρεῖς πρώτους τόμους δοκίμια προβληματισμοῦ συνοδεύονται ἀπὸ τὴν παρουσίαση («πορτραίτων») σημαντικῶν προσώπων τοῦ πνεύματος, Ἑλλήνων καὶ ξένων, ἀπὸ τὴν «πινακοθήκη» τοῦ συγγραφέα, ἐνῶ ὁ τέταρτος τόμος ἀποτελεῖ ἀνθολόγησι τῶν ὀμιλιῶν ποὺ ἔκανε ὁ δοκιμογράφος γιὰ τὰ πρόσωπα αὐτά. Ἐπιπλέον, τὶς *Βεβαιότητες καὶ ἀμφιβολίες* καὶ τὸ *Ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας* στοὺς ἄλλους κλείνουν δύο σημαντικὲς καὶ ἀποκαλυπτικὲς συνεντεύξεις τοῦ Ἀθανασιάδη, οἱ ὁποῖες ὑπογραμμίζουν τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο τοῦ δοκιμιακοῦ του λόγου.

Ἔτσι, οἱ τόμοι τῶν δοκιμίων τοῦ συγγραφέα τῶν *Πανθέων* παρουσιάζουν μίαν ἐνδιαφέρουσα ἰδιαιτερότητα: ἀποτελοῦνται ἀπὸ τρία εἶδη λόγου, τὸ καθαρὸ δοκίμιο, τὴ συνέντευξη ὡς «προφορικὸ δοκιμιακὸ λόγον»⁴ καὶ τὸ «πορτραῖτον», μὲ τὶς ἀναμενόμενες ἐπικαλύψεις, γιὰ νὰ καταλήξουμε στὸν τελευταῖο τόμο, τὸ *Κυρίες καὶ κύριοι σὰς εὐχαριστῶ*, σὲ ἀποκλειστικὴ ἀνθολόγησι ὀμιλιῶν-«πορτραίτων». Στὸν χώρο τοῦ καθαρὸ δοκιμίου, θὰ μπορούσαμε νὰ διακρίνουμε δύο «κύκλους προβληματισμοῦ»: τὸν πρώτο, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὰ θέματα τῆς τέχνης καὶ στὰ ὑπαρξιακὰ ἐρωτήματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ δημιουργοῦ, καὶ τὸν δεύτερο, ὁ ὁποῖος σχετίζεται μὲ σύγχρονα θέματα «πρακτικοῦ» προσανατολισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὴ τοῦ Ἑλληνα μέσα στὶς ἐναλλαγές τοῦ 19ου καὶ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἐνῶ οἱ συνεντεύξεις, ἀναφερόμενες στὸ σύνολο αὐτῶν τῶν θεμάτων, ἀποκαλύπτουν μὲ τὸν ἐξομολογητικὸ τους λόγο ἀμεσότερα τὴν ποιητικὴ τοῦ συγγραφέα.

Στὸν πρώτο κύκλο δοκιμίων ἀνήκουν κείμενα ὅπου ὁ Ἀθανασιάδης καταγράφει καὶ σχολιάζει τὴν προσφορὰ Ἑλλήνων καὶ ξένων μυθιστοριογράφων ποὺ τὸν ἐπηρέασαν (λ.χ. στὴ «Μυθιστορηματικὴ μαρτυρία» τῶν *Ἀναγνωρίσεων*)⁵, καθὼς καὶ ἄλλα, ὅπως τὸ δοκίμιο γιὰ τὴν πεζογραφία τοῦ Ἡλία Βενέζη⁶, ὅπου παρουσιάζει καίριους χαρακτηρισμοὺς τοῦ ἔργου καὶ τῆς ποιητικῆς ἄλλων δημιουργῶν ποὺ ἰσχύουν, τοποθετημένοι σὲ ἕνα διαφορετικὸ πλαίσιο δημιουργικῆς γραφῆς, καὶ γιὰ τὴ δική του μυθιστορηματικὴ

4. Βλ. ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ Γ. ΤΣΟΥΠΡΟΥ, *Τὸ παρακείμενο καὶ ἡ ...-(δια)κειμενικότητα...*, ὅ.π., σ. 532.

5. ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, *Ἀναγνωρίσεις*, ὅ.π., σ. 23-29.

6. Ὁ.π., σ. 271-321.

πράξη. Ασχολείται, επίσης, με ουσιώδη ζητήματα τοῦ μυθιστορήματος, ὅπως τὰ ὑπαρξιακά θέματα με κεντρικό τὸ πρόβλημα τοῦ χρόνου: γιὰ τὴ νίκη ἐπ' αὐτοῦ προτείνει ἀφενός, στὶς *Ληαγνώρισεις*, τὴν ἐσωτερικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἔνταση, ποὺ παίρνει μορφή πάθους: πάθος ἐρωτικό, πάθος δράσης, πάθος γνώσης, πάθος γιὰ κάθε λογῆς πνευματικὴ δημιουργία⁷, ἀφετέρου, στὸ *Ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας στοὺς ἄλλους*, τὴν προσφορά τοῦ ἑαυτοῦ μας στοὺς ἄλλους, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ στὴν πληρότητα τῆς εὐτυχίας καὶ στὴν προσέγγιση τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς. Στὸ κεντρικό γιὰ τὸν προβληματισμὸ τοῦ Ἀθανασιάδη δοκίμιο «*Συμβίωση με τὸ Δαιμόνιο*»⁸, ἀλλὰ καὶ σὲ σειρά ἄλλων, ὁ συγγραφέας καταγράφει τὴν ιδιαίτερη, μυστηριακὴ σχέση ἀνάμεσα στὸν λογοτέχνη καὶ στὸ ἀντικείμενό του καί, ἀναπτύσσοντας μιὰ πλατωνικῶν καταβολῶν θεωρία, ἀντιλαμβάνεται τὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία ὡς διαρκὴ πλαστουργία νέων μορφῶν με τὴ βοήθεια τῆς μετουσίωσης τῶν ἀσαφῶν ὕψεων τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς σὲ λόγο. Ἐξἄλλου, θέματα ποὺ τὸν ἀπασχολοῦν ἐπανελημμένα εἶναι ἡ σχέση συγγραφέα-κειμένου-ἀναγνώστη καὶ ἡ ἀποστολὴ τῆς Λογοτεχνίας, ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ προαναφερθέντα δοκίμια καθὼς καὶ τὰ ἀκόλουθα: «*Ὁ Μεγαλοφυῆς καὶ ἡ Καλλονή*», «*Ἡ Καταγωγὴ τῆς Λογοτεχνίας καὶ ἡ ἐπίδρασή της στὴν ἐξέλιξη τῶν λαῶν*», «*Ἡ λειτουργία τῆς ἀναπλήρωσης*», «*Ἡ εὐεργετικὴ τῆς αὐταπάτης*», «*Μέσα στὸ ἀνθρώπινο τοπίο*»⁹.

Στὸν δεύτερο κύκλο προβληματισμοῦ, ὁ Ἀθανασιάδης, ἐντοπίζοντας τὰ σύγχρονα προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Ἑλλήνα, προτείνει τὴν ἐμβάθυνση στὴν οὐσία τῆς Ἑλλάδας ὡς διαίωνα πνευματικῆς ὄντοτητας καὶ στὴ βίωση τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν κελυσμῶν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, ὅπως αὐτὸ διαμορφώθηκε μέσα στὸν χρόνο καὶ ἔγινε παγκόσμια ἀποδεκτὸ¹⁰.

Προσεγγίζοντας σημαντικούς ἀνθρώπους τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ ξένου πνευματικοῦ στερεώματος, ὁ Ἀθανασιάδης τοὺς ἀντιμετωπίζει ὡς δημιουργικούς καλλιτέχνες ἢ/καὶ ὡς ἐκφραστὲς καί, κάποτε, διαμορφωτὲς τῶν θε-

7. Ὁ.π., σ. 11-12.

8. ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, *Βεβαιότητες καὶ ἀμφιβολίες*, ὅ.π., σ. 11-41.

9. Βλ. καὶ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ Γ. ΤΣΟΥΠΡΟΥ, *Τὸ παρακείμενο καὶ ἡ ...-(δια)κειμενικότητα...*, ὅ.π., σ. 542-543, σμ. 105.

10. *Ἡ Ἑλλάδα στὴ συνείδηση τοῦ κόσμου παραμένει πάντα μιὰ ἔννοια πνευματικῆ. Καὶ τὸ πνεῦμα εἶναι ἀπ' τὴ φύση του ἀνεξίτητο καὶ φιλειργονικό* (ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, *Ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας στοὺς ἄλλους*, ὅ.π., σ. 119).

τικῶν καὶ ἀρνητικῶν πλευρῶν τῆς κοινωνίας τοῦ 19ου καὶ τοῦ 20οῦ αἰῶνα μὲ τις ἐναλλαγές, τὰ προβλήματα, τις ἀνατάσεις καὶ τὰ ἀδιέξοδά της (βλ. λ.χ. τὰ κείμενά του γιὰ τοὺς Robert Oppenheimer, Jean Rostand, Aldous Huxley, Karl Jung, Fyodor Dostoïevski, Leo Tolstoy, Alexis Carrel, Marcel Proust), ἀλλὰ καὶ ὡς παράγοντες ἐπίδρασης στὸ νεοελληνικὸ πνευματικὸ καὶ εἰδικότερα λογοτεχνικὸ στερέωμα καί, ὅπωςδῆποτε, στὴ δική του λογοτεχνική γραφή καὶ σκέψη (πλειάδα Νεοελλήνων συγγραφέων, μελετητῶν, στοχαστῶν καὶ ἀνθρώπων τοῦ θεάτρου). Ὁ Ἀθανασιάδης δίνει ἔμφαση στὸν προσωπικὸ τους ἀγῶνα καὶ στὶς ἀπαντήσεις ποὺ ἔδωσαν στὰ θέματα κοινωνικῆς συμβίωσης ἢ στὰ αἰῶνια καὶ καθολικὰ ἐρωτήματα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Τὰ «πορτραῖτα» αὐτὰ πρέπει νὰ συν-μελετηθοῦν μὲ τις αὐτοτελεῖς μυθιστορηματικὲς βιογραφίες καὶ τὰ βιογραφικὰ χρονικὰ προσώπων (τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια, τοῦ Albert Schweitzer, τοῦ F. Dostoïevski, τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτη, *Τριῶν παιδιῶν τοῦ αἰῶνα*) ποὺ συγγράφει ὁ Ἀθανασιάδης, καθὼς ἡ δοκιμιογραφία του ἐκφράζει ἀπὸ ἕναν ἄλλο δρόμο τὴν πρόθεση νὰ προσδιορίσει μόνιμες καὶ αἰώνιες καταστάσεις τῆς συνείδησης καὶ διαχρονικοὺς προβληματισμοὺς τοῦ ἀνθρώπου τῆς Δράσης καὶ τοῦ Πνεύματος μέσα σὲ ἕναν μεταβαλλόμενον κόσμον, πρόθεση ἡ ὁποία ὑλοποιεῖται καὶ μὲ τις βιογραφήσεις αὐτές. Ἐξάλλου, τὴ διαπλοκὴ τῆς μυθιστορηματικῆς βιογραφίας, τοῦ βιογραφικοῦ χρονικοῦ καὶ τοῦ βιογραφικοῦ δοκιμίου στὸ σύνολο τῶν «βιογραφημάτων» τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη διαπιστώνουν ὁ ἴδιος καὶ οἱ μελετητές του¹¹, ἐνῶ ὁ συνδυασμὸς τῆς μυθιστοριογραφίας μὲ τὴ βιογραφία τὸν ἀπασχολεῖ καὶ θεωρητικὰ στὸ δοκίμιον «Ἡ νεώτερη βιογραφικὴ τέχνη»¹², τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ σειρὰ μαθημάτων ἐπὶ τοῦ θέματος ποὺ παρέδωσε στὸ διάστημα Νοέμβριος 1961-Ἰανουάριος 1962¹³.

Ἡ λογοτεχνικὴ κριτικὴ τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη φέρει ἔντονη τὴν προσωπικὴ σφραγίδα καὶ ἀξιοποιεῖ τὴν αὐτοανάλυση καὶ τὴν αὐτοερμηνεία, ὅπως σημειώσαμε παλαιότερα στὸ μελέτημά μας «Τὸ ἰωνικὸ ἦθος» τῆς κριτικῆς

11. Βλ. τὸ κεφάλαιον «Τὸ εἰδολογικὸ ζήτημα ποὺ προκύπτει γιὰ τὰ «βιογραφήματα» τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη» στὴ διδακτορικὴ διατριβή: ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ Γ. ΤΣΟΥΠΡΟΥ, *Τὸ παρακείμενον καὶ ἡ ...-(δια)κειμενικότητα...*, ἔ.π., σ. 91-100, καθὼς καὶ σ. 90, σμμ. 9.

12. ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, *Ἀναγνωρίσεις*, ἔ.π., σ. 45-86.

13. Ἡ πληροφορία ἀπὸ τό: ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, *Ἀναγνωρίσεις*, ἔ.π., σ. 323· πρβλ. ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ Γ. ΤΣΟΥΠΡΟΥ, *Τὸ παρακείμενον καὶ ἡ ...-(δια)κειμενικότητα...*, ἔ.π., σ. 90.

τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη»¹⁴. Στὸ ἴδιο μελέτημα χαρακτηρίσαμε τὴ δοκιμιογραφία του ὡς ἀντιπροσωπευτικὴ ἔκφραση τοῦ ἰωνικοῦ ἤθους καὶ ὕφους, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Μικρασιάτης συγγραφέας τὸ προσδιόρισε: δηλαδή [...] μιὰ νοοτροπία, [...] μιὰ πνευματικὴ στάση ἰδιότυπη στὴ ζωὴ, μιὰ ἀντίληψη τῆς ζωῆς προσωπικὴ [...]: τὴ λεπτότητα στὴν ἀπόλαυση τῆς ζωῆς· τὴ διαύγεια στὴ σκέψη· τὸ καλὸ γοῦστο· τὴν πνευματικότητα· τὴν κοινωνικότητα· τὴν ἀπλότητα· τὴ σαφήνεια· τὴ λυρική διάθεση — μ' ἓνα λόγο: τὴν Ἀρχοντιά¹⁵. Ἡ ἀναλυτικὴ καὶ τεκμηριωμένη σκέψη καὶ ἐρμηγεία, ἡ ἔμφραση στὸ συγκεκριμένο καὶ στὴ λεπτομέρεια, ἡ κατανόηση, ἡ συμπάθεια καὶ ὁ ἀνθρωπισμός· ἡ ἔλλειψη φανατισμοῦ καὶ ἡ ἀποφυγὴ τῆς στεῖρας ἄρνησης, ἡ ἀπροκατάληπτη καὶ ὄριμη κρίση, ἡ τρυφερότητα καὶ ἡ «ἤρεμη ἀπελπισία»¹⁶, ἡ στοικὴ ἀποδοχὴ τῶν φαινόμενων τοῦ βίου ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνικὴ κριτικὴ· ἡ ἀπόδοση τιμῆς στὴν πληρότητα τῆς ζωῆς, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ πνευματικὸ ἔργο καὶ τὸ καλὸ γοῦστο, ὁ λειτουργικὸς συνδυασμὸς ψυχογράφησης καὶ ἀντικειμενικῆς καταγραφῆς, ἡ διαπλοκὴ τοῦ ἀτομικοῦ μὲ τὸ καθολικὸ ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς αἰωνιότητος, καί, τέλος, ἡ ἐκτίμηση τοῦ «ἐνδον σκάπτε», πρακτικῆς ποῦ καὶ ὁ ἴδιος ἐφάρμοσε στὴ δημιουργία του¹⁷, ἀποτελοῦν τίς ἀρετὲς τῆς κριτικῆς ματιᾶς τοῦ Ἀθανασιάδη.

Ὁ κομψὸς δοκιμακὸς τοῦ λόγος μὲ τὴν ρέουσα δημοτικὴ του, συχνὰ αὐτοαναφορικὸς, ἑτεροερμηνευτικὸς καὶ ταυτόχρονα ἔμμεσα καὶ ἄμεσα αὐτοερμηνευτικὸς, δομεῖται πολλὰ φορὲς μὲ βάση τὸν ἀντιθετικὸ λογισμὸ καὶ ἀξιολογεῖ τὰ λογοτεχνικὰ σχήματα, ἐμμένοντας, ὡστόσο, στὴν ἀνάδειξη τοῦ καιριοῦ καὶ τοῦ οὐσιώδους μέσῳ αὐτῶν, ἐνῶ διακρίνεται συχνὰ ἀπὸ μιὰ πνοὴ ποιητικότητας ἐνὸς πεζογράφου ποῦ τὸν συγκίνησε καὶ ὁ ποιητικὸς λόγος¹⁸. Ὅπως ἔχουμε παρατηρήσει γιὰ τὰ μυθιστορήματά του, ἔτσι καὶ τὰ δοκίμιά του διαθέτουν «μιὰν ἔντονη πλαστικότητα λόγου, ἡ ὁποία στηρίζεται σὲ ζωντανὲς καὶ

14. Π. Δ. ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗΣ, «Τὸ ἰωνικὸ ἤθος· τῆς κριτικῆς τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη» (1994), στὸν τόμο τοῦ ἴδιου: *Ἀνάλεκτα νεοελληνικῆς φιλολογίας*, β' ἔκδοσης συμπληρωμένη. Ἐκδόσεις Νεφέλη, Ἀθήνα 1998, σ. 268.

15. ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, *Βεβαιότητες καὶ ἀμφιβολίες*, ὅ.π., σ. 344· πρβλ. καὶ Π. Δ. ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗΣ, «Τὸ ἰωνικὸ ἤθος...», ὅ.π., σ. 263-274.

16. Βλ. ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, *Βεβαιότητες καὶ ἀμφιβολίες*, ὅ.π., σ. 368.

17. Βλ. ὅ.π., σ. 353.

18. Βλ. τὴν ἀνάλυση τῶν 21 ποιημάτων του στὸ «Παράρτημα 2» τοῦ βιβλίου: ΣΤΑΥΡΟΣ Γ. ΤΣΟΥΠΟΥ, *Τὸ παρακείμενο καὶ ἡ ...-(δια)κειμενικότητα...*, ὅ.π., σ. 729-863.

σχεδόν έκθαμβωτικές μεταφορές, που και αυτές με τή σειρά τους κορυφώνονται συνήθως σέ γοητευτικούς άφορισμούς¹⁹. Ο Αθανασιάδης συλλαμβάνει τὸ πνευματικὸ φαινόμενο που ἀναλύει ἢ τὴν προσωπικότητα που προσεγγίζει, σφαιρικά, με πληρότητα και πάντοτε στή διάσταση τοῦ χώρου και τοῦ χρόνου και σέ συσχετισμὸ με τὰ διεθνή, πρωτίστως τὰ εὐρωπαϊκά, τεχταινόμενα. Φανερές, ἐξάλλου, καθίστανται ἡ λεπτότητα και ἡ εὐαισθησία στήν ἀνάλυση θεμάτων και διλημμάτων τῶν βιογραφουμένων, ἀλλά και ἡ πρωτοτυπία τῆς κριτικῆς του ματιᾶς με ἔμφαση και σεβασμὸ στή λεπτομέρεια και στήν τραγικότητα τοῦ ἀγώνα προσωπικότητων ὅχι μόνον τῆς λογοτεχνίας ἀλλά και τοῦ συνολικοῦ πνευματικοῦ γίνεσθαι· τὰ παραπάνω χαρακτηριστικά τὸν ἀναδεικνύουν σέ σημαντικὸν δοκιμογράφο ἀλλά και σέ ἕναν ἀπὸ τοὺς ἐξέχοντες μυθιστορηματικούς βιογράφους τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Ἡ ἐπιστήμη τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ἀναμένει τὴ συστηματικὴ μελέτη και ἀξιολόγηση τοῦ δοκιμογραφικοῦ και κριτικοῦ ἔργου τοῦ Τάσου Αθανασιάδη, ὁ ὁποῖος συνέβαλε ποικιλότροπα στήν προώθηση τῆς δοκιμογραφίας στὸν τόπο μας, ἀκόμη και με τὴν ἐποπτεία τῆς σύνθεσης *Ἀνθολογίας τοῦ νεοελληνικοῦ δοκιμίου*²⁰. Ἡ κυρία Τσούμπρου, στήν ἐκτενὴ και σημαντικὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τῆς με τίτλο *Τὸ παρακείμενο και ἡ ...-(δια)κειμενικότητα ὡς σχόλιο στὸ πεζογραφικὸ ἔργο τοῦ Τάσου Αθανασιάδη (και στὰ 21 ἐγκιβωτισμένα ποιήματα τοῦ πεζογράφου)*, ἀσχολήθηκε ἤδη με κύρια σχετικὰ ζητήματα: τὴ χρῆση τῶν μότο στὰ δοκίμια και τὰ «βιογραφήματά» του²¹, τὴ λειτουργία τῶν ὑποσημειώσεων στὰ δοκίμια²², τὴν ἀξιοποίηση τοῦ δοκιμίου ὡς ὁμοδιακειμένου τῶν μυθιστορημάτων τοῦ πεζογράφου²³, τὴν καταγραφή φράσεων και χωρίων πού, ἀνήκοντας σέ ἄλλους, λειτουργοῦν ἐσωδιακειμενικά, ἢ, ἀνήκοντας στὸν συγγραφέα, λειτουργοῦν αὐτοδιακειμενικά και ὁμοδιακειμενικά²⁴, και τὸν ἐντοπισμὸ δο-

19. Π. Δ. ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗΣ, «Τὸ Ἴωνικὸ ἦθος...», ὁ.π., σ. 267.

20. *Ἀνθολογία τοῦ νεοελληνικοῦ δοκιμίου*. Ἐποπτεία: Τάσος Αθανασιάδης, Ἀκαδημαϊκός, Γεράσιμος Ζώρας, Ἄν. Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια: Ἀγγέλα Ἀποστολοπούλου, Μαρία Δημάκη, Βέρα Μπάλλα. Ἐκδόσεις Ἀλέξανδρος, Ἀθήνα 2003.

21. Βλ. ΣΤΑΥΡΟΥΔΑ Γ. ΤΣΟΥΠΡΟΥ, *Τὸ παρακείμενο και ἡ ...-(δια)κειμενικότητα...*, ὁ.π., σ. 265-277.

22. Βλ. ὁ.π., σ. 432-438.

23. Βλ. ὁ.π., σ. 37-40 και 520-535.

24. Βλ. ὁ.π., σ. 557, 561, 564-609, 613-617.

κιμίων που λειτουργούν ως «γυνο-κείμενα», τὰ ὁποῖα συνετέθησαν νωρὶς ἀπὸ τὸν δημιουργὸ καὶ ἔχνη ἢ ἀποσπάσματα τοὺς ἐπανεμφανίζονται στὸ ἔργο του κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του²⁵. Πρέπει, ἐπομένως, νὰ προσδιοριστεῖ ἀναλυτικὰ ἡ ποικιλότητροπη διαπλοκὴ τοῦ μυθοπλαστικοῦ μὲ τὸ δοκιμακὸ ἔργο τοῦ Ἀθανασιάδη, ἀλλὰ καὶ οἱ σχέσεις τῶν δοκιμίων μεταξὺ τοὺς, ἀφοῦ, ὅπως ἤδη ἔχουν παρατηρήσει οἱ μελετητές, μεγάλο εἶναι τὸ εὖρος τῆς αὐτοδιακειμενικότητος καὶ ὁμοδιακειμενικότητος στὸ ἔργο τοῦ συγγραφέα τῶν *Παιδιῶν τῆς Νιόβης*²⁶. Πρέπει, ἀκόμη, νὰ ἐντοπιστοῦν τὰ κύρια προβλήματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ὁ Ἀθανασιάδης καὶ νὰ καταγραφοῦν συνδυαστικὰ οἱ λύσεις ποὺ προτείνει ἢ οἱ δρόμοι ποὺ ὑποδεικνύει (λ.χ. στὸ θέμα τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου καὶ καλλιτέχνη μὲ τὸν χρόνο, ὅπως ἐξετάζεται στὸ δοκίμιο «Χρόνος καὶ Πόνος» τῶν *Ἀναγνωρίσεων* καὶ στίς «Ἀνιχνεύσεις») τοῦ τόμου *Ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας στοὺς ἄλλους*²⁷. Ἀφενός, θὰ πρέπει νὰ μελετηθοῦν οἱ σχέσεις τῆς δοκιμιογραφίας του μὲ τὴν παράδοση τοῦ ἑλληνικοῦ δοκιμακοῦ λόγου καὶ νὰ ἐντοπιστεῖ ἡ συμμόρφωση ἢ ἡ διαφοροποίηση ἀπὸ αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιρροὲς ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ καὶ ἀπὸ τὸν ξένο φιλοσοφικὸ στοχασμὸ. Ἀφετέρου, ἡ δοκιμιογραφία του χρειάζεται νὰ μελετηθεῖ σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ δοκιμιογραφία καὶ μάλιστα μὲ αὐτὴν ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὰ θέματα τῆς τέχνης, νὰ ἐντοπιστοῦν δοκιμιογράφοι ποὺ τὸν ἐνέπνευσαν καὶ νὰ καταγραφοῦν συστηματικὰ οἱ ἐπιδράσεις μὲ ἐκκίνηση τοὺς δημιουργοὺς ποὺ ὁ ἴδιος κατονομάζει ὡς πηγὲς ἔμπνευσῆς του. Ἐπιπρόσθετα, πρέπει νὰ προσδιοριστεῖ ἡ θέση καὶ ἡ συμβολὴ τῆς δοκιμιογραφίας του στὸ πλαίσιο τῆς λογοτεχνικῆς γενιᾶς τοῦ '30, ἡ προσφορά του στὸ ἑλληνικὸ στοχαστικὸ καὶ κριτικὸ δοκίμιο, ἡ συμβολὴ του στὴν ἀποτύπωση καὶ στὴ διαμόρφωση τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καὶ σκέψης, ὁ γόνιμος συνδυασμὸς στοχαστικοῦ δοκιμίου, συνέντευξης, ὁμιλίας καὶ «βιογραφήματος» ὡς μορφή τῆς κριτικῆς του. Χρειάζεται, ἀκόμη, νὰ μελετηθοῦν οἱ τρόποι μὲ τοὺς ὁποῖους ἀρθρώνεται ὁ ἑμμεσος, πλὴν δραστηκός, καὶ ὁ ἄμεσος κοινωνικός²⁸ καὶ —γιατί ὄχι;— ὁ πολιτικὸς του λόγος καὶ

25. Βλ. ἑ.π., σ. 558, 666-717, καθὼς καὶ τὰ γενικὰ συμπεράσματα, σ. 720-727.

26. Βλ. ἑ.π., σ. 37-40.

27. Βλ. ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, *Ἀναγνωρίσεις*, ἑ.π., σ. 9-15, καὶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας στοὺς ἄλλους*, ἑ.π., σ. 13-96.

28. Πρβλ.: *Ἐνας μυθιστοριογράφος, ἐξ ὁρισμοῦ, εἶναι κατῆγορος τῆς κοινωνίας του, ἀφοῦ καμιά κοινωνία δὲν κατόρθωσε νὰ γίνῃ παράδεισος γιὰ τὰ μέλη της.*

τὰ σχετικὰ θέματα πού τόν ἀπασχολοῦν. Τέλος, τὰ «πορτραῖτα» ἀπό τήν «πινακοθήκη» τῶν δοκιμίων του ἀπαιτεῖται νά μελετηθοῦν συνδυαστικά μέ τίς μυθιστορηματικές βιογραφίες καί τὰ βιογραφικά χρονικά πού συνέγραψε καί μέ τὰ δοκίμια θεωρητικῆς ὑποδομῆς (ὅπως τὸ δοκίμιο «Ἡ νεώτερη βιογραφικὴ τέχνη» τῶν *Ἀναγνωρίσεων*), ὥστε νά ἀναδειχθεῖ, μεταξὺ ἄλλων, τὸ ἰδεολογικὸ ὑπόβαθρο τῶν προσεγγίσεων στό ἄτομο πού ἐπιχειρεῖ ἀλλὰ καί ἡ προσφορά του στή βιογράφηση ὡς δημιουργικὴ πραγμάτωση καί ὡς θεωρητικὸ προβληματισμό.

Κυρίες καί κύριοι,

«Ὁ Τάσος Ἀθανασιάδης [...] σχημάτισε μέ πληρότητα διεισδυτικῆς εὐαισθησίας καί μέ ἐλκυστικὴ σαφήνεια μορφῆς μιὰ σειρά κύκλων στοχασμοῦ προπαντὸς ἐπάνω σέ ζητήματα τῆς μυθιστορηματικῆς τέχνης καί σέ κορυφαίους δημιουργοὺς τοῦ χώρου αὐτοῦ, ὅπου γίνεται διαρκῶς ἐμφανῆς ἡ παρουσία καί τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας του ὡς πεζογράφου τῶν μακρῶν κοινωνικῶν καί ψυχολογικῶν συνθέσεων [...]»²⁹. Ἡ ἐνασχόληση μέ τὴ δοκιμιογραφία του, ἡ συστηματικὴ μελέτη τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ θέμα ἀνοιχτὸ καί πολλαπλὰ ἐνδιαφέρον, ἀποδεικνύεται, τελικά, μιὰ ἰχνηλασία ἐνός ἐσωτερικοῦ ὁδοιπορικοῦ ἀναζήτησης τοῦ πολυγράφου λογοτέχνη καί μιὰ προσέγγιση τοῦ τρόπου μέ τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος διαμόρφωσε τὴ δημιουργικὴ καί ἀνθρώπινη συνειδησή του σέ διάλογο μέ μεγάλες μορφές τοῦ ἑλληνικοῦ καί ξένου εὐρύτερου πνευματικοῦ χώρου πού τόν ἐπηρέασαν. Κλείνοντας τὴν παρούσα ἀναφορά στό θέμα τοῦ δοκιμιογραφικοῦ ἔργου τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη, ὅπως θὰ ἔλεγε καί ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας,

Κυρίες καί κύριοι, σᾶς εὐχαριστῶ.

Καθὼς τὴν περιγράφει, ἔμμεσα τὴ στηλιτεύει (ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, Ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας στοὺς ἄλλους, ὅ.π., σ. 270).

29. Π. Δ. ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗΣ: *Εἰσαγωγή στὴ νεοελληνικὴ φιλολογία*, ζ' ἔκδοση. Ἐκδόσεις Δόμος [Ἐπανεκδόση μέ βελτιώσεις, Ἀθήνα 2008], σ. 259.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 20ΗΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ

Ὁ Πρόεδρος κ. Ἀπόστολος Σ. Γεωργιάδης ἀναγγέλλει τὸν θάνατο τῆς Jacqueline de Romilly, ξένου ἐταίρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Ἡ Ὀλομέλεια τηρεῖ ἐνὸς λεπτοῦ σιγῆ εἰς μνήμην τῆς ἐκλιπούσης.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2011

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ

Ὁ Πρόεδρος κ. Απόστολος Σ. Γεωργιάδης ἀναγγέλλει τὸν θάνατο τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Τάκη Βαρβιτσιώτη.

Ἡ Ὀλομέλεια τηρεῖ ἐνὸς λεπτοῦ σιγή εἰς μνήμην τοῦ ἐκλιπόντος.

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 24ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 2011

ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΒΡΑΒΕΙΩΝ

ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΕΙΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΕΝΙΚΟ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
κ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟ

Κατὰ τὴ Δημόσια Συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας ποῦ γίνεται γιὰ νὰ τιμηθεῖ ὁ Ἀγώνας τοῦ '21 καὶ ἡ Παλιγγενεσία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους —καὶ σήμερα συμπληρώνονται 190 χρόνια—, μετὰ τὸν ἔπαινο τὸν πρέποντα γιὰ τὴν ἡμέρα ἐκείνη («ἦν ἐποίησε ὁ Κύριος»), ἀπονέμεται τὸ Ἀριστεῖον τῶν Ἐπιστημῶν, τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν.

Τοῦτο δίδεται μόνον σὲ Ἕλληνας θεράποντες τῶν τεχνῶν, τοῦ λόγου καὶ τῶν ἐπιστημῶν οἱ ὅποιοι, πέραν τῆς ἐξάιρετης ἐργασίας τους τοῦ παρελθόντος, ἔχουν συμβάλει αὐτὴν πάντα ἄλλον εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστήμης, τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἢ τῆς ἐλληνικῆς τέχνης». Μετὰ τὸ γύρισμα τοῦ τετραετοῦς κύκλου τῆς ἀπονομῆς τῆς διάκρισης αὐτῆς, ἐφέτος τὸ Ἀριστεῖον ἀπονέμεται σὲ καλλιτέχνη, ὅπως ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ἀποκαλοῦσαν σοφοὺς διότι τοὺς καθοδηγοῦσαν οἱ θεοὶ στὴν τέχνη τους, τέχνη ποῦ τὴν ὕμνησε ὁ Πίνδαρος.

Ἀπονέμεται τὸ Ἀριστεῖον τῆς γλυπτικῆς στῆ γλύπτρια κυρία Ναταλία Μελά («γιὰ τὸ σύνολο τοῦ ἔργου της καὶ γιὰ τὴν ὅλη καλλιτεχνικὴ καὶ πνευματικὴ προσφορά της») στοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ κυρία Ναταλία Μελά, ἀπὸ τῆς γενιᾶς τοῦ Νικολάου Δραγοῦμη καὶ τοῦ Παύλου Μελά, ὑπῆρξε μαθήτρια τοῦ Κωνσταντίνου Δημητριάδη καὶ τοῦ Μιχαὴλ Τόμπρου καὶ ἐργάστηκε μετὰ τὸν Θανάση Ἀπάρτη. Ἡ καλλιτεχνικὴ της πορεία ἀρχίζει μετὰ μορφῆς στὴν πέτρα καὶ τὸ μάρμαρο ποῦ ἐντυπωσιάζουν. Μνημονεύω

μόνον τὸ μνημεῖο τοῦ Χρυσάνθου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, τῶν πεσόντων στὸ Λεόντιο Νεμέας, τὸ μνημεῖο στὰ Ζαγοροχώρια καὶ τ' ἀφιερωμένα στὸν πάππο της ἥρωα τοῦ Ἔθνους Παῦλο Μελά.

Κάποια στιγμή ἀφίνει τὴν ὕλη πού σμίλευε καὶ στρέφεται στὸ μέταλλο· τὸ σφυρηλατεῖ καὶ πλάθει μ' αὐτὸ μορφές ὀλοκληρωμένες καὶ ἐκφραστικές, μὲ δύναμη καὶ ἀλήθεια, πού ἐκφράζουν τὶς πνευματικές της ἀναζητήσεις. Ἀνανεώνει συνεχῶς τὴν τέχνη της γιὰ νὰ ἀποδώσει τὶς εἰκόνες πού ἐμπνέεται, μὲ τὴν «τονισμένη σχηματοποίηση καὶ τ' ἀφαιρετικὰ στοιχεῖα». Καταλήγει πάντα μὲ τὴ σοφία τῶν χειρῶν της νὰ προσφέρει ἔργα πού μᾶς εὐφραίνουν καὶ θὰ χαρίζουν τὴν ὁμορφιά τους στὶς γενιές πού θὰ ἀκολουθοῦν.

Μὲ πρόταση τῆς Τάξεως τῶν Ἠθικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, ἡ Ἀκαδημία ἀπονέμει βραβεῖον εἰς τὸν πρωτοπρεσβύτερο πατέρα Γεώργιο Μεταλληνοῦ καὶ εἰς τὴν κυρία Βαρβάρα Καλογεροπούλου-Μεταλληνοῦ γιὰ τὸ πεντάτομο ἔργο τους *Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Σχολαρχία Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου (Τυπάλδου-Ἰακωβάτου), 1844-1864*, Ἀθήνα 2003-2009.

Γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ρήγα καὶ δῶθε, ἔχει ξεχωριστὴ ἐπιστημονικὴ σημασία ἡ δημοσίευση τῶν παλαιῶν ἀρχεῖων, πηγῶν ἱστορικῆς γνώσης γιὰ ἐποχὲς κατὰ τὶς ὁποῖες δὲν ὑπῆρχαν ὁ Τύπος μὲ τὴ μορφή πού γνωρίζουμε ἢ οἱ εἰδικώτερες δημοσιεύσεις πού προσφέρει ἡ τεχνολογικὴ ἐποχὴ μας. Ἡ δημοσίευση παντὸς εἴδους ἐγγράφων πού ἀφοροῦν τὰ πνευματικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων τοῦ 19ου αἰῶνος ἀποτελεῖ προσφορὰ ἐθνικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτογνωσίας. Οἱ πέντε τόμοι τοῦ ἔργου πού μνημόνευσα περιέχουν δημοσιευμένο μὲ ἐπιστημονικὴ μέθοδο τὸ ἀρχεῖο τῶν ἐγγράφων τῆς Σχολαρχίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης τῆς εἰκοσαετίας 1844-1864 καὶ ἀποτελοῦν πλέον ἱστορικὴ πηγή, ἀπὸ τὴν ὅποια οἱ ἱστοριογράφοι τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου θὰ ἀντλοῦν πολὺτιμα ἱστορικὰ στοιχεῖα. Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης ἦταν ἡ φαινὴ κρηπίς τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου καὶ ἐκεῖνη πού ἐμόρφωσε τὸ πλῆθος τῶν ἀνωτάτων στελεχῶν τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας.

Τὸ βραβεύομενο ἔργο τοῦ πρωτοπρεσβύτερου πατρὸς Γεωργίου Μεταλληνοῦ καὶ τῆς κυρίας Βαρβάρας Καλογεροπούλου-Μεταλληνοῦ, μεθοδικό, συστηματικὸ καὶ ἐμβριθές, ἀποτελεῖ προσφορὰ πρὸς τὴν ἑλληνικὴ ἐπιστήμη.

Με πρόταση τῆς Τάξεως τῶν Ἠθικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν ἡ Ἀκαδημία ἀπονέμει βραβεῖον στὸ Hellenic Centre τοῦ Λονδίνου, τὸ ὁποῖο ἰδρύθηκε καὶ διευθύνεται ἀπὸ Ἑλλῆνες κατοίκους τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου καὶ σκοπὸ ἔχει τὴν προβολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ στὴ Μεγάλῃ Βρετανία. Τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐπιτυγχάνει μὲ ἐκθέσεις, εἰδικές δημόσιες ὁμιλίες μὲ ὁμιλητὲς διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες κυρίως ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ μὲ τὴ διδασκαλία τῆς ἑλληνικῆς. Κατὰ τὶς δεκαετίες τῆς λειτουργίας του τὸ Hellenic Centre ἔχει δημιουργήσει παράδοση ἢ ὁποῖα προβάλλει τὴν πνευματικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ὄψη τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας.

Τελειώνω μὲ τὴν ἀγγελία ὅτι ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν προκηρῶσει τὸ Ἀριστεῖον τῶν Ἐπιστημῶν, τὸ ὁποῖο θὰ ἀπονεμηθεῖ σὲ Ἑλληνα ἐπιστήμονα ἐγκατεστημένο στὴν Ἑλλάδα ἢ ἀλλοῦ, ὁ ὁποῖος, παράλληλα πρὸς τὸ σύνολο τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ ἐρευνητικῶν ἐργασιῶν του, μὲ τὸ ἔργο ποῦ δημιούργησε κατὰ τὴν τελευταία τετραετία συνέβαλε στὴ διερεύνηση καὶ ἀνάπτυξη τῆς πολυπλοκότητος στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες.

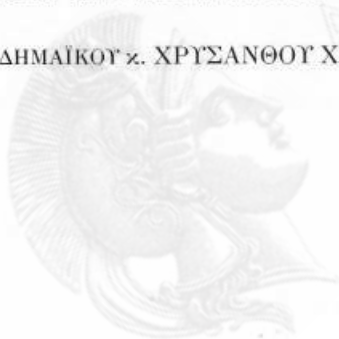
Οἱ σχετικὲς προτάσεις ἢ αἰτήσεις πρέπει νὰ ἔχουν ὑποβληθεῖ ἕως τὸ τέλος τοῦ Δεκεμβρίου 2011. Ἡ ἀπονομὴ τοῦ Ἀριστείου θὰ γίνῃ κατὰ τὴ Δημόσια Πανηγυρικὴ Συνεδρία τοῦ 2012 κατὰ τὴν ὁποῖα θὰ τιμηθεῖ ἡ Ἐθνικὴ Παλιγγενεσία.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 29ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 2011

ΝΤΙΕΓΚΟ ΒΕΛΑΣΚΕΘ.
Η ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ*

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ

* Η άνωτέρω ομιλία θα δημοσιευθεί ως αυτοτελής εργασία στη σειρά των δημοσιευμάτων του Γραφείου Έρευνας της Νεοελληνικής Τέχνης.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 31ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 2011

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος κ. Γεώργιος Κοντόπουλος ἀναγγέλλει τὸν θάνατο τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἰάκωβου Καμπανέλλη. Ὁ κ. Εὐαγγελᾶτος λαμβάνει τὸν λόγο καὶ λέγει τὰ ἑξῆς:

«Σήμερα ἀποχαιρετᾶμε μιὰ ἀπὸ τὶς ἐντελῶς κορυφαῖες προσωπικότητες τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου, προσωπικότητα ποὺ ἐδέσποσε στὴ νεοελληνικὴ σκηνὴ ἐπὶ πενήντα χρόνια καὶ ἐσφράγισε μὲ τὸ προσωπικὸ της ὕφος τὴν ἑλληνικὴ δραματουργία τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 20οῦ αἰώνα.

Ἡ γραφὴ τοῦ Καμπανέλλη εἶναι πολυεπίπεδη: πολιτικὸ θέατρο, κοινωνικὸς προβληματισμὸς, σαρκαστικὴ σάτιρα, εὐφάνταστες πλοκές, ἀλλὰ καὶ μιὰ μυστικὴ, ὑπόγεια ποίηση ποὺ προβάλλεται στὶς κορυφαῖες δημιουργίες του.

Ἔχουν γραφεῖ πολλὰ γιὰ τὸν Ἰάκωβο Καμπανέλλη καὶ θὰ γραφοῦν πολλὰ καὶ στὸ μέλλον. Ἐδῶ συνοψίζουμε κάποια ἀπὸ τὰ ἔμμονα αἰτήματά του: ἀγώνας γιὰ Ἀνθρωπιά, Δικαιοσύνη, Ἐλευθερία, σαρκασμὸς τῆς τιποτένιας ἀδικίας, ὕμνος στὸν Ἐρωτα καὶ κάποτε ἀναμέτρηση μὲ τὸ μυστήριό τῆς Γέννησης καὶ τοῦ Θανάτου.

Εἶχα τὴν τύχη νὰ γνωρίσω ἀπὸ νέος τὸν Ἰάκωβο Καμπανέλλη καὶ τὴ χαρὰ νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ ἰδρυτικὰ μέλη τῆς Ἑταιρείας τοῦ Ἀμφι-Θεάτρου. Θυμᾶμαι ἀκόμα τὴν ὑπέροχη συνεργασία μας ὅταν τὸ Ἀμφι-Θέατρο παρουσίασε ἓνα ἀπὸ τὰ κορυφαῖα ἔργα του, *Τὰ τέσσερα πόδια τοῦ τραπεζιοῦ*. Ἀναπολῶ μὲ νοσταλγία τὴν ἀνακλήρουξή του σὲ ἐπίτιμο διδάκτορα τοῦ Τμήματος Θεατρικῶν Σπουδῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τὸν συγκινητικὸ τρόπο ποὺ ἀντιφώνησε, ἀπαντώντας στοὺς δικoὺς μας ἐπαίνους.

Ἐκ μέρους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία τὸν δέχτηκε πανηγυρικά στοὺς κόλπους της τὸ 1999, ἀπευθύνω τὸ Ὑστατο Χαῖρε στὸν Δημοκράτη, τὸν Ποιητὴ καὶ τὸν Ἄνθρωπο».

Ἡ Ὀλομέλεια τηρεῖ ἐνὸς λεπτοῦ σιγῆ εἰς μνήμην τοῦ ἐκλιπόντος.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 5ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2011

Η ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΣ ΕΝΟΣ ΕΡΓΟΥ ΤΕΧΝΗΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ
κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΤΕΤΣΗ

Με άπασχολούσε αυτό τὸ ζήτημα ἐπιμόνως καὶ κατὰ συνέπεια εἶχα πάντα σκέψεις, ἐρωτήματα, ἀμφιβολίες. Αὐτὲς πιθανὸν νὰ περνοῦν ἀπὸ τὴν σκέψη καὶ κάποιων ἄλλων, πιθανὸν νὰ τὶς συμμερίζονται.

Θὰ ἀρχίσω μὲ τὴν ἀνάγνωση ἀποσπάσματος ἀπὸ τὸ αὐτοβιογραφικὸ βιβλίον τοῦ Περικλῆ Βυζάντιου *Ἡ ζωὴ ἑνὸς ζωγράφου*, σπουδαίου καλλιτέχνη πού δέσποσε τὸν μισὸ 20ῦ αἰῶνα.

Στὶς λίγες αὐτὲς σελίδες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα, ἀναφέρονται καὶ τρία ἄλλα: τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη, ζωγράφου πού γνωρίζετε, τοῦ Νικολάου Λύτρα, γιοῦ τοῦ Νικηφόρου, ἐξαιρέτου ἀνανεωτοῦ τῆς νεοελληνικῆς τέχνης, καὶ τοῦ πρίγκηπος Νικολάου, φιλοτέχνου καὶ πολὺ καλοῦ ζωγράφου.

Θὰ διαβάσω ἀπὸ τὶς σελίδες 131-132:

«Τὸ γερο-Ἰακωβίδη τὸν ἔλεγαν ὅλοι «δάσκαλο»· μαζί μὲ αὐτοὺς κι ἐγώ, πού δὲν τὸν εἶχα ποτὲ δάσκαλό μου. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι σεβόμουνα πολὺ τὴ δουλειά του, καὶ μάλιστα ἕνα ὀλόσωμο γυμνὸ πού εἶχε κάνει στὴ Σχολῆ σὰν τέλειωσε τὶς σπουδές του. Αὐτὸ τὸ γυμνὸ μοῦ ἄρεσε περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὰ γυμνά τοῦ Ribera. Εἶχε μὴ δύναμη καὶ συγχρόνως μὴ εὐαισθησία καταπληκτικὴ, καὶ νὰ φανταστεῖ κανεὶς ὅτι τὸ εἶχε κάνει ἕνα φτωχόπαιδο πού δὲν εἶχε δεῖ ποτὲ τοῦ ζωγραφικῆ.

[...] ὁ Νίκος ὁ Λύτρας μοῦ εἶπε νὰ πᾶμε μαζί στὸ ἀτελιὲ τοῦ δασκάλου νὰ διαλέξουμε τὰ ἔργα πού ἔπρεπε νὰ στείλει στὴν Ἐκθεση τῆς «Ομάδας Τέχνης»

πού ὀργανώσαμε τὸ 1919 [...] Ὅ,τι ἔχει ἀποφασίσει νὰ μᾶς δώσει, θὰ τὸ δεχτοῦμε μὲ εὐχαρίστηση.

Ἔτσι ξεκινήσαμε γιὰ τὸ Πολυτεχνεῖο. Στὸ βάθος, καθὼς ἀνεβαίνει κανεὶς τὰ μαρμάρινα σκαλιά, ἀριστερά, εἶχε ὁ γερο-Ἰακωβίδης τὸ ἐργαστήρι του. Μᾶς ἄνοιξε ὁ ἴδιος. Τὸ ἄτομό του τὸ ἀποτελοῦσε οὐσιαστικῶς ἓνα τεράστιο πεπονοειδὲς φαλακρὸ κεφάλι καὶ ἓνα ζευγάρι ματογυῶλια [...] ἔσκυψε τὴ φαλάκρα του γιὰ νὰ μᾶς χαιρετήσῃ, καὶ μὲ τὸ ἓνα χέρι τράβηξε μιὰ κουρτίνα [...] Ἐγὼ πρώτη φορὰ ἔβλεπα ἓνα πραγματικὸ ἀτελιὲ στὴν Ἀθήνα [...] Σὲ διάφορα βαριά καβαλέτα, ὁ δάσκαλος εἶχε τοποθετημένα παλιά του ἔργα. Τὸ σύνολο θύμιζε τὴν παλιὰ ἐποχὴ τοῦ πρὸ τοῦ 1900 Μονάχου [...] Ντιβάνια καὶ παλιὰ τούρκικα χαλιά, χαμηλὰ τραπέζια μὲ μπρούντζινα τασάκια καὶ ἓνας ναργιλὲς συμπλήρωναν, μαζὶ μὲ βαριὲς ξύλινες καρέκλες σκαλιστές, τὸν ὑποβλητικὸ διάκοσμο. Ἀλλὰ ὁ δάσκαλος δὲ μᾶς ἄφησε νὰ χαροῦμε τὴν παλιὰ κεντροευρωπαϊκὴ αὐτὴ ἀτμόσφαιρα. Μᾶς τράβηξε κατευθεῖαν μπροστὰ σ' ἓνα καβαλέτο πού εἶχε ἐπάνω ἓνα τελάρο καὶ ὅλα τὰ ζωγραφικὰ σύνεργα [...] Μὲ ὕφος ἀποφασιστικὸ καὶ ἱκανοποιημένο μᾶς ἔδειξε ἓνα τελάρο μετρίου μεγέθους καὶ καλοκάγαθα μᾶς δῆλωσε:

— Αὐτὸ τὸ ἔργο τὸ ἔκανα γιὰ σᾶς, αὐτὸ θὰ στείλω στὴν Ἐκθεση.

Θεέ μου, τί ἔργο ἦταν αὐτό... Ὁ παλιὸς δάσκαλος, κολακευμένος πού οἱ νεότεροι συνάδελφοί του τὸν προσκάλεσαν τιμητικὰ νὰ συμμετάσχει στὴν πρώτη πρωτοποριακὴ Ἐκθεση, θέλησε νὰ νεωτερίσει κι εἶχε φτιάξει ἓνα τέρας ἀπερίγραπτο, πού δὲν εἶχε καμιὰ σχέση ὄχι μονάχα μὲ ὅ,τι ἔκανε στὰ παλιά του, στὰ νιάτα του, ἀλλὰ οὔτε μὲ τὰ μέτρια λουλούδια πού ζωγράφιζε στὰ τελευταῖα του χρόνια. Αὐτὸ παρίστανε τάχατες μιὰ νύχτα στὴν πλατεία Ὁμονοίας, μ' ἓναν ἄθλιο σαλεπιτζή [...] Τὸ ὅλον ἦταν μπλέ, καὶ τὸ διέκοπταν φωτάκια κιτρινωπά, λαμπιόνια ἠλεκτρικά· κάτι τὸ ἀπίστευτα κακόγουστο καὶ ἄθλια ζωγραφισμένο.

Ὁ Λύτρας κέρωσε, στεκόταν ἀμίλητος σὰν στήλη ἄλατος [...] Εὐτυχῶς ἐκεῖνη τὴ στιγμή ἡ πόρτα ἄνοιξε καὶ μπῆκε μέσα ὁ πρίγκιψ Νικόλαος, πού πήγαινε, φαίνεται, συχνὰ νὰ δεῖ τὸν Ἰακωβίδη. Πλησίασε κοντὰ στὸ ἔργο καὶ ρώτησε αὐστηρά:

— Τί εἶναι αὐτό;

— Εἶναι τὸ ἔργο πού ἐτοίμασα νὰ στείλω στὴν καινούργια Ἐκθεση.

— Ποτέ, δάσκαλε, ἀκοῦς; ποτέ... Αὐτὸ θὰ στείλεις, δάσκαλε — καὶ τοῦ ἔδειξε ἓνα θαυμάσιο παλιὸ πορτρέτο ἑνὸς ζωγράφου τοῦ Μονάχου, πού βρισκόταν ἐπάνω σὲ ἓνα μεγάλο καβαλέτο.

— Ἄκουσε, δάσκαλε! Ἐμεῖς γερνάμε, τ' ἀριστουργήματα δὲ γερνοῦν ποτέ...

Ὁ δῦστυχος ὁ Ἰακωβίδης γύρισε πρὸς τὸ μέρος μας νὰ ζητήσει βοήθεια [...]

Στὰ ἐγκαίνια τῆς Ἐκθέσεως [...] τὸ πορτρέτο τοῦ Ἰακωβίδη [...] ἀντιμετώπιζε ἄφοβα τὴν καλύτερη παραγωγή τοῦ Κώστα Παρθένη, ποὺ παρουσιαζόταν γιὰ πρώτη φορά στὸ ἐλληνικὸ κοινόν».

Μετὰ ἐνενηντα ἕνα χρόνια διαβάζω στὸν Τύπο (*Καθημερινή* 17 Μαρτίου 2010) δήλωση τοῦ φίλου Βλάση Κανιάρη ποὺ χάσαμε πρὶν ἀπὸ ἕνα μῆνα, μὲ τὴν εὐκαιρία βραβεύσεώς του τὴν 15η Μαρτίου ἀπὸ τὴν Ἑνωσὴ Κριτικῶν Τέχνης ΑΙCΑ Ἑλλάδος: «Τὰ ἔργα τέχνης ἀρρωσταίνουν, γερνοῦν, πεθαίνουν, ἀλλά, καὶ ἂν δὲν διαρκέσουν στὸν χρόνο, τὴν δουλειά τους τὴν ἔχουν κάνει». Ἀκόμα μεταφέρω παράγραφο τοῦ ἀρθροῦ τοῦ συντάκτη: «Ὁ σπουδαῖος εἰκαστικός ὁμολόγησε ὅτι δὲν αἰσθάνθηκε ποτὲ ζωγράφος ἢ γλύπτης καὶ δὲν θεώρησε τὴν τέχνη ὡς ἕνα καθῆκον δύσκολο ἢ μιὰ ἐργασία ξεχωριστὴ καὶ ιδιαίτερη».

Τὸ ἔργο τοῦ Ἰακωβίδη καὶ τὰ σχόλια τῆς μικρῆς συντροφιάς πάνω σ' αὐτό, καταπῶς γράφει ὁ Περικλῆς Βυζάντιος, καθὼς καὶ ἡ δήλωση τοῦ Βλάση Κανιάρη, σαφέστατα τοποθετοῦνται σὲ δυὸ ἀντίθετα ἄκρα, δυὸ πόλους ποὺ δὲν ἔλκονται. Μεταξὺ αὐτῶν ἐκτυλίσσεται μιὰ μεγάλη πορεία καὶ διαγράφεται ἡ δυναμικὴ καὶ συχνὰ προκλητικὰ ὀργισμένη περιπέτεια τῆς νεώτερης, τῆς σύγχρονης, τῆς ρέουσας τέχνης, ἡ ὁποία ἀρχίζει μὲ τὴν ἑναρξὴ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἴσως καὶ νωρίτερα.

Αὐτὰ τὰ λίγα ποὺ εἰπώθηκαν κατὰ λακωνικὸ τρόπο καὶ ἀποφθεγματικὰ καὶ ἀπὸ τίς δυὸ πλευρὲς σὲ ἀπόσταση χρόνου προκαλοῦν αἰχμηρὲς ἀπορίες, ἀλλὰ ἡ πλέον αἰχμηρὴ εἶναι ἐκείνη τοῦ κατὰ πόσο εἶναι πνευματικὴ περιουσία τὸ ἔργο τέχνης, κοινωνικὸ ἀγαθὸ πού, ἐνῶ φαίνεται ὡς ἀδιαμφισβήτητο ἱερὸ δημιούργημα «ταμπού», ἐν τούτοις ὑφίσταται ἀνατροπὲς ποὺ δὲν ἦσαν ἄγνωστες στὴν ἱστορία (χριστιανικὸς φανατισμὸς κατὰ τῆς ἀρχαιότητος, μουσουλμανικὸς κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ). Καὶ δὲν πρόκειται μόνο γι' αὐτὲς τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ γιὰ τῆς σύγχρονης ἐποχῆς τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ὅπως ὁ διωγμὸς τῶν Ναζι καὶ τῶν Σοβιετικῶν κατὰ τῆς μοντέρνας τέχνης καὶ ἡ πολιτιστικὴ ἐπανάσταση τοῦ Μάο. Δηλαδή ὑπάρχει ἐρώτημα ποὺ καὶ τί εἶναι τὸ ἔργο τέχνης καὶ ποιά θέση ἔχει. Τὸ ἐρώτημα τοῦτο, ποὺ πάντα ὑπάρχει καὶ δὲν περιορίζεται στοὺς κύκλους τῶν καλλιτεχνῶν καὶ τῶν φιλότεχνων, εἶναι ἀπορία πού, ιδιαίτερα σ' ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν σύγχρονη τέχνη, ἀπασχολεῖ τὴν σκέψη τῶν πολλῶν, τοῦ μεγάλου κοινοῦ.

Ὁ Ἰακωβίδης καὶ ὁ Κανιάρης ἔχουν ταύτιση στὴν σκέψη, ἔστω κι ἂν τοὺς χωρίζουν δυὸ γενιές. Ἐχουν κοινὴ ἔγνοια: πῶς θά ἴναι συνεπεῖς, ὁ καθένας ἀπὸ τὴν σκοπιὰ του, στὰ χρόνια ποὺ ζοῦν καὶ δροῦν, μὲ τὴν ἐποχὴ. Ὁ Ἰακωβίδης κλονίζεται γιὰτὶ ὑποψιάζεται ὅτι μένει πίσω καὶ τὰ λουλούδια του δὲν εἶναι ἱκα-

νοποιητικά ὥστε νά τόν ἀντιπροσωπεύουν. Ἡ ἐπιβράβευση τῶν νεωτέρων φίλων, ὅτι ἔχει δώσει ἔργο μιᾶς ὠριμότητος στήν ζωή του ὅλη, ὅτι δέν ἔχει ἀνάγκη ἀναθεωρήσεως καί ὅτι τοῦτο κληροδοτεῖται στό ἀπώτερο μέλλον, δέν τόν ικανοποιεῖ καί γι' αὐτό, σέ ἀπέλπιδα κίνηση, θέλει νά ἀγκιστρωθεῖ στό παρόν καί νά βρεθεῖ κι αὐτός σέ ἐμπροσθοφυλακή. Θεμιτό λάθος. Ἡ σπασμωδική ἐκείνη κίνηση τόν ὀδηγεῖ σέ ἀδιέξοδο, γιατί τοῦ διαφεύγει ὅτι ἡ ἐξωτερική ὄψη εἶναι ἐπιφάνεια, ἐπίφαση δίχως περιεχόμενο, ἕνα ἀμάλγαμα. Ἐτσι ἀπουσιάζει ὁ πνευματικός πυρήνας τῆς ἀνάγκης ἀπό τήν τελευταία αὐτή δημιουργία, πού πλησιάζει —ὅπως διακρίνουν οἱ φίλοι— σέ *Kitsch*. Ἡ περιγραφή τοῦ Βυζάντιου γιά τὸ ἔργο δέν ἀφήνει περιθώρια ἐπιείκειας. Κυριαρχοῦν τόνοι μπλέ σκούρου, βγαίνουν κίτρινα φωτάκια, λαμπιόνια τῆς Ὁμόνοιας, κι ἀκόμα ἡ ἄθλια φιγούρα ἑνός σαλεπιτζή. Θά ἴλεγα τώρα μέ τήν σειρά μου πώς, ἂν ἐξαφανιζόταν ἡ φιγούρα του, θά μπορούσε τὸ ὑπόλοιπο μέρος νά εἶναι πίνακας συγχρόνου καλλιτέχνη. Ἄς μὴν μᾶς διαφεύγει ὅτι ἕνα ἀπό τὰ συστατικά τοῦ «σύγχρονου», δηλαδή ἑνός ἔργου μιᾶς ἀντιλήψεως καινούργιας, πρέπει νά ἔχει τὸ ἐλάχιστο· αὐτὴ τὴν τάση πού πῆρε τὸν τίτλο *minimal* καί πού ἀποβάλλει τὴν παρουσία τῆς ἀνθρώπινης μορφῆς. Ὁ Ἰακωβίδης, πού δέν θέλησε νά ὑστερεῖ, εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ καλλιτέχνη τὸ ποτισμένο ἀπὸ ἀσταμάτητη διάθεση ἀλλαγῆς, ἡ ὁποία ἂν ἐρχόταν αὐθόρμητα δέν θά ἦταν ξένη, ἡ ἐπίπλαστη ὅμως ἀπὸ ὑπερεγωτικὴ σύγχυση προδίδεται.

Ἄν κοιτάξουμε πίσω στοὺς αἰῶνες εἶναι συνεχεῖς οἱ μεταβολές, οἱ ἀλλαγές· ὅμως ἡ τομή, ἡ μεγάλη μαχαιριά, ἔρχεται στήν ἀρχὴ τοῦ περασμένου αἰῶνα· εἰδικὰ τὸ πρῶτο τέταρτό του εἶναι ρηξικέλευθο, ἥρωικό σχεδόν. Δέν πιστεύω ὅτι ἔγινε μετέπειτα τίποτα πιὸ ἢ ἔστω τόσο τολμηρό. Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη καί ὅλος ὁ αἰῶνας εἶναι διαποτισμένοι μέ τὸ πνεῦμα τῆς ἀσταμάτητης ἀλλαγῆς· εἶναι ἡ πυκνότερη περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης· πιστεύω ὅτι μέγιστος ἀριθμὸς βιβλίων περὶ τέχνης ἀγγίζουν αὐτὴν τὴν ἐποχὴ. Ὅμως τοὺς πιονιέρους, τοὺς ἐμπροσθοφύλακες τῆς ἐπανάστασης, δέν τοὺς διαδέχονται ἄλλοι ἐξ ἴσου γενναῖοι ἢ καί τολμηρότεροι. Ἀκολουθοῦν ὡς ἀντιστάθμισμα: συναθροίσεις εἰς ὀμάδες, ἀκολούθως ὡς κινήματα σέ κοινές ἀντιλήψεις· καί μετὰ ἄλλα τὰ ὁποῖα ἐναλλάσσονται καί τὸ ἕνα ἀναιρεῖ τὸ ἄλλο. Αὐτὸ ἐπετάθη μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμο, ὁπότε ἐμφανίζεται ἡ ἀμερικανικὴ ἠπειρος δυναμικὴ, ὡς ἡγέτης πού ἀμφισβητοῦσε τὴν κουρασμένη Εὐρώπη, ἡ ὁποία προσπαθεῖ λαχανιασμένη νά σταθεῖ στὰ πόδια της μέ τὴν ἀσταμάτητη ἐναλλαγὴ κινήματων δίχως πειστικὴ ἀνταπόκριση. Τοῦτο ὅμως δέν σημαίνει πὼς τὰ κινήματα δέν ἔχουν πιστοὺς πού μέ πεισματικὴ συνέπεια καί ὑπερεγωτικὴ θέση ἔναντι ἄλλων ἀνταποκρίνονται στήν χάραξη κάποιας γραμμῆς, ἀποβάλλοντας τὸν πιθανὸν ἐσω-

τερικό πλοῦτο, μόνο και μόνο για να βρίσκονται στην πρωτοπορία τῆς τέχνης, ἐκδηλώνοντας μάλιστα ἀγωνία μέχρι παρακρούσεως. Καί τότε παρουσιάζεται ὁ «καθοδηγητής», πού ἀναλαμβάνει ἀφ' ἑαυτὸν τὸν ρόλο νὰ κάνει ὑποδείξεις στους καλλιτέχνες μὲ γνώμονα τὶς δικές του ἰδέες καὶ ἐπιδιώκει νὰ ἀρκοῦνται αὐτοὶ εἰς ἐκτέλεση· δηλαδή ὁ καλλιτέχνης στὴν σκιά.

Τώρα, ὅταν ἔχει ξεχειλίσει τὸ χρῶμα, παρουσιάζεται ὁ συλλέκτης-μαικήνας, πίσω ἀπὸ τὸν ὅποιον σύρονται οἱ νεώτεροι, ἀποζητώντας μιὰ εὐνοϊκὴ ματιὰ του, ἕνα νεῦμα. Αὐτὰ πού λέγονται δὲν εἶναι μομφή, ἄλλωστε ὁ δημιουργὸς ἔχει ἀνάγκη ἐνθάρρυνσης ἀπὸ κάποιον, ἀλλὰ ὑποψιάζομαι ὅτι πιθανὸν βαθύτερες ἀξίες νὰ ἔχουν αὐτοπροδοθεῖ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀμφισβητεῖται ἡ ζωγραφικὴ μέχρι σημείου τελεσιδικίας ἀκύρωσής της, τόσο πού καὶ ἡ ἀπλή χρῆση τῶν χρωμάτων, σὲ ὅποιαδήποτε ἔκφραση, νὰ καταδικάζεται.

Οἱ ἐκφάνσεις στὴν τέχνη δὲν εἶναι αὐτὲς μόνο. Οἱ καλλιτέχνες, πνευματικὰ ὄντα ἀλλὰ καὶ χειρώνακτες, θέλησαν νὰ ὑποβιάσουν τὴν δευτέρη ἰδιότητα καὶ νὰ διογκώσουν τὴν πρώτη, μισανόγοντας πόρτες γιὰ νὰ περάσουν σὲ σφαῖρες πού ἀπομακρύνονταν ἀπὸ τὴν κύρια ἀποστολὴ τους, σὲ ἐκεῖνες δηλαδή μὲ ἐπένδυση φιλοσοφίας, πιστεύοντας ὅτι ἔτσι πλησιάζουν τὸν βαθύτερο στοχασμὸ γιὰ τὴν θέση καὶ τὸν προορισμὸ τῆς τέχνης, μὴν κάνοντας τέχνη, δηλαδή ἀπεμπολώνοντας τὴν. Ἔτσι ἦλθε ἡ στιγμή πού ὁ γραπτὸς λόγος ἀντικατέστησε τὴν πράξη. Μέσα σ' αὐτὸν προβάλλετο ἡ ἀβεβαιότης τοῦ μέλλοντος τῆς ἐποχῆς καὶ τὸ κοινωνικὸ ἀνά τὸν κόσμον αἶτημα γιὰ τὸ καλύτερο μέσα ἀπὸ νεφελώδη ἀναζήτηση. Τὸν διέκρινε ἀδεξιότης συγκρατημένης καὶ λιτῆς σκέψης, φιλοσοφικῆς χροιάς ὅπως θὰ ἤθελαν, ἀλλὰ πού πρόδιδε σύγχυση καὶ ἀνωριμότητα —ἐμφανεστερη ὅταν διατυπώνετο σὲ ἄρθρα—, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν δυσκολία τοῦ ἀναγνώστη νὰ ἀντιληφθεῖ τὸν ἄξονα τῆς σκέψης.

Ἡ σύγκλιση ἀτόμων τῆς τέχνης, μὲ λανθάνουσες ἢ ἀβέβαιες θέσεις, σὲ ὁμάδες καὶ κινήματα εἶχαν μικρὴ διάρκεια, ὥστε νὰ μὴν μποροῦν νὰ διαγράψουν μιὰ τροχιά πού θὰ ἄφηνε σφραγίδα· συχνὰ ἐμφανίζονταν νὰ ἴναι συγγενικὲς ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ ὀνομασία, σὰν ὑποδιαίρεσεις. Ἔτσι ἡ ἀνεικονικὴ, ἡ ἀφηρημένη, τέχνη πού κυριάρχησε γιὰ δεκαετίες βαπτίσθηκε ποιικιλτρόπως, μὲ ἄλλοτε γαλλόφωνα καὶ ἄλλοτε ἀμερικανόφωνα ἐπίθετα. Κάποιες ὁμάδες αὐτῆς τῆς τάσης δὲν εἶναι παρὰ ἀπόρροια ἐκδηλώσεων τέχνης τοῦ παρελθόντος, πού παραπέμπουν σὲ καλλιτέχνες τοῦ ἄλλοτε, ὅπως στὸν Μονὲ γιὰ τοὺς «abstraites lyriques»· ἢ ἡ ἄγρια χειρονομιακὴ τέχνη μᾶς φέρνει κοντὰ στους Γερμανοὺς ἐξπρεσσιονιστὲς ἢ καὶ στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πικασσικοῦ ἔργου.

Κάπου ἐδῶ θὰ ἔπρεπε νὰ σύρουμε μιὰ διαχωριστικὴ γραμμὴ, παῦλα, γιὰ τοὺς καλλιτέχνες πού μένουν πιστοὶ στὶς μπογιές, εἴτε τὶς χρησιμοποιοῦν κατὰ

ποσότητες από κάδους είτε κατά παραδοσιακό τρόπο, με γνωστά έργαλεια ή από την ροή με ποτιστήρι του ρευστού χρώματος, είτε άκόμα με τὰ χέρια, τὰ δάχτυλα, τις παλάμες, είτε με κάποιο άλλο μέσον που ήταν άγνωστο στο παρελθόν, όπως με τόν αερογράφο, ο οποίος προσέφερε στον ζωγράφο τήν δυνατότητα τής ομαλής λεπτής μεταβάσεως πρὸς τονικές διαβαθμίσεις και χρωματικές άρμονίες· εύκόλυne εκείνο τὸ ὅποιο πετύχαινε άλλοτε ὁ ζωγράφος με τήν δεξιοτεχνία του στὸν χειρισμὸ τοῦ κατάλληλου πινέλου. Ὁ φίλος μας Ἡλίας Δεκουλάκος σὲ μιὰ περίοδο τής τέχνης του ἐπωφελήθηκε ἀπ' αὐτὸ τὸ μέσον γιὰ νὰ δημιουργήσει. Πιστεύω πῶς, ἂν ὁ πολυγραφότατος Ροῦμπενς και ἄλλοι εἶχαν στὸν καιρὸ τους τέτοιο ἔργαλειο, δὲν θὰ τὸ ἀποποιούνταν. Ὁ στόχος τους πάντως δὲν ἀπομακρύνετο τής ζωγραφικῆς ἀκόμα κι ὅταν ὑπῆρχαν διαφορετικὰ ὑλικά ἢ και ἔνθετα στοιχεῖα, ὅπως χαρτιά, ὑφάσματα, μέταλλα — δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγει πῶς και ὁ Παρθένης δὲν ἀπέριπτε τήν χρήση τέτοιων στοιχείων σὲ ἔργα του, τὰ ὅποια ὅμως ἦσαν ὀρθὰ ἐνσωματωμένα.

Τὰ καλλιτεχνικά γεγονότα τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ περασμένου αἰώνα, ιδιαίτερα τοῦ τελευταίου τετάρτου, μέχρι σήμερα εἶναι ὄχι σημαντικά μόνο, εἶναι ἀνατρεπτικά· κύματα προσφορᾶς νέων μέσων, νέων στοιχείων, που σὲ ἐλάχιστο χρόνο ἀνατρέπονται γιὰ νὰ πάρουν τήν θέση τους νεώτερα, ἀπρόσιτα ἢ τερατώδη και σὲ ἐπιτάχυνση ξέφρενη, με ἔκφραση και διατύπωση χαοτική, που ὁ καλλιτέχνης σὲ ἓνα ἰδιότυπο γλέντι, ἀσθμαίνοντας, τήν ἀκολουθεῖ γιατί δὲν μπορεῖ νὰ κάνει ἄλλιως.

Ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τήν προσχώρηση στήν ποικίλη τεχνολογία και τήν ἐγκατάλειψη τής μογιᾶς εἶχαν ἔλθει ἄλλες ἀντιλήψεις: ὀπτικές τέχνες, νέος ρεαλισμός, ἐγκαταστάσεις, performance, πτωχὴ τέχνη, arte povera, οἱ ὅποιες δὲν ἔχουν πολλές διαφορὲς μεταξύ τους· ἡ ἐτικέτα ἀρκοῦσε. Τήν πτωχὴ τέχνη —ἰταλικὸ γέννημα— μᾶς τήν δίδαξε δεκαετίες πρὶν ὁ ἰταλικὸς κινηματογράφος. Μᾶς ἔδειξε τὸ πῶς, με λιτὰ μέσα, λόγω μεταπολεμικῆς ἀνέχειας, μπορεῖς νὰ φτάσεις σὲ κάποιο ἀριστούργημα και μᾶς ἔφερε μιὰν ἄλλη ὄραση και αἰσθητική με τὸν ρεαλισμὸ που βρίσκουμε στὸ «Μάμα Ρόμα» («Mamma Roma»), στὸ «Πικρὸ ρύζι» («Riso amaro»), στὸ «Θαῦμα στὸ Μιλάνο» («Miracolo a Milano»), στὸν «Κλέφτη ποδηλάτων» («Ladri di biciclette») και στὸ ἀριστούργημα τοῦ Νίκου Κούνδουρου «Μαγικὴ Πόλη». Ὁ κινηματογράφος πραγματευόταν κοινωνικά προβλήματα, ἦταν γιὰ τοὺς φτωχοὺς· εἶχε προλάβει τοὺς λεγόμενους «εἰκαστικούς» τής arte povera, πού, παρὰ τήν ἐτικέτα της, ἔριχνε ματιὲς στὰ σαλόνια.

Ἀλλὰ, μιὰ και εἶχε ἐπιδιωχθεῖ ἡ ἀπεμπόληση τής ζωγραφικῆς πράξης, οἱ νεώτερες ἐκφάνσεις ποιὸ κοινωνικὸ πρόβλημα ἐξέφεραζαν; Τὸ ὅτι μποροῦμε

νά κάνουμε τέχνη με όποιοδήποτε εὐτελὲς ὕλικό καὶ μέσον, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μποῦμε στὴν μύτη τῶν οἰκονομικῶν εὐρωστων παίζοντας τὸ διπλὸ παιχνίδι νὰ ἐπιτρέπουμε σ' ἐκείνους νὰ ἔχουν τὴν ἐπίφαση ὅτι δὲν εἶναι συντηρητικοὶ σὲ ἀντιλήψεις καὶ δὲν μένουν πίσω, καὶ νὰ καρποῦμαστε ἐμεῖς ἀπὸ τὴν σπουδὴ τους. Τὸ νὰ μποροῦμε νὰ κάνουμε τέχνη με ἄπλά ὕλικὰ ἢ ἓνα εὐτελὲς μέσον δὲν πρέπει νὰ τὸ ἀπορρίπτουμε· ὑπάρχει ὅμως ἡ ἀρνητικὴ πτυχὴ ὅτι τὰ ὕλικὰ καὶ τὰ μέσα αὐτὰ δὲν ἐξασφαλίζουν μακροχρόνια διάρκεια ζωῆς τοῦ ἔργου – γιὰ παράδειγμα, τὰ κολάζ ἐφημερίδων ἢ τὰ κακῆς ποιότητος χαρτιὰ ταπετσαρίας, προσφιλῆ στοὺς κυβιστές. Ἡ, ὅταν ὑπάρχει ἔργο ἐγκατάστασης, συνονθυλεύματος (*assemblage*), ἀπαιτοῦνται εἰδικοὶ χώροι πρὸς διαφύλαξη καὶ συντήρηση· ἔτσι δημιουργοῦνται οἱ εἰδικὲς συλλογὲς καὶ τὰ κατάλληλα μουσεῖα. Ἀλλὰ ὁ συλλέκτης ποὺ διαθέτει τὸν εἰδικὸν χώρον γιὰ τὰ ἔργα τὸν ἐπισκέπτεται ἀραιὰ καὶ ποῦ, δὲν τὸν ζεῖ καθημερινά· δὲν ὑπάρχει ἡ ἀνάσα τοῦ σπιτιοῦ, ἡ ζεστασιὰ τῆς συνομιλίας μετὰ τὸ ἔργο, δημιουργεῖται ἡ ἀπόσταση καὶ ἡ μουσειακὴ ψυχρότης. Γι' αὐτὸ οἱ μεγάλες συλλογὲς παίρνουν τὸν χαρακτήρα ἢ ἐνσωματώνονται στὴν συνομοταξία τῶν μουσείων, ὥστε νὰ εἶναι πρὸς ὄφελος τῶν πολλῶν, ὅπως τὸ ὑπαγορεύει ἡ σύγχρονη δημοκρατικὴ καὶ κοινωφελὴς ἀντίληψη· καὶ τὸ ἔργο τέχνης νὰ εἶναι θεατὸ ἀπὸ πολλοὺς.

Τὸ ὅτι μποροῦμε νὰ κάνουμε τέχνη με εὐτελεῖ μέσα, ποῦ εἶναι πιὸ προσιτὰ στὸν καλλιτέχνη, εἶναι προφανὲς ὅτι ἐνεργοποιεῖ σὲ αὐτὸν ἄλλα ἐσωτερικὰ του νήματα καὶ χορδές· τοῦ δίνει τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἄνεση ὅτι ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἱεροτελεστία τῆς ζωγραφικῆς καὶ τὴν δουλειὰ τοῦ πινέλου. Εἶναι καὶ δὲν εἶναι εὕρημα τοῦ καιροῦ μας· τὸ διδαχθήκαμε ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν μὴ συγχρόνων κοινωνιῶν καὶ λαῶν καὶ τὸ ἐνσωματώσαμε σὲ πολλὰς ἐκδοχάς, με συνέπεια τώρα ἡ ἀξία τοῦ ἔργου νὰ ἐγκραίνεται ὄχι τόσο στὸ ἀποτέλεσμα ὅσο στὴν ἐπινόηση, στὴν κίνηση, στὴν ἐνέργεια, στὴν πράξη, στὴν ἐπίδειξή της, στὸν χρόνο· καὶ γι' αὐτὸ ἀπὸ τίς μεγάλες καλλιτεχνικὲς συναντήσεις δὲν παραμένουν παρὰ ἐλάχιστα· κατασκευάζονται ἔργα με προορισμὸ ἐπίδειξιν κατὰ τὴν διάρκειά τους – ἰδιαιτέρα κατὰ τίς πρῶτες ἡμέρες τῶν ἐγκαινίων – καὶ μετὰ καταστρέφονται. Ἔτσι, ἂν ἐπισκεφθῆί κάποιος τὴν Biennale τῆς Βενετίας μετὰ τρίμηνο, κατὰ τὴν λήξιν της, δὲν ἀντιμετωπίζει παρὰ τὴν διάλυση (Κανιάρης).

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία – εἶναι κοινὸς τόπος ἀπὸ παλιά – ὅτι ἡ διαφήμιση ἐπηρέασε τὴν σύγχρονη τέχνη (δὲν ἐνοῶ τὴν προβολὴ της) εἰς τὸ ἔσω της, δηλαδὴ εἰς ἀντίληψιν καὶ ἔκφραση, ὅρα κονσερβοκούτι καὶ Μαίριλιν τοῦ Γουόρχολ, τὰ μεγεθυσμένα Κόμιξ τοῦ Λιχτενστάιν, τὸν Βαζαρελὶ κ.ἄ. Καὶ ἀντιστρόφως, ἡ τέχνη ἐπηρέασε τὴν διαφήμιση. Σχέσεις ἐναλλασσόμενες. Ἡ ἐπίδραση τῆς διαφήμισης στὴν νεώτερη τέχνη εἶναι ἐμφανὴς ἀπὸ τὴν ἀπλοποίηση εἰς τὸ

επίπεδο τῆς φόρμας καὶ τὴν χρωματικὴ ἔνταση τῶν ἀποχρώσεων. Ἀκολούθως δέ, ὅταν ἡ τεχνολογία μὲ τὰ καινούργια τῆς κατορθώματα, τὶς ἀλλεπάλληλες ἱκανότητες σὲ μέσα καὶ ταχύτητα, προσφέρει ἀποτελέσματα ἐκπληκτικά, τότε ὁ καλλιτέχνης, ἂν ἔκανε χειροποίητη τέχνη μὲ συνήθως ἀργὸ ρυθμὸ, θὰ ἔνωθε ὅτι μειονεκτεῖ καὶ γι' αὐτὸ σὰν ζηλιάρικο παιδί τρέπεται καὶ τέρπεται στὴν μεῖξη καὶ ἄλλων τεχνῶν συγχρόνως: κινούμενη εἰκόνα, κινηματογράφο, βίντεο, τηλεόραση. Ἔτσι τὰ ὀπτικά αὐτὰ μέσα τοῦ ἄνοιξαν διόδους πρὸς διαφορετικὴ δημιουργία μιᾶς νέας μορφῆς τέχνης.

Ὅσα ἐσημείωσα πού μᾶς ἀποκαλύφθησαν εἶναι ἓνα ποσοστὸ εἰς τὸ ἔλαχιστο σὲ σύγκριση μὲ ὅσα κατὰ διαστήματα ἔρχονται στὴν ἀντίληψή μας καὶ τὰ ὁποῖα πολλαπλασιάζονται μὲ ρυθμὸ ἑξῆς, ἀπρόσιτο. Στὶς ἐκδηλώσεις αὐτὲς ὑπάρχει ἔντονη ἢ πρόθεση τοῦ ξαφνιάσματος, τῆς ἐκπλήξεως καὶ ὅσο γίνεται τοῦ καινούργιου, τοῦ πρωτότυπου· τοῦ ἀμεταχειρίστου. Θαυμάζω τὸ τί σκαρφίζονται οἱ δημιουργοὶ αὐτῶν. Τόσα πού νὰ χάνουν τὴν πρωτοτυπία. Νομίζω πὼς τοῦτα τὰ καλλιτεχνικὰ ἢ καλλιτεχνίζοντα καμώματα ἢ κατορθώματα εἶναι ὁ ἀντίπαλος ἀπὸ τὸν βομβαρδισμὸ τῶν πληροφοριῶν περὶ Σύμπαντος, συμπάντων καὶ χάους μὲ τὶς ὁποῖες μᾶς περιλούζουν Νανόπουλοι, Κριμιζῆδες, Κοντόπουλοι καὶ ἄλλοι ἐξέχοντες ἐπιστήμονες, βιολόγοι καὶ ἄλλοι, δικοὶ μας καὶ ξένοι. Μὲ τέτοια πληθώρα βασιανιστικῶν καὶ θαυμαστῶν πληροφοριῶν ὁ ἀπλὸς καὶ ἀφελὴς ἀκροατὴς καὶ ἀναγνώστης, μεταξὺ αὐτῶν ὁ καλλιτέχνης, δὲν βρίσκει λύση, μὲ συνέπεια ἀναζητήσεις σπασμωδικὰ καὶ ἄγονες γιὰ τὴν ζωγραφικὴ.

Τὰ δημιουργήματα αὐτῶν τῶν ἀναζητήσεων πρέπει νὰ διαφυλαχθοῦν καὶ νὰ χωρέσουν κάτω ἀπὸ τὴν στέγη κατάλληλου οἰκοδομήματος· θὰ εἶναι ἡ ἀποθησαύριση τῆς εὐρηματικότητος καὶ τῆς εὐαισθησίας στὴν ἀντιμετώπιση τῆς χρονικῆς περιόδου· θὰ εἶναι ἡ εἰκόνα ἀπὸ τὸ ἀπόσταγμα τῆς συμπεριφορᾶς μας. Ἐπιβάλλεται ἡ συντήρηση τῶν σταθμῶν αὐτῶν τῆς δραστηριότητος.

Ἐπάρχει ὅμως πρόβλημα: θὰ πῶ «τὸ πρόβλημα!» Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τί μένει γιὰ τὶς μέλλουσες γενιές;

Τὸ ἐρώτημα δὲν συνεπάγεται ἄρνηση. Δὲν εἶναι ἐπιφανειακό· γιατί ἡ ἱστορία τῆς τέχνης μᾶς διδάσκει ὅτι οἱ ἐκλάμψεις τῆς δημιουργίας εἶναι ἀστείρευτες εἰς τόπο, εἰς χρόνον καὶ κατὰ λαούς. Κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα ἀρχίζει μιὰ διαδικασία χάραξης νέων δρόμων, ἡ ὁποία ἐπιταχύνεται μὲ τὸ ἄνοιγμα τοῦ 20οῦ. Εἶναι ἡ πιὸ τολμηρὴ ἐποχὴ μέχρι σήμερα· ἀληθινὴ ἐπανάσταση. Τὸ βᾶρος δίνεται σ' αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ νόημα τῆς τέχνης καὶ κατὰ συνέπεια στὸ παράγωγά της, τὸ ἔργο. Ἀλλὰ οἱ ἐπαναστάσεις φθάνουν καὶ σὲ κάποιο χρονικὸ σημεῖο πού ἀτονοῦν ἢ λήγουν καὶ γι' αὐτὸ τὴν ἄτονη παρουσία εἰς τὶς προφυλακὰς τῆς τέχνης τὴν

διεδέχθησαν προσανατολισμοί σέ πηγές πού θά εξασφάλιζαν χροιά πρωτοπορίας σέ ομάδες ἤ καί άτομα, ὥστε νά περηφανεύονται ὅτι τήν συντηροῦν.

Μᾶς εἶναι γνωστές οἱ συσπειρώσεις πού ἔχουν τὸ προβάδισμα τῆς πρώτης χρονιῆς: τῶν κυβιστῶν, τῶν φώβ, τῶν ἐξπρεσιονιστῶν καί ἀργότερα τῶν σουρ-ρεαλιστῶν. Ἡ κάθε μιὰ εἶχε νά καταθέσει τήν ἀποψή της. Εἶναι ομάδες συγγενῶν ἀπόψεων, ὅπου κάθε μέλος καλλιτέχνης συμβάλλει ἰσάζια, ἀνάλογα μὲ τὸ εἰδικὸ βάρος του, καί παράλληλα: τόσο πού στὰ πρῶτα βήματα τῶν κυβιστῶν εἶναι δύσκολο νά ταυτίσεις ἔργα — ποιανοῦ εἶναι ποιό. Ἐν τούτοις ὀρισμένοι ἐκτινάσσονται μὲ προβάδισμα σέ δημοσιότητα, σὰν τὸν παμπόνηρο Πικάσσο, πού δὲν σημαίνει ὅτι ὑπερέχει τοῦ ζωγραφικότερου Μπράκ (ὁ Σεβερῖνι ἀκούστηκε κάποτε νά λέει: «Μιὰν ἡμέρα νά μὴν ἰδεῖ τὸ ὄνομά του ὁ Πικάσσο σὲ ἐφημερίδα, ἀρρωσταίνει»). Οἱ περιστάσεις καί ἡ ἱκανότης ἐνὸς εὐνοοῦν τήν προβολή του· ἄλλος πού δὲν τήν ἔχει μένει στήν ἀφάνεια. Ἔτσι ἡ Γκουέρνικα ἀπέκτησε αἰγλή —ξέρουμε τήν ἱστορία της—, ἔγινε φετίχ, ὑπερφυσική. Καί ἡ Τζοκόντα τὸ ἴδιο. (Ἀναρωτιέμαι: τί ἔχει παραπανίσιο; Ὑπάρχουν τόσες ἐκπληκτικὲς ἀναγεννησιακὲς προσωπογραφίες!) Καί στίς ἡμέρες μας τὰ ἴδια, μὲ συγχρόνους καλλιτέχνες· τὸ φετίχ, οἱ πολλαπλὲς Μαίριλυν τοῦ Γουόρχωιλ. Εἶναι μοναδικά;

Οἱ ἀναθεωρήσεις, ἐναλλαγές, ἀνανεώσεις στήν πορεία τῆς τέχνης εἶναι ἀνάσα καθαρῆς ἀτιμόσφαιρας. Ἐνα δεῖγμα ἔχουμε μέσα ἀπὸ τήν διήγηση τοῦ Βυζάντιου ἐπάνω στὸ περιστατικὸ μὲ τὸν Ἰακωβίδη, ὁ ὁποῖος σώνει καί καλὰ θέλει νά ἐκθέσει τὸ ἐκμοντερνίζον ἔργο του. Πρέπει νά σταθοῦμε ἐκεῖ: ὁ ἡλικιωμένος καλλιτέχνης, λαμπρός, πετυχημένος, μὲ πλούσιο ἔργο, αἰσθάνεται ἀνάγκη ἀλλαγῆς· δὲν εἶναι μοναδικὴ περίπτωσις· φτάνει νά μὴν γλυστρήσει στήν παγίδα τοῦ ἐπιφανειακοῦ, τοῦ ἐπίκτητου, κάτι πού ἔχει συμβεῖ, εἰδικὰ ὅταν καλλιτέχνες ἔχουν πίσω τους ἔργο. Ἀλλὰ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νά αὐτοπεριοριστοῦν καί νά μὴν τολμήσουν. Μιὰ ἀποτυχία εἶναι ἀξιοπρόσεκτη καί προτιμότερη ἀπὸ τήν προσκόλλησι στήν ἐπανάληψι ἐπιτυχιῶν. Ὁ Ἰακωβίδης, μὲ τὰ χρόνια ἐπάνω του, θέλησε νά νεωτερίσει, ἀλλὰ εἶχε τήν ἀτυχία ἢ ἐκρηξί τῆς πρόσφατης τότε τολμηρῆς τέχνης νά συμπίπτει μὲ τήν ὀριμότητά του καί νά μὴν τοῦ ἀφήνει περιθώρια.

Ἄν λοιπὸν αὐτὸς πασχίξει νά ἐπαναστατήσῃ καί νά ἀναθεωρήσῃ, τότε πολὺ περισσότερο οἱ ἀνήσυχοι νέοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνὰ τὸν κόσμον νά μὴν εἶναι ἀνατρεπτικοί, ἔτοιμοι πρὸς ἀναδημιουργία; Ἔτσι ὅλος ὁ προηγούμενος αἰώνας μέχρι τῆς ἡμέρας μας εἶναι μιὰ ἀλυσίδα πρὸς ἀναζήτησι τοῦ νεώτερου· ἀπὸ τήν Γκουέρνικα στίς συσκευασίες τοῦ Κρίστο, τὸ ἀμπαλάρισμα τῆς Πὸν νέφ καί τοῦ Ράιχσταγκ, τὰ ὀπτικοακουστικά, τὰ βίντεο, τήν ἠλεκτρονικὴ τέχνη καί πολλὰ πολλὰ ἄλλα.

Ἡ ὑποδοχή τῆς μεταγενέστερης τέχνης ἀπ' ἀρχῆς δὲν ἦταν ἐνθαρρυντική ἀλλὰ ψυχρὴ καὶ δύσπιστη (μήπως καὶ οἱ ἐμπρεσσιονιστὲς δὲν εἶχαν ἀρχικὰ ἴδια τύχη;) Ἀλλὰ δὲν ἔλειπαν οἱ λίγοι θερμοὶ ἀκόλουθοι καὶ πιστοί. Σήμερα, ἀν δὲν συνταχθεῖς μὲ τοὺς ἐπιγόνους, δὲν εἶσαι ἄνθρωπος τοῦ καιροῦ σου· ἔτσι οἱ χρῆστες χρωμάτων ἀντιμετωπίζονται ὡς παλαιοημερολογίτες, αἰρετικοί.

Ἄρχισα τὴν κουβέντα μὲ τὴν διήγηση τοῦ Βυζάντιου περὶ τῆς διαρκείας τοῦ ἔργου τέχνης εἰς τὸν χρόνον. Ὁ Βλάσης Κανιάρης μᾶς λέει ὅτι τὸ ἔργο γερνᾷ καὶ πεθαίνει, τὴν δουλειὰ ὅμως τὴν ἔχει κάνει. Ἡ ἀποψή του αὐτὴ εἶναι συνεπὴς μὲ ὅ,τι συμβαίνει στὰ καλλιτεχνικά. Ὅπως ἀνέφερα, γίνονται ἔργα μὲ μόνον προορισμὸ τὴν ἐκθεσὴ τους καὶ ἀκολούθως ἐγκαταλείπονται. Ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ περιμένουμε περισσότερα ἀπὸ τὸ περιορισμένον χρόνον δημιουργήμα παρὰ τὴν δύναμη τῆς δράσης, τὸ εὖρημα ἢ καὶ τὴν ἰδέα του, καὶ αὐτὸ εἶναι ὄλο. Αὐτὸ ποῦ θὰ μείνει θὰ εἶναι κάποιες φωτογραφίες, ἓνα βίντεο καὶ κάποιον γραπτὸ τοῦ σκεπτικοῦ τοῦ δημιουργοῦ. Τὸ σῶμα τοῦ ἔργου τέχνης δὲν θὰ ὑπάρχει.

Ἐπομένως ἀναιρεῖται ἡ ἀναγκαιότητα ὑπαρξῆς μουσείου σύγχρονης τέχνης, μιὰ καὶ τὰ παραγόμενα γερνοῦν καὶ πεθαίνουν, διαγράφουν ζωὴν περιορισμένου ἢ ἔστω ὀρισμένου χρόνου· ἐνῶ οἱ συλλογὲς ἐνὸς μουσείου εἶναι ἀορίστου χρόνου καὶ μόνιμες. Δηλαδή ἡ σύγχρονη τέχνη ἔχει ἀνάγκη ἐκθεσιακῶν χώρων ὥστε σὲ σύντομα χρονικὰ διαστήματα νὰ ἀκολουθεῖ ἀλλαγὴ καὶ ἀντικατάσταση. Εἶναι ἡ βασικὴ ἀρχὴ τὴν ὁποία ὁ συνεπὴς Βλάσης Κανιάρης δὲν δίστασε νὰ διατυπώσῃ.

Τὰ ἔργα τέχνης μέχρι σήμερα εἶχαν μιὰ πολύτιμη πνευματικὴ διάσταση, ἦσαν ὡς ἓνα εἶδος ἱερό· ἄλλωστε πίσω στοὺς αἰῶνες εἶχαν λατρευτικὸ προορισμὸ, ἐνῶ μετέπειτα θρησκευτικὸ, κοινωνικὸ καὶ κοσμικὸ χαρακτήρα. Σήμερα συμβαίνει νὰ ἔχουν οἰκονομικὴ ἀξία· προσελκύνουν τὸν διακαὴ καὶ ἀσυγκράτητο ζῆλον τῆς ἀγορᾶς. Εἶναι κι αὐτὸ μιὰ ἀκόμα ἀναταραχὴ· γιατί ὁ 20ὸς αἰῶνας μᾶς ἔφερε καὶ μᾶς δίδαξε πολλὰ καὶ ἄγνωστα.

Νομίζω ὅτι, μὲ τὴν δύση τοῦ 19ου αἰῶνα, γέρνει νὰ βασιλέψῃ καὶ ἡ μεγάλη τέχνη, μὲ ἐξαιρέση τὸν Ροντέν καὶ τὸν Μονέ· ἀκόμα καὶ ὁ ἐμπρεσσιονισμὸς, ποῦ ὄντως ἦταν τὸ καινούργιο, μιὰ νέα ὕραση, δὲν ἦταν πάντως ἡ μεγάλη τέχνη. Κι ὁ 20ὸς αἰῶνας; Τοῦτος ἔχει τὸ εὖσημο τοῦ ἀνατρεπτικοῦ, τοῦ τολμηροῦ καὶ ἐπιθετικοῦ.

Τὸ καλὸ καὶ σημαντικὸ σημάδι στὴν νεώτερη τέχνη, στὸν πρώιμο 20ὸ αἰῶνα, στὶς πρώτες τρεῖς δεκαετίες, εἶναι κατατεθειμένο στὸ ἔργο τῆς· ἀν ἐξαιρέσουμε τοὺς ντανταϊστὲς, ποῦ οἱ ἐκδηλώσεις καὶ οἱ διακηρύξεις τους, τὰ «μανιφέστα», ἔχουν ἄλλη χροιά, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς ὑπερρεαλιστὲς («σουρρεαλιστὲς»), ποῦ ἀποβλέπουν στὸ ἐνδύμυχο, οἱ περισσότεροι καλλιτέχνες

δεν αρνούνται το παρελθόν, την παράδοση. Αν τους εξετάσουμε βαθύτερα και τους μελετήσουμε, θα διαπιστώσουμε ότι έχουν κοινές αρχές με την τέχνη των περασμένων εποχών, είτε των πιο πρόσφατων είτε των απώτερων. Σε μεγάλο μέρος του έργου του πιο φημισμένου ζωγράφου του αιώνα αυτού, του Πικάσο, φαίνεται με την πρώτη ματιά πώς πηγή δημιουργίας ήταν η αρχαιότητα μας. Τα σχέδια στα αρχαία αγγεία, και συγκεκριμένα στις λευκές ληκύθους, ήταν αίτια για έναν κύκλο έργων του. Από τους τρεις αδελφούς, με εξαίρεση τον ανατροπέα Μαρσέλ Ντυσσάν, στον Ρομπέρ Ντελωναι και στον Βιλλόν διαφαίνονται έναργέστερα οι αρχές της παραδόσεως. Δεν υπάρχει απομίμηση και φανερά η μορφή είναι τελείως άλλη. Αν αναλύσουμε το έργο του πρώτου, θα διαπιστώσουμε πώς κλείνονται σ' αυτό αρχαιοελληνικές και αναγεννησιακές αρχές, ίδιες όπως αυτές σε κλασικό ανάγλυφο ή και σε σύνθεση του Ραφαέλο. Ακόμα και ο άνεικονικός Καντίνσκυ παραπέμπει με τους δυναμικούς άξονες και τις γραμμές του σε αναγεννησιακά έργα (στο εργαστήριο της ΑΣΚΤ όπου έδιδασκα ήσαν αναρτημένες πλάι πλάι δύο εικόνες, ένα σχέδιο αναγεννησιακής Αναλήψεως και ένα μις συνθέσεως έργου του Καντίνσκυ· συνάφεια αρχών).

Μία παρένθεση: θα διαβάσω απόσπασμα κειμένου του Τεριάντ για τις «πλαστικές αξίες της κίνησης», όπως το επιγράφει, στους ζωγράφους του πρώτου μισού του 20ού αιώνα.

«Ακριβώς εκεί μέσα στην βιαιότητα του δράματος της απελευθέρωσης τους άντλησαν την αναγκαία ανάσα, την αναγεννητική όρμη, την έκτίναξη, οι οποίες τους επέτρεψαν να ξαναβρουν τους μεγάλους δυναμικούς ρυθμούς της ζωγραφικής, τις βαθιές σπαράζουσες διακυμάνσεις μέσα από τις γραμμές τους και τα χρώματά τους, αυτούς τους σφυγμούς σε έξαψη, παραληρήματος σχεδόν, οι οποίοι, έδραιωμένοι σε πλούσια πλαστικά δεδομένα, υποβάλλουν στις συνθέσεις τους την αυθεντική αξία της κίνησης».

Δεν πρέπει να παραλείψω να επισημάνω το έργο του Πώλ Ντελβώ, που παραπέμπει ολοφάνερα στην αρχαιότητα (είχε προηγηθεί ο Πυβή ντε Σαβάν, άλλης οπτικής και ψυχικής λεπτότητας).

Κι αν θέτουμε ερωτηματικά για την εποχή αυτή, σ' εκείνους οφείλουμε ότι μās κάλεσαν σε ένα οφθαλμολούτρο, για να εκτιμήσουμε όρισμένες εκφάνσεις της τέχνης, πτυχές που δεν είχαν την προσοχή μας πριν. Αυτοί μās άνοιξαν τα μάτια προς εκτίμηση της προϊστορικής τέχνης μας για τα μινωικά, τα κυκλαδικά και την τέχνη των «απολίτιστων» πρωτογόνων λαών. Για τις υστερότερες δεκαετίες μόνο ερωτηματικά.

Τολμώ να πώ, όπως το αντιλαμβάνομαι το θέμα, πώς ένα μέρος της σύγχρονης τέχνης συντηρείται από την τότε νεώτερη, τρέφεται από τα υπάρχοντα·

ένα άλλο έχει ενσωματωθεῖ ἢ έχει ἐγκλωβιστεῖ στήν σύγχρονη τεχνολογία. Μιά νεώτερη πτυχή, ἀλλά γιά πόσο;

Ἡ ἑλληνική τέχνη ἀνταποκρίθηκε καί συμπορεύθηκε στήν πρόσκληση καί πρόκληση τῆς νεώτερης ρέουσας τέχνης πού γιά διάφορες αἰτίες δέν ὑπῆρξε στόν τόπο μας γενεσιουργή. Ὅμως ἀπό τίς ἀρχές τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐπιτέλεσθη τὸ θαῦμα, ὥστε ἀπό τὸ ἐλάχιστο, ἀπό κάποιες σπίθες καί τὴν συμβολή τοῦ «Καταραμένου Μονάρχου» (τώρα πού τὸ ἀναθεωροῦμε ὡς «εὐλογημένο»), νὰ δημιουργηθεῖ ἡ ἑλληνική τέχνη κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες.

Ὁ Περικλῆς Βυζάντιος, μὲ τὴν φιλοπαίξιμονα διάθεση πού τὸν διέκρινε, δέν εἶχε πρόθεση νὰ ὑποτιμήσει τὸ ἔργο τοῦ Ἰακωβίδη — ἄλλωστε κάθε δημιουργὸς ὅποιασδήποτε τέχνης ἔχει ὄχι μόνο ἔργα ὑψηλοῦ ἐπιπέδου στὸ ἐνεργητικό του ἀλλὰ καί ἀσήμαντα ἕως κάκιστα—, ὅμως τοῦτο τὸ τέκνο τοῦ Μονάρχου εἶχε τὸ θάρρος νὰ προχωρήσει σὲ τολμηρότερες θέσεις. Πλησιάζει σ' αὐτὲς τοῦ Λόβις Κόρινθ καί τοῦ Λίμπερμαν, μὲ στοιχεῖα ἐμπρεσσιονισμοῦ καί ἐξπρεσσιονισμοῦ. Ἡ τόλμη του ἦταν στὸ νὰ ἀντικρούσει κατὰματα τὸ φῶς, ἄμεσα, πού μεταμορφώνεται καί τὸ ἐρμηνεύει χρωματικά· τὸ πέτυχε. Μά, ἂν στὰ γηρατεῖά του παραπατοῦσε, τοῦτο εἶναι σημεῖο ὅτι εἶχε ἀπόθεμα ἀνανεωτικῆς ζωτάνιας. Ἄλλωστε ὁ Βυζάντιος, μὲ τὸ παιγνιδῶδες σχόλιό του, δέν ἀπεμπολεῖ τὸν σεβασμὸ καί τὸν θαυμασμὸ γιά τὸ σύνολο τοῦ ἔργου τοῦ Ἰακωβίδη· ἀντίθετα τὸν τονίζει γιά τὴν παλιὰ προσωπογραφία καί τὸ γυμνὸ τὸ ἀντάξιο τοῦ Ριμπέρα. Τέτοια ἔργα ἔχουν τὸ χρίσμα τοῦ ἀριστουργήματος.

Κι ἀπὸ καιρὸ, στὸ γεμᾶτο ἀπορίες καί ἀμφιβολίες μυαλό μου εἰσβάλλει τὸ ἐξῆς ἐρώτημα, πού ὅμως δέν μπορῶ νὰ τοῦ δώσω ἀπάντηση: πρόκειται γιά τὴν διάρκεια ζωῆς ἐνὸς ἔργου τέχνης τοῦ 20οῦ αἰῶνα — ὄχι γιά τὴν ὕλική του σύσταση, αὐτὸ εἶναι ἄλλη παράγραφος, ἀλλὰ γιά τὴν ζωτάνια τῆς παρουσίας του, ἔστω κι ἂν ἔχει περιβληθεῖ τὴν διασημότητα, ὅπως ἡ Γκουέρνικα—, ὅταν μὲ τὰ χρόνια θὰ ἔχει λησμονηθεῖ τὸ τραγικὸ πολιτικὸ γεγονός πού ἐνέπνευσε τὸν καλλιτέχνη — ὅπως ἔχει συμβεῖ μὲ πολλὰ ἔργα τέχνης: τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Γκόγια, τὰ γεγονότα τῆς 2ας Μαΐου καί τῆς 3ης Μαΐου 1808, ἡ Σφαγὴ τῆς Χίου τοῦ Ντελακρουά, ἡ Σχεδιά τῆς Μέδουσας τοῦ Ζερικό, ἡ ἐκτέλεση τοῦ Ἀυτοκράτορα Μαξιμιλιανοῦ τοῦ Μανέ. Αὐτὰ ἔχουν παραμείνει ὡς διάσημα ἔργα τέχνης καί συνδέονται μὲ γεγονότα. Ποιὸς τὰ ἔχει ὑπ' ὄψη του; Μόνο γιά ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνες λέει πολλὰ ἡ σφαγὴ τῆς Χίου, πού ἦταν ἡ θρυαλλὴς γιά τὴν δημιουργία αὐτοῦ τοῦ πολυσυζητημένου ἔργου. Ἐρωτηματικὸ!

Καί τὸ ἐρώτημα δίχως συμπέρασμα: ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς νεώτερης καί σύγχρονης τέχνης τί θὰ ἀπομείνει; Καί ἡ πασίγνωστη Γκουέρνικα;

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2011

ΥΠΟΔΟΧΗ
ΤΟΥ ΞΕΝΟΥ ΕΤΑΙΡΟΥ
κ. GREGORY NAGY

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ
κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟ Σ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ὑποδέχεται σήμερα μὲ ἰδιαίτερη χαρὰ καὶ τιμὴ ὡς ξένο ἐταῖρο τῆς τὸν κ. Gregory Nagy, Καθηγητῆ Κλασσικῆς Λογοτεχνίας, τὸν ὁποῖο ἡ Ὀλομέλεια ἐξέλεξε κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος στὴν ἔδρα τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας.

Ὁ νέος Ἀκαδημαϊκός, μετὰ ἀπὸ λαμπρὲς σπουδὲς στὴν Κλασσικὴ Φιλολογία καὶ τὴ Γλωσσολογία στὰ Πανεπιστήμια Ἰντιάνα καὶ Χάρβαρντ, ἀνέλαβε τὸ 1984 τὴν ἔδρα Francis Jones τῆς Κλασσικῆς Ἑλληνικῆς καὶ Συγκριτικῆς Λογοτεχνίας τοῦ Πανεπιστημίου Χάρβαρντ καὶ ὑπηρετεῖ ἀπὸ τὸ 2000 ὡς Διευθυντὴς τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῶν Σπουδῶν τοῦ ἰδίου Πανεπιστημίου.

Διεθνῶς ἀναγνωρισμένη αὐθεντία στὸν χῶρο τῶν ὁμηρικῶν σπουδῶν καὶ ἄλλων σχετικῶν κλάδων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ὁ Καθηγητὴς Nagy ἔχει τιμηθεῖ μὲ διάφορες διακρίσεις καὶ βραβεῖα, μὲ σημαντικότερη γιὰ τὴν Ἑλλάδα αὐτὴν τοῦ Πρέσβη τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ στὶς 4 Μαρτίου 2009.

Ἐχει ἐπιμεληθεῖ τὴν ἔκδοση πολλῶν ἐξειδικευμένων βιβλίων καὶ ἔχει δημοσιεύσει περὶ τὰ ἑκατὸ ἄρθρα καὶ βιβλιοκρισίες. Διηύθυνε μόνος του ἢ μαζὶ μὲ ἄλλους περισσότερες ἀπὸ 50 διδακτορικὲς διατριβές. Τέλος, ἐκλήθη καὶ ἔδωσε διαλέξεις σὲ θέματα τῆς εἰδικότητάς του σὲ 100 πανεπιστημιακὰ ἰδρύματα ἀπανταχοῦ τῆς γῆς.

Κύριε συνάδελφε, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν εἶναι εὐτυχῆς ποῦ σᾶς καλωσορίζει καὶ σᾶς ἀπευθύνει τὶς καλύτερες εὐχὲς γιὰ ὑγεία καὶ συνέχιση τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ κοινωνικῆς προσφορᾶς σας — τῶρα πλεόν καὶ στὸ πλαίσιο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Σᾶς καλῶ νὰ σᾶς περιβάλω μὲ τὸ μεγάλο διάσημο τοῦ Ἰδρύματος.

Καὶ τῶρα παρακαλῶ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ κ. Νικόλαο Κονομῆ νὰ ἀνέλθει στὸ βῆμα καὶ —σύμφωνα μὲ σχετικὴ ἀπόφαση τῆς Συγκλήτου— νὰ παρουσιάσει τὸ ἔργο καὶ τὴ δράση τοῦ νέου Ἀκαδημαϊκοῦ.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ

κ. ΝΙΚΟΛΑΟ ΚΟΝΟΜΗ

Κύριε καθηγητὰ Gregory Nagy,

Στὴν Ἑλλάδα εἶστε γνωστὸς στοὺς φιλολογικοὺς κύκλους καὶ σὲ ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐπιστῆμη τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ ἔργο σας εἶναι ἐντυπωσιακὸ καὶ σὲ ἀριθμὸ ἀξιόλογων μονογραφιῶν καὶ ὡς συνολικὸ ἐργογραφικὸ ἔργο. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ θεώρησα προτιμότερο, ἀντὶ νὰ ἀπαριθμήσω ἀπλῶς τὰ συγγράμματά σας, νὰ ἀναφερθῶ στὶς ἐπιστημονικὲς ἀπόψεις ποῦ ἐκφράζετε σ' αὐτὸ καὶ στὰ θέματα ποῦ μελετᾶτε.

Ὁ καθηγητὴς Nagy γεννήθηκε στὴ Βουδαπέστη καὶ νέος βρέθηκε στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, ὅπου τὸ 1962 ἀπεφοίτησε ἀπὸ τὸ Indiana University μὲ σπουδὲς στὰ Κλασικὰ Γράμματα καὶ στὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴ Γλωσσολογία. Τὸ 1966 ἀπέκτησε διδακτορικὸ δίπλωμα στὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴ Γλωσσολογία καὶ τὴν Κλασικὴ Φιλολογία. Ἀπὸ τὸ 1984 εἶναι Francis Jones Professor τῆς Ἑλληνικῆς Κλασικῆς Φιλολογίας καὶ καθηγητὴς τῆς Συγκριτικῆς Λογοτεχνίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Harvard. Τὰ τελευταῖα χρόνια προΐσταται ἐπίσης τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῶν Σπουδῶν στὴν Οὐάσινγκτον.

Ὁ καθηγητὴς Nagy κατέχει στὴ θαυμαστὴ σταδιοδρομία του καὶ κατέχει πολλὰ ἄλλες θέσεις, τὶς ὁποῖες παραλείπω νὰ ἀπαριθμήσω γιὰ νὰ μὴ σᾶς κουράσω. Ἀναφέρω ἀπλῶς ὅτι τὸ 1982 τοῦ ἀπονειμήθηκε τὸ βραβεῖο Goodwin ἀπὸ τὴν Ἀμερικανικὴ Φιλολογικὴ Ἑταιρεία καὶ ὅτι τὸ 2002 διετέλεσε Sather Classical Lecturer στὸ Πανεπιστήμιο Berkeley στὴν Καλιφόρνια. Τὸ 2006 βραβεύτηκε μὲ τὸ Διεθνὲς Βραβεῖο τοῦ Ὁνασείου Ἰδρύματος γιὰ τὴ συμβολὴ του στὴν προαγωγή τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ γενικότερα. Στις 4 Μαρτίου 2009 στὸν καθηγητὴ Gregory Nagy ἀπονειμήθηκε ἀπὸ τὸν νομάρχην Ἀθηνῶν ἡ τιμητικὴ διάκριση τοῦ Πρέσβη τοῦ Ἑλληνικοῦ

Πολιτισμοῦ. Ὅπως ὁ ἴδιος ἀνέφερε κατὰ τὴ βράβευση, τὰ ἰδανικὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐνέπνευσαν κάθε βῆμα τῆς πολυετοῦς ἀκαδημαϊκῆς του σταδιοδρομίας, καθὼς καὶ τῆς ζωῆς του ἐν γένει, καὶ προσπάθησε μὲ τίς μελέτες του νὰ φανερώσει ὅσο περισσότερες πτυχές τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ στὸν χῶρο κυρίως τῆς ἀρχαίᾳς ποίησης στοὺς φοιτητές του, στὴν εὐρύτερη ἀκαδημαϊκὴ κοινότητα, καθὼς καὶ στοὺς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς σκεπτόμενους ἀνθρώπους.

Ἐπειδὴ τὰ θέματα ποὺ ἐπεξεργάζεται ὁ καθηγητὴς Nagy, ὅπως ἀνέφερα ἤδη, εἶναι καθ' ἑαυτὰ δύσκολα ἐξαιτίας τοῦ ὕφους του ἀλλὰ καὶ ἐξαιτίας κυρίως τῆς ὕλης ποὺ πραγματεύεται, θὰ ἀναφερθῶ σὲ τέσσερα μόνο ἔργα του, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ σχηματίσετε μιὰ ἰδέα τῆς ἐπιστημονικῆς του σκέψης. Τὸ πρῶτο ἔργο του ἔχει τὸν τίτλο στὰ Ἑλληνικά: *Ἑλληνικὲς διάλεκτοι καὶ ὁ μετασχηματισμὸς μιᾶς ἰνδοευρωπαϊκῆς ἐξέλιξης*. Πρόκειται γιὰ τὴ διδακτορικὴ του διατριβή· εἶναι ἓνα δύσκολο βιβλίον γλωσσολογίας κυρίως, ὅπου πραγματεύεται τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῶν Sievers - Edgerton γιὰ τὰ ἡμιφωνήεντα τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς γλωσσικῆς οἰκογένειας στὴν Ἑλληνικὴ καὶ σὲ ἄλλες ἰνδοευρωπαϊκὲς γλῶσσες, ἐνῶ σημαντικὸ μέρος τοῦ ἔργου ἀφιερώνεται στὴν ἐξέταση τῆς γνωστῆς διαλεκτικῆς παραλλαγῆς **-τι-/-σι-*, *δίδω-τι/δίδω-σι*, ἢ ὅποια εἶναι βασικὴ παράμετρος γιὰ τὴν κατάταξη τῶν ἐλληνικῶν διαλέκτων. Τὸ βιβλίον περιέχει πολλὰ διορατικὰ παρατηρήσεις καὶ σὲ ἄλλες περιοχὰς τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς γλωσσολογίας.

Τὸ δεύτερο ἔργο ἔχει τὸν τίτλο: *Συγκριτικὲς μελέτες στὴν ἐλληνικὴ καὶ Ἰνδικὴ μετρικὴ*. Πραγματεύεται τίς σχέσεις ἀνάμεσα στὰ μέτρα καὶ στὸ λεκτικὸ ὕφος τῆς ἐλληνικῆς καὶ Ἰνδικῆς ποιητικῆς παράδοσης. Στὴν οὐσία τὸ ἔργο ἐρευνᾷ τὴν προέλευση τοῦ λογότυπου —formula, σύμφωνα μὲ τὸν Parry— καὶ γενικότερα τὴν καταγωγὴ τῆς ποιητικῆς γλώσσας, ἰδιαιτέρως ἐκείνης τῆς λυρικῆς ποίησης ποὺ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ ἐπικὸ ἰδίωμα. Τὸ τρίτον σημεῖον τοῦ βιβλίου εἶναι ἡ ἐξήγηση τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐξαμέτρου ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ἀνάπτυξη συντομότερων λυρικῶν στίχων.

Στὸ ἔργο του *Οἱ ἄριστοι τῶν Ἀχαιῶν* πραγματεύεται ποικίλα θέματα γλωσσολογίας, λογοτεχνίας, μυθολογίας καὶ θρησκείας, πάντοτε τῆς ἀρχαίᾳς ἐποχῆς. Ἡ πολὺτιμη αὐτὴ πραγμάτευση στηρίζεται σὲ δύο ὑποθέσεις: ὅτι ὁ μνηχανισμὸς καὶ ἡ τέχνη ἐνὸς ποιήματος εἶναι παραδοσιακὰ ὄχι μόνον στὸ ἐπίπεδο τῆς μορφῆς ἀλλὰ καὶ στὸ ἐπίπεδο τοῦ θέματος καὶ ὅτι τὸ ὕφος εἶναι ἀκριβέστατη ἔκφραση τοῦ θέματος. Μεταξὺ τῶν ἄλλων, στὸ κεφάλαιον 3 γίνεται ἡ εἰσήγηση ὅτι ὁ δυνάκεις ἀριθμὸς στὴ ραψωδίᾳ N τῆς *Ἰλιάδας* ἀναφέρεται μόνον στὸν Αἴκοντα καὶ τὸν Φοῖνικα, ὄχι καὶ στὸν Ὀδυσσεά, τὸν ὅποιον ἔχθρευόνταν ὁ Ἀχιλλεύς. Εἶναι μιὰ ἐξυπνὴ εἰσήγηση, ἢ ὅποια λύνει τὴν ἀπορία τῶν φιλολόγων, οἱ ὅποιοι

προβληματίζονταν για την άκατανόητη γι' αυτούς χρήση του δυϊκού, αφού τὰ μέλη τῆς πρεσβείας ἦταν τρία.

Τὸ σημαντικότερο γιὰ τὴ λογοτεχνία ἔργο του, ποὺ ἔχει τίτλο *Ὁ Ὅμηρος τοῦ Πινδάρου*, εἶναι ἓνα γοητευτικὸ βιβλίον γραμμένο ἀπὸ ἓνα θαρραλέο ἐπιστήμονα, ὅπου ξεδιπλώνεται ἓνα ἐντυπωσιακὸ, συναρπαστικὸ σύνολο γνώσης, ἐνδιαφερόντων καὶ ἀνάγνωσης. Λογοτεχνία, πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἱστορία, μουσικὴ καὶ μετρικὴ μελετῶνται μὲ τὴν ἴδια ἐπιστημοσύνη. Ἐδῶ κατεξοχὴν ἢ κλασικὴ φιλολογία συμπληρώνεται μὲ μοντέλα ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογία, τὴν ἐθνολογία καὶ τὴ γλωσσολογία. Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρει τὸ κεφάλαιον 12, ὅπου ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στὴν πολυσυζητημένη σχέση ἀνάμεσα στὴ χορικὴ ποίηση καὶ τὴ μονωδία.

Ἐνας τόμος, τέλος, μὲ τίτλο *Ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ ποιητικὴ* περιέχει 12 μελέτες τοῦ συγγραφέα, οἱ ὁποῖες ἀναδιοργανώθηκαν γύρω ἀπὸ ἓνα ἐνοποιητικὸ σχέδιον. Συγκεκριμένα ὁ συγγραφέας ἀναπτύσσει τὴν ἄποψη ὅτι ἡ ποιητικὴ, οἱ μῦθοι καὶ οἱ τελετουργίες, καθὼς καὶ οἱ κοινωνικὲς δομὲς σὲ ἄλλους ἰνδοευρωπαϊκοὺς πολιτισμοὺς ἀπὸ τὸν 8ο π.Χ. αἰῶνα καὶ ἐξῆς, ἀντανάκλουν στὴ μεσογειακὴ τους τοποθέτηση συγγενικὲς νοητικὲς καὶ κοινωνικὲς δομὲς στοὺς κοινούς πολιτισμοὺς τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς κληρονομιάς καὶ ὅλοι μαζὶ μεταμορφώνονται βαθμιαῖα σὲ μιὰ διακριτικὰ ἑλληνικὴ κληρονομιά. Σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφέα, βασικὸς σκοπὸς στὶς μελέτες αὐτὲς εἶναι ἡ ἐξέταση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, τὴν ὁποία συγκρίνει μὲ συγγενεῖς γλώσσες, σὰν ἀντανάκλαση τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ στὴ λειτουργία τῆς γλώσσας ὡς φορέα ἔκφρασης τῆς μυθολογίας καὶ τῆς ποιητικῆς. Μελετᾷ τὶς δυνάμεις ποὺ μεταμόρφωσαν τὴν ἰνδοευρωπαϊκὴ κληρονομιά σὲ μιὰ καθαρὰ ἑλληνικὴ κληρονομιά, τὴν ὁποία ἀποκαλεῖ συγκεντρωτικὰ Ἑλληνισμό. Ὁ καθηγητὴς Nagy εἶναι ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἐνστερνίσθησαν τὴν ἄποψη ὅτι ἀπ' ἐδῶ καὶ ἐμπρὸς δὲν νοεῖται μελέτῃ τῆς ἑλληνικῆς ποίησης χωρὶς τὴ συνδρομὴ τῶν πληροφοριῶν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς.

Παραλείποντας τὶς πολλαπλὲς ἐκδοτικὲς δραστηριότητες τοῦ καθηγητοῦ Nagy, θὰ ἀναφερθῶ σὲ μιὰ ιδιότητά του ποὺ σχετίζεται ἄμεσα καὶ μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὸ 2000 εἶναι διευθυντὴς τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Harvard στὴν Οὐάσιγκτον, ἐνῶ, ὅπως ἀνέφερα, παράλληλα διδάσκει στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Harvard στὸ Cambridge τῆς Μασσαχουσέτης. Ὡς καθηγητὴς Κλασικῶν Σπουδῶν καὶ Συγκριτικῆς Λογοτεχνίας, προσπαθεῖ νὰ διαμορφώσει δυναμικὰ μοντέλα συνεργασίας στὴν ἔρευνα καὶ τὴ διδασκαλία σὲ ὅλα τὰ επίπεδα τῆς ἐκπαίδευσης, βοηθώντας ἰδιαίτερα τοὺς νέους ἐπιστήμονες. Ἀνάμεσα στὶς νέες πρωτοβουλίες τοῦ καθηγητοῦ Nagy γιὰ ἐπέκταση τῆς συνεργασίας

μεταξύ των επιστημόνων των ανθρωπιστικών σπουδών ήταν και η εγκαθίδρυση του Κέντρου Έλληνικών Σπουδών (ΚΕΣ) και στην Ελλάδα, προκειμένου να ενδυναμώσει και να διευρύνει τη συνεργασία του Κέντρου με επιστήμονες, ιδρύματα και άλλους συνεργάτες στην Ελλάδα και την υπόλοιπη Ευρώπη. Με την ίδρυση του παραρτήματος του Κέντρου Έλληνικών Σπουδών στο Ναύπλιο θα προωθούνται οι σκοποί του ΚΕΣ, δηλαδή η προαγωγή των ελληνικών κλασικών γραμμάτων και αξιών. Έτσι, με τη συνεργασία του ΚΕΣ και φορέων της πόλεως του Ναυπλίου, αξιοποιήθηκαν οι δωρεές ιδιωτών και στις 28 Ιουνίου του 2008 άνοιξε τις πύλες του σε κάθε ενδιαφερόμενο φοιτητή ή ερευνητή το Κέντρο Έλληνικών Σπουδών (Ελλάδος) του Πανεπιστημίου του Harvard. Πρόκειται για τον πρώτο κόμβο που διαθέτει στην Ευρώπη το διεθνές δίκτυο ερευνητικών κέντρων του Harvard. Ο κόμβος αυτός είναι τώρα προσιτός, και μάλιστα δωρεάν, στο ευρύ κοινό στην Ελλάδα.

Από τα αξιομνημόνευτα του Κέντρου αυτού είναι μεταξύ άλλων η Ψηφιακή Βιβλιοθήκη, που είναι από πολλές απόψεις άγνωστη στον χώρο των ελληνικών πανεπιστημίων και άλλων ερευνητικών κέντρων της χώρας μας· εξασφαλίζει στους ερευνητές πρόσβαση σε πλειάδα βάσεων δεδομένων καθώς και σε άλλα μέσα, πρωτίστως δε άμεση πρόσβαση σε ολόκληρο το φάσμα των 70 και πλέον βιβλιοθηκών του Harvard. Με τον τρόπο αυτό, αξιοποιώντας δηλαδή την καινοτόμο αυτή υποδομή, ο χρήστης έχει τη δυνατότητα να αποθηκεύσει δυσπρόσιτα άρθρα και αρχαιολογικά υλικά που τον ενδιαφέρει.

Ένα άλλο πρωτόγνωρο για την Ελλάδα «μηχάνημα» του Κέντρου αυτού είναι το λεγόμενο «κρίνον» (Cradle), που χρησιμοποιήθηκε ήδη στην ψηφιοποίηση, μεταξύ άλλων, του αρχαιότερου σωζόμενου χειρογράφου της *Ιλιάδας*, του γνωστού Μαρκιανού κώδικα της Βενετίας, του Venetus A του 10ου αιώνα. Με τον τρόπο αυτό, χάρις στην προσπάθεια του καθηγητού Nagy, η ψηφιοποιημένη *Ιλιάδα* είναι πλέον στη διάθεση όποιουδήποτε ερευνητή μέσα από την ιστοσελίδα του Κέντρου. Έτσι ένα από τα όραματά του ΚΕΣ έγινε πραγματικότητα. Το «κρίνον» είναι στη διάθεση ιδρυμάτων και ερευνητών για την ψηφιοποίηση ευαίσθητων και παλαιών βιβλίων και χειρογράφων.

Αυτά συνοπτικά για το επιστημονικό ανάστημα του καθηγητού Nagy αλλά και τις σημαντικές πρωτοβουλίες του στον χώρο της αρχαιολογίας. Χάρη σ' αυτόν έχουμε το Κέντρο Έλληνικών Σπουδών και στην Ελλάδα, ένα ίδρυμα που κατέχει σημαίνουσα θέση στον παγκόσμιο ακαδημαϊκό χάρτη, που αποτελεί πόλο έλξης στην Ελλάδα για φοιτητές και καθηγητές διαφορετικών χωρών και επιστημών. Ελπίζω ότι τα Έρευνητικά Κέντρα της Ακαδημίας Αθηνών θα

αξιοποιήσουν την ευκαιρία της παρουσίας του Κέντρου στη χώρα μας για να προαγάγουν την έρευνά τους.

Αγαπητέ μου κ. καθηγητά, τα σημαντικά πνευματικά επιτεύγματά σας ιδιαίτερα στη μελέτη της αρχαϊκής ελληνικής ποίησης και της ινδοευρωπαϊκής γλωσσικής κληρονομιάς μας σ'ας οδήγησαν τύχη αγαθή και πρὸς τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, οἶονεὶ διάδοχο τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Πλάτωνος, ἡ ὁποία σ'ας ὑποδέχεται σήμερα ὡς ἑταῖρο, καὶ σ'ας εὐχόμαστε ὑγεία καὶ μακροζωία γιὰ νὰ συνεχίσετε ἀπρόσκοπτα τὸ πρωτοπόρο ἐπιστημονικό σας ἔργο. Καλῶς ἤλθατε.

OBSERVATIONS ON GREEK DIALECTS
IN THE LATE SECOND MILLENNIUM BCEΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΞΕΝΟΥ ΕΤΑΙΡΟΥ
κ. GREGORY NAGY

In the first millennium BCE, which is the era when alphabetic writing was developed by Greek-speaking people, starting in the eighth century BCE, there is evidence for a wide range of dialects, which can be divided roughly into four groups: (1) Arcado-Cypriote, (2) Aeolic, (3) Ionic, and (4) Doric or “West Greek.” But my focus here is on an earlier time, the late second millennium BCE. There is evidence for the existence of these same four dialectal divisions even in this earlier time. The primary evidence can be found in the texts of clay tablets written in the so-called Linear B script. These tablets have been found by archaeologists mainly at the following ancient sites:

on the island of Crete: (a) Knossos

on the Helladic mainland: (b) Mycenae, (c) Tiryns, (d) Thebes, (e) Pylos.

What these tablets tell us was discovered only in the middle of the twentieth century of our era, when the Linear B script that was used in the writing of these tablets was finally deciphered by Michael Ventris. We now know, thanks to the spectacular achievement of this decipherment, that the Linear B texts, dating back to the late second millennium BCE, represent the Greek language. And the Greek language of these Linear B texts, as spoken in the late second millennium BCE, has provided linguists with further evidence about the four dialectal divisions of the Greek language as spoken many centuries later, in the early first millennium BCE.

Why is this evidence important? Or, to ask the basic question in another way, what is at stake?

Here is my answer. This evidence is important, even essential, for understanding the identity of the Greek-speaking people whose texts date back to such an early period, that is, all the way back to the late second millennium BCE.

So, who were these people? What did they call themselves?

In answer to these questions, I start with a negative fact. These Greek-speaking people of the late second millennium BCE did not call themselves

Hellenes, as Greek-speaking people have been calling themselves ever since the first millennium BCE. In another project (Nagy 2009), I have shown that Hellenes were not called Hellenes before that time.

So what were they called, then, before that time? What did Greek-speaking people call themselves in the late second millennium BCE?

I say here that these Greek-speaking people called themselves Achaeans, Ἀχαιοί.

I am aware that I am making problems by saying what I just said. In ancient Greek epic, specifically in the Homeric *Iliad* and *Odyssey*, the name Ἀχαιοί refers to the heroes who lived in the glory days of the Trojan war. By contrast, the Greek-speaking people who wrote the Linear B texts were scribes. They were administrative functionaries working for the administrative centers of (a) Knossos and (b) Mycenae and (c) Tiryns and (d) Thebes and (e) Pylos. Let me put it even more bluntly: these Greek-speaking administrative functionaries were bureaucrats. The Linear B tablets are records of inventories — of seed, livestock, personnel, equipment, and so on.

But why do the archaeologists who have excavated or are still excavating the administrative centers of (a) Knossos and (b) Mycenae and (c) Tiryns and (d) Thebes and (e) Pylos describe such centers as ἀνάκτορα or “palaces”? Are they merely romanticizing the ancient Greek-speaking people who controlled these centers?

Such descriptions are not just an exercise in romantic fancies. That is because archaeologists are engaged in finding a relationship between the archaeological realities of the sites they are excavating with the ancient Greek epic poetry that tells about heroes who controlled these sites. Matching such archaeological sites as (a) Knossos and (b) Mycenae and (c) Tiryns and (d) Thebes and (e) Pylos are heroes who were said to be kings of these sites, such as (a) Minos and (b) Agamemnon and (c) Diomedes and (d) Kadmos and (e) Nestor. The question debated by archaeologists, and this question takes on a myriad of forms, is how to relate the archaeological realities of these sites, including the testimony of the Linear B texts that have been excavated at these sites, with the stories of ancient Greek epic poetry, especially as represented by the Homeric *Iliad* and *Odyssey*? Here is where I make my entry into the ongoing debate. I do so not as an archaeologist but as a linguist, specifically a historical linguist, who has spent most of his academic life in the pursuit of analyzing the archaeology, as it were, of the linguistic evidence embedded in Homeric poetry.

In terms of such linguistic archaeology, what basically matters is not whether epic characters like (a) Minos and (b) Agamemnon and (c) Diomedes and (d) Kadmos and (e) Nestor as we see them represented in the medium of Homeric poetry were historical figures. What matters is how they were viewed by the audiences of Homeric poetry, a medium that took shape around the eighth century BCE. And the audiences of this medium did in fact view such characters as historical figures. More than that, they viewed the Ἀχαιοὶ of Homeric poetry to be their very own heroic ancestors: as we see clearly from the overall plot of the *Iliad*, the Greek-speaking people who were the audience of this epic believed that they would not even exist, that they would have become extinct as a people, if the ships of the Achaeans had been destroyed during the Trojan war, making it impossible for these warriors to return to their Helladic homeland (Nagy 1979 / 1999 chapters 5 and 20).

Such a view, if we analyze it as historical evidence, reshapes our concept of what it meant to be a Greek in the late second millennium BCE.

I now proceed to give an overview of the dialectal divisions of this era, drawing on more detailed analysis that I have published elsewhere (Nagy 2008). In that analysis, I relied especially on the criterion of shared innovation for the purpose of establishing the affinities of the attested ancient Greek dialects.¹

In what follows, I will be working with three kinds of linguistic evidence:

1. The texts of the Linear B tablets in the second half of the second millennium BCE. The Greek language as written in the Linear B script is conventionally called Mycenaean.

2. The texts of the first millennium BCE, written in the Greek alphabet, which show four basic dialectal divisions. These dialects show distinctions that can be reconstructed as far back as the second millennium BCE. In terms of these distinctions, the prototypical dialects of the second millennium BCE are Arcado-Cypriote, Aeolic, Ionic (or, more broadly, Attic-Ionic), and Doric or “West Greek.”

1. NAGY 2008:58. This criterion of shared innovation is I think of prime interest for those who are interested in developing more effective methodologies for analyzing the Greek dialects. On the probative value of shared innovation vs. shared retention, see especially ADRADOS 1952.

3. The texts of the oral epic poetry of the Homeric *Iliad* and *Odyssey* (and of other such poetry) as this poetry took shape in the first millennium BCE.

In the language of epic, as represented primarily by Homeric poetry, there are at least three main groupings of dialects involved: Arcado-Cypriote, Aeolic, and Ionic. The existence of forms that are typical of these three dialects in epic can be viewed in terms of three successive layers, as we see in the analysis by Antoine Meillet (1935), among others.² Such a three-layer theory is most clearly articulated by Milman Parry (1932). In my recent work, however, I distance myself from speaking of successive dialectal “layers” in epic.³ In general, I am persuaded by the argumentation of Geoffrey Horrocks (1997) in criticizing various current “layer theories.”⁴ Instead of speaking of earlier and later dialectal “layers” in epic, I will hereafter speak of earlier and later dialectal “phases,” since the term phases allows for an overlap and even a coexistence of relatively earlier and later dialectal forms at any given time in the evolution of epic. To the extent that the term layer may not allow for such overlap or coexistence, it seems to me preferable not to use it. In general, my current thinking about the dialectal mix of epic is closest to that of Rudolf Wachter (2000).⁵

Of the three dialects that shape the diction of epic, which I have listed as Arcado-Cypriote, Aeolic, and Ionic, the Arcado-Cypriote component must have extended all the way back to the Mycenaean period in the second millennium BCE. Implicit in the term Arcado-Cypriote is a reconstruction of the Arcadian and the Cypriote dialects, as they existed in the first millennium BCE, back to a common dialect that existed in the second millennium BCE. The term Arcado-Cypriote, as a unified heading, is apt. The Arcadian and the Cypriote dialects, as John Chadwick points out, “display an astonishing similarity, for at the time they are recorded (fifth to fourth centuries [BCE]) they had certainly been out of touch for at least five centuries.”⁶ And what would be the most apt term for the prototypical Arcado-Cypriote that existed five or more centuries earlier? Arguably,

2. MEILLET 1935/1965:183.

3. NAGT 2008:59.

4. See especially HORROCKS 1997:214.

5. See especially WACHTER 2000:64n4.

6. CHADWICK 1963:9.

that term would be Achaean (Ruijgh 1957).⁷ Such a term evokes the idea of a prototypical cultural unity in the second millennium, when speakers of “Mycenaean” were most likely to have called themselves “Achaeans.” Unity was followed by fragmentation in the first millennium. By that time, Arcadian was an enclave-dialect, the only significant non-Doric dialect in the Peloponnesus, while Cypriote was a frontier-dialect, studiously archaizing and ostentatiously self-conscious of its Achaean legacy. I note here with great interest the fact that the elites of this insular culture of the Cypriotes still retained the custom of chariot-fighting and the practice of syllabic writing, using a scribal system that is evidently cognate with the Linear B system (and even with the earlier Linear A system).

On the basis of the mutual similarities between Arcadian and Cypriote, Chadwick concludes: “Historically these facts are only explicable if these two dialects are the remnants of a widespread dialect which was elsewhere displaced by West Greek; this implies that Mycenaean Greek should also belong to the same group, and the decipherment of the Linear B script has shown this to be true, though Mycenaean does not show all the features shared by Arcadian and Cypriot.”⁸

I need to point out that the term West Greek, as Chadwick uses it here, corresponds to what I have been describing as Doric. I also need to point out that Chadwick, in studying the “mutual similarities” of Arcado-Cypriote, does not separate cases of shared innovation from cases of shared retention.⁹

Viewing Mycenaean Greek as a dialect, we encounter an important complication. As Ernst Risch (1966) has shown, the Greek of the Linear B script was written by two kinds of scribes, each speaking one of two different dialects. One of these dialects was the standard language—standard, that is, for the scribes—while the other was substandard. Making use of studies identifying individual scribes by way of their handwriting, Risch demonstrated that scribes who spoke the substandard dialect were inconsistent in the spelling of words that they pronounced differently from the scribes who spoke

7. See also JANKO 1992:11n10. For further views, see SAKELLARIOU 2009:176-183.

8. CHADWICK 1963:9. For a list of correspondences linking “Mycenaean” and Arcado-Cypriote, see VILBORG 1960:20-21. For a list of correspondences linking Arcadian and Cypriote, see VILBORG 1960:22-23.

9. I return here to the point I made in the first footnote.

the standard dialect and who spelled such words consistently. In another work, I produced a detailed study of standard and substandard Mycenaean as reflected in the scribal hands at Pylos (Nagy 1968). More recently, the study of standard and substandard Mycenaean has been extended from the scribal hands at Pylos to the scribal hands at Knossos (Woodard 1986).

I offer here a test case, with reference to this phonological rule: in standard Mycenaean, vocalic **η* becomes *o* next to a bilabial, while in substandard Mycenaean it becomes *a*. Here is an example: the common Greek word for 'seed', reconstructed as **sperμη*, becomes *spermo* in standard Mycenaean, spelled *pe-mo* in Linear B, while it becomes *sperma* in substandard Mycenaean, which can be spelled *pe-ma* in Linear B. I say "can be spelled" not "is spelled" because scribes who spoke the substandard dialect could be inconsistent in their spelling, writing either *pe-mo* or *pe-ma* in free variation, while only the scribes who spoke the standard dialect would consistently write *pe-mo*. I offer further analysis in my article on standard and substandard Mycenaean (Nagy 1968).

We find residual survivals of standard Mycenaean in the first millennium BC. Risch cites two examples of such survivals: *ἵππος* and *ἄρμόττω*.¹⁰ The meanings of these two words are relevant to their survival, as we are about to see.

I start with the second word, the verb *ἄρμόττω* (secondarily *ἄρμόζω*), which means 'fit, join' with reference to the work of a joiner, that is, of a master carpenter. We see here a parallel to a form we have already seen, which is standard Mycenaean *spermo* as opposed to the substandard Mycenaean *sperma*. The verb *ἄρμόττω* is derived from the standard Mycenaean form *harmo* 'chariot-wheel', spelled *a-mo* in the Linear B tablets. Just as the meaning of *spermo* / *σπέρμα* as 'seed' derives from its etymology as an action-noun **sperμη*, which refers to a 'sowing' and which in turn derives from the root of the verb attested as *σπείρω* 'sow' in alphabetic Greek, so also the meaning of *harmo* / *ἄρμα* as 'chariot-wheel' derives from its etymology as an action-noun **arsμη*, which refers to a 'fitting' and which in turn derives from the root of the verb attested as *ἄραρίσκω* 'fit, join' in alphabetic Greek. Just as the meaning of *spermo* / *σπέρμα* shifts from the abstract sense of 'sowing' to the concrete sense of 'seed', so also the meaning

10. RISCH 1966:157.

of *harṃo* shifts from the abstract sense of ‘fitting’ to the concrete sense of a ‘fitting’ for a chariot-frame: such a ‘fitting’ for a chariot-frame is the chariot-wheel itself (in Linear B tablets, the perfect participle *ararmotmeno-* of what becomes the verb *ἀρμόττω* ‘fit’ in alphabetic Greek refers to the fitting of wheels to a chariot-frame). Whereas the standard Mycenaean form *harṃo* means ‘chariot-wheel’ in the Linear B tablets, the substandard form **harṃa* survives in alphabetic Greek as *ἄρμα*, meaning ‘chariot’ (just as German *Rad*, which means ‘wheel’ etymologically, becomes the word for ‘bicycle’). A point of special interest here is the fact that even the Linear B scribes who are speakers of substandard Mycenaean consistently write *a-mo* and not **a-ma* with reference to chariot-wheels. It appears that the speakers of the substandard dialect pay relatively closer attention to the standard spelling of words that have to do with social prestige.

Having dealt with *ἀρμόττω*, which is the second of the two residual standard Mycenaean words isolated by Risch, I now turn to the first, which is the noun *ἵππος*, meaning ‘horse’. The corresponding Mycenaean form is *hi(k)kuos* ‘horse’, spelled *i-qa* in the Linear B tablets. From the standpoint of Indo-European linguistics, we would have expected the common Greek form to be **hekkuos* or, without expressive gemination, **hekuos*, since it is cognate with Latin *equus* ‘horse’. (The reconstructed alternation **hekkuos* / **hekuos* would be parallel to the alternation we see in Latin *vacca* / *vaca* ‘cow’, respectively with and without expressive gemination, as reflected in derivative Romance languages.) But the attested Mycenaean form is not **he(k)kuos* but *hi(k)kuos*, following a linguistic rule that distinguishes standard Mycenaean from substandard Mycenaean. The rule can be formulated as follows: *e* is raised to *i* next to a bilabial. This rule is one of the three rules that Risch has highlighted as criteria for distinguishing standard from substandard Mycenaean in the Linear B tablets.¹¹ And, of those three rules, only this one is clearly definable as a linguistic innovation.¹²

In my study of standard and substandard Mycenaean (Nagy 1968), I have analyzed examples of standard Mycenaean forms that follow this rule, which says that *e* is raised to *i* next to a bilabial. And I have also an-

11. RISCH 1966:150.

12. Again I return to the point I made in the first footnote.

alyzed corresponding examples of substandard Mycenaean forms written by scribes who are inconsistent in spelling standard forms. In the case of the word *hikkuos* 'horse', however, the Linear B scribes who are speakers of substandard Mycenaean consistently write *i-ḡo* and not **e-ḡo* with reference to horses. As in the case of the word for 'chariot-wheel', it appears that the speakers of the substandard dialect pay relatively closer attention to the standard spelling of words that have to do with social prestige.

Risch (1966) noted a surprising fact about the substandard dialectal forms stemming from the substandard dialect spoken by some of the scribes writing the Linear B script. The characteristics of this substandard dialect as it existed in the era of Linear B writing in the second millennium BCE are normally matched by the same characteristics in all the surviving dialects of the first millennium BCE. For example, all the attested dialects in the first millennium show the form *σπέρμα*, which as we have seen corresponds to the substandard Mycenaean form *sperma*, and none of them shows the form **σπέρμο*, which would correspond to the standard Mycenaean form. It can be inferred, then, that the standard dialect of Mycenaean Greek become extinct with the collapse of Mycenaean civilization toward the end of the second millennium BCE.

Nevertheless, we have seen that some standard Mycenaean words have survived into the first millennium BCE, and the two examples we have considered are *ἵππος* and *ἀρμότω*.¹³ It is no accident, I think, that these two surviving examples of standard Mycenaean, *ἵππος* and *ἀρμότω*, have to do with the elite activities of horsemanship and charioteering.

An analogous point can be made about the elite activity of scribal writing. It has to do with the noun *διφθέρα* / *diphtherā*, meaning 'leather, parchment', which is derived from the verb *δέψω* / *depsō* in the sense of 'tan'— as in the tanning of leather or parchment (cf. *δέψα* in the *Suda*, s.v.). The noun *διφθέρα* passes the phonological test of the standard Mycenaean dialect, showing the linguistic innovation of raising *e* to *i* next to a bilabial, whereas the corresponding verb *δέψω* fails the same test, with its original *e* left unraised.

In translating *διφθέρα* as 'parchment', I mean 'parchment for writing', following Herodotus (5.58), who says that the word *διφθέρα* was used by

13. RISCH 1966:157.

Ionians in that sense. Relevant here is the existing archaeological evidence for the use of parchment by the Linear A scribes in the administrative center at Zakro in Crete.¹⁴ Evidently, the procedure of these scribes was to use parchment for their permanent archival records, as opposed to their use of clay tablets for making temporary records. I infer that the Linear B scribes of the Mycenaean era followed an analogous procedure: they would write their temporary records on clay tablets, and these records would then be transferred at the end of a given fiscal year from clay to parchment (the notion of a fiscal year is indicated by references in the Linear B tablets to the current year as opposed to the immediately preceding and following years). There is an irony to be noted here: when the administrative centers of the Mycenaean era were destroyed by fires, the temporary records of the Linear B scribes were made permanent for archaeologists because they were baked and thus preserved by the same fires that must have destroyed the permanent records recorded on parchment.

I argue, then, that the noun *διφθέρα* is a reflex of standard Mycenaean, referring to the elite activity of scribes writing on parchment, while the corresponding verb *δέψω* is a reflex of substandard Mycenaean, referring to the non-elite activity of tanners tanning hides — whether or not these hides ever become the parchment of scribes. The use of *διφθέρα* with reference to the parchment of elite scribes survives in the Cypriote word *διφθεραλοιφός*, which means literally ‘parchment-painter’. This word is preserved in the ancient dictionary attributed to Hesychius, where it is glossed as *γραμματοδιδάσκαλος παρὰ Κυπρίοις* ‘teacher of literacy, in Cypriote usage’ (literally, ‘teacher of letters, among Cypriotes’). This word is relevant to my earlier statement about the studiously archaizing culture of the Cypriotes in the first millennium BCE: “the elites of this insular culture still retained the custom of chariot-fighting and the practice of syllabic writing, using a scribal system that is evidently cognate with the Linear B system (and even with the earlier Linear A system).”

From what we have seen up to now, I conclude that the prehistoric phases of Arcado-Cypriote, Aeolic, Ionic, and Doric were already differentiated in the late second millennium BCE, and that the dialect that comes closest to being identical with the standard “Mycenaean” language is the

14. WEINGARTEN 1983.

ancestral Arcado-Cypriote. Still, it is unnecessary to posit complete identity, as Leonard Palmer points out:

“Arcado-Cypriot” is merely the name given to a group of linguistic features which philologists assign to the dialects of the Mycenaean Peloponnese. It does not imply a completely uniform “Mycenaean” language. The documents of later Cyprus and Arcadia themselves show dialectal differentiation, and we may expect to find in the Linear B tablets forms which differ from Arcado-Cypriot not simply because they are more archaic but because they mirror a variety of “Mycenaean” in some respects different from the direct ancestors of Arcadian and Cypriot.¹⁵

Moreover, there is evidence for not only dialectal differentiation but also dialectal cross-influence in this early period: for example, there are strong arguments in favor of positing the penetration, in the late Mycenaean era, of Aeolic or North-Mycenaean elements into such South-Mycenaean dialectal areas as the Peloponnesus,¹⁶ even including parts of Arcadia itself.¹⁷

I return to the question, posed earlier, concerning different dialectal phases of Homeric poetry. From what we have seen so far, it is reasonable to infer that the earliest dialectal phase of this poetry is for all practical purposes the prototypical phase of Arcado-Cypriote in the second millennium BCE — as we reconstruct this phase on the basis of the attested phases of Arcadian and Cypriote in the first millennium BCE. But here we encounter once again the same difficulties we already encountered in looking for a direct affinity between the attested Mycenaean Greek of the Linear B texts and the prototypical counterpart that we reconstruct as Arcado-Cypriote: shared retention is of no probative value.¹⁸ Even if we succeed in detecting archaisms exclusively shared by the attested Greek of the Homeric corpus and by Arcado-Cypriote, which point to the Mycenaean origins of a given epic configuration, the question remains: what kind of Mycenaean Greek are we talking about? In confronting this question, we have to reckon with the possibility that whatever archaisms we detect might have

15. PALMER 1963b:61.

16. KIECHLE 1960.

17. KIECHLE 1962.

18. Again I return to the point I made in footnote 1.

been still extant in the prototypical Aeolic or Ionic coeval with the prototypical Arcado-Cypriote of the Mycenaean era. This possibility is most relevant because Aeolic and Ionic, in that chronological order, are the next two dialectal phases of epic after Arcado-Cypriote.

In speaking of a distinct Aeolic phase in the evolution of the Homeric language, I recognize that there have been various attempts to disprove the existence of such a phase.¹⁹ Still, I maintain that there is incontrovertible evidence for an Aeolic phase in the form of distinctly Aeolic features embedded in the formulaic system of Homeric diction. I also maintain that these features complement the distinctly Ionic features that are likewise embedded in this formulaic system. In order to prove the existence of such embedded Aeolic and Ionic features, it is essential to locate not their linguistic archaisms but rather their linguistic innovations. Examples of such innovations include the Aeolic perfect participle in *-οντ-* and the Attic-Ionic particle *ἔν*.²⁰

If it is true that Arcado-Cypriote represents the oldest dialectal phase of epic, it stands to reason that it will be difficult to find embedded in the formulaic system of Homeric diction any examples of innovations that are exclusive to Arcado-Cypriote. That is because Arcado-Cypriote represents not only the oldest dialectal phase of Homeric diction but also its oldest formulaic phase. And it is inherently difficult to glean new linguistic forms from old linguistic material embedded in old formulaic settings. Still, such gleaning is necessary because it is methodologically insufficient to identify a given epic form as Arcado-Cypriote simply because it is attested in Arcadian or Cypriote texts dating from the first millennium BCE.²¹

I must stress, however, that I do not mean to underrate the importance of finding correspondences of attested Arcadian and Cypriote words with words attested in Homeric diction. Such correspondences are of interest because the very fact of attestation, either epigraphic or lexicographical, shows the archaism of both Arcadian and Cypriote.²²

19. For references to such attempts, see RISCH 1958:91n1; also COWGILL 1966:86. See now also ROSE 2008 and PARKER 2008.

20. NAGY 2008:62.

21. I elaborate on this point in NAGY 2008:63-65.

22. In what follows, I draw on my analysis in NAGY 2008:63.

Especially important is the testimony of the Alexandrian lexicographical tradition as represented by a compendium known as the *γλῶσσαι κατὰ πόλεις* (on which see Latte 1924). As we see from this compendium, the aim of its compilers was to find residual epic attestations of poetic words long obsolescent in the general Greek-speaking world. For example, the Greeks of Clitor (Kleitorioi) in Arcadia are credited with the active usage of the following Homeric words that are no longer used in the living language of most other Greeks:

ἀῆται· ἄνεμοι ('winds')
 αὐδῆ· φωνή ('voice')
 δέδορκεν· ὄρα ('sees')
 ἔνεροι· νεκροὶ ('corpses')
 ἐσθλόν· ἀγαθόν ('worthy')
 λεύσει· ὄρα ('sees')
 πάροιθεν· ἔμπροσθεν ('in front')
 χηλός· κιβωτός ('coffer')
 ὤκα· ταχέως ('quickly')
 ὠλέναι· βραχίονες ('arms')

The Clitorian samples we see quoted here from the Alexandrian *γλῶσσαι κατὰ πόλεις* may have stemmed from a *Lokalantiquar* who was contemporary with the younger Zenodotus.²³ That so many epic words should survive in the everyday spoken language of a remote community such as Clitor in Arcadia during the historical period shows how much our own understanding of the Greek language is confined to the literary and official languages. In this connection, I draw attention to the attitude underlying the textual regularization in the Clitorian gloss αὐδῆ· φωνή: it tells us that the Homeric word αὐδῆ means 'voice' and that this meaning is still preserved in Clitorian, but the actual local form, which must have been αὐδῆ, is not even specified.²⁴

On the phonological level as well, it is possible to find traces of a "Mycenaean" phase in Homeric poetry. I am about to show two Homer-

23. As we see from the scholia for Apollonius of Rhodes 2.1005; cf. LATTE 1924:151-152.

24. Cf. RUIJGH 1957:68.

ic words that show such traces, coming from a dialectal phase that I described earlier as standard Mycenaean, examples of which survive only sporadically into the alphabetic era. The examples shown by Risch, as we have seen, are the words ἵππος and ἀρμόττω, which survive even in the everyday usage of the classical era, not only in epic.²⁵ The examples that I am about to show, on the other hand, survive only in epic. My examples are two Homeric words shaped by the same phonological rule that results in a form such as ἵππος. As we have seen, the rule is to be formulated as follows: *e* is raised to *i* next to a bilabial. Here are the examples:

πινυτός (*Odyssey* i 229, etc.): from a morphological point of view, we expect an original *πενυτός²⁶

πίσυρες (*Odyssey* v 70, etc.): the original zero-grade **k^wetures* (vs. full-grade **k^wetwores*) still survives in Lesbian πέσυρες.²⁷

It is likely that many other Mycenaean characteristics of Homeric diction are also derived from a Mycenaean phase in the evolution of this diction. This Mycenaean phase is what I have been calling the Arcado-Cypriote phase, which is older than the Aeolic phase, which in turn is older than the Ionic phase.²⁸

I bring this presentation to a close by adding a personal observation to the empirical observations I have made so far. I feel a sense of wonder in considering the linguistic evidence for a phase of Greek identity that links directly with the era of the Achaeans — an era that later Hellenes understood to be the era of epic heroes. For the real people of that earlier era, back in the late second millennium BCE, their identity as Achaeans was perhaps not quite as exalted as later generations of Greek-speaking people may have thought it to be. But this identity was a historical reality, and that reality is for me a true wonder, a θαῦμα.

25. RISCH 1966:157.

26. Cf. FRISK *GEW* II 509; also already HAMP 1960:200. See now JANKO 1992:303.

27. For commentary on the morphological variants, see SZEMERÉNYI 1966:34.

28. Cf. CHANTRAINE 1958:507-508.

BIBLIOGRAPHY

- ADRADOS, F. R. 1952. *La dialectología griega como fuente para el estudio de las migraciones indoeuropeas en Grecia*. Acta Salmanticensia 5/3. Salamanca.
- CHADWICK, J. 1960. Context and etymology in Mycenaean interpretations. *Studia Classica* 2:59-64.
- . 1963. *The prehistory of the Greek language*. Originally Vol. 2, Ch. 39 of the *Cambridge Ancient History*. Ed. I. E. S. Edwards, C. J. Gadd, and N. G. L. Hammond. Issued as a separate fascicle with separate pagination. Cambridge.
- . 1967. *The decipherment of Linear B*. 2nd ed. Cambridge.
- CHANTRAINE, P. 1958. *Grammaire homérique*. Vol. 1, *Phonétique et morphologie*. 3rd ed. Paris.
- . 2009. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: histoire des mots*. Ed. J. Tailardat, O. Masson, and J.-L. Perpillou, with a supplement "Chroniques d'étymologie grecque," 1-10, ed. A. Blanc, Ch. de Lamberterie, and J.-L. Perpillou. Paris.
- COWGILL, W. 1966. Ancient Greek dialectology in the light of Mycenaean. *Ancient Indo-European dialects*. In *Proceedings of the Conference on Indo-European Linguistics, held at the University of California, Los Angeles (April 25-27, 1963)*. Ed. H. Birnbaum and J. Puhvel. 77-95. Berkeley.
- FRISK, H. 1972. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*. 3 vols. Heidelberg. Abbreviated as *GEW*.
- HAMP, E. P. 1960. Notes on early Greek phonology. *Glotta* 38:183-203.
- HORROCKS, G. 1997. Homer's Dialect. In *A New Companion to Homer*. Ed. I. Morris and B. Powell. Mnemosyne (Leiden), Supplement 163. 193-217. Leiden.
- JANKO, R., ed. 1992. *The Iliad: A Commentary*. Vol. 4, *Books XIII-XVI*. Series ed. G. S. Kirk. Cambridge.
- KIECHLE, F. 1960. Pylos und der pylische Raum in der antiken Tradition. *Historia* 9:1-67.
- . 1962. Ostarkadische Ortsnamen auf pylischen Linear B-Tafeln. Ein Beitrag zur Besiedlungsgeschichte Arkadiens. *Kadmos* 1:98-116.
- LATTE, K. 1924. Glossographika. *Philologus* 80:136-175.
- MEILLET, A. 1935. *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*. 4th ed. Reissued 1965 as 7th ed., with an updated bibliography by O. Masson. Paris.
- NAGY, G. 1968. On dialectal anomalies in Pylion texts. In *Atti e memorie del I° congresso internazionale di micenologia*. Incunabula Graeca 25. II 663-679. Rome.
- . 1969. Review of CHADWICK 1967. *General Linguistics* 9:123-132.
- . 1972. Introduction, Parts I and II, and Conclusions. *Greek: A Survey of Recent Work* (F. W. Householder and G. Nagy) 15-72. *Janua Linguarum Series Practica* 211. The Hague.
- . 1979. *The Best of the Achaeans: Concepts of the Hero in Archaic Greek Poetry*. Revised ed. with new introduction 1999. Baltimore.
- . 1994-1995. A Mycenaean Reflex in Homer: *phorênai*. *Minos* 29-30:171-175. See also WILLI 1994-1995.

- . 2005. The Epic Hero. *A Companion to Ancient Epic* (ed. J. M. Foley) 71-89. Oxford. Expanded version at <http://chs.harvard.edu>
- . 2008. *Greek: An Updating of a Survey of Recent Work*. Cambridge MA and Washington DC. Updating of NAGY 1972, online ed. This edition tracks the page-numberings of NAGY 1972. <http://chs.harvard.edu/publications/>
- . 2009. Hesiod and the Ancient Biographical Traditions. *Brill's Companion to Hesiod* (eds. F. Montanari, A. Rengakos, and C. Tsagalis) 271-311. Leiden. <http://chs.harvard.edu/publications/>
- PALMER, L. R. 1963a. The language of Homer. In *A companion to Homer*. Ed. A. J. B. Wace and F. H. Stubbings. 75-178. London.
- . 1963b. *The interpretation of Mycenaean Greek texts*. Oxford.
- PALMER, L. R., and J. Chadwick, eds. 1966. *Proceedings of the Cambridge Colloquium on Mycenaean Studies*. Cambridge.
- PARKER, H. 2008. The linguistic case for the Aiolian Migration reconsidered. *Hesperia* 77:431-464.
- PARRY, M. 1928a. *L'épithète traditionnelle dans Homère*. Paris.
- . 1928b. *Les formules et la métrique d'Homère*. Paris.
- . 1930. Studies in the epic technique of oral verse-making. I: Homer and Homeric style. *Harvard Studies in Classical Philology* 41:73-147.
- . 1932. Studies in the epic technique of oral verse-making. II: The Homeric language as the language of an oral poetry. *Harvard Studies in Classical Philology* 43:1-50.
- . 1934. The traces of the digamma in Ionic and Lesbian. *Language* 10:130-144.
- RISCH, E. 1958. Review of Ruijgh 1957. *Gnomon* 30:90-94.
- . 1966. Les différences dialectales dans le mycénien. In Palmer and Chadwick 1966. 150-157.
- ROSE, C. B. 2008. Separating Fact from Fiction in the Aiolian Migration. *Hesperia* 77:399-430.
- RUIJGH, C. J. 1957. *L'élément achéen dans la langue épique*. Assen.
- SAKELLARIOU, M. B. 2009. *Ethné grecs à l'âge du Bronze I/II*. Μελετήματα 47. Athens.
- SZEMERÉNTI, O. 1964. *Syncope in Greek and Indo-European and the nature of Indo-European accent*. Naples.
- . 1966. The labiovelars in Mycenaean and historical Greek. *Studi micenei ed egeo-anatolici* 1:29-52.
- VENTRIS, M., and J. Chadwick. 1956. 1st ed. of Ventriss and Chadwick 1973.
- . 1973. *Documents in Mycenaean Greek*. 2nd ed. Cambridge.
- VILBORG, E. 1960. *A tentative grammar of Mycenaean Greek*. Studia Graeca et Latina Gothoburgensia 9. Gothenburg.
- WACHTER, R. 2000. Grammatik der homerischen Sprache. In *Homers Ilias: Gesamtkommentar. Prolegomena*. Ed. J. Latacz. 61-108. Munich.
- WEINGARTEN, J. 1983. The Use of the Zakro Sealings. *Kadmos* 22:8-13.
- WILLI, A. 1994-1995. do-ra-qe pe-re po-re-na-qe a-ke. *Minos* 29-30:177-185.
- WOODARD, R. 1986. Dialectal Differences at Knossos. *Kadmos* 25:49-74.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 14ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2011

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Αιμιλίου Δημ. Μαυρουδῆ, *Μακεδονική Ιατρική Προσωπογραφία. Μακεδόνες γιατροί και γιατροί στην ύπηρεσία Μακεδόνων κατά την Αρχαιότητα. Μαρτυρίες και αποσπάσματα: Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια*

ἀπὸ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ κ. Νικόλαο Κονομῆ

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι Συνάδελφοι,

Ἔχω τὴν τιμὴ νὰ σᾶς παρουσιάσω τὴ μονογραφία τοῦ καθηγητῆ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κ. Αἰμιλίου Δημ. Μαυρουδῆ, *Μακεδονική Ιατρική Προσωπογραφία. Μακεδόνες γιατροί και γιατροί στην ύπηρεσία Μακεδόνων κατά την Αρχαιότητα. Μαρτυρίες και αποσπάσματα: Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια* [Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 62], Ἀθῆναι, Γραφεῖον Δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 2010, 669 σελίδες.

Ἡ παροῦσα μονογραφία τοῦ κ. Αἰμιλίου Μαυρουδῆ ἔρχεται νὰ καλύψει ἓνα σημαντικὸ κενὸ ὅσον ἀφορᾷ τὴ μελέτη τοῦ ποιοτικοῦ ἐπιπέδου καὶ τῆς πρακτικῆς ἀσκήσεως τῆς ἱατρικῆς στὴν ἀρχαία Μακεδονία, καθὼς ἐπιχειρεῖ νὰ μᾶς προσφέρει μιὰ πλήρη καὶ συγκροτημένη εἰκόνα τῆς θεραπείας τῆς ἐπιστήμης τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὸν συγκεκριμένο γεωγραφικὸ χῶρο. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν στὴν Εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου ἐκτίθενται διάφορα στοιχεῖα ποὺ ἀφοροῦν τὴ σχέση γενικὰ τῶν Μακεδόνων βασιλέων καὶ εἰδικότερα διαφόρων μακεδονικῶν πόλεων μὲ τὸν θεὸ τῆς ἱατρικῆς καὶ τοὺς θεράποντες τῆς τέχνης του. Ἀκολουθεῖ ὁ ἐντοπισμὸς καὶ ἡ καταγραφή τῶν γιατρῶν ποὺ δια-

πιστωμένα ήταν μακεδονικῆς καταγωγῆς ἢ ποὺ ἄσκησαν τὸ ἐπάγγελμά τους στὴ Μακεδονία (καὶ ἐνδεχομένως καὶ αὐτοὶ ἦταν Μακεδόνες, ἢ τουλάχιστον καμιὰ ἐνδειξη δὲν ἀντιστρατεύεται τὴν πιθανὴ καταγωγή τους ἀπὸ τὴν περιοχὴ αὐτή). συμπληρωματικὰ ἐξετάζονται καὶ οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς γιὰ τοὺς ὁποίους μαρτυρεῖται κάποιου εἶδους ἐνασχόληση μὲ τὴν ἰατρική. Στὴ συνέχεια καταγράφονται οἱ γιατροὶ ἐκεῖνοι ποὺ μαρτυροῦνται σαφῶς ὡς καταγόμενοι ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας, ἀπὸ ἀρχαῖες πηγὲς ὅμως πιστοποιεῖται ὅτι προσέφεραν τὶς ὑπηρεσίες τους περιστασιακὰ ἢ μόνιμα σὲ Μακεδόνες βασιλεῖς ἢ ἀκολούθησαν τὸν Ἀλέξανδρο στὴν ἐκστρατεία του στὴν Ἀσία ἢ ἰάτρευσαν στὶς Αὐλὲς τῶν Διαδόχων· μαζί μ' αὐτοὺς ἐξετάζονται καὶ κάποιου γιατροὶ γιὰ τὴν καταγωγή τῶν ὁποίων δὲν διασώζεται καμιὰ πληροφορία, ὑπῆρέτησαν ὅμως εἴτε στὸν στρατὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἴτε στὶς Αὐλὲς τῶν Πτολεμαίων καὶ τῶν Σελευκιδῶν.

Εἰδικότερα στὴν Εἰσαγωγή (σσ. 87-118: «Ἡ ἰατρικὴ καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν ἀρχαία Μακεδονία») περιγράφεται τὸ θρησκευτικὸ-λατρευτικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο καλλιεργήθηκε ἡ ἰατρικὴ ἐπιστῆμη στὴν ἀρχαία Μακεδονία· ἐξετάζονται μὲ ἄλλα λόγια οἱ μαρτυρίες ποὺ πιστοποιοῦν τὴ λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Ἑλλάδας καὶ ποὺ, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου, παραδίδονται κυρίως σὲ ἐπιγραφές, ἀφοῦ οἱ γραμματειακὲς πηγὲς παραδίδουν ἐλάχιστες μόνον πληροφορίες γιὰ τὶς λατρεῖες στὴν ἀρχαία Μακεδονία. Μὲ συστηματικὸ τρόπο ὁ κ. Μαυρουδῆς ἐντοπίζει καὶ ἀξιοποιεῖ τὸ σύνολο τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν, ἀπὸ ἐκεῖνη ποὺ ἀφορᾷ τὴν πρωιμότερη λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν πόλη τῆς Ἀντισάρας (κοντὰ στὴν Καβάλα) ἕως τὰ πλούσια εὐρήματα ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη, τὸ Δῖον ἢ τὴ Θάσο.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο (σσ. 119-355: «Μακεδόνες γιατροὶ») ὁ κ. Μαυρουδῆς προσφέρει μιὰ βιοεργογραφικὴ προσωπογραφία σαράντα ἐπτὰ συνολικὰ γιατρῶν, γιὰ τοὺς ὁποίους βάσει τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν εἴμαστε βέβαιοι ἢ γιὰ τοὺς ὁποίους ὑπάρχουν ἀποχρῶσες ἐνδείξεις ὅτι κατάγονταν ἀπὸ τὴ Μακεδονία. Τὰ λήμματα τῆς προσωπογραφίας συγκροτοῦνται ἀπὸ μιὰ εἰσαγωγή, ὅπου ἐκτίθενται ὁ βίος καὶ τὸ ἔργο ἑνὸς ἐκάστου ἀπὸ τοὺς γιατροὺς αὐτοὺς, ἀλλὰ ἐπίσης ἀντιμετωπίζονται καὶ τὰ σημαντικότερα ζητήματα ποὺ ἀπασχόλησαν τὴ φιλολογικὴ ἐπιστῆμη σχετικὰ μὲ τὴ δράση καὶ τὰ συγγράμματά τους (ὅπως π.χ. θέματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ μορφή τοῦ ὀνόματος κάποιου γιατροῦ, ἢ μὲ τὴν ταύτιση ὁμώνυμων γιατρῶν καὶ τὴ χρονολόγησή τους, μὲ τὸν τίτλο, τὸν ἀριθμὸ τῶν βιβλίων ἢ τὸ περιεχόμενον κάποιου μὴ σωζόμενου συγγράμματός τους κτλ.). Ἀκολουθεῖ ἡ παράθεση τοῦ

ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἢ λατινικοῦ κειμένου καὶ ἡ νεοελληνικὴ ἀπόδοση ὅλων τῶν μαρτυριῶν ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν συγκεκριμένο γιατρό, ἐνῶ ἡ πραγμάτευση ὀλοκληρώνεται μὲ ἐξαντλητικὰ πραγματολογικὰ καὶ γλωσσικὰ σχόλια ἢ σχόλια κριτικῆς τοῦ κειμένου ποὺ ἀφοροῦν τὶς μαρτυρίες ποὺ παρατέθηκαν. Τὰ σχόλια αὐτὰ στὴν πληρότητά τους λαμβάνουν συχνὰ τὴ μορφή σύντομων αὐτόνομων πραγματειῶν γιὰ σημαντικὰ σημασιολογικὰ ἢ πραγματολογικὰ ζητήματα ποὺ ἀπτονται τῆς ἀρχαίας ἰατρικῆς καὶ ἀποτελοῦν ἀνεξάντλητη πηγὴ πολύτιμων πληροφοριῶν γιὰ τὰ ἀρχαιοελληνικὰ ἰατρικὰ κείμενα. Ἐπίσης ἰδιαίτερος πρέπει νὰ ἐπισημανθοῦν οἱ πολυάριθμες καίριες διορθώσεις ἀρχαίων χωριῶν τὶς ὁποῖες προτείνει ὁ κ. Μαυρουδῆς καὶ τοῦ προσδίδουν ὑψηλὴ φιλολογικὴ ἀξία στὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς πραγματείας του. Μνεῖα ἀξιῶν ἐπίσης τὰ μονογραφικοῦ χαρακτῆρα λήμματα ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἰατρικὲς γνώσεις καὶ τὰ ἰατρικοῦ περιεχομένου ἀποσπάσματα τοῦ Ἀριστοτέλη, στὸν πολυγραφότατο γιατρό τῆς Πνευματικῆς ἰατρικῆς σχολῆς Θεόδωρο τὸν Μακεδόνα, καθὼς καὶ στὸν γιατρό τῆς Λογικῆς-Δογματικῆς, πιθανότατα, σχολῆς Λύκο τὸν Μακεδόνα, ποὺ μνημονεύεται συχνὰ ἀπὸ τὸν Γαληνὸ γιὰ τὶς ἀνατομικὲς γνώσεις του.

Τὸ δεῦτερο κεφάλαιο (σσ. 357-490: «Μακεδόνες βασιλεῖς φιλάτροι καὶ εὐρεταὶ φαρμάκων») πραγματεύεται τὶς μαρτυρίες ποὺ ἀφοροῦν τὶς σχέσεις, πραγματικὲς ἢ ἐπινοημένες, Μακεδόνων βασιλέων μὲ τὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη (τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τοῦ Ἀντιόχου Η΄ τοῦ Ἐπιφανοῦς Φιλομήτορος, τοῦ Ἀττάλου Γ΄ τοῦ Φιλομήτορος, τῆς Κλεοπάτρας Ζ΄, τοῦ Λυσιμάχου, τοῦ Πτολεμαίου Γ΄ τοῦ Εὐεργέτου καὶ ἐνδεχομένως τοῦ Φιλίππου Ε΄) εἴτε οἱ σχέσεις αὐτὲς ἀφοροῦν γενικὰ τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὴν τέχνην τοῦ Ἀσκληπιοῦ εἴτε πιὸ συγκεκριμένα ἀναφέρονται στὴ σύνθεση ἀπὸ μέρους τους φαρμάκων ἢ στὴ συγγραφὴ ἰατρικῶν πραγματειῶν (ὅπως διευκρινίζει ὁ συγγραφέας, κάνοντας λόγο γιὰ «Μακεδόνες βασιλεῖς») ἐννοεῖ τόσο τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ὅσο καὶ τοὺς Διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου). Ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ προσωπογραφικὸ σημεῖωμα γιὰ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο, στὸ ὁποῖο ἀνασκευάζονται μὲ πειστικὸ τρόπο δῆθεν μαρτυρίες γιὰ τὴν ἀξιοσημείωτη ἰατρογνωσία τοῦ Μακεδόνα βασιλιᾶ σὲ διάφορους τομεῖς, ὅπως εἶναι ἡ διαιτητικὴ, ἡ χειρουργικὴ ἀντιμετώπιση τῶν τραυμάτων καὶ ἡ ἐπιδησιολογία, ἡ ἐξ ἐνυπνίων ἰατρικὴ, ἡ σύνθεση φαρμάκων καὶ ἰατρικῶν συνταγῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο γιὰ τὴν Κλεοπάτρα Ζ΄, στὴ συναρπαστικὴ προσωπικότητα τῆς ὁποίας ἐσφαλμένα ἀποδίδονταν στὴν Ἀρχαιότητα καὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἕνα πλῆθος συγγραμμάτων ποὺ σχετίζονταν μὲ τὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη (μεταξὺ ἄλλων καὶ ἡ γνωστὴ φαρμακολογικὴ συλλογὴ *Κοσμητικόν*).

Αντικείμενο του τρίτου κεφαλαίου (σσ. 491-625: «Γιατροί στην ύπηρεσία Μακεδόνων») αποτελούν βιοεργογραφικά σημειώματα για σαράντα τρεις συνολικά γιατρούς, οι οποίοι είτε διαπιστωμένα δὲν ἦταν μακεδονικῆς καταγωγῆς εἴτε εἶναι ἀδήλης γιὰ μᾶς καταγωγῆς, ἀλλὰ πού ἡ ἀσκηση τοῦ ἐπαγγέλματός τους τοὺς συνέδεσε μὲ τὴ Μακεδονία καὶ τὶς Αὐλές τῶν Διαδόχων. Μεταξὺ τῶν γιατρῶν πού παρουσιάζονται στὸ κεφάλαιο αὐτὸ συγκαταλέγονται καὶ ὀρισμένοι κορυφαῖοι τῆς ἐπιστήμης τους, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὁ Διοκλῆς ὁ Καρύστιος, ὁ ἐπωνομαζόμενος («νεότερος Ἴπποκράτης»), καὶ ὁ διάσημος Ἐρασίστρατος ὁ Κεῖος, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς γιατροὺς πού ἔδρασαν τόσο στὴ Μακεδονία ὅσο καὶ στὸν στρατὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἰδιαίτερος γνωστός ἦταν ὁ Φίλιππος ὁ Ἀκαρνάν, πού φρόντιζε τὴν ὑγεία τοῦ Μακεδόνα βασιλιᾶ ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία του. Ἐπίσης ἐξετάζεται λεπτομερῶς τὸ ζήτημα τῆς ταυτίσεως ἢ ὄχι τῶν γιατρῶν Κριτοβούλου τοῦ Κώου καὶ τοῦ ἐπίσης Κώου Κριτοδήμου, γιὰ τοὺς ὁποίους ἐντοπίζεται στὶς πηγές κάποια σύγχυση. Καὶ στὸ κεφάλαιο αὐτὸ ὁ κ. Μαυρουδῆς παραθέτει τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ἢ λατινικὸ κείμενο καὶ τὴ νεοελληνικὴ μετάφραση τῶν μαρτυριῶν πού ἀφοροῦν τοὺς ἐν λόγω γιατροὺς καὶ ἀκολούθως τὶς σχολιάζει μὲ ἐξαντλητικὸ τρόπο.

Τέλος, στὸ Παράρτημα (σσ. 627-633: «Μακεδόνες ἰπποῖατροί») παρουσιάζονται τρεῖς ἰπποῖατροί, ὁ Ἰορδάνης, πού ἀνήκει στὸν 5ο ἢ 6ο αἰῶνα μ.Χ., ὁ Αὐρήλιος Λύκος καὶ ὁ Οὐαλεριανός, ἀγνωστού χρονολογίας. Ἐξετάζεται ἐπίσης ὁ γιατρός Οὐέλμος Τρύφωνος Θεσσαλονικεὺς, ἕνα σκεῦασμα τοῦ ὁποίου γιὰ τὶς ἀσκαρίδες στοὺς ἀνθρώπους χρησιμοποιήθηκε καὶ γιὰ τὴν ἴαση τῶν τετραπόδων, καὶ τέλος παρουσιάζονται κεφάλαια τοῦ ἀριστοτελικοῦ συγγράμματος *Περὶ τὰ ζῶα ἱστορίαι*, τὰ ὁποῖα ἔχουν συμπεριληφθεῖ στὰ *Ἱππιατρικά*.

Ἀνακεφαλαιώνοντας λοιπὸν πρέπει νὰ ἐπισημάνω ὅτι ἡ μονογραφία αὐτὴ τοῦ κ. Μαυρουδῆ πραγματεύεται μὲ τρόπο ἐξαντλητικὸ τὴ λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τὴν ἀσκηση τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης καθὼς καὶ τὸν βίο καὶ τὰ ἔργα Μακεδόνων γιατρῶν, *φιλιάτρων* Μακεδόνων βασιλέων καὶ γιατρῶν στὴν ὑπηρεσία Μακεδόνων ἀπὸ τὸν 5ο αἰῶνα π.Χ. ἕως καὶ τὸν 5ο/6ο αἰῶνα μ.Χ., καλύπτει δηλαδὴ τὴν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς στὸν συγκεκριμένο γεωγραφικὸ ἠῶρο ἐπὶ μία χιλιετία. Τὸ σύγγραμμα τοῦ κ. Μαυρουδῆ προσφέρει ἕνα ἐντυπωσιακὸ πανόραμα μιᾶς ἐπιστήμης, τῆς ἱατρικῆς, ἢ ὁποῖα σημεῖωσε ἰδιαίτερη ἀνθιση κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ. Ἡ ἐστίαση στὴ Μακεδονία καὶ τοὺς Μακεδόνες βασιλεῖς προσφέρει ἐπὶ πλέον μιὰ τραγὴ ἀπόδειξη τῆς ζωντανῆς πνευματικῆς ζωῆς στὴν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Ἑλλάδας, ἀλλὰ καὶ τῶν στενῶν σχέσεών της μὲ τὰ ὑπόλοιπα κέντρα τοῦ τότε Ἑλληνισμοῦ (Ἀλεξάνδρεια, Ἀντιόχεια, Ἀθήνα κτλ.). Ἡ πραγμάτευση τῶν συνολικῶς ἐνενήντα τεσσά-

ρων γιατρῶν καὶ τῶν ἑπτὰ *φιλιάτρων* Μακεδόνων βασιλέων βασίζεται σὲ ὅλες τὶς διαθέσιμες ἀρχαῖες μαρτυρίες, οἱ ὁποῖες φωτίζονται παντοιοτρόπως ἀπὸ φιλολογικὴ, γλωσσικὴ καὶ πραγματολογικὴ ἀποψη. Ἡ ἐντυπωσιακὴ ἐξοικείωση τοῦ κ. Μαυρουδῆ μὲ τὸ σύνολο τῆς ἀχανοῦς ἱατρικῆς γραμματείας καὶ τῆς δαιδαλώδους σύγχρονης ἔρευνας γύρω ἀπὸ αὐτήν, ἡ στέρεη φιλολογικὴ κατάρτιση, ἡ ὁποία προσφέρει ἀναρίθμητες κειμενικὲς βελτιώσεις καὶ καίριες διορθώσεις πολυσυζητημένων προβληματικῶν χωρίων, ἀλλὰ καὶ ἡ συναφὴς μὲ τὰ θέματα ποὺ μελετᾷ βαθιὰ ἱστορικὴ γνώση καθιστοῦν τὴ *Μακεδονικὴ Ἱατρικὴ Προσωπογραφία* ἓνα πραγματικὸ κτῆμα ἐς αἰεὶ γιὰ τὸν ἐρευνητὴ τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης καὶ γενικὰ τὸν ἱστορικὸ τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3ΗΣ ΜΑΪΟΥ 2011

Η ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ
κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ-ΦΑΙΔΩΝΑ ΛΑΓΟΠΟΥΛΟΥ

Αξιότιμε κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,
Αξιότιμοι κύριοι Ἀκαδημαϊκοί,
Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ἀρχίζοντας, θὰ ἤθελα νὰ ἐστιάσω στὴν πολιτισμικὴ συνιστώσα τοῦ ἀστικού χώρου, μὲ ἀντικείμενο ἀναφορᾶς τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ ἐπίκεντρο, μετὰ ἀπὸ μία εἰσαγωγικὴ θεώρηση τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου, τὸ τέλος τῆς ἀρχαϊκῆς καὶ τὴν κλασικὴ περίοδο¹. Πρόκειται λοιπὸν περὶ μίας ἱστορίας τῆς πολεοδομίας, ποὺ προσεγγίζεται ὅμως ἀπὸ ὀπτικὴ γωνία διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν τρέχουσα. Ἡ μελέτη τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ χώρου ὑπὸ τὴν ὀπτικὴ τοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶναι ἐφικτὴ βάσει μόνο τῶν συμβατικῶν πηγῶν τῆς ἱστορίας τῆς πολεοδομίας· συνεπάγεται κυρίως τὴ διερεύνηση τῶν ἀντιλήψεων περὶ χώρου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἢ ἄλλιῶς τῆς ἰδεολογίας, τῆς κοσμοθεωρίας τους περὶ χώρου, δηλαδὴ τῆς χωρικῆς ἰδεολογίας τους.

1. Πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ κειμένου ἀποτελέσει ἡ διδακτορικὴ διατριβὴ μου *Ἡ ἐπιρροὴ τῶν κοσμικῶν ἀντιλήψεων ἐπὶ τῆς παραδοσιακῆς μεσογειακῆς καὶ ἰνδοευρωπαϊκῆς πολεοδομίας*, Σχολὴ Ἀρχιτεκτόνων Μηχανικῶν Ε.Μ.Π., Ἀθῆνα 1970. Βλ. καὶ Α.-Φ. ΛΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ὁ θρησκευτικὸς καὶ πολιτικὸς συμβολισμὸς τῆς πόλης στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, Α.-Φ. Λαγόπουλος (ἐπιμ.), *Ἡ ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς πόλης*, Ἐρμῆς — Ἀρχαιολογία καὶ Τέχνες, Ἀθῆνα 2004, σ. 225-234.

Ίστορία τῆς πολεοδομίας, θεωρία πολιτισμοῦ καὶ σημειολογία

Ἡ μελέτη τῆς χωρικῆς ἰδεολογίας εἶναι προφανῶς μελέτη νοήματος καὶ μία τέτοια προσέγγιση ὑποδεικνύει τὴ φύση αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπόλοιπων ἰδεολογικῶν συστημάτων ὡς *σημειολογική* ἢ *σημειωτική*. Ὁ πολιτισμὸς εἶναι τὸ σύνολο, τὸ ὑπερ-σύστημα, τῶν σημειωτικῶν συστημάτων μίας κοινωνίας. Ἡ σημειωτική προσέγγιση ὀδηγεῖ σὲ δύο κατευθύνσεις τὴ διερεύνηση τῆς σύλληψης τοῦ ἀστικοῦ χώρου. Ἡ πρώτη ἀπεμπλέκει ἀπὸ τὸν μονόδρομο τῆς ἀποκλειστικῆς χρήσης τῶν πιὸ ἄμεσων πηγῶν ποὺ ἀναφέρονται σ' αὐτόν, εἴτε εἶναι ἀρχαῖες, ὅπως οἱ ἀρχαῖες περιγραφικὲς ἀναφορὲς σὲ συγκεκριμένους πόλεις, εἴτε εἶναι ἐπιβιώσεις τῆς ἀρχαιότητος, ὅπως τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα, εἴτε εἶναι ἱστορικὰ ἀρχεῖα, σύγχρονες ἱστορικὲς ἀναλύσεις ἢ ἀναλύσεις προερχόμενες ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἀνθρωπολογία. Αὐτὲς εἶναι οἱ πηγές, μὲ ἐξάιρεση τίς τελευταῖες, τῆς συμβατικῆς ἱστορίας τῆς πολεοδομίας, ἱστορίας γεγονότων, χρονολογιῶν καὶ ὕλικῶν μορφῶν, ἀλλὰ συμβάλλουν μόνον συμπληρωματικὰ σὲ μίαν ἱστορία ἰδεῶν, νοήματος — μὲ ἐξάιρεση, κατὰ περίπτωσιν, τὴν κοινωνικὴ ἀνθρωπολογία. Ἔτσι, π.χ., ἀναμφίβολα ἡ τρέχουσα ἀρχαιολογία προσφέρει ἓνα βασικὸ ὕλικὸ στὴν ἱστορία τῆς πολεοδομίας, ἀλλὰ πολὺ λίγα, πλὴν ὑποθέσεων, γιὰ τὸ συμβολικὸ νόημα τοῦ χώρου. Ἡ μετακίνηση τοῦ ἐνδιαφέροντος ἀπὸ τὸν ὕλικὸ στὸν συμβολικὸ ἀστικὸ χῶρο καὶ ἀπὸ τὸ ὕλικὸ χωρικὸ σύστημα στὸ σημειωτικὸ ἐπιτρέπει, λόγῳ τῆς κυκλοφορίας κοινῆς ἰδεολογίας διαμέσου τῶν σημειωτικῶν συστημάτων καὶ προκειμένου νὰ μελετηθῆ τὸ νόημα τοῦ ἀστικοῦ χώρου, τὴ διεύρυνση τοῦ πεδίου τῆς ἔρευνας καὶ πρὸς πολλὰ ἄλλα σημειωτικὰ συστήματα πλὴν τοῦ πολεοδομικοῦ, σημαντικὰ ἀπομακρυσμένα ἀπὸ αὐτό, ὅπως τὴ φιλοσοφία, τὴ μυθολογία, τὴ θρησκεία ἢ τὴν ποίηση (καὶ γενικότερα τὴ γραμματολογία), τὸν χορὸ ἢ τὴ μουσική. Ἡ δεύτη κατεύθυνση ὀδηγεῖ στὴν ἀναζήτησιν τοῦ νοήματος καὶ σὲ ἄλλα σημειωτικὰ συστήματα, συγγενέστερα μὲ τὸ πολεοδομικὸ, ποὺ εἶναι τὰ ἄλλα εἰκονικὰ συστήματα ὅπως ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ γλυπτική καὶ ἡ ζωγραφική. Λόγῳ τῆς κυκλοφορίας τῆς ἰδεολογίας, μία τέτοια διερεύνηση ἀποκαλύπτει ἰδεολογικὰ συμπλέγματα συγγενῆ μὲ τὸ σύμπλεγμα τοῦ ἀστικοῦ χώρου, ἐνισχύοντας ἢ καὶ συμπληρώνοντας τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὸν τελευταῖο.

Χορὸς, μουσική καὶ ἴδρωση τοῦ οἰκισμοῦ

Τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀναφέρονται στὸν συμβολισμό τοῦ χώρου πρὸ τοῦ θου αἰῶνα π.Χ. εἶναι φτωχά, ἀποσπασματικὰ καὶ ἀπλῶς ἐνδεικτικά. Ἐνδιαφέρον-

τα στοιχειά προς αυτήν τήν κατεύθυνση μπορεί να άντληθοῦν, γιά τή μυκηναϊκή περίοδο, ἀπό τόν χορό καί τή μουσική. "Ενας χῶρος βαθιά συμβολικός, ὄχι ἀστικός, εἶναι ὁ λαβύρινθος. Εἶναι μέσα σέ λαβύρινθο πού ὁ Θησεύς πέτυχε τήν περίφημη νίκη του ἐπὶ τοῦ Μινωταύρου. Γιά τόν θρησκευολόγο Mircea Eliade, ἡ διείσδυση τοῦ Θησεύς στὸν λαβύρινθο καί ὁ ἀγώνας του μὲ τὸ τέρας ἐντάσσονται στὸ πλαίσιο ἑνὸς μυητικοῦ θέματος. Ἡ ἐπιτυχής ὀλοκλήρωση τῆς μυητικῆς διαδικασίας ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὁ καθένας ἱκανὸς γιά τέτοιο κατόρθωμα, τοὺς προσέδιδε ἰσχύ, ἱερότητα, ἀκόμη καί ἀθανασία². Μετὰ τή νίκη του, ὁ Θησεύς καθιέρωσε στὴ Δῆλο τὸν χορὸ «γέρανος» καί, ὅπως ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος: «...ἐχώρεσε μετὰ τῶν ἡϊθέων χορεῖαν ἦν ἔτι νῦν ἐπιτελεῖν Δηλίους λέγουσι, μίμημα τῶν ἐν τῷ Λαβυρίνθῳ περιόδων καί διεξόδων... καλεῖται δὲ... γέρανος...»³

Ὁ Δαίδαλος κατασκεύασε γιά τὴν Ἀριάδνη μία ὄρχήστρα γιά νὰ ἐκτελεσθεῖ ὁ γέρανος καί ὁ "Όμηρος παραβάλλει αὐτὸν τὸν «χορὸν» τοῦ Δαιδάλου μὲ τὸν χορὸ τοῦ Ἡφαίστου, πού συνδέεται μὲ τὴν κατασκευή τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἀχιλλέως. Ἡ ὄρχήστρα τοῦ Δαιδάλου κατασκευάσθηκε γιά νὰ ὑποδεχθεῖ τὸν σπειροειδῆ γέρανο καί ὁ σπειροειδῆς χορὸς τοῦ Ἡφαίστου⁴ συνδέεται μὲ μία ἀσπίδα στὴν ὁποία τὸ σύνολο τοῦ κόσμου, μὲ τὰ οὐράνια σώματα, καθὼς καί πλῆθος ἀφηγήσεων, ὀργανώνονται προφανῶς σὲ ὁμόκεντρος κύκλους, γιά νὰ καταλήξουν στὸν περιμετρικὸ ὠκεανό⁵: αὐτοὶ οἱ κύκλοι ἀναπτύσσονται γύρω ἀπὸ τὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς, πού εἶναι ὁ «ὀμφαλός» τῆς. Ἀναδεικνύεται, μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, μία συγγένεια τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων τῆς σπείρας καί τῶν ὁμόκεντρων κύκλων, καθὼς καί μία συγγένεια τοῦ συμβολικοῦ περιεχομένου τους, πού ὑποδεικνύει τὸν κόσμο ὡς συμβολισμό τῆς σπείρας, τοῦ γεράνου καί τῆς ὄρχήστρας. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ κινήσεις τοῦ γεράνου φαίνεται νὰ ἐπαναλαμβάνουν τίς κινήσεις τοῦ Θησεύς μέσα στὸν λαβύρινθο, μπορούμε εὐλόγα νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ πιθανὴ κοσμικὴ διάσταση τοῦ χοροῦ εἶναι ἀντανάκλαση μίας παρόμοιας ιδιότητος τοῦ λαβυρίνθου, ὅποτε συνάγεται ὅτι ὁ λαβύρινθος συλλαμβανόταν ὡς ἓνα κτήριο-κόσμος.

2. M. ELIADE, *Traité d'histoire des religions*, Payot, Παρίσι 1964, σ. 320-321.

3. *Βίοι παράλληλοι (Plutarch's Lives)*, I, μτφ. B. Perrin, The Loeb Classical Library, Heinemann, Λονδίνο καί Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. 1914, Θησεύς, XXI.

4. R. EILMANN, *Labyrinthos: Ein Beitrag zur Geschichte einer Vorstellung und eines Ornamentes*, Ἀθήνα 1931, σ. 70.

5. *Ίλιάς (The Iliad)*, II, μτφ. A. T. Murray, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. καί Heinemann, Λονδίνο 1925, Σ, 478-608.

Ὁ ὄμφαλός τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἀχιλλέως εἶναι μία μεταφορά, ἀνήκει δηλαδὴ ὡς ἔννοια στὸ συμβολικὸ ἐπίπεδο, καὶ μάλιστα σὲ ἓναν ἀνθρωπομορφικὸ σημασιολογικὸ κώδικα, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω μία ἄλλη σημειωτικὴ ἔννοια. Συγχρόνως ὅμως αὐτὸς ὁ ὄμφαλὸς ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τοῦ ἀπεικονιζόμενου κόσμου, ὁ ὁποῖος παραπέμπει σὲ ἓναν ἄλλο κώδικα, κοσμολογικὸ αὐτὴν τὴ φορά· ὑπάρχει συγγένεια αὐτῶν τῶν δύο κωδίκων, λόγῳ τῆς ταύτισης τοῦ ὄμφαλοῦ, μέσου τοῦ σώματος, μὲ τὸ μέσο τοῦ κόσμου. Αὐτὴ ἡ σημειωτικὴ τοῦ ὄμφαλοῦ τῆς ἀσπίδας προέρχεται, μὲ βάση τὰ παραπάνω, ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ παράδοση.

Πολλὲς καὶ διαφορετικὲς ἀπόψεις ἔχουν διατυπωθεῖ γιὰ τὴ φύση τοῦ λαβυρίθου στὸν ὁποῖο διεῖσδυσε ὁ Θησεύς, μία ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶναι αὐτὴ τοῦ Arthur J. Evans περὶ τῆς ταύτισής του μὲ τὸ ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ⁶. Θὰ ἦταν ἐνίσχυση αὐτῆς τῆς ἀπόψης ἡ ἐνδεχόμενη ταύτιση ἀπὸ τὸν Κλειδῆμο (4ος αἰώνας π.Χ.) λαβυρίθου καὶ ἀνακτόρου, μὲ βάση σχετικὴ ἀναφορά τοῦ Πλουτάρχου⁷. Ἐὰν λοιπὸν ὑπῆρχε πράγματι ταύτιση λαβυρίθου καὶ ἀνακτόρου, τότε τὸ τελευταῖο θὰ φορτιζόταν μὲ ἓναν κώδικα ἀναφερόμενο στὸν κόσμο, τὸν «κοσμικὸν» κώδικα.

Ἡ ἴδρυση μίας πόλης θεωροῦνταν στὴν ἀρχαιότητα ὡς ἐξαιρετικὸ γεγονός καὶ συνεπαγόταν ιδιαίτερα φορτισμένες τελετουργικὲς πράξεις. Μία ἀπὸ τίς πράξεις αὐτές, κατὰ τὴν ἴδρυση ἐνὸς οἰκισμοῦ, ἦταν καὶ ἡ ἐκτέλεση ἐνὸς χοροῦ. Ὁ ἰδρυτικὸς χορὸς ὑποδεικνύει μία νοηματικὴ σύνδεση τοῦ χοροῦ μὲ τὴν πόλη, σύνδεση τὴν ὁποία συναντήσαμε κατ' ἀναλογία ἤδη στὴ σχέση γεράνου-λαβυρίθου καὶ ἡ ὁποία δείχνει ὅτι ἓνα κοινὸ συμβολικὸ νόημα διέπει χορὸ καὶ πόλη, τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἓνα νόημα δημιουργίας. Ἄν καὶ δὲν πρόκειται περὶ χοροῦ, ἀλλὰ πάντως περὶ συγκρίσιμης κίνησης, ἡ περιφορὰ τοῦ σώματος τοῦ νεκροῦ Ἔκτορος ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα γύρω ἀπὸ τὴν Τροία φαίνεται νὰ εἶναι μαγικὴ συμπεριφορὰ, μὲ σκοπὸ νὰ λύσει τὴν ἀμυντικὴ ἱκανότητα τοῦ τείχους τῆς⁸. Ὅτι πρόκειται περὶ τελετουργίας ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν παρόμοια τριπλὴ περιστροφή ἐφίππων, μετὰ τὸν θρῆνο τοῦ

6. A. J. EVANS, *The palace of Minos: A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries at Knossos*, I. *The Neolithic and Early and Middle Minoan Ages*, Macmillan, Λονδίνο 1921, σ. 123, 358-359.

7. *Βίοι παράλληλοι*, Θησεύς, XIX, 4, 6-7.

8. *Ιλιάς*, X, 395-404. Βλ. W. F. J. KNIGHT, *Cumaean Gates: A Reference of the Sixth Aeneid to the Initiation Pattern*, Ὁξφόρδη 1936, σ. 106· J. RYKWERF, *The Idea of a Town: The Anthropology of Urban Form in Rome, Italy and the Ancient World*, Princeton University Press, Princeton, NJ 1976, σ. 70.

Ἀχιλλέως καὶ τῶν συντρόφων του, γύρω ἀπὸ τὸ νεκρὸ σῶμα τοῦ Πατρόκλου, προφανῶς θετικοῦ συμβολισμοῦ καὶ πιθανῶς ἀντίστροφης, ἄρα θετικῆς, φορᾶς⁹. Ἡ μαγικὴ ἰσχὺς τῆς τελετῆς τοῦ Ἀχιλλέως ἐνισχύθηκε ἀπὸ μίαν δευτέρην ἀρνητικὴν τελετουργίαν. Συγκεκριμένως, ὁ Τριφιόδωρος (5ος αἰώνας μ.Χ.) συγκρίνει τὶς κινήσεις τῶν Τρώων, κατὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ Δούρειου Ἴππου, μὲ τὸν γέρανο. Ὁ W. F. Jackson Knight θεωρεῖ ὅτι αὐτὸς ὁ σπειροειδῆς χορὸς ὑποδεικνύει μίαν ἀντίληψη τῆς Τροίας ὡς πόλης-λαβύρινθος καὶ ἐκείθεν ὡς εἰκόνας τῆς γῆς¹⁰. Χορὸς λοιπὸν καὶ παρόμοια κίνηση εἶναι μαγικὲς πράξεις, οἱ ὁποῖες, ὡς θετικὴ τελετουργία, «δένουν» τὴν πόλιν καὶ σὲ αὐτὲς ἀντιπαρατίθεται ἡ ἀντίθετή της ἀρνητικὴ τελετουργία, ἡ ὁποία «λύνει» τὴν πόλιν.

Φυσικά, ὁ χορὸς προϋποθέτει μουσική, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶχε ἐπίσης ἰδιαιτέρο συμβολικὸ νόημα. Μουσικὴ καὶ χορὸς συνδυάζονται κατὰ τὴ δημιουργίαν τῆς πόλης. Γιὰ τὸ τεῖχος τῆς δευτέρας Θήβας: «Περὶ Ζήθου καὶ Ἀμφίονος ἱστοροῦσιν ἄλλοι τε καὶ Ἡσίοδος ὅτι κινῶρα τὸ τεῖχος τῆς Θήβης ἐτείχισαν»¹¹. Μὲ μουσικὴν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ χορὸν κτίσθηκε τὸ τεῖχος τῆς Τροίας¹², θετικὴ τελετουργία, τὴν ὁποία ἤραν οἱ πολιορκητές της. Ἀνάλογα στὰ Μέγαρα, τὸ τεῖχος τοὺς κτίσθηκε ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς λύρας τοῦ Ἑρμοῦ. Ἡ παράδοση, κατὰ τὴν ὁποία ἡ κρούση τοὺς ἀπέδιδε μελωδικοὺς ἤχους¹³, καταδεικνύει ὄχι μόνον ὅτι τὸ συμβολικὸ νόημα μουσικῆς καὶ τεύχους-πόλης ἦταν ἐναρμονισμένο, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὸ δηλωτικὸ ἐπίπεδο τῆς μουσικῆς, δηλαδὴ ἡ ἴδια ἡ μελωδία της, ἐνσωματώνεται στὴν ὑλικότητά της πόλης. Σὲ ὑπόνοια ἀρνητικῆς τελετῆς παραπέμπει, ἀσφαλῶς γιὰ πολὺ μεταγενέστερη ἐποχὴ, ἡ ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα τῆς κατεδάφισης τῶν τειχῶν τῆς Ἀθήνας ὑπὸ τὴ μουσικὴ αὐλητρίδων¹⁴. Μουσικὴ

9. *Υλιάς*, Ψ, 12-14.

10. KNIGHT, *Cumaean Gates*, σ. 63, 93, 106, 108, 113, 124, 132. RYKWERF, *The Idea of a Town*, σ. 14. G. R. LEVI, *The Gate of Horn: A Study of the Religious Conceptions of the Stone Age, and their Influence upon European Thought*, Faber and Faber, Λονδίνο 1963 (1948), σ. 248-249, 251.

11. HESIOD, *The Shield, Catalogue of Women, Other Fragments*, μτφ. G. W. Most, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. καὶ Λονδίνο 2007, *Fragmenta, Γυναικῶν κατάλογος*, 125.

12. LEVI, *The Gate of Horn*, σ. 250, σημ. 3.

13. N. L. GOODRICH, *The Ancient Myths*, Mentor Book, Νέα Ὑόρκη 1960, σ. 70.

14. *Ἑλληνικά (Hellenica)*, I-IV, μτφ. C. L. Brownson, The Loeb Classical Library, Heinemann, Λονδίνο καὶ Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. 1918, II, ii, 23.

καὶ χορὰς εὐθυγραμμίζονται μετὰ τὸ νόημα τῆς ἴδρυσης τῆς πόλης, τὸ ὁποῖο θὰ προσπαθῆσω νὰ ἐντοπίσω στὴν ἐπόμενη ἐνότητα.

Φόνος τοῦ δράκου καὶ ἴδρυση τοῦ οἰκισμοῦ: ὁ οἰκισμὸς ὡς κοσμογράμμα

Συνεχίζοντας μετὰ τὴ μυκηναϊκὴ περίοδο, εἶδαμε ὅτι τὸ τεῖχος τῆς δευτέρας Θήβας κτίσθηκε ἀπὸ τὸν Ζῆθον καὶ τὸν Ἀμφίωνα, δίδυμους ἀδελφούς, γιουὺς τοῦ Δία. Ὁ Ζῆθος ἀποσποῦσε τοὺς κυκλώπειους λίθους ἀπὸ τὰ βράχια καὶ ὁ Ἀμφίων τοὺς τοποθετοῦσε καὶ τοὺς προσάρμοζε μετὰ τοὺς ἤχους τῆς λύρας του. Φημισμένος κιθαρωδὸς καὶ τραγουδιστής, ἦταν περίφημος καὶ γιὰ τὶς ἐφευρέσεις του, ὅπως ἡ προσθήκη τέταρτης χορδῆς στὴ λύρα ἢ, κατ' ἄλλη παραλλαγή, ἀκόμη τριῶν χορδῶν¹⁵. Δεδομένου ὅτι οἱ δύο ἀδελφοὶ «...πρῶτοι Θήβης ἔδος ἔκτισαν ἑπταπύλοιο, / πύργωσάν τ',»¹⁶, θεωροῦνταν ὅτι κατασκεύασαν τὶς ἑπτὰ πύλεις, λόγῳ τῶν ἑπτὰ χορδῶν τῆς λύρας ἢ τῶν ἑπτὰ θυγατέρων τοῦ Ἀμφίονος, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων καὶ ἔλαβαν. Ἐνδέχεται λοιπὸν νὰ ἐνσωματώνεται ἡ μουσικὴ στὸ τεῖχος καὶ μετὰ ἄλλον τρόπο, καὶ μάλιστα μέσω τοῦ ἀριθμοῦ 7, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται καὶ μετὰ ἄλλες εὐκαιρίες στὴν ἱστορία τῆς Θήβας. Μία, ὁμολογουμένως κατὰ πολὺ μεταγενέστερη, ἐνδειξη γιὰ τὸ νόημα τοῦ ἀριθμοῦ αὐτοῦ μᾶς δίνει ὁ Καλλίμαχος, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι, ὅταν γεννήθηκε ὁ Ἀπόλλων, οἱ κύκνοι τῆς Μαιονίας περιστράφηκαν ἑπτὰ φορὲς γύρω ἀπὸ τὴ Δῆλο. Δεδομένου ὅτι ὁ Ἀπόλλων εἶναι ἡλιακὴ θεότητα, εἶναι λογικὸς ὁ συσχετισμὸς αὐτῶν τῶν περιστροφῶν μετὰ τοὺς ἑπτὰ πλανήτες. Ἐὰν ἴσχυε ὁ ἴδιος συμβολισμὸς καὶ κατὰ τὴν ἴδρυση τῆς Θήβας, τότε ἡ πόλις θὰ παρέπεμπε συμβολικὰ στὸ σύμπαν, θὰ ἦταν δηλαδή, γιὰ τοὺς ἰδρυτὲς καὶ τοὺς κατοίκους τῆς, μίαν μικρογραφίαν τοῦ σύμπαντος, ἓνα κοσμογράμμα.

Αὐτὴ ἡ ὑπόθεση ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ μυθικὸ πλαίσιο τῆς ἴδρυσης τῆς πρώτης Θήβας, τῆς ἀκρόπολης Καδμείας. Σύμφωνα μετὰ ἓναν πρῶτον μῦθον, τὴ θέση τοῦ νέου οἰκισμοῦ ὑπέδειξε στὸν Κάδμον μίαν ἀγελάδα, μεταμόρφωση τῆς ἀδελφῆς του Εὐρώπης, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ θυσιασθεῖ προκειμένου νὰ λάβει χώρα ἡ ἴδρυση. Σημειῶνω ἐδῶ ὅτι καὶ ἡ κόρη τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Τίρυνθας φανταζόταν

15. ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ, *Ἑλλάδος περιήγησις (Description of Greece)*, IV, μτφ. W. H. S. Jones, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. καὶ Heinemann, Λονδίνο 1918, Θ'. Βοιωτικά, V, 7-8.

16. *Ὀδύσσεια (The Odyssey)*, I, μτφ. A. T. Murray, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. καὶ Heinemann, Λονδίνο 1919, λ. 263-264.

τὸν ἑαυτὸ τῆς ὡς ἀγελάδα. Πρὶν ἀπὸ τῆ θυσία, ἀναπηδοῦν μέσα ἀπὸ τῆ γῆ ἀνθρωποι-φίδια, οἱ ὁποῖοι ἀλληλοεξοντώνονται κατὰ τὴν ἐκτέλεση ἑνὸς χοροῦ μὲ ξίφη. Στὸ τέλος τῆς τελετῆς καὶ μετὰ τὸν ἱερό γάμο του, ὁ Κάδμος μετατρέπεται σὲ φίδι. Ἡ ἴδια χθόνια διάσταση χαρακτηρίζει καὶ τὸν Κέκροπα, ἰδρυτὴ τῆς μυκηναϊκῆς Ἀθήνας, τῆς Κεκροπίας, ὁ ὁποῖος ἀπεικονίζεται ὡς τέρας, μισὸς ἀνθρωπος καὶ μισὸς φίδι ἢ δράκος. Ὑπάρχει καὶ μία ἀρχαιότερη μορφή τοῦ μύθου τῆς Ἰδρυσης τῆς Θήβας, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Κάδμος, γιὰ νὰ ὀλοκληρώσει τὴ θυσία τῆς ἀγελάδας, στέλνει τοὺς συντρόφους του σὲ μία πηγὴ γιὰ νὰ φέρουν νερό. Τὴν πηγὴ τὴ φυλᾷ ἕνας δράκος, ὁ ὁποῖος καὶ τρώει τοὺς συντρόφους τοῦ Κάδμου. Ὁ τελευταῖος μεταβαίνει στὴν πηγὴ, φονεύει τὸν δράκο μὲ τὴ βοήθεια τῆς Ἀθηνᾶς καί, σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες τῆς, σπέρνει τὰ δόντια του. Ἀπὸ αὐτὰ ἀναφύονται οἱ Σπαρτοὶ καὶ τότε ὁ Κάδμος ρίχνει ἀνάμεσά τους πέτρες, ποὺ γίνονται ἀφορμὴ νὰ ἀρχίσουν νὰ ἀλληλοεξοντώνονται. Πέντε μόνο ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς χθόνιους ἀνθρώπους γλυτώνουν ἀπὸ τὸν θάνατο, οἱ ὁποῖοι καὶ γίνονται οἱ γενάρχες τῶν ἀριστοκρατικῶν οἴκων τοῦ νέου οἰκισμοῦ¹⁷.

Ὁ χορὸς λοιπὸν καὶ πάλι ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἰδρυτικῆς τελετῆς. Μέρος τῆς ἀποτελεῖ καὶ τὸ κεντρικὸ στοιχεῖο τῆς θυσίας. Καὶ γιὰ τοὺς δύο μύθους, ἡ ἰδρυτικὴ πράξις ἔπεται τῆς ἐξόντωσης χθόνιων στοιχείων. Συγχρόνως ὅμως τὸ χθόνιο στοιχεῖο, ἂν καὶ νικημένο, ἐπιβιώνει ὡς οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τοῦ ἰδρυτῆ καὶ τῶν λοιπῶν ἰδρυτικῶν προσώπων. Ὁ Jürgen Trumpf ἐπιχειρηματολογεῖ πειστικὰ ὅτι ὁ δράκος συμβολίζει τὸ χάος καὶ ἡ νίκη τοῦ ἥρωα ἐπ' αὐτοῦ εἶναι νίκη ἐπὶ τοῦ χάους καὶ ἀπαρχὴ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου¹⁸. Αὐτὴ ἡ κοσμογονία μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο. Ὅπως ἀναφέρει στὴ *Θεογονία* του: «...ἢ τοι μὲν πρῶτιστα Χάος γένετ'...» καὶ μέσα σὲ αὐτὸ σχηματίσθηκε ἡ «Γαῖα», («...πάντων ἔδος ἀσφαλὲς αἰεῖ...»)¹⁹ Ἡ δημιουργία τοῦ οἰκισμοῦ φαίνεται νὰ συμβολίζει τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, νὰ εἶναι δηλαδὴ μία κοσμογονία, ἄρα ὁ οἰκισμὸς νὰ καθίσταται μία κοσμολογικὴ εἰκόνα. Αὐτὸς ὁ συμβολισμὸς ἐνισχύει τὴν ὑπόθεση περὶ τῆς δεύτερης Θήβας ὡς κοσμογράμματος. Ἐπίσης, ἡ μυθολογία τῆς Θήβας ὑποδεικνύει ὅτι ὁ ἰδρυτικὸς χορὸς παραπέμπει σὲ κοσμογονία καὶ ἐνισχύει τὴν ἀντίστοιχη ὑπόθεση γιὰ τὸν γέρανο. Παρατήρησα

17. J. TRUMPF, Stadtgründung und Drachenkampf, *Hermes*, 86, 1958, σ. 146-147.

18. TRUMPF, Stadtgründung und Drachenkampf, σ. 146.

19. *Θεογονία* (*Theogony, Works and Days, Testimonia*), μτφ. G. W. Most, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. καὶ Λονδίνο 2006, 116-117.

προηγούμενως ὅτι τὸ γενικὸ συμβολικὸ νόημα χοροῦ καὶ πόλης πρέπει νὰ ἀναφέρεται σὲ δημιουργία καὶ τὰ δεδομένα αὐτὰ ἐξειδικεύουν τὸ εἶδος τῆς δημιουργίας σὲ δημιουργία κοσμικοῦ ἐπιπέδου, σὲ κοσμογονία. Τότε ὄχι μόνο ἡ Θήβα, ἀλλὰ γενικότερα ὁ μυκηναϊκὸς οἰκισμὸς, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς κοσμογονίας, εἶναι ἓνα κοσμόγραμμα.

Ὁμφαλὸς, Ἔστία καὶ ἐστία: ἡ κοσμικὴ κεντρικότητα οἰκισμῶν καὶ κτηρίων

Εἶναι ἐντυπωσιακὴ ἡ συνέχεια αὐτῆς τῆς κοσμικῆς σύλληψης τοῦ οἰκισμοῦ κατὰ τὴν κλασικὴ περίοδο. Περί τὸ 476 π.Χ., ὁ Ἴέρων Α', τύραννος τῶν Συρακουσῶν, ἵδρυσεν μία πόλη στοὺς πρόποδες τῆς Αἴτνας, τὴν Αἴτνα-Κατάνη, στὴν ὁποία ἔφερε, καθὼς ἀναφέρεται, 10.000 ἀποίκους. Πρὶν ἀπὸ τὸν ἐορτασμό, ὁ Ἴέρων εἶχε ἀναθέσει, ἀνάμεσα σὲ ἄλλους καὶ στὸν Πίνδαρο, τὴ συγγραφή ἔργων πού νὰ ἐξυμνοῦν τὴν πράξιν του. Ὁ Πίνδαρος ἐντάσσει τὴν ἵδρυσιν τῆς πόλης μέσα σὲ ἓνα μυθολογικὸ σχῆμα. Στὸ πρῶτο ποίημα τῶν *Πυθιονικῶν* του ἀναφέρεται στὴ σύγκρουση ἀνάμεσα στὸν οὐρανὸ καὶ τοὺς ἐχθροὺς του. Ὁ «Τυφὸς ἑκατοντακάρανος» καθελώνεται ἀπὸ τὸν Δία στὸν Τάρταρο καὶ πιέζουν τὸ στῆθος του οἱ ἀπόκρημνες ἀκτὲς τῆς Κύμης καὶ ἡ Σικελία, μὲ τὴ χιονισμένη Αἴτνα: «...κίων δ' οὐρανία συνέχει, / νιφόεσσ' Αἴτνα...»²⁰

Ὁ νέος οἰκισμὸς, ἔτσι, πού βρίσκεται στὸ γήινο ἐπίπεδο, συνέχεται μὲ τὴν οὐράνια κολόνα, τὴν ὁποία ὁ ποιητὴς ταυτίζει μὲ τὴν Αἴτνα. Στὴ βάση τῆς κολόνας βρίσκονται ὁ δράκος Τυφὸς καὶ ὁ Τάρταρος, ἐνῶ ἡ κορυφὴ τῆς φθάνει στὸν Δία καὶ τὸν οὐρανὸ. Ἡ κολόνα αὐτὴ, πού εἶναι παρόμοια μὲ τίς κολόνες τοῦ Ὁμήρου πού κρατοῦν σὲ ἀπόσταση τὸν οὐρανὸ ἀπὸ τὴ γῆ²¹, ἐπέχει τὴ θέση τοῦ κοσμικοῦ ἄξονα. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Trumpf, ἡ νέα πόλη ἀποτελεῖ τὸ σημεῖο ἐπικοινωνίας τῶν τριῶν περιοχῶν τοῦ κόσμου, γεγονὸς πού τῆς προσδίδει μία κοσμικὴ κεντρικότητα. Ὁ ἴδιος συμπεραίνει ὅτι ὁ Πίνδαρος ἀντιλαμβάνεται ὡς ἓνα ἀδιαχώριστο σύνολο τὴν ἵδρυσιν μίας πόλης, τὸν ἀγῶνα ἐναντίον δράκου ἢ δράκων, τὸν συμβολισμό τοῦ κέντρου τοῦ κόσμου — πού ἀναφέρεται στὸν Ὁμηρὸ ὡς «ὀμφαλὸς θαλάσσης» — καὶ τὴ νομοθεσίαν τοῦ ἰδανικοῦ κράτους²². Αὐτὸ τὸ τελευταῖο στοιχεῖο ἀποτελεῖ ἑντάξιν

20. *Πυθιονίαι* (*Olympian Odes, Pythian Odes*), I, μτφ. W. H. Race, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. καὶ Λονδίνο, 1997, I. Ἴέρων Αἰτναίῳ, 13-21.

21. Ὀδύσσεια, α, 50-54.

22. TRUMPF, Stadtgründung und Drachenkampf, σ. 130-135, 157.

μέσα στο παραδοσιακό κοσμικό σχήμα μίας διάστασης που έλαβε εξέχουσα θέση στην ελληνική σκέψη από την αρχαϊκή περίοδο, τής πολιτικής.

Συναντήσαμε ήδη την ταύτιση των δύο έννοιών του κέντρου του κόσμου και του ομφαλού. Η πυκνότερη προβολή τους γίνεται επάνω στην έστια, προσφέροντας, στην περίπτωση τής κατοικίας, ένα περίπου κεντρικό σημείο γύρω από το οποίο αναπτύσσεται αρχιτεκτονικά. Η έστια ως τόπος βρίσκει το αντίστοιχό της στην ομώνυμη προσβυτάτη των θεών. Ο χαρακτήρας τής τελευταίας περιγράφεται σφαιρικά από τον Jean-Pierre Vernant, και μάλιστα σε συστηματική αντίθεση με τον χαρακτήρα του Έρμου. Έρμης και Έστια συνδέονται με τα εξής ζεύγη αντίθεσης: «ἀρσενικό»-«αθλητικό», «φῶς»-«σκοτάδι», «κίνηση»-«ἀκίνησία», «μετάβαση»-«μονιμότητα», «δυναμική κατάσταση των περιοχών του κόσμου»-«καθήλωση του χώρου περι σταθερό σημείο» και «ἐξωτερικός χώρος»-«ἐσωτερικός χώρος». Στόν Έρμη ἀντιστοιχεί τὸ τετράγωνο, στήν Έστια ὁ κύκλος. Η Έστια κατέχει τήν κεντρική θέση του κόσμου και είναι ἀδιάρρηκτα συνδεδεμένη με τὸν ἄξονα του κόσμου²³. Εἶναι σαφές ἡ σχέση Έστίας και έστίας με τήν ἐξαιρετική σταθερότητα, ιδιότητα ἡ ὅποια δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ χαρακτηρίζει και τὸν ἄξονα του κόσμου.

Ἡ Ἑλλάδα βρίθεται ὀμφαλῶν, ἀνάμεσα στους ὁποίους προέχουν ὁ ὀμφαλὸς τῶν Δελφῶν, τὸ μαντεῖο και ὁ ἴδιος ὁ οἰκισμός. Τὸ μαντεῖο εἶναι ὁ «Πύθιος ἄξων», ὁ «ἄξων ὀμφήεις» («ὀμφαῖος»), ὁ «μεσὀμφαλος ἄξων»²⁴. Στόν «πίνακα» του Ἀναξιμάνδρου, ἡ γῆ εἶναι κυκλική και περιβάλλεται ἀπὸ ὠκεανό, ἐνῶ κέντρο τῆς εἶναι οἱ Δελφοί (εἰκόνα 1). Ὀμφαλοὶ ὑπάρχουν και σὲ πολλές ἄλλες θέσεις τῆς χώρας. Τὸ ἱερό του Ἀπόλλωνος στὰ Δίδυμα, ἡ Δῆλος και ἡ Μίλητος θεωροῦνταν, ὅπως και οἱ Δελφοί, ὀμφαλοὶ-κέντρο τῆς Ἑλλάδας, τῆς γῆς και του κόσμου. Τὴν ἴδια ιδιότητα εἶχαν ἡ Πάφος, ἡ Κλάρος, τὸ Γρόναιο και τὰ Πάταρα, καθῶς και ἐνδεχομένως τὸ ὄρος Λύκαιο τῆς Ἀρκαδίας (δυτικὰ τῆς πεδιάδας τῆς Μεγαλόπολης), σὲ ὁποῖο λατρευόταν ὁ Λύκαιος Ζεὺς και τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ θεωροῦνταν κέντρο τῆς Πελοποννήσου και του κόσμου. Ὀμφαλὸς τῆς χώρας, τῆς γῆς και του κόσμου εἶναι, κατὰ τὸν Ἰπποκράτη, ἡ Ἰωνία, ἡ ὅποια εἶναι ὀμφαλὸς ἐνὸς σώματος, με κεφάλι τὴν Πελοπόννη-

23. J.-P. VERNANT, *Mythe et pensée chez les Grecs*, I, Maspero, Παρίσι 1974, σ. 124-170, 183. Βλ. ἐπίσης L. GERNET, *Anthropologie de la Grèce antique*, Maspero, Παρίσι 1968, σ. 383-391, 393, 397, 399-402.

24. W. ROSCHER, *Omphalos: Eine philologisch-archäologisch-völkscundliche Abhandlung über die Vorstellungen der Griechen und anderer Völker vom «Nabel der Erde»*, Teubner, Λειψία 1913, σ. 74.

σο καὶ νωτιαῖο μυελὸ τὸν Ἴσθμό²⁵. Ἐνας ἀνθρωπομορφικὸς κώδικας λοιπὸν προβάλλεται στὴ γεωγραφία τῆς χώρας, ὁ ὁποῖος, ὅπως καὶ ὁ κοσμικὸς κώδικας, δημιουργεῖ μία μυθικὴ γεωγραφία.

Ὅπως ἡ Ἔστια εἶναι ἀδιαχώριστη ἀπὸ τὸν κοσμικὸ ἄξονα, ἔτσι καὶ τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν ὡς ὀμφαλὸς εἶναι καὶ ἓνας ἄξονας. Ἡ μυθικὴ γεωγραφία, δηλαδὴ ἡ συμβολικὴ σύλληψη τοῦ χώρου, ἀπλώνεται ἰσοδύναμα γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ κέντρο, προσλαμβάνοντας τὴ μορφή ὁμόκεντρων κύκλων: ὑπάρχει ἡ Ἑλλάδα, ὑπάρχουν τὰ κυκλικὰ ἔρια τῆς γῆς καὶ ὁ κυκλικὸς ὠκεανὸς ποὺ τὴν περιβάλλει. Ἐκεῖθεν ἡ μυθικὴ γεωγραφία μετατρέπεται σὲ ὁμόκεντρη κοσμολογία, ὅπως εἶναι αὐτὴ τοῦ Ἀναξίμανδρου, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ τρεῖς ἐπάλληλες τροχιαὲς τῶν οὐρανίων σωμάτων ἀπέχουν ἀπὸ τῆ γῆ κατὰ πολλαπλάσια τῆς διαμέτρου τῆς, μὲ βάση τὸν ἀριθμὸ 3²⁶.

Συμμετρία καὶ σημειολογικὰ εἰκονικὰ συστήματα

Ἐντοπίσαμε προηγουμένως τὰ δύο κύρια καὶ καιρῖα συμβολικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ οἰκισμοῦ, ποὺ εἶναι ἡ ταύτισή του μὲ τὸν κόσμον καὶ τὸ κέντρο τοῦ κόσμου. Μὲ πυρήνα αὐτὸν τὸν συμβολισμό, ἀναπτύσσεται, καθὼς θὰ δοῦμε, ἓνα εὐρύτερο συμβολικὸ σύστημα τοῦ ἀστικοῦ χώρου, τὸ ὁποῖο συμπίπτει μὲ τὸν πυρήνα τῆς ἀρχαιοελληνικῆς κοσμοθεωρίας. Κεντρικὴ γιὰ τὴν κατανόησή του εἶναι ἡ πυθαγόρεια φιλοσοφία, πρὸς τὴν ὁποία καὶ θὰ στραφῶ ἀμέσως. Ἡ εἰσαγωγικὴ διερεύνηση τοῦ τρόπου προβολῆς τῆς, ἐνσωμάτωσής τῆς, στὰ εἰκονικὰ συστήματα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς γλυπτικῆς καὶ τῆς ζωγραφικῆς θὰ προσφέρει ἓνα πλαίσιο τὸ ὁποῖο συνεισφέρει οὐσιαστικὰ στὴν κατανόηση τοῦ ἀστικοῦ συμβολισμοῦ.

Σύμφωνα μὲ τὸν Πυθαγόρα, ὁ κόσμος καὶ ἡ γῆ ἔχουν σφαιρικὴ μορφή καὶ τὸ κέντρο τοῦ τριμεροῦς κόσμου καταλαμβάνει μία ἔστια φωτιάς, ἡ «ἔστια τοῦ παντός», ποὺ εἶναι ἡ «μονάς», ὁ «Ζανὸς πύργος». Θεμέλιο τῆς

25. ROSCHER, *Omphalos*, ἰδίως σ. 3-5, 32, 36-54, 105 καὶ *Neue Omphalosstudien: Ein archäologischer Beitrag zur Vergleichenden Religions-Wissenschaft*, Teubner, Λειψία 1915, σ. 19-21, 27, 28, 31· K. MILLER, *Mappae mundi: Die ältesten Weltkarten*, VI: *Rekonstruierte Karten*, Jos. Roth'sche Στουτγάρδη 1898, σ. 146.

26. A. KOESTLER, *Les somnambules: Essai sur l'histoire des conceptions de l'univers*, Calmann-Lévy, Παρίσι 1960, σ. 17· Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, Δ', Ἀναξίμανδρος· P. LAVEDAN καὶ J. HUGUENET, *Histoire de l'urbanisme: Antiquité*, Henri Laurens, Παρίσι 1966, σ. 99.

πυθαγόρειας φιλοσοφίας αποτελεί ο αριθμός, σε συνδυασμό με τα τέσσερα πρωταρχικά στοιχεία, τη φωτιά, τον αέρα, τη γη και το νερό. Ο αριθμός είναι αφηρημένος, υπάρχει στη νόηση, και εκφράζει κάθε πράγμα του κόσμου και τις σχέσεις μεταξύ πραγμάτων, συγχρόνως όμως είναι η αρχή των πάντων και υφίσταται ως πραγματική και αυτοτελής ουσία. Πρώτοι οι Πυθαγόρειοι χρησιμοποίησαν τον όρο (κόσμος), δηλαδή μία ύπαρξη διακοσμημένη, οργανωμένη και αρμονικά διαταγμένη, και η αρμονία, που διέπει τόσο αυτόν όσο και τις σχέσεις μεταξύ των πραγμάτων, είναι η αναλογία μεταξύ των αριθμών, στην οποία οδηγήθηκαν κυρίως από την παρατήρηση της μουσικής. Ο αριθμός 10, το άθροισμα των τεσσάρων πρώτων άκεραίων (1+2+3+4), είναι η ιερή τετρακτύς, ο τέλειος αριθμός, η πηγή κάθε δημιουργίας. Οι βασικές αναλογίες αυτών των αριθμών δημιουργούν τις αρμονίες της μουσικής κλίμακας, οι οποίες διέπουν και την ούράνια σφαίρα²⁷. Όπως δείχνουν οι μύθοι των μυκηναϊκών ιδρύσεων των οικισμών, η ιδέα της κοσμικής μουσικής φαίνεται να είναι μυκηναϊκό κληροδότημα στους Πυθαγορείους, έφόσον η μουσική συνδεόταν με τα τείχη, που όριοθετούσαν την πόλη-κόσμος.

Είναι λοιπόν για την πυθαγόρεια σκέψη βασική η ιδέα της κοσμικής τάξης. Από αυτήν την έννοια προέκυψε στο πεδίο της αισθητικής, χωρίς να αυτονομηθεί, μία κεντρική έννοια, αυτή της συμμετρίας. Φυσικά, δεν μπορεί να γίνει λόγος για αισθητική με τη σημερινή έννοια, επειδή ούτε η συμμετρία ούτε οι παράγωγες από αυτήν έννοιες δεν αποδεσμεύθηκαν από την κοσμική-θρησκευτική έδρασή τους²⁸. Συμμετρία σήμαινε την αναλογικότητα των μερών ενός έργου μεταξύ τους και ως προς το σύνολό του. Δηλαδή αυτή η (ήμι-) αισθητική έννοια μεταφέρει σε ένα εν δυνάμει πεδίο αισθητικής την κοσμική τάξη ως ένοποιητική αρχή κάθε έργου²⁹. Για να υπάρξουν αναλογίες, πρέπει να βασίζονται σε συγκρίσιμα μεγέθη, για να είναι συγκρίσιμα, πρέπει να ανήκουν σε ένα κοινό σύστημα μέτρησης και το τελευταίο προϋποθέτει μία βασική μονάδα αναφοράς: πυρήνας λοιπόν της κοσμικής αισθητικής τάξης είναι το «μέτρον».

27. J. J. POLLITT, *The Ancient View of Greek Art: Criticism, History, and Terminology* (student edition), Yale University Press, New Haven και Λονδίνο 1974, σ. 15-18, 167. J. E. RAVEN, Polyclitus and Pythagoreanism, *The Classical Quarterly* 45, σ. 147-152.

28. Η ιδέα μίας αυτόνομης αισθητικής είναι δημιουργήμα του 18ου αιώνα και ειδικότερα του Baumgarten, τον οποίο ακολούθησε, σε αυτό το θέμα, ο Kant.

29. POLLITT, *The Ancient View of Greek Art*, σ. 15, 26, 162 (βλ. και σ. 14, 16-23, 126, 167-169, 182, 187).

Ἡ συμμετρία καὶ τὰ συστήματά της διέπουν τὰ σημαντικότερα δημιουργήματα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ κατ' ἐξοχὴν τοὺς ρυθμούς τῶν ναῶν. Τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἀρχαιότερα παραδείγματα δωρικοῦ ρυθμοῦ ἀνάγονται περὶ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰώνα π.Χ., δηλαδή πρὸ τοῦ Πυθαγόρα καὶ τῆς κλασικῆς περιόδου, καταδεικνύει ὅτι ἡ ἔννοια τῶν ἀναλογιῶν δὲν εἶναι ἐφευρεσὴ του, ἀλλὰ, ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τῆς κοσμικῆς μουσικῆς, ἔχει ἀρχαιότερη προέλευση. Βέβαια ὑπάρχει ἐξαιρετικὴ εἰδοποιὸς διαφορὰ, ἐπειδὴ ὁ Πυθαγόρας ἐνσωμάτωσε προφανῶς τὶς παλαιότερες ἀντιλήψεις σὲ ἓνα ἐνιαῖο καὶ συνεκτικὸ σύστημα αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐφευρέσεως ποὺ ἀποκαλεῖται φιλοσοφία.

Ἐξίσου ἡ συμμετρία διέπει τὴ γλυπτικὴ τῆς κλασικῆς περιόδου. Ἐνδέχεται ἤδη οἱ κοῦροι νὰ ἀκολουθοῦσαν κάποια ἀρχὴ ἀναλογιῶν, ὅποτε, ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ, προηγεῖται τοῦ Πυθαγόρα. Ὁρόσημο τῆς γλυπτικῆς τῆς συμμετρίας ὑπῆρξε ὁ Πολύκλειτος, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον ἦταν Πυθαγόρειος, ἀλλὰ καὶ συνεισέφερε στὴ διαμόρφωση τῆς πυθαγόρειας σκέψεως³⁰. Ἡ πραγματεία του *Κανὼν* τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 5ου αἰώνα π.Χ., ποὺ δυστυχῶς δὲν διασώθηκε, παρεῖχε ἓνα συνολικὸ σύστημα ἀναλογιῶν γιὰ τὴ δημιουργία τέλειων γλυπτικῶν ἔργων. Τὸ ἔργο του ποὺ ἀποτελεῖ πρότυπο ἐφαρμογῆς τοῦ *Κανόνος* εἶναι «Ὁ Δορυφόρος».

Συναντᾶμε τὸ σύστημα τῆς συμμετρίας καὶ στὴ ζωγραφικὴ, καὶ συγκεκριμένα στὸ εἰκαστικὸ σύστημα τῶν τεσσάρων χρωμάτων, τὸ ὁποῖο ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Vincent J. Bruno στὸν Πολύγνωτο (500-440 π.Χ.) καὶ τὸν κύκλο του, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν J. J. Pollitt στὴν ὄψιμη κλασικὴ καὶ στὴν πρώιμη ἑλληνιστικὴ περίοδο. Τὸ σύστημα αὐτὸ ἐδράζεται στὴ χρῆση τεσσάρων βασικῶν χρωμάτων, ἀπὸ τὶς ἀναμείξεις τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὴ ἡ παραγωγή ἑνὸς ἀπερίοριστου ἀριθμοῦ δευτερογενῶν χρωμάτων. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ μνημειακὴ αὐστηρὴ ζωγραφικὴ τοῦ Πολυγνώτου βασιζόταν σὲ τέσσερα βασικὰ χρώματα, λευκὸ, κίτρινο, κόκκινο καὶ μαῦρο, κατὰ τὶς πηγές, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ βάση δὲν ἐπιτρέπει τὴν κάλυψη τοῦ χρωματικοῦ φάσματος, ἀφοῦ δὲν περιέχει τὸ κυανό, δὲν μπορεῖ, ἄρα, νὰ παραγάγει τὸ πράσινο, πρόβλημα τὸ ὁποῖο ἐπιλύει ὁ Bruno, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω.

Τὸ σύστημα τῶν τεσσάρων χρωμάτων εἶναι στενὰ συγγενικὸ μὲ τὴ φιλοσοφία τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ἡ ὁποία ἐκκινεῖ ἀπὸ τὰ τέσσερα πρωταρχικὰ στοι-

30. RAVEN, Polyclitus and Pythagoreanism, σ. 150-152.

χεῖρα καὶ τρία εἶδη σχέσεων, δομῶν, ποὺ δημιουργοῦν μεταξύ τους (εἰκ. 2)³¹. Τὸ φιλοσοφικὸ αὐτὸ σύστημα τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἐνσωματώνει καὶ ἀντιστοιχίες μὲ χρώματα. Ὅπως βλέπουμε στὴν εἰκόνα 2, ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀντιστοιχεῖ στὰ τέσσερα στοιχεῖα τέσσερα χρώματα, ὡς ἐξῆς: φωτιὰ-λευκὸ, ἀέρας-κίτρινο, γῆ-κόκκινο, νερὸ-μαῦρο. Ὁ Bruno ὑποστηρίζει ὅτι τὸ χρῶμα ποὺ ἀναφέρεται ὡς μαῦρο εἶναι στὴν πραγματικότητά κυανὸ (μπλὲ σκοῦρο) καὶ αὐτὴ ἡ ἀποψη εἶναι πειστικὴ, λόγῳ τοῦ προηγουμένου τῶν ὁμηρικῶν ἀναφορῶν στοὺς θεοὺς καὶ ἥρωες μὲ κυανὰ μαλλιά, φρύδια καὶ γένια καί, ἀκόμη παλαιότερα, τῆς μινωικῆς ζωγραφικῆς, στὴν ὁποία ἀπεικονίζονται κυανὰ κράνια καὶ πίθηκοι. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση, ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀναφέρεται ἀκριβῶς στὰ τέσσερα βασικὰ χρώματα ποὺ ἐπιτρέπουν τὴν παραγωγή ὅλων τῶν χρωμάτων ποὺ χρειάζεται ἡ ζωγραφικὴ παλέτα.

Γιὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆ, ὅπως παράγονται ὅλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου ἀπὸ τὰ τέσσερα πρωταρχικὰ κοσμολογικὰ στοιχεῖα, ἔτσι προκύπτουν καὶ ὅλα τὰ χρώματα ἀπὸ τὴν ἀνάμειξη τῶν τεσσάρων βασικῶν χρωμάτων βάσει διαφορετικῶν ἀναλογιῶν. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἡ ἀναλογία, δηλαδὴ ἡ συμμετρία, χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ἐξήγηση τῆς διαδικασίας παραγωγῆς τοῦ χρωματικοῦ φάσματος. Αὐτὴ ἡ διαδικασία ἰσοδυναμεῖ μὲ, εἶναι μία κοσμογονία, δεδομένης τῆς ἀντιστοιχίας χρωμάτων-στοιχείων, οἱ ἀναμειξεις λοιπὸν τῶν χρωμάτων ἔχουν τὸν ἴδιο συμβολισμό μὲ τὸν ἰδρυτικὸ χορὸ τοῦ οἰκισμού καὶ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς κοσμογονίας δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἓνας κόσμος, μία ζωγραφικὴ σύνθεση-κόσμος. Ἡ συμμετρία διέπει λοιπὸν τὰ χρώματα, ἡ λογικὴ τῆς ὁμῶς διέπει καὶ τὰ μέρη τῆς σύνθεσης, ἀφοῦ οἱ ζωγραφικὲς μορφὲς ἀπεικονίζουν πραγματικότητες οἱ ὁποῖες παράχθηκαν ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ τῶν πρωταρχικῶν στοιχείων³². Ἐνα ἀπὸ τὰ πολλὰ γνωστὰ ζωγραφικὰ ἔργα τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος, τὸ ὁποῖο ἀνήκει στὴ σχολὴ τῶν τεσσάρων χρωμάτων καί, ὅπως «Ὁ Δορυφόρος», ἐνσωματώνει τὴ φιλοσοφία τῆς συμμετρίας, εἶναι «Ἡ Μάχη τῆς Ἰσοῦ», ποὺ χρονολογεῖται στὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ στὴν ἀρχὴ τοῦ 3ου αἰῶνα π.Χ., ἀλλὰ μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ μεταγενέστερο μωσαϊκὸ τῆς Πομπηίας (τμήμα τοῦ ἔργου ἀπεικονίζεται στὴν εἰκόνα 3).

31. J. BOLLACK, *Empédocle. I: Introduction à l'ancienne physique*, Minuit, Παρίσι 1965, σ. 18-25, 35-36, 39, 81-83, 238-239.

32. Γιὰ τὰ παραπάνω θέματα, βλ. V. J. BRUNO, *Form and Color in Greek Painting*, Norton, Νέα Ὑόρκη 1977, σ. 56-58, 63-64, 83, 96· POLLITT, *The Ancient View of Greek Art*, σ. 23, 111, 244· BOLLACK, *Empédocle I*, σ. 238-239.

Συμμετρία και άστικός χώρος

Άθήνα

Σύμφωνα με τον Vernant, ένα σημειωτικό πρότυπο διείπε τη σύλληψη της ελληνικής πόλης ήδη από την αρχαϊκή περίοδο. Πρόκειται περι ενός κύκλου με ένα κέντρο — διαγραμματικής αναπαράστασης της πόλης του επιπέδου της δήλωσης, μέσω των δύο εξεχόντων χαρακτηριστικών της, της αγοράς της και των ορίων της (είκόνα 4α). Κατά τον ίδιο, αυτό το πρότυπο συγγενεύει με τις νέες κοσμολογικές αντιλήψεις — όποτε ο κόσμος επέχει θέση συνδήλωσης αναφορικά με το δηλωτικό επίπεδο. «Μέσον» της πόλης είναι η αγορά, αλλά περιλαμβάνει και ένα άλλο κέντρο, το κατ' εξοχήν κέντρο, την «έστια κοινή», ή όποια στεγάζεται στις «θύλους» ή τὰ «πρυτανεία» και παραπέμπει, καθώς είδαμε, στην κοσμολογία. Το διάγραμμα κύκλου-κέντρου του δέν παραπέμπει συνδηλωτικά μόνο στον κοσμικό κώδικα, αλλά και σε έναν πολιτικό³³, στο πλαίσιο του όποιου εκφράζεται ή αρχή της «ίσονομίας», λόγω της ίσης απόστασης των πολιτών, που διαγραμματικά βρίσκονται στην περιφέρεια του κύκλου, από το κέντρο του, σε έναν κώδικα ύγεινης, επειδή ίσονομία είναι και οι όρθες αναλογίες και ή ίσοροπία των βασικών στοιχείων του σώματος³⁴, και σε έναν ήμι-αίσθητικό κώδικα, δεδομένου ότι ο κύκλος είναι ένα τέλειο σχήμα και είναι αναπόσπαστος από το «μέτρον», επειδή από αυτό, την ακτίνα του, κατασκευάζεται. Το διάγραμμα λοιπόν της πόλης συνδέει αδιάρρηκτα, στο συμβολικό επίπεδο, κοσμολογία, πολιτική, ύγεινή και «αίσθητική».

Θά ξεκινήσω με το παράδειγμα της Άθήνας, προκειμένου να παρακολουθήσουμε τον τρόπο προβολής του κεντρο-κυκλικού προτύπου και της συμμετρίας στον άστικό χώρο. Στον Παναθηναϊκό του του 2ου αιώνα μ.Χ., ό Πόπλιος Άϊλιος Άριστείδης αναφέρεται σε μία όμόκεντρη όργάνωση του γεωγραφικού χώρου, ή όποια έκινει από την Άκρόπολη και συνεχίζεται με την πόλη της Άθήνας, την Άττική, την Έλλάδα και το κυκλικό όριο της γής³⁵ [πρβλ. τον πίνακα του Άναξιμάνδρου] (είκόνα 4β).

33. VERNANT, *Mythe et pensée chez les Grecs*, I, σ. 179-186, 203, 206, 210-211, 215. Βλ. επίσης P. LEVÉQUE και P. VIDAL-NAQUET, *Clisthène l'Athénien: Essai sur la représentation de l'espace et du temps dans la pensée politique grecque de la fin du VIe siècle à la mort de Platon* (*Annales Littéraires de l'Université de Besançon* 65), Les Belles Lettres, Παρίσι, 1964, σ. 77-78.

34. RAVEN, *Polyclitus and Pythagoreanism*, σ. 150.

35. *Παναθηναϊκός* (*Panathenaic Oration and in Defence of Oratory*), I, μτφ. C. A.

Σύμφωνα με τὸν Θουκυδίδη, ἡ μέχρι τὸν Θησέα Ἀθήνα περιοριζόταν στὴν Ἀκρόπολη καὶ μικρὴ περιοχὴ πρὸς νότον της³⁶. Ὁ Θησεὺς ἀνήγειρε στὴν ἀρχαία ἀγορὰ (ἀγορὰ τοῦ Θησεῶς) τὸ Πρυτανεῖο, τὸ σημαντικότερο κτήριο τῆς, «ἐνθα ἡ ἐστία τῆς πόλεως καὶ τὸ ἄσβεστον πῦρ», δηλαδή τὸν νέο ὀμφαλὸ τῆς πόλης (πρβλ. τὸν γενικὸ συμβολισμό τῆς ἐστίας καὶ τὴν ἐστία τοῦ παντὸς τοῦ Πυθαγόρα). Στὶς ἀρχὲς τοῦ βου αἰῶνα π.Χ., ὁ Σόλων δημιούργησε τὴ νέα ἀγορὰ τοῦ τοῦ Κεραμεικοῦ στὴν ἄμεση ἐπέκταση τῆς ἀγορᾶς τοῦ Θησεῶς καὶ τὸ 521/520 π.Χ. ὁ ἐγγονὸς τοῦ Πεισιστράτου ἴδρυσε στὴ βορειοδυτικὴ εἴσοδὸ τῆς ἕνα σπουδαιότατο ὄροσημό τῆς, τὸν βωμὸ τῶν δώδεκα θεῶν (εἰκόνα 9). Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης Τραυλός, ὁ βωμὸς χωροθετήθηκε σὲ αὐτὴν τὴ θέσση, δηλαδή κοντὰ στὴν ὁδὸ Παναθηναίων καὶ σὲ σημεῖο στὸ ὅποιο, κατὰ τὶς διαπιστώσεις του, σχηματιζόταν κόμβος τῶν κυριότερων συγκοινωνιακῶν ἀρτηριῶν, οὕτως ὥστε νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς ἀφετηρία μετρήσεων³⁷. Ἐνα σημεῖο ἀπαρχῆς μετρήσεων γιὰ ἕναν εὐρύτερο περιβάλλοντα χῶρο εἶναι δηλωτικὰ ἕνα συγκοινωνιακὸ σημεῖο 0, ἀλλὰ συνδηλωτικὰ παραπέμπει σὲ ἕνα ἄλλο σημεῖο 0, τὸ κέντρο τῆς γῆς καὶ τοῦ κόσμου, καὶ ἐνδεχομένως μὲ τὴ δυναμικὴ ἔννοια μίας κοσμογονίας ποὺ ἐκκινεῖ ἀπὸ αὐτὸ τὸ κέντρο.

Μία συγκριτικὴ ἐπιβεβαίωση ἔρχεται ἀπὸ τὸν Φλ(ε)ιοῦντα, σὲ θέσση τοῦ ὁποίου βρισκόταν, κατὰ τὸν Πausανία, «...ὁ καλούμενος Ὀμφαλός, Πελοποννήσου δὲ πάσης μέσον...»³⁸ (ἂν καὶ ἡ πόλη βρίσκεται γεωγραφικὰ στὸ Β.Α. ἄκρο τῆς Πελοποννήσου), δεδομένου ὅτι ὁ Wilhelm Heinrich Roscher κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ὀμφαλὸς τῆς πόλης βρισκόταν στὸ κέντρο αὐτῆς καὶ τῆς περιοχῆς τῆς, καθὼς καὶ στὸ σημεῖο σύγκλισης τῶν ὀδικῶν ἀρτηριῶν τῆς τελευταίας³⁹. Ὑπάρχει, τελικὰ, γιὰ τὴν Ἀθήνα μίᾶ ἔμμεση μαρτυρία γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ βωμοῦ μὲ τὸ κέντρο τοῦ κόσμου, ἐπειδὴ, στὸν διθύραμβό του γιὰ τὴν Ἀθήνα,

Behr, The Loeb Classical Library, Heinemann, Λονδίνο καὶ Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. 1973, ἐδάφιο 16.

36. *Ἱστορίαι* (*History of the Peloponnesian War*), I καὶ II, μτφ. C. F. Smith, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. καὶ Heinemann, Λονδίνο 1928, Β', xv, 3.

37. I. ΤΡΑΥΛΟΣ, *Πολεοδομικὴ ἐξέλιξις τῶν Ἀθηνῶν*, Ἀθήνα 1960, σ. 34, 36.

38. *Ἑλλάδος περιήγησις* (*Description of Greece*), I, μτφ. W. H. S. Jones, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. καὶ Heinemann, Λονδίνο 1918, Β'. Κορινθιακά, XIII, 7.

39. ROSCHER, *Omphalos*, σ. 33. Ἀνάλογα, ἡ Ἀντιόχεια ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου εἶχε μίᾶ περιοχὴ-ὀμφαλὸς στὸ κέντρο τῆς (ROSCHER, *Omphalos*, σ. 34).

ὁ Πίνδαρος ἀναφέρει: «...πολύβατον οἷ τ' ἄστεος ὀμφαλὸν θυόεντ'...»⁴⁰ Θεωρήθηκε ὅτι ὁ ὀμφαλὸς τοῦ Πινδάρου δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν βωμὸ τῶν δώδεκα θεῶν καὶ αὐτὴν τὴν ἀποψη υἱοθέτησε καὶ ὁ Roscher⁴¹. Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι ὁ κατ' ἐξοχὴν ὀμφαλὸς τῆς Ἀθήνας μετακινήθηκε ἱστορικά, ἀκολουθώντας τὴν ἀνάπτυξη τῆς πόλης.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ βου αἰῶνα π.Χ., ὁ Κλεισθένης θέλησε, γιὰ λόγους πολιτικούς, νὰ ἀποδιάρθρωσει στὴν Ἀθήνα μία κοινωνικὴ ὀργάνωση σὲ 4 φυλές. Χρησιμοποίησε γιὰ τὴ δημοκρατικὴ του ἀναδιάρθρωση καὶ τὸν σκοπὸ τοῦ τῆς ἰσονομίας τὴ λογικὴ τῆς συμμετρίας. Δημιούργησε 10 φυλές, ἡ καθεμία τῶν ὁποίων περιελάμβανε τρεῖς τριτῶς, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ καθεμία χωροθετήθηκε σὲ μία ἀπὸ τίς τρεῖς περιοχὲς ὑποδιαίρεσης τῆς Ἀττικῆς· οἱ περιοχὲς ἀνήκαν σὲ ὀμόκεντρη ὀργάνωση, μὲ κεντρικὸ «ἡμικύκλιο» τὴν πεδιάδα τῆς Ἀθήνας. Χρησιμοποίησε τὸν ἀριθμὸ τῶν φυλῶν ὡς βάση τῆς σύστασης τῶν συναρχιῶν καὶ ἔτσι ὀρίσθησαν 10 στρατηγοί, 10 ἀποδέκτες, δηλαδὴ οἰκονομικοὶ ἄρχοντες, 10 ὀρκωτὰ δικαστήρια τῆς Ἡλιαίας κτλ. Οἱ 400 βουλευτὲς ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ 500 (5×10^2), 50 (5×10) ἀνὰ φυλῆ. Οἱ ἀριθμοὶ λοιπὸν 3, 5 (10:2), 10 καὶ 10^2 διέπουν τὴν κοινωνικὴ καὶ διοικητικὴ ἀναδιάρθρωση τοῦ Κλεισθένους, ἀλλὰ κεντρικὸς ἀνάμεσά τους εἶναι ὁ 10, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι ἡ τετρακτὺς τοῦ Πυθαγόρα⁴². Στὴν Ἀθήνα λοιπὸν ὀμφαλός, τὸ κέντρο καὶ ἀρχὴ τοῦ κόσμου, καὶ τετρακτὺς, ἡ ἀρχὴ κάθε δημιουργίας καὶ τῆς Δημιουργίας, συνδυάζονται σὲ ἓνα ἐνιαῖο κοσμικὸ σύμπλεγμα.

Νεφελοκοκκυγία

Πιστεύω ὅτι τὸ σημειωτικὸ πρότυπο τῆς πόλης, ὁ κύκλος μὲ τὸ κέντρο του, περιλαμβάνει ἀκόμη ἓνα ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ στοιχεῖο, τὸ ὁποῖο μπορούμε νὰ ἀντλήσουμε καὶ ἀπὸ μία πηγὴ ἢ ὁποῖα εἶναι μᾶλλον ἀπρόβλεπτη. Πρόκειται γιὰ τοὺς Ὅρσιθες τοῦ Ἀριστοφάνους, ποὺ διδάχθησαν στὸ ἀθηναϊκὸ κοινὸ κατὰ τὰ Διονύσια τοῦ 414 π.Χ. Ὁ κωμωδὸς σατιρίζει τὸν περιώνυμο ἀστρονόμο,

40. *Διθόραμβοι (Nemean Odes, Isthmian Odes, Fragments)*, μτφ. W. H. Race, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. καὶ Heinemann, Λονδῖνο 1997, 75. Ἀθηναῖος.

41. ROSCHER, *Omphalos*, σ. 33, καὶ *Neue Omphalosstudien*, σ. 22-23.

42. Βλ. ἐπίσης LÉVÉQUE καὶ VIDAL-NAQUET, *Clisthène l'Athénien*, σ. 10, 11, 13-15, 77-83, 91-93, 99, 100, 107, 123, 128, 132· VERNANT, *Mythe et pensée chez les Grecs*, I, σ. 211-213, 218-219, 224-225.

μαθηματικό και μηχανικό Μέτωνα, κατά μία γενεά πιό ηλικιωμένο από τον ίδιο, ο οποίος χαράσσει στον άερα τὸ σχέδιο τῆς πόλης τῶν πουλιῶν Νεφελοκοκκιγίας. Ὁ Μέτων ὑλοποιεῖ στον άερα ἕναν κύκλο με ἕναν καμπύλο κανόνα καὶ στὴ συνέχεια ἀναφέρει: «...ὀρθῶ μετρήσω κανόνι προστιθείς, ἵνα/ὁ κύκλος γένηται σοι τετράγωνος...» Τέλος, χωροθετεῖ «ἐν μέσῳ» μία ἀγορά. Ὡς σύνολο, ἀναφέρει, ἡ πόλη θὰ προσομοιάζει με ἕνα ἄστρο καὶ «...ὀρθαὶ πανταχῆ/ἀκτίνες ἀπολάμπωσιν...»⁴³

Θεωρήθηκε ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὅτι αὐτὴ ἡ χάραξη εἶναι ἄνευ νόηματος καὶ ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης παρουσιάζει τὸν Μέτωνα ὡς ἀγύρτη. Θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Μέτων ἐπιδίδεται σὲ μαθηματικὴ ἀκροβασία, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ θεωρήσουμε ὅτι λείπει κάθε συνοχὴ στὴ διαδικασία του καὶ ὅτι εἶναι παράλογα ἀνακόλουθος. Ἔστω εἶδος ἐγγραφῆς τετραγώνου στον κύκλο, ἀλλὰ τότε ἀπὸ ποῦ προκύπτουν οἱ ἀκτίνες, οἱ ὁποῖες ἐξυπακούονται ὡς προϊὸν τῆς προηγούμενης χάραξης (εἰκόνα 5α); Εἶναι δυνατὸ ἀπὸ ἕνα τετράγωνο νὰ παραχθοῦν ἀκτίνες; Βεβαίως, ἐὰν ἀναφέρουμε τὴ λέξη «τετράγωνος» ὄχι στὸ γνωστὸ γεωμετρικὸ σχῆμα, ἀλλὰ στὴν ἄλλη ἀρχαιοελληνικὴ ἔννοια τῶν τεσσάρων ἴσων ὀρθῶν γωνιῶν ποῦ σχηματίζονται ἀπὸ δύο κάθετα τεμνόμενες εὐθεῖες⁴⁴ (εἰκόνα 5β). Τότε ἡ ἰδρυτικὴ διαδικασία τοῦ Μέτωνος γίνεται πλήρως συνεκτικὴ καὶ κάθε ἀσάφεια ἢ ἀντίφαση ἐξανεμίζεται⁴⁵.

«Πανταχῆ», πιστεύω ὅτι ἔχει ἰδιαίτερη σημασία. Οἱ ἀκτίνες εἶναι μόνο τέσσερις, ὁπότε θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἕνα προσεγγιστικὸ ἐμπειρικὸ νόημα, τοῦ τύπου «οἱ τέσσερις ἀκτίνες φαίνεται ὡς νὰ καλύπτουν ὅλο τὸν ὀρίζοντα». Κατὰ τὴ γνώμη μου ὅμως τὸ νόημα δὲν εἶναι ἐμπειρικὸ καὶ προσεγγιστικὸ, ἀλλὰ συμ-

43. Ὁρθιθες, 992-1009. Ὅτι πρόκειται περὶ ἀκτίνων καὶ ὄχι τετραγώνου, χωρὶς ὅμως, περιέργως, νὰ ἀντιλαμβάνεται καὶ τὴν ὀρθογώνια ἰδιότητά τους, διαπιστώνει καὶ ὁ B. B. Rogers, μεταφραστὴς τοῦ ARISTOPHANES, *The Peace, the Birds, the Frogs*, The Loeb Classical Library, Heinemann, Λονδίνο καὶ Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. 1924, σ. 226-227, σημ. d.

44. Οἱ H. G. LIDDELL καὶ R. SCOTT ἀναφέρουν σχετικὰ μετὰ τὴ λέξη «τετράγωνος»: α. «with four angles, but usu. square», στὸ *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Ὁξφόρδη 1968, καὶ β. «with four equal angles, square», στὸ συνεπτυγμένον τους *A Lexicon*, Clarendon Press, Ὁξφόρδη 1974· αὐτὸς ὁ δεύτερος ὀρισμὸς εἶναι ἀκριβέστερος ὡς πρὸς τὴν πρώτη ἔννοια τῆς λέξης.

45. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν LAVEDAN καὶ HUGUENET, *Histoire de l'urbanisme*, σ. 100, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ ὀρθὸς κανόνας εἶναι ὀρθογώνιος, δηλαδὴ γνώμονας, μετάφραση ἢ ὁποία ἴσως δὲν εἶναι κυριολεκτικὴ, ἀλλὰ προσφέρει ἕνα ὄργανο τεχνικὰ ὀρθότερο.

βολικό και συστηματικό. Ο Έμπεδοκλής συσχετίζει με τὰ τέσσερα πρωταρχικά στοιχεία τὰ τέσσερα κύρια σημεία τοῦ ὀρίζοντα· ὅπως ἀπὸ τὰ τέσσερα στοιχεία προκύπτει τὸ σύνολο τοῦ κόσμου, ἔτσι καὶ τὰ τέσσερα σημεία συγκροτοῦν τὸ ἴδιο σύνολο, δηλαδή οἱ τέσσερις κύριες κατευθύνσεις ἰσοδυναμοῦν μετὰ τὸ σύνολο τῶν προσανατολισμῶν πρὸς τὸν ὀρίζοντα. Τότε συμπεραίνουμε ὅτι ὁ κεντρικὸς σταυρὸς τοῦ Μέτωνος δὲν εἶναι τυχαῖα τοποθετημένος στὸν κύκλο, ἀλλὰ εἶναι προσανατολισμένος πρὸς τὰ κύρια σημεία τοῦ ὀρίζοντα (εἰκόνα 5β). Ὁ Μέτων ἀναφέρεται πιθανῶς στὸ πρόβλημα τοῦ τετραγωνισμοῦ τοῦ κύκλου, στὸ ὁποῖο καὶ δίνει μία μεταφορικὴ ἀπάντηση⁴⁶. Συμπερασματικά, τὸ πλήρες πρότυπο τῆς πόλης εἶναι ὁ κύκλος μετὰ τὸ κέντρο του καὶ δύο κάθετα τεμνόμενες διαμέτρους, ἕναν κεντρικὸ σταυρὸ, προσανατολισμένες πρὸς τὰ κύρια σημεία τοῦ ὀρίζοντα.

Πιθανῶς, αὐτὴ ἡ ἀντίληψη τοῦ κοσμικοῦ σταυροῦ ἀποτυπώνεται καὶ σὲ κυκλικὰ νομίσματα τοῦ Φλιούντος, στὰ ὁποῖα ἀπεικονίζονται, στὴ μία ὄψη, ἕνας ταῦρος, σύμβολο τοῦ Διονύσου ποὺ κερατίζει, καί, στὴν ἄλλη, μία σειρά ὁμόκεντρων κύκλων γύρω ἀπὸ ἕνα κεντρικὸ κυκλικὸ ἐξόγκωμα καὶ ἕνας ὀρθογώνιος σταυρὸς, ἀποτελούμενος ἀπὸ τέσσερα ἐπιμήκη καμπυλόγραμμα σχήματα μορφῆς κίονα (εἰκόνα 6). Ἀνάλογο θέμα ἐμφανίζεται καὶ σὲ νομίσματα τῶν Δελφῶν⁴⁷. Εἶδαμε ὅτι Φλιοῦς καὶ Δελφοὶ περιέβαλλαν ἕναν ὀμφαλό. Εἶδαμε, ἐπίσης, ὅτι στὴν περίπτωση τοῦ πρώτου ἐνδέχεται ὁ ὀμφαλὸς νὰ βρισκόταν στὸ σημεῖο σύγκλισης τῶν ὀδικῶν ἀρτηριῶν τῆς περιοχῆς του. Εἶναι τότε πολὺ πιθανὸ ὅτι τὸ νόμισμα ἀπεικονίζει διαγραμματικά αὐτὴν τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ καὶ συμβολικά, ἀποδίδοντας τὸν τρόπο σύλληψης τῆς ἴδιας τῆς πόλης, σὲ πλήρη συμφωνία μετὰ τὴ χάραξη τοῦ Μέτωνος.

Ἡ πλατωνικὴ πόλη

Τὸ σύμπλεγμα σταυροῦ-ὁμόκεντρων κύκλων, τόσο πολεοδομικὸ ὅσο καὶ κοσμικὸ, δὲν ἀνιχνεύεται μόνον μέσα ἀπὸ τὰ πολεοδομικὰ στοιχεία, ἀλλὰ καὶ στὸ ἐπίπεδο τῆς φιλοσοφίας. Ἄρκει νὰ στραφοῦμε τώρα στὸ τέλος τῆς κλασικῆς περιόδου, καὶ μάλιστα στὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος. Ἄς ἀρχίσουμε μετὰ τὴν κοσμογονία τοῦ *Τιμαίου*. Βάση τῆς, τὰ τέσσερα πρωταρχικά στοιχεία ἀπὸ τὰ ὁποῖα δημιουργήθηκε ὁ κόσμος: Ὁ δημιουργὸς κατασκεύασε ἕνα μεῖγμα, συντιθέμενο ἀπὸ τρεῖς οὐσίες, καὶ τὸ διαμοίρασε, ἀφαιρώντας βασικὲς ποσότητες, μετὰ καθορισμένα μέγεθος καὶ ἀριθμητικὲς σχέσεις μεταξύ τους· συγκεκριμένα ἡ

46. LAVEDAN καὶ HUGUENET, *Histoire de l'urbanisme*, σ. 99-100.

47. ROSCHER, *Omphalos*, σ. 33 (ιδίως σημ. 60).

πρώτη ποσότητα ήταν μοναδιαία (βλ. τὸ μέτρον), ἡ δεύτερη ποσότητα ἴση μὲ 2 μονάδες, ἡ τρίτη ἴση μὲ 3, ἡ τέταρτη μὲ τὸ διπλάσιο τῆς δεύτερης (2^2), ἡ πέμπτη μὲ τὸ τριπλάσιο τῆς τρίτης (3^2), ἡ ἕκτη μὲ τὸ ὀκταπλάσιο τῆς πρώτης (2^3) καὶ ἡ ἕβδομη μὲ τὸ 27πλάσιό της (3^3) (εἰκόνα 7α). Μετὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἑπτὰ βασικὲς ποσότητες, συνέχισε νὰ ἀφαιρεῖ καὶ ἄλλες, μεγέθους μεταξὺ τῶν προηγουμένων καὶ ἐπίσης καθορισμένου, ἕως ὅτου τὸ μείγμα ἐξαντλήθηκε.

Μὲ τὸ σύνολο τῶν ποσοτήτων, ὁ δημιουργὸς ἐφτιαξε μίαν ταινία, τὴν ὁποία ἔκοψε κατὰ τὸ μῆκος της σὲ δύο ἴσα μέρη, τοποθέτησε χιαστὶ τὸ ἓνα μέρος ἐπὶ τοῦ ἄλλου (εἰκόνα 7β) καὶ κύρτωσε καὶ τὰ δύο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σχηματισθοῦν δύο κύκλοι, ἓνας ἐξωτερικός, μὲ κίνηση τοῦ «ταυτοῦ», κι ἓνας ἐσωτερικός, μὲ κίνηση τοῦ «θατέρου», οἱ ὁποῖοι νὰ ἀνῆκουν σὲ διαφορετικὰ ἐπίπεδα καὶ νὰ ἔχουν μίαν κοινὴ διάμετρο (εἰκόνα 7γ). Ὁ ἐξωτερικός κύκλος ἀναφέρεται στὸν οὐράνιο ἡμισφαιρὸν καὶ παρέμεινε ἀδιάσπαστος, ἐνῶ ὁ δημιουργὸς προσέδωκε στὸν ἐσωτερικὸ μίαν συγκεκριμένη κλίση, ἐπειδὴ ἀναφέρεται στὴν ἐκλειπτικὴ, τὴν ὁποία «...σχίσας ἐξαχῆ ἑπτὰ κύκλους ἀνίσους...» δημιούργησε. Αὐτοὶ οἱ κύκλοι ἦταν ὁμόκεντροι (βλ. τὶς φαινομενικὲς πλανητικὲς τροχιές): οἱ θέσεις τομῆς εἶχαν ἀκτίνες ἀνάλογες τῶν παραπάνω βασικῶν ποσοτήτων, ἐξαιρουμένης τῆς μοναδιαίας (εἰκόνα 7δ). Μετὰ τὴν ψυχὴ, ὁ δημιουργὸς κατασκεύασε τὸ σῶμα καὶ ἔφερε σὲ σύμπτωση τὸ μέσο του μὲ τὸ μέσο της· ἀπὸ αὐτὸ τὸ μέσο ἡ ψυχὴ πλέχθηκε μέχρι τὰ ἄκρα τοῦ οὐρανοῦ, τὸν ὁποῖο καὶ περιέκλυψε περιμετρικά⁴⁸.

Τελείως ἀνάλογα στοιχεῖα ἐνσωματώνει ἡ ἰδανικὴ πόλις τῶν *Νόμων*. Μὲ βάση τὴν περιγραφή τοῦ Πλάτωνος, μπορούμε νὰ σχηματίσουμε μίαν σαφὴν ἰδέαν γιὰ τὴν κοινωνικο-γεωγραφικὴ ὀργάνωση τῆς πόλης καὶ τῆς ἄμεσης περιφέρειάς της, τὴν ὁποία προτείνει (εἰκόνα 8). Ἀρχικά, στὸ χωροταξικὸ ἐπίπεδο, ἡ πόλις πρέπει νὰ εἶναι στὸ κέντρο τῆς περιφέρειάς της, γιὰ νὰ ἐξασφαλισθεῖ στὸ συμβολικὸ ἐπίπεδο, καθὼς γνωρίζουμε πλέον, ἡ κοσμικὴ κεντρικότητά της. Ὁ νομοθέτης πρέπει νὰ διαιρέσει τὴ γῆ, τόσο τῆς πόλης ὅσο καὶ τῆς «χώρας», δηλαδὴ τῆς περιφέρειάς της, σὲ δώδεκα τομεῖς, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἄνισοι μεταξὺ τους, λόγῳ τῆς διαφορᾶς τῆς ποιότητος τῆς γῆς. Οἱ τομεῖς ἀποτελοῦν κλήρους τῶν

48. *Τίμαιος* (*Timaeus, Critias, Cleitophon, Menexenus, Epistles*), μτφ. R. G. Bury, The Loeb Classical Library, Heinemann, Λονδίνο καὶ Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. 1929, 32C, 34B-36E. Ἡ ἀντιστοιχία τοῦ ἀνθρώπου ὡς μικροκόσμου μὲ τὸν μακρόκοσμο ἐπηρέασε βαθιὰ τὸν μεσαῖωνα καὶ τὴν ἀναγέννηση καὶ ἡ γεωμετρικὴ πραγματοποιήσῃ της ἀπὸ τὸν Βιτρούβιο σφράγισε τὰ ἰδανικὰ πρότυπα τῆς ἀναγεννησιακῆς πόλης (P. MARCONI, Il problema della forma della città nei teorici di architettura del Rinascimento, *Palladio* 22, σ. 50-51, 53, 58, 60, 68, 73-74, 82-84, 86-87).

δώδεκα θεῶν και ὁ κάθε τομέας, πού βρίσκεται ὑπό τήν προστασία ἑνός θεοῦ, ὀνομάζεται ἀπό τή φυλή πού τόν κατοικεῖ. Ἐάν οἱ τομεῖς ἦταν ἰσομεγέθεις, θά ἀναπτύσσονταν γύρω ἀπό δύο κάθετα τεμνόμενες διαμέτρους (D_1 - D_{12} εἰκόνα 13), ἐνῶ στήν ἀντίθετη περίπτωση ὑπάρχει πάλι ἕνα κεντρικό στοιχείο, ἀλλά μοιάζει μέ χ_1 , τοῦ ὁποῖου τὰ μισά κάθε σκέλους δέν βρίσκονται ἐπάνω σέ εὐθεία, ἐκτός κι ἐάν ἐπιδιωχθεῖ τὸ ἀντίθετο (D'_1 - D'_{12}).

Ἡ χωρική ὑποδιαίρεση ἀρχίζει ἀπό μία κεντρική ἀκρόπολη (C) μέ κυκλικὸ τεῖχος, ἡ ὁποία καταλαμβάνει τήν ὑψηλότερη τοπογραφικὰ θέση και περιλαμβάνει τοὺς ναοὺς τῆς Ἑστίας, τοῦ Διὸς και τῆς Ἀθηνᾶς (Γ) γύρω ἀπό μία κεντρική ἀγορὰ (Α). Ἀμέσως ἔξω ἀπό τήν ἀκρόπολη πρέπει νὰ χωροθετηθοῦν οἱ κατοικίες τῶν ἀξιωματῶν, καθὼς και τὰ δικαστήρια, πού εἶναι ἱεροὶ τόποι (L). Ἀκολουθεῖ μία ἀπό τίς δεκατρεῖς ὁμάδες στίς ὁποῖες διαιροῦνται οἱ τεχνίτες, ἡ ὁποία κατανέμεται στὰ προάστια σύμφωνα μέ τοὺς δώδεκα τομεῖς τῆς πόλης (R). Σέ αὐτὴν τῇ θέσῃ, ἡ πόλη δέν περιβάλλεται ἀπὸ τεῖχος, ἀλλὰ αὐτὸ ἀντικαθίσταται ἀπὸ τίς ἐξωτερικὲς κατοικίες τόσο διότι ἡ πόλη εἶναι ὑγιεινότερη ὅσο και διότι οἱ κάτοικοί της πρέπει νὰ ἔχουν τὴ στρατιωτικὴ ἱκανότητα νὰ τὴν προστατεύσουν (H).

Καθεμία ἀπὸ τίς ὑπόλοιπες δώδεκα ὁμάδες τῶν τεχνιτῶν χωροθετεῖται σέ μία ἀπὸ δώδεκα κῶμες πού περιβάλλουν τὴν πόλη, οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ βρίσκονται στὸ μέσο τῶν δώδεκα τομέων. Ἡ κοινωνικο-γεωγραφικὴ ὀργάνωση τῶν κωμῶν εἶναι παρόμοια μέ αὐτὴν τῆς πόλης (εἰκόνα 8): ἡ κεντρικὴ ἀγορὰ (Α) περιβάλλεται ἀπὸ τοὺς ναοὺς τῶν ἴδιων θεῶν (Γ), σὺν τὸν ναὸ τῆς πολιούχου θεότητας τοῦ ἀντίστοιχου τομέα, οἱ ναοὶ περιβάλλονται ἀπὸ τὰ κτήρια τῆς φρουρᾶς, πού χωροθετοῦνται, ὅπως και οἱ ναοί, στήν ὑψηλότερη τοπογραφικὰ θέση (G), και μπορούμε νὰ υποθέσουμε ὅτι ἀκολουθοῦσαν κατὰ σειρά, πάντοτε ὁμόκεντρα, οἱ τεχνίτες (R) και οἱ γεωργοὶ (F).

Ἡ γεωμετρία λοιπὸν τῆς πλατωνικῆς πόλης εἶναι ἀκτινο-ὁμόκεντρο, δέν πρόκειται ὅμως περὶ τοῦ ἀντίστοιχου πολεοδομικοῦ σχεδίου, ἐπειδὴ σέ αὐτὸ ἀκτίνες και κύκλοι μορφοποιοῦνται σέ ὀδικο δίκτυο. Ἀντίθετα, ἡ γεωμετρία τῆς πλατωνικῆς πόλης ἐφαρμόζεται σέ κοινωνικὲς ὁμάδες, εἶναι δηλαδή μία κοινωνικὴ γεωγραφία. Εἶναι προφανὴς ἡ ὁμοιότητα μεταξὺ τῆς τελευταίας και τῆς γεωμετρίας τῆς κοσμολογίας τοῦ *Τιμαίου*: ἡ γεωμετρικὴ λογικὴ τῆς πόλης εἶναι λοιπὸν συνυφασμένη μέ τὴ γεωμετρία τοῦ κόσμου. Αὐτὸ τὸ λογικὸ συμπέρασμα περὶ κοσμικῆς γεωμετρίας τῆς πόλης ἐπαληθεύεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Πλάτωνα. Ἐάν ἡ πόλη εἶναι ὁ κόσμος, τότε θά μπορούσε νὰ παραπέμψει και στήν κοσμικὴ κίνηση. Πράγματι, ὁ Πλάτων ἀναφέρει: «...ἐκάσπην δὴ τὴν μοῖραν διανοεῖσθαι χρεῶν ὡς οὔσαν ἱερὸν θεοῦ δῶρον, ἐπομένην τοῖς μῆσι

και τῆ τοῦ παντός περιόδῳ. Διὸ και πᾶσαν πόλιν ἄγει μὲν τὸ ζύμφυτον ἱεροῦν αὐτάς». Κάθε τομέας, κάθε χωρική μονάδα, ἀντιστοιχεῖ, μέσω τῆς φυλῆς τῆς, σὲ μία μονάδα τοῦ ἔτους, τὸν μῆνα, δηλαδή σὲ ἓνα στάδιο τῆς περιστροφῆς τοῦ κόσμου, καί, ἔτσι, πράγματι ἡ πόλις παραπέμπει στὴ συνολικὴ κοσμικὴ κίνηση κατὰ τὴ διάρκεια ἑνὸς ἔτους. Ἀνάλογος χρονικὸς-κοσμικὸς κώδικας ὁργανώνει τὴν ἀριθμητικὴ σύνθεση τῆς Βουλῆς, ἐφόσον πρέπει νὰ συγκροτεῖται ἀπὸ τριάνα δωδεκάδες βουλευτῶν, οἱ ὅποιοι ὀδηγοῦν στὸν ἀριθμὸ 360 (βλ. τίς μέρες τοῦ χρόνου), καὶ διαιρεῖται σὲ 4 τμήματα (πρβλ. τίς 4 ἐποχές, καθὼς και τὰ 4 τεταρτημόρια τῆς πόλης, λόγῳ τοῦ κεντρικοῦ χι) τῶν 90 βουλευτῶν.

Πέραν τοῦ κοσμικοῦ συμβολισμοῦ του, ὁ ἀριθμὸς 12 (γινόμενο τῶν 3 και 4 τοῦ Τιμαίου) συσχετίζεται μὲ ἓνα εὐρύτερο σύνολο ἀριθμῶν, ὅπως ἀκριβῶς ὁ κόσμος τοῦ Τιμαίου ἐνσωματώνει ἓνα σύνολο σημαντικῶν ἀριθμῶν. Ἐπιτομὴ αὐτοῦ τοῦ συνόλου εἶναι ὁ ἀριθμὸς 5.040 τῶν πολιτῶν⁴⁹. Ἡ ἱερότητα αὐτοῦ τοῦ ἀριθμοῦ ὀφείλεται, κατὰ τὸν Πλάτωνα, σὲ ἓνα σύνολο ἀριθμητικῶν ἰδιοτήτων του, μεταξύ τῶν ὁποίων εἶναι ὅτι διαιρεῖται διὰ τοῦ 12 και τὸ 1/12 του διαιρεῖται ἐπίσης διὰ τοῦ 12. Γιὰ τὸν Πλάτωνα, ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀριθμοὶ εἶναι οἱ χρησιμότεροι γιὰ τὴν πόλι, πρέπει νὰ ἔχουν τὸ ὀρθὸ μέγεθος και νὰ συμφωνοῦν μεταξύ τους (δηλαδή νὰ ἔχουν ὀρθὲς σχέσεις) και ὀφείλουν νὰ καθορισθοῦν μὲ νόμο. Εἶναι οἰκουμενικὸς νόμος ὅτι ἐφαρμόζονται γιὰ κάθε σκοπὸ και ἰσχύουν, παραφράζοντας τὸν Πλάτωνα, και στὴν ἐπιπεδομετρία, στὴ στερεομετρία, στὴν ἀκουστικὴ και στὴν κινητικὴ⁵⁰.

Γεωγραφία λοιπὸν τῆς πόλης και τῆς ἄμεσης περιφερείας τῆς, καθὼς και κοσμογονία-κοσμολογία ἀποτελοῦν στὴν πλατωνικὴ σκέψη ἓνα ἀδιάρρηκτο σύνολο. Ἡ ἴδια λογικὴ, μία στενὰ συγγενὴς γεωμετρία και ἡ ἀνάλογη ἐνσωμάτωση ἑνὸς συνόλου σημαντικῶν ἀριθμῶν, ἀπαντᾷ μὲ τὸ σχέδιο τῆς Ἀτλαντίδας στὸν Κριτία. Σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο, ἐγινε κλήρωση μεταξύ τῶν θεῶν και τὸ νησί τῆς Ἀτλαντίδας κληρώθηκε στὸν Ποσειδῶνα. Θεωροῦνταν ἱερὴ και βρισκόταν τότε «ὡφ' ἡλίῳ». Πιστεύω ὅτι ἡ κοινοτοπὴ κατανόηση αὐτῆς τῆς ἀναφορᾶς εἶναι ἀνεπαρκής, ἐπειδὴ τὰ πάντα ἐπάνω στὴ γῆ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο. Ἦδη σημασιολογικὰ ἡ πρόθεση «ὡπὸ» ὑποδηλώνει

49. Βλ. και H. P. L'ORANGE, *Studies on the Iconography of Cosmic Kingship in the Ancient World*, H. Aschehoug, Ὁσλο 1953, σ. 9 (ἰδίως σημ. 1).

50. Γιὰ τίς παραπάνω ἀπόψεις τοῦ Πλάτωνος, βλ. *Νόμοι (Laws)*, I και II, μτφ. R. G. Bury, The Loeb Classical Library, Heinemann, Λονδίνο και Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. 1926, V: 737E-738B, 745B-E, 746D-747A, VI: 756B-C, 771A-C, 778C-779C, VIII: 848C-849A.

κάτι κάτω από κάτι άλλο, ένα είδος κατακόρυφης σχέσης. Αναφορικά με τὸν ἥλιο, αποκαθίσταται μεταφορικά μία κατακόρυφη σχέση ὅταν βρίσκεται στὸ ζενίθ του, στὸ ὑψηλότερο σημεῖο τῆς φαινομενικῆς τροχιᾶς του. Θὰ ἐρμηνεύα λοιπὸν τὴν ἀναφορά ὡς «ὕπὸ τὸ ζενίθ τοῦ ἡλίου», ἐρμηνεῖα ποὺ ὑποδεικνύει τὴν Ἀτλαντίδα ὡς χωροθετημένη στὴ γήινη βάση τοῦ κοσμικοῦ ἄξονα καί, ἄρα, στὸ κέντρο τοῦ κόσμου.

Στὸ μέσο τοῦ νησιοῦ καὶ κοντὰ στὴ θάλασσα βρισκόταν ἕνας λόφος, στὸν ὁποῖο διέμενε ὁ Εὐήνωρ. Στὴν πλευρὰ τῆς θάλασσας, βρισκόταν ἡ ἐξῆς δι-αμόρφωση τοῦ Ποσειδῶνος. Γιὰ νὰ ὀχυρώσει τὸν παραπάνω λόφο, στὸν ὁποῖο διέμενε ἡ Κλειτώ, «...περιρρήγηυσιν κύκλω, θαλάττης γῆς τε ἐναλλάξ ἐλάττους μεΐζους τε περὶ ἀλλήλους ποιῶν τροχούς, δύο μὲν γῆς, θαλάττης δὲ τρεῖς...» Δημιουργήθηκε ἔτσι ἕνα κεντρικὸ νησί (ἀκρόπολη, Α εἰκόνα 9α), τὸ ὁποῖο εἶχε διάμετρο 5 σταδίων καὶ στὸ κέντρο τοῦ ὁποῖου, ὅπου καὶ τὸ βασιλικὸ ἀνάκτορο, ἀνεγέρθηκε ἀργότερα κατὰ τὸ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Κλειτοῦς. Τὰ πλάτη τῶν ἐπάλληλων ὁμόκεντρων δακτυλίων ποὺ περιέβαλλαν τὸ κεντρικὸ νησί ἦταν 1 στάδιο (θάλασσα), 2 (ξηρά), 2 (θάλασσα), 3 (ξηρά), 3 (θάλασσα) — ἦταν δη-λαδὴ ἡ ἀναλογία μεταξύ τους 1:2:2:3:3 (A^2 , B^2 , C^2 : δακτύλιοι θάλασσας, Β, C: δακτύλιοι ξηρᾶς). Ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ ὅτι οἱ ἀριθμοὶ 1, 2 καὶ 3 ἀντιστοιχοῦν στὶς τρεῖς πρῶτες βασικὲς ποσότητες, τίς ὁποῖες ἀφαίρεσε ὁ δημιουργὸς ἀπὸ τὸ μεῖγμα τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου. Κάθε δακτύλιος ξηρᾶς περιβλήθηκε ἀργότερα ἐξωτερικὰ ἀπὸ τεῖχος (w) καὶ κάθε τεῖχος ἐπενδύθηκε ἐξωτερικὰ, τὸ ἐξωτερικὸ μὲ χαλκὸ, τὸ μεσαῖο μὲ κασσίτερο καὶ τὸ ἐσωτερικὸ μὲ ὀρείχαλκο, «μαρμαρυγᾶς ἔχοντι πυρώδεις». Ὁ κατὰ Ποσειδῶνος καὶ Κλειτοῦς περιβαλλόταν ἀπὸ χρυσοῦ τεῖχος. Γύρω ἀπὸ τὸ σύμπλεγμα ἀκρόπολης (Α εἰκόνα 9β) καὶ δακτυλίων, δη-λαδὴ τὴν ἐσωτερικὴ πόλη, ἀναπτύχθηκε σὲ ἀπόσταση ὁμόκεντρο κυκλικὸ τεῖχος (W), τὸ ὁποῖο περιέβαλλε τὴν ἐξωτερικὴ πόλη (B) καὶ ἀποτελοῦσε τὸ ἐξωτερικὸ ὄριο τῆς πόλης· δὲν γίνεται καμμία νύξη γιὰ τὴ μορφή τοῦ ὀδικοῦ δικτύου τῆς ἐξωτερικῆς πόλης⁵¹.

Ἄς ἀναλύσουμε τὸ σχέδιο τῆς Ἀτλαντίδας καὶ ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τὸ συνο-δευτικὸ στοιχεῖο τῆς πόλης, τὴν πεδιάδα. Βρισκόταν στὸ μέσο τοῦ νησιοῦ καὶ ἐφαπτόταν τῆς πόλης. Ἦταν μία πολὺ γόνιμη ὀρθογώνια πεδιάδα, διαστάσεων 3.000 × 2.000 στάδια, δηλαδὴ καὶ οἱ δύο πλευρὲς τῆς εἶναι πολλαπλάσια τοῦ

51. *Κριτίας (Timaeus, Critias, Cleitophon, Menexenus, Epistles)*, μτφ. R. G. Bury, The Loeb Classical Library, Heinemann, Λονδίνο καὶ Harvard University Press, Κέιμ-πριτζ, Μασ. 1929, 109B, 113B-114A, 115B-116C, 117C-118E.

10. Στὰ ὄρια τῆς πεδιάδας, κατασκευάσθηκε μέσα στὸν χρόνο μία τάφρος συνολικοῦ μήκους 10.000 σταδίων καὶ πλάτους 1 σταδίου (C εἰκόνα 9γ· C² εἰκόνα 9β: μέρος τῆς νότιας τάφρου). Βλέπουμε ὅτι οἱ πλευρὲς τῆς πεδιάδας εἶναι πολλαπλάσια τοῦ 10, τὸ ἴδιο καὶ τὸ ἄθροισμά τους ὡς περίμετρος τῆς πεδιάδας (μύρια στάδια), καὶ ἡ ἀναλογία τους 2:3 εἶναι ὑποσύνολο τῶν ἀναλογιῶν τῶν κεντρικῶν δακτυλίων. Ὅσον ἀφορᾷ στὰ αὐλάκια ποὺ τῆ διασχίζουν, συνάγεται ἀπὸ τὸ κείμενο ὅτι χαράχθηκαν καὶ κατὰ τὶς δύο κάθετες κατευθύνσεις, Α-Δ καὶ Β-Ν. Σχηματίζουν δηλαδὴ ἓνα σχέδιο σκακιέρας, προσανατολισμένο πρὸς τὰ κύρια σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα, ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τοῦ τυπικοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ σχεδίου, ἐφόσον, ἀντὶ δρόμων, ὑπάρχουν αὐλάκια. Τὰ 100 στάδια ἀπόστασης μεταξὺ τῶν αὐλακιῶν τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ὁ Πλάτων εἶναι, ἄρα, ἀπόστασή τους καὶ κατὰ τὶς δύο κατευθύνσεις, καὶ ὁ τετράγωνος χῶρος τὸν ὁποῖο ὀριοθετοῦν, ἐπιφάνειας μύριων τετραγωνικῶν σταδίων, ἀποτελεῖ προφανῶς τὴ μονάδα τοῦ συστήματος τῆς πεδιάδας. Ἡ τετρακτὺς ἀριθμητικὰ καὶ τὸ τετράγωνο γεωμετρικὰ ἀποτελοῦν τὴν πεμπτοσύνη τῆς πεδιάδας.

Ἐπάρχει ὅμως ἀκόμη μία σημαντικὴ γεωμετρικὴ ιδιότητα τῆς πεδιάδας. Δεδομένου τοῦ μονοῦ ἀριθμοῦ αὐλακιῶν σὲ κάθε κατεύθυνση, τὸ σύνολό τους ὀργανώνεται γύρω ἀπὸ ἓνα κεντρικὸ ὀρθογώνιο σταυρὸ, προσανατολισμένο πρὸς τὰ κύρια σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα, τοῦ ὁποῖου τὸ σκέλος Β-Ν διασχίζει καὶ τὴν πόλη (C¹ εἰκόνα 9β: διώρυγα).

Ἐὰν τὸ τετράγωνο, μὲ τὴ διπλὴ ἔννοια τόσο τοῦ γνωστοῦ γεωμετρικοῦ σχήματος ὅσο καὶ τῶν κάθετα τεμνόμενων ἀξόνων, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν τετρακτὺν, δημιουργεῖ τὴν πεδιάδα, ὁ κύκλος, τὸ ἄλλο ἰδανικὸ σχῆμα, δημιουργεῖ τὴν πόλη. Στὴν πεδιάδα λοιπὸν ἐπίκεντρο ἀποτελεῖ τὸ κοσμικὸ χι τῆς δημιουργίας, ἐδῶ συνδεδεμένο μὲ τὶς τέσσερις κύριες κατευθύνσεις τοῦ κόσμου, ἐνσωματώνονται κοσμολογικοὶ ἀριθμοί, μὲ κυριαρχία τῆς τετρακτύος, καὶ ἀναδύεται ὡς μονάδα τὸ τετράγωνο. Ἡ πόλη, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἀναδύεται ἀπὸ ὁμόκεντρος κύκλους, οἱ ὁποῖοι ἀνέρχονται σὲ 7 γιὰ τὴν ἐσωτερικὴν πόλη, ὅσες δηλαδὴ καὶ οἱ πλανητικὲς τροχιές. Αὐτὸς ὁ κοσμικὸς συμβολισμὸς ἐνισχύεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Πλάτωνα, ὅταν θέλει ἡ ὀρειχάλκινη ἐπένδυση τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ τείχους τοῦ κεντρικοῦ νησιοῦ νὰ ἀκτινοβολεῖ ὡς φωτιά, ὅταν δηλαδὴ τὸ ταυτίζει μὲ τὴν πυθαγόρεια ἐστία τοῦ παντός⁵². Πεδιάδα καὶ πόλη εἶναι λοιπὸν

52. Βλ. καὶ H. HERTER, *Die Rundform in Platons Atlantis und ihre Nachwirkung in der Villa Hadriani*, Rheinisches Museum für Philologie, 96, 1953, ἰδίως σ. 3, 6, 8-13, 15-16, 19.

μία δίδυμη ἀπεικόνιση τοῦ κόσμου, μὲ κάθε σκέλος νὰ ἀντιστοιχεῖ σὲ μία διαφορητικὴ γεωμετρία τελειότητας. Τελικὰ, ἡ ἰδανικὴ πόλη τῶν *Νόμων* καὶ ἡ Ἀτλαντίδα συγγενεύουν στενὰ ὡς πρὸς τὴ γεωμετρία καὶ τὴν πολεοδομικὴ ὀργάνωσή τους. Βέβαια, τὸ κεντρικὸ χαρακτηριστικὸ καὶ τῶν δύο εἶναι ὁ κοσμικὸς συμβολισμὸς τους. Ἄς ψάχνουμε λοιπὸν τὸ σχέδιο τῆς Ἀτλαντίδας ὄχι στὴ γῆ, ἀλλὰ στὸ ὑπερπέραν.

Ἡ πόλη τοῦ Ἴπποδάμου

Εἶδαμε μέχρι τώρα τὴν ἐπιμονὴ ἑνὸς δηλωτικοῦ σημειωτικοῦ χωρικοῦ προτύπου στὴν ὄψιμη ἀρχαϊκὴ καὶ στὴν κλασικὴ Ἑλλάδα, τὸ ὁποῖο συγκροτεῖται ἀπὸ ὁμόκεντρος κύκλους, ὀργανωμένους γύρω ἀπὸ ἓνα κέντρο, μὲ ἐξαιρετικὴ συμβολικὴ σημασία, ἐφόσον παραπέμπει στὸ κέντρο τοῦ κόσμου. Ἐπιφανειακά, φαίνεται νὰ συγκρούεται ριζικὰ αὐτὸ τὸ πρότυπο μὲ τὴν ἐφαρμοσμένη πολεοδομία, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ σχέδιο ποῦ ἐφαρμοζόταν στὶς ἀποικίες, τὸ λεγόμενον «ἵπποδάμειο», σχέδιο ὀρθογωνικὸ, ἀποτελούμενο ἀπὸ ἓναν ὀδικὸ κἀνναβο. Πιστεύω ὅμως ὅτι μία προσεκτικὴ διεῖσδυση στὸν δυνατὸ συμβολισμὸ, τουλάχιστον τοῦ ἀντίστοιχου σχεδίου τοῦ Ἴπποδάμου, αἶρει αὐτὴν τὴ φαινομενικὴ ἀντίφαση καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση θὰ κινηθῶ στὴ συνέχεια.

Ὅπως εἶναι σαφὲς ἀπὸ τὸ ὄνομά του, τὸ ἵπποδάμειο σχέδιο ὀνομάσθηκε ἔτσι ἀπὸ τὸν Ἴπποδάμο, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε στὴ Μίλητο στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ. καὶ νέος μετοίκησε στὴν Ἀθήνα. Θεωροῦνταν εἰδικὸς στὰ θέματα τῶν οὐρανίων σωμάτων ἢ θεωρητικὸς μαθηματικὸς⁵³. Ὁ Ἴπποδάμος δὲν ἐξαιρεται ὡς εἰδικὸς τοῦ χώρου. Ὁ Ἀριστοτέλης δίνει τὴ λακωνικὴ πληροφορία, σχετικὰ μὲ τὴ θεωρία τοῦ Ἴπποδάμου, ὅτι «...τὴν τῶν πόλεων διαίρεσιν εὖρε...»⁵⁴ Ἀσφαλῶς ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἀναφέρεται στὴν ἐφεύρεση τοῦ ἵπποδάμειου σχεδίου, ἐπειδὴ φυσικὰ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἀγνοεῖ, γεγονὸς ποῦ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν Ἴπποδάμο, τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀποικισμοῦ καὶ τὰ «ἵπποδάμεια» σχέδια ποῦ τὸν συνόδευσαν, ἤδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰῶνα π.Χ. Ὁ Ἀριστοτέλης δίνει μία καὶ μοναδικὴ πρὸ ἀναλυτικὴ πολεοδομικὴ πληροφορία, ὅτι ἡ ἵπποδάμεια

53. ΑΡΗΟΚΡΑΤΙΩΝΟΣ, *Λέξεις τῶν δέκα ρητόρων* (*Lexeis of the Ten Orators*), ἐπιμ. J. J. Keaney, A. M. Hakkert, Ἄμστερνταμ 1921, I, 18. «Ἴπποδάμεια». Βλ. καὶ LAVEDAN καὶ HUGUENET, *Histoire de l'urbanisme*, σ. 98.

54. *Πολιτικά* (*Politics*), XXI, μτφ. H. Rackham, The Loeb Classical Library, Heinemann, Λονδίνο καὶ Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ. 1944, II, iv, 1267b, 20-30.

πόλη είναι «εϋτομος», με διάταξη κατοικιῶν πού θεωρεῖται πὺ ἐυχάριστη καὶ πρακτικὴ ἀπὸ τὴ διάταξη τῶν ἀρχαίων πόλεων, ἀσκει ὅμως τὴν κριτικὴ σὲ αὐτὸν τὸν «νεώτερον» τρόπο ὅτι εἶναι κατώτερος στρατιωτικὰ ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πόλεις, ἐπειδὴ ὁ ἀντίπαλος στρατὸς δυσκολευόταν νὰ εἰσχωρήσει καὶ νὰ κινηθεῖ στὸ ἐσωτερικὸ τους· προσθέτει ὅμως ὅτι δὲν πρέπει τὸ σύνολο τῆς πόλης νὰ εἶναι εϋτομο, ἀλλὰ πρέπει νὰ συνδυασθοῦν τὰ πλεονεκτήματα τῶν δύο σχεδίων⁵⁵.

Ὁ προβληματισμὸς γύρω ἀπὸ τὸ πολεοδομικὸ σχέδιο τὸ ὁποῖο προτείνει ὁ Ἰπποδάμος ὡδήγησε σὲ ἕναν ἀπρόοπτο συσχετισμὸ του μετὰ τὸ σχέδιο τοῦ Μέτωνος. Συγκεκριμένα, οἱ Lavedan καὶ Hugueney ἐξετάζουν ὑπόθεση σύμφωνα με τὴν ὁποία, πίσω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Μέτωνος, κρύβεται ὁ Ἰπποδάμος καί, ἀποδεχόμενοι τὴν ἐγγραφὴ δύο κάθετων διαμέτρων μέσα στὸν κύκλο, θεωροῦν, καθὼς εἶδαμε, ὅτι γίνεται προσπάθεια συνδυασμοῦ τῶν δύο τέλειων σχημάτων, τοῦ κύκλου καὶ τοῦ «τετραγώνου». Θεωροῦν, ἐπίσης, ὅτι ὁ μόνος δυνατὸς συμβιβασμὸς κύκλου καὶ σκακιέρας εἶναι ἀκριβῶς τὸ σχέδιο τοῦ Μέτωνος, ἀλλὰ ὅτι ἡ μορφή τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν δρόμων πέραν τῶν δύο παραμένει ἀναπάντητη⁵⁶. Βέβαια, ἐὰν δεχθοῦμε αὐτὴν τὴν ὑπόθεση περὶ Μέτωνος-Ἰπποδάμου, θὰ μπορούσαμε νὰ θεωρήσουμε ὅτι οἱ δύο κάθετες διαμέτροι εἶναι μία μετωπικὴ ἀναφορά, δηλαδὴ τοῦ μέρους ἀντὶ γιὰ τὸ ὅλο, στὸ σχέδιο τοῦ Ἰπποδάμου. Πάντως, ὅ,τι καὶ νὰ δεχθοῦμε, οἱ ἐλληνικὲς πόλεις-σκακιέρα δὲν εἶχαν κυκλικὸ περιγράμμα καί, καθὼς ἤδη ἀνέφερα, τὸ ἴδιο ἐρώτημα ἀπευθύνεται στὴ σχέση μεταξύ αὐτοῦ τοῦ σχεδίου καὶ τοῦ κυκλικοῦ σημειωτικοῦ χωρικοῦ προτύπου.

Ἡ ἀπάντηση σὲ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα εἶναι μέρος τῆς γενικότερης συμβολικῆς χωρικῆς λογικῆς τοῦ Ἰπποδάμου. Ὁ Ἰπποδάμος ἐντάσσεται στὴν πυθαγόρεια σκέψη καί, τότε, ἐξηγεῖται γιὰ τὴν πόλη «μυριάνδρον», δηλαδὴ μετὰ 10.000 πολίτες, ἀριθμὸ πὺ στηρίζεται στὴν τελειότητα τῆς τετρακτύος. Οἱ Lavedan καὶ Hugueney ὑποδεικνύουν αὐτὸν τὸν πυθαγόρειο συμβολισμό, καθὼς καὶ τὴν ἔμμονη παρουσία τοῦ ἀριθμοῦ 3, τὸν ρόλο τοῦ ὁποίου στὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰπποδάμου συγκρίνουν μετὰ τὸν ρόλο τοῦ ἴδιου ἀριθμοῦ στὴν κοσμολογία τοῦ συμπατριώτη του Ἀναξίμανδρου. Συγκεκριμένα, ὁ Ἰπποδάμος προβλέπει γιὰ τὴν πόλη τρεῖς κοινωνικὲς ομάδες, στρατιῶτες, τεχνίτες καὶ γεωργούς, τρία εἶδη ἑδαφικῶν κλήρων, τοὺς ἱερούς, τοὺς δημόσιους καὶ τοὺς ἰδιωτικούς, ὅποτε «διαίρεσιν εϋρε», τῆς γῆς, καὶ ὄχι μόνον, καθὼς θὰ δοῦμε, τρία εἶδη ἀξιοματουχῶν, προερχόμενων ἀντίστοιχα ἀπὸ τὶς τρεῖς κοινωνικὲς ομάδες τῆς πόλης,

55. *Πολιτικά*, VII, x, 1330b, 20-35.

56. LAVEDAN καὶ HUGUENY, *Histoire de l'urbanisme*, σ. 100.

και τρία είδη νόμων, οι οποίοι αντιστοιχοῦν σέ τρία αντικείμενα ἀγωγῶν (γιὰ βιαιοπραγία, σωματική βλάβη και ἀνθρωποκτονία). Οἱ δύο αὐτοὶ ἀριθμοὶ ἐνωματώνουν τὴν κοσμική ἀρμονία και ὁλότητα στὴν πόλη τοῦ Ἰπποδάμου⁵⁷.

Πιστεύω ὅτι ὁ συμβολισμὸς τοῦ σχεδίου τοῦ Ἰπποδάμου δὲν σταματᾷ μὲ τὸν συμβολισμὸ τῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται και στὴ γεωμετρία του. Δὲν ὑπάρχουν ἱστορικά στοιχεῖα ἀναφορικά μὲ τὸ νόημα τῶν ἐλληνικῶν σχεδίων σκακιέρας και, λόγῳ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, μόνο ὑποθέσεις μπορούμε νὰ κάνουμε, και μάλιστα ὄχι γιὰ τὰ παλαιότερα μεταξὺ τους, ἀλλὰ γιὰ ὅσα ἐπονται τοῦ Πυθαγόρα και τοῦ Κλεισθένους. Ἄς θεωρήσουμε τὸ σχέδιο τῆς Μιλήτου (εἰκόνα 15), ἡ ὁποία ἀνοικοδομήθηκε τὸ 478 π.Χ., μετὰ τὴν καταστροφή της ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Δὲν τίθεται θέμα ὁποιασδήποτε ἀνάμειξης τοῦ τότε νεαροῦ Ἰπποδάμου, ἀλλὰ προσφέρεται, κατὰ τὴ γνώμη μου, ὡς τυπικὸ δεῖγμα ἐνδεχόμενης χρήσης ἐνὸς πυθαγόρειου και μετα-κλεισθένειου συμβολισμοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ μπορούσε νὰ εἶναι διάχυτος στὸν ἐλληνικὸ χῶρο, νὰ χρησιμοποιήθηκε μὲ ἀποσπασματικὸ τρόπο στὴ Μίλητο, νὰ κυκλοφοροῦσε, ἄρα, εἰδικότερα στὸ περιβάλλον τοῦ Ἰπποδάμου και νὰ ὀργανώθηκε ὡς θεωρητικὸ-συμβολικὸ σύστημα ἀπὸ τὸν ἴδιο.

Ἡ πόλη δὲν εἶναι φυσικὰ κυκλική, ἀναπτύσσεται ὅμως περιμετρικὰ τῆς ἀγορᾶς, πολεοδομικὴ ὀργάνωση στὴν ὁποία ἀντιστοιχεῖ διαγραμματικὰ ὁ κύκλος μὲ τὸ κέντρο του, ὅσο ἐξᾴλλου ἀντιστοιχεῖ και στὶς πόλεις ποὺ ἀναπτύχθηκαν σταδιακά. Ἐὰν τὸ περίγραμμα τῆς πόλης προσαρμόζεται στὴν τοπογραφία, ἡ ἴδια ἡ πόλη χαρακτηρίζεται ἀπὸ ὁμοιομορφία, λίγο πολὺ ἰσότητα, οἰκοδομικῶν τετραγώνων, τὰ ὁποῖα ὑποδιαιροῦνται, μὲ τὴ σειρά τους, σὲ ἴσα οἰκόπεδα μὲ ὁμοιομορφες κατοικίες. Αὐτὴ ἡ ὁμοιομορφία πρέπει νὰ μεταφέρει στὸν χῶρο τὴν ἀρχὴ τῆς ἰσονομίας, ἡ ὁποία στὸν κύκλο συμβολίζεται μὲ τὴν ἀκτίνα του. Αὐτὸ εἶναι και τὸ συμπέρασμα τοῦ Wolfram Hoepfner σχετικὰ μὲ τὴν ὁμοιομορφία οἰκοπέδων και κατοικιῶν στὴν Πριήγη (μέσα τοῦ 4ου αἰῶνα π.Χ.)⁵⁸. Στὸ «αισθητικὸ» ἐπίπεδο, ὅπως ἡ ἀκτίνα εἶναι τὸ μέτρο τοῦ κύκλου, φαίνεται νὰ ὑπάρχει και ἐδῶ τὸ μέτρο, και μάλιστα διπλό, μὲ τὴ μορφή τοῦ οἰκοδομικοῦ τετραγώνου και τοῦ οἰκοπέδου. Ἡ ἀπόδοση αὐτῆς τῆς λογικῆς στὸν Ἰππόδαμο

57. Πολιτικά, II, iv: 1267b 30-40, v: 1268a 10-15· LAVEDAN και HUGUENET, *Histoire de l'urbanisme*, σ. 99· VERNANT, *Mythe et pensée chez les Grecs*, I, σ. 219-226· LÉVÊQUE και VIDAL-NAQUET, *Clisthène l'Athénien*, σ. 124-128, 132· R. MARTIN, *L'urbanisme dans la Grèce antique*, A. et J. Picard, Παρίσι 1956, σ. 16.

58. W. HOEPFNER, Ἡ πολεοδομία τῆς κλασικῆς περιόδου, Α.-Φ. Λαγόπουλος (ἐπιμ.), *Ἡ ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς πόλης*, Ἑρμῆς — Αρχαιολογία και Τέχνες, Ἀθήνα 2004, σ. 215.

θά εξηγηῶσε γιατί τῆ «διαίρεσιν εὖρε», ἄλλη μία διαίρεση πέραν τῆς ἰδιοκτησιακῆς διαίρεσης τῆς πόλης. Εἶναι λοιπὸν λογικὸ νὰ υποθέσουμε ὅτι ἡ παραπάνω συμβολικὴ γεωμετρία προκύπτει ἀπὸ τὴν ἵπποδάμεια θεωρία, ὅποτε μπορούμε νὰ συμπεράνουμε, λαμβάνοντας ὑπόψη καὶ τὴ συμβολικὴ ἀριθμολογία τοῦ Ἴπποδάμου, ὅτι συμμετρία καὶ κοσμικὴ τάξη, ἄρα ὁλότητα, ἁρμονία καὶ ἰσορροπία, φαίνεται νὰ σφραγίζουν τὸ πολεοδομικὸ σχέδιο τοῦ Ἴπποδάμου.

Συμπερασματικά, τὸ παράδειγμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας ἀναδεικνύει τὴν ταύτιση τῶν σημειωτικῶν συστημάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, καθὼς καὶ τὴν κυκλοφορία μίας γενικῆς ἰδεολογίας μεταξὺ αὐτῶν τῶν συστημάτων, ἡ ὁποία ἐπηρεάζει καὶ τὴν ἀντίληψη γιὰ τὴν πόλη, ἐφόσον τὴν ἐπενδύει συμβολικὰ μὲ ἓναν κοσμικὸ, καθὼς καὶ ἄλλους ρυθμιστικὸς κώδικες. Πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἰδεολογία ποὺ μελετήθηκε, τοῦ τέλους τῆς ἀρχαϊκῆς καὶ τῆς κλασικῆς περιόδου, οὔτε μονολιθικὴ εἶναι στὶς ἐπιμέρους ἐκφάνσεις της οὔτε καὶ πλήρως γενικευμένη. Ἄφενός, ἐπιδέχεται ποικιλία παραλλαγῶν, οἱ ὁποῖες ἐκπροσωποῦν ἰδιαίτερες ἐρμηνεῖες της, καί, ἀφετέρου, πηγάζει ἴσως ἀπὸ τὴν ἄρχουσα κοινωνικὴ ομάδα καὶ εἶναι ἀσφαλῶς κυρίαρχη, δὲν ταυτίζονταν ὅμως μὲ αὐτὴν, παρὰ τίς ὑπερχαλύψεις, οἱ ἰδεολογίες ἐπιμέρους ομάδων, ὅπως, π.χ., τῶν γεωργῶν. Πάντως, τελικὰ, σφραγίζει αὐτὴν τὴν περίοδο, ἔχοντας ρίζες στὴ μυκηναϊκὴ περίοδο, καθὼς προσπάθησα νὰ δείξω, καὶ ἄμεσες ἐπεκτάσεις στὴν ἑλληνιστικὴ, δύο περιόδους στὶς ὁποῖες ἡ πόλη εἶναι ἐπίσης κοσμικὴ. Ἀποκαλύπτει, θὰ ἔλεγα, τὸν πυρήνα τῆς ἑλληνικῆς σκέψης αὐτῆς τῆς περιόδου, τὴ βαθιὰ δομὴ της, πεμπτουσία τῆς ὁποίας εἶναι ἡ κοσμικὴ τάξη, ἡ ὁποία διαρθρώνεται τόσο ἀπὸ ἀριθμοὺς καὶ τίς σχέσεις τους ὅσο καὶ ἀπὸ συσχετισμένη μὲ αὐτοὺς γεωμετρία καὶ ἐκδηλώνεται ὡς εἰκόνα τοῦ κόσμου, ποὺ ὀργανώνεται γύρω ἀπὸ τὸ κέντρο του, τόσο τετραμερῶς ὅσο καὶ ὁμόκεντρα.

Ἀπὸ αὐτὸν τὸν πυρήνα τοῦ πυρήνα τῆς κοσμικῆς τάξης ἀπορρέουν ἄμεσα, ὡς ἀντικατοπτρισμὸς του, τρεῖς θεμελιώδεις ἔννοιες, ἡ συμμετρία στὸ «αἰσθητικὸ» ἐπίπεδο, ἡ ἰσονομία στὸ πολιτικὸ, δηλαδὴ ἡ συμμετρία του ὡς ἰσότητος τῶν πολιτῶν, καὶ ἡ ἰσονομία στὸ ἐπίπεδο τῆς ὑγιεινῆς, συμμετρία τοῦ σώματος καὶ κατ' ἐπέκταση τῆς πόλης. Αὐτὲς οἱ ἔννοιες, αὐτὴ ἡ ἀριθμολογία καὶ αὐτὴ ἡ γεωμετρία προβάλλονται σὲ ὅλες τίς κλίμακες τοῦ χώρου, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ἀστικοῦ χώρου, ἄλλοτε μόνο συμβολικὰ, ἄλλοτε καὶ ὑλικὰ. Αὐτὴ ἡ σύλληψη τοῦ κόσμου, προϊόν τῆς πρωτοεμφανιζόμενης φιλοσοφικῆς σκέψης, προϊόντος, μὲ τὴ σειρά της, μίας νέας μορφῆς λογικῆς, τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ὑπῆρξε ἀδιαχώριστη, ὅπως καὶ ὁ ὀρθολογισμὸς, ἀπὸ τὴ νέα χρηματικὴ οἰκονομία, ποὺ ἐμφανίσθηκε στὸ τέλος τοῦ 7ου αἰώνα π.Χ. Αὐτῆς τῆς μορφῆς ἡ οἰκονομία ὠθήσε, μαζὶ μὲ τὸν ὀρθολογισμό, πρὸς τὴ μετατροπὴ τῶν

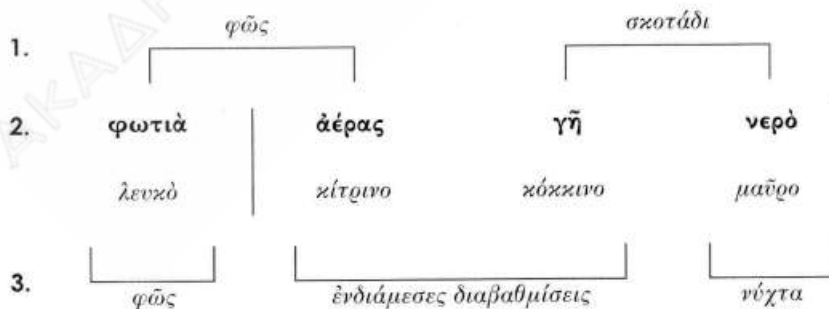
ποιοτικῶν σχέσεων μεταξύ πραγμάτων σὲ ποσοτικές, πρόβαλε δηλαδή, πέραν τῆς χρηστικῆς, τὴν ἀνταλλακτικὴ ἀξία τους, μέσῳ τῆς ἀναγωγῆς τους σὲ μία κοινὴ μονάδα, τὴ δραχμὴ. Ὅπως καὶ ἡ μονάδα τῆς συμμετρίας, χαρακτηρίζει κάθε πράγμα ὡς συνάρτησή της, ἐπιτρέπει, ἄρα, τὸν ἀκριβὴ καθορισμὸ τῶν σχέσεων τῶν πραγμάτων μεταξύ τους καὶ τὰ ἐνοποιεῖ σὲ μία ὁλότητα⁵⁹.

59. VERNANT, *Mythe et pensée chez les Grecs*, I, σ. 176 -179 καὶ II, σ. 37-39, 104-107, 117-123.

Εἰκ. 1: Ἀναπαράσταση τοῦ «πίνακα» τοῦ Ἀναξίμανδρου (Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια, ΚΔ', Μακρῆς/Πυρρός, Ἀθήνα 1926-1934, «Χαρτογραφία»).

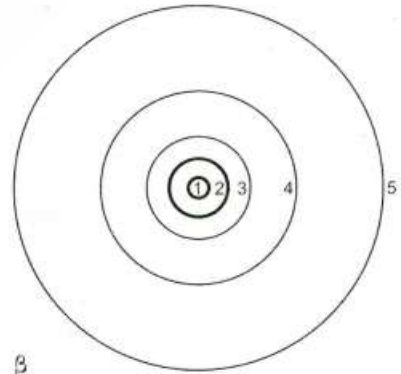
Εἰκ. 2: Τὰ πρωταρχικά στοιχεῖα, οἱ δομές τους καὶ ἡ ἀντιστοιχία μεταξύ, ἀφενός, στοιχείων καί, ἀφετέρου, χρωμάτων καὶ διαβαθμίσεων φωτός, σύμφωνα με τὸν Ἐμπεδοκλή.

Είχ. 3: Τμήμα τῆς μάχης τῆς Ἰσοῦ, ἀπὸ μωσαϊκὸ τῆς Πομπηίας (Museo Nazionale di Napoli).

α

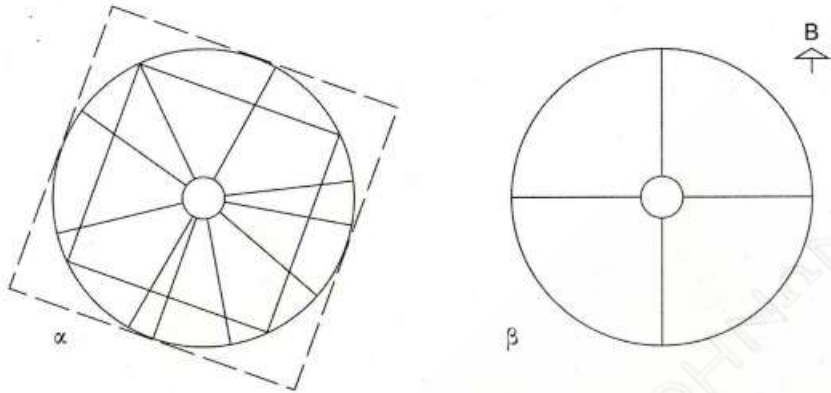

β

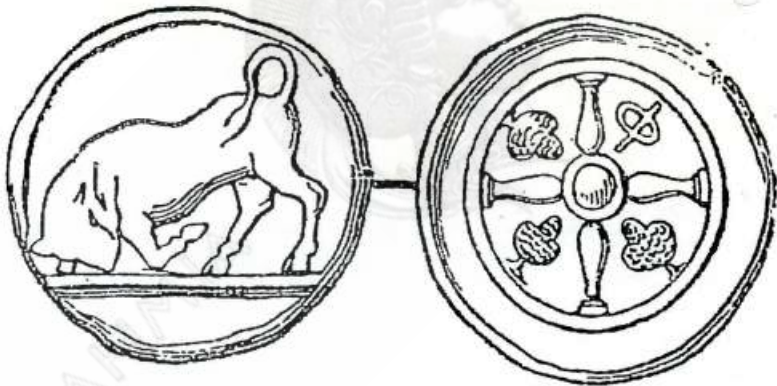
Είχ. 4: α. Διαγραμματική ἀναπαράσταση τῆς πόλης.

β. Ἡ μυθικὴ γεωγραφία τοῦ Παναθηναϊκοῦ τοῦ Ἀριστείδου.

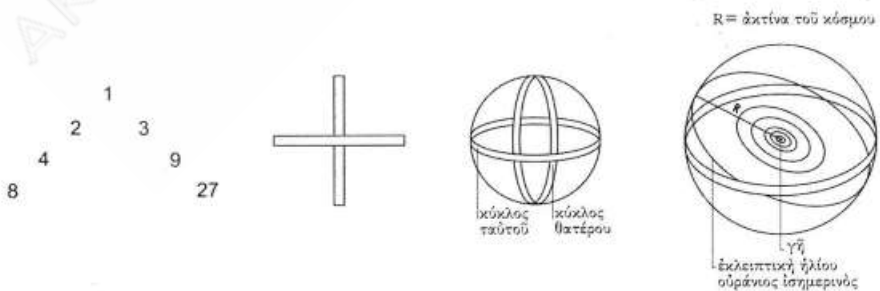
1: Ἀκρόπολη 2: Ἀθήνα 3: Ἀττικὴ 4: Ἑλλάδα 5: Ὅρια γῆς

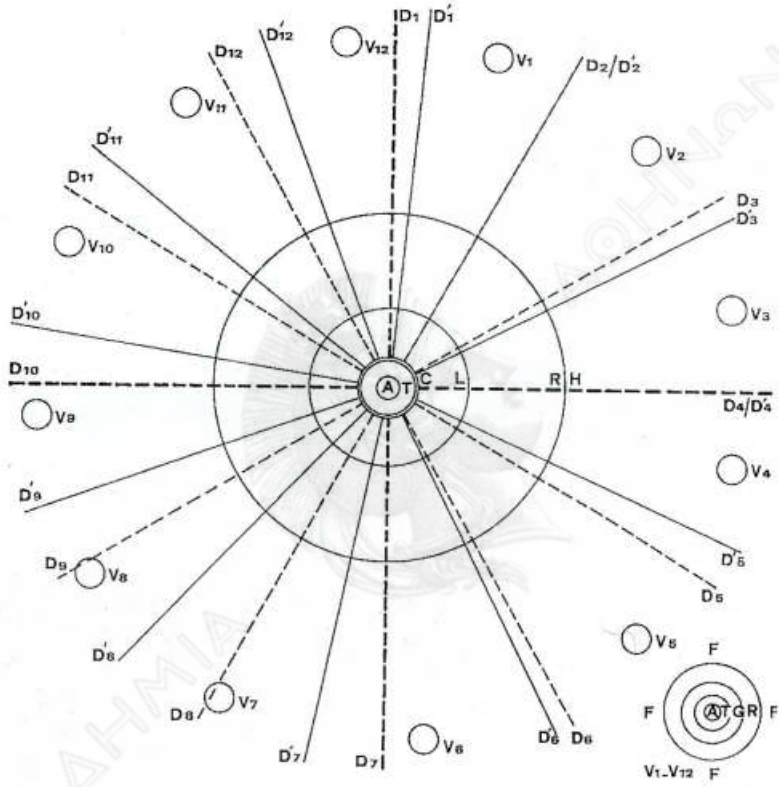
Είκ. 5: α. Ένδεικτική απόδοση τής χάραξης του Μέτωνος, σύμφωνα με τις τρέχουσες έρμηνείες. --: Δυνατή, αλλά όχι πιθανή, θέση του τετραγώνου.
β. Προτεινόμενη χάραξη του Μέτωνος.

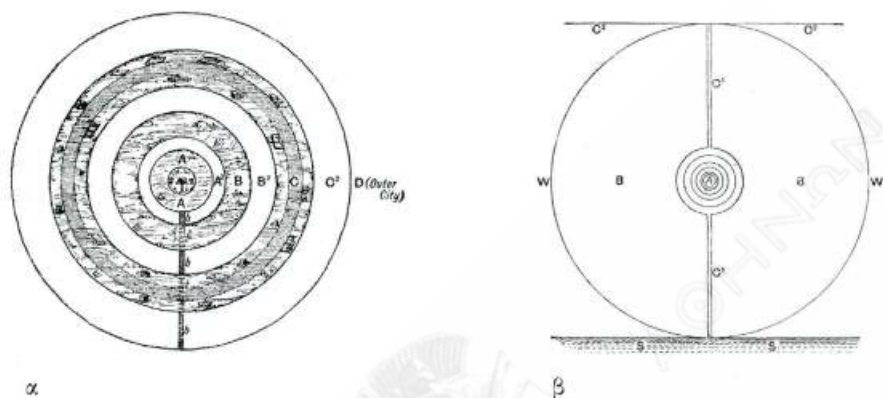
Είκ. 6: Νόμισμα του Φλιοῦντος (Μεγάλη Έλληνική Έγκυκλοπαιδεία, ΚΔ', «Φλιοῦς»).

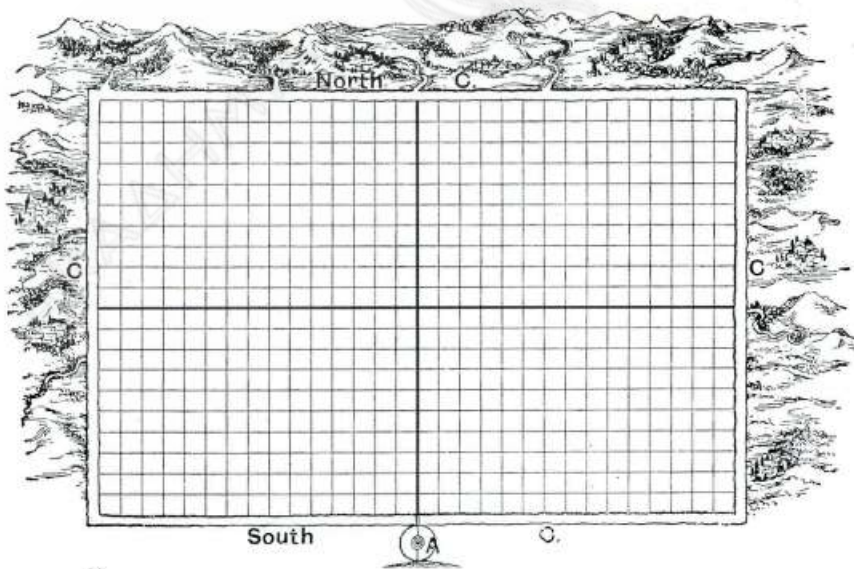
Είκ. 7: Οι φάσεις τής δημιουργίας τής ψυχῆς καί του κόσμου, κατά τόν Πλάτωνα.

Εικ. 8: Η ιδανική πόλη του Πλάτωνος.

Είχ. 9: α. Ἡ κεντρικὴ πόλις τῆς Ἀτλαντίδας. β: Γέφυρες καὶ τ: Τοῦνελ γιὰ τὰ πλοῖα κάτω ἀπὸ τοὺς δακτυλίους ξηρᾶς, κατασκευασμένα ἀπὸ τοὺς μετέπειτα βασιλεῖς.
 β. Τὸ σύνολο τῆς πόλης τῆς Ἀτλαντίδας. S: Θάλασσα.
 γ. Ἡ πεδιάδα τῆς Ἀτλαντίδας. Κεντρικὸς σταυρὸς: Προσθήκη τοῦ συγγραφέα (κατὰ R. G. Bury, ὁ.π., σσμ. 48 καὶ 51).

γ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 26ΗΣ ΜΑΪΟΥ 2011

Ο ΓΙΟΣ ΤΟΥ ΔΡΑΚΟΥ
ΝΕΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΑΥΤΙΣΗ
ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ ΤΟΥ *ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΥ**

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ
κ. ΣΠΥΡΟΥ Α. ΕΤΑΓΓΕΛΑΤΟΥ

Όταν ο κορυφαῖος Κρητικὸς ἐπιστήμονας Στέφανος Ξανθουδίδης δημοσίευσε τὴ μνημειώδη κριτικὴ ἔκδοση τοῦ *Ἐρωτόκριτου* (1915), ἐρέυνησε γιὰ πρώτη φορά σὲ βάθος —ὅσο τοῦ τὸ ἐπέτρεπαν οἱ γνώσεις τῆς τότε ἐποχῆς— τὸ θέμα τῆς ταυτότητας τοῦ ποιητῆ¹.

Γνωρίζαμε ὅτι ποιητῆς τοῦ *Ἐρωτόκριτου* εἶναι κάποιος Βιτσέντζος Κορνάρου ἀπὸ τῆ Σητεία, ἀλλὰ δὲν γνωρίζαμε πότε ἀκριβῶς ἔζησε καὶ σὲ ποιά κοινωνικὴ τάξη ἀνῆκε. Ὁ Ξανθουδίδης σχολίασε ὅλους τοὺς μέχρι τότε γνωστοὺς Βιτσέντζους, τοὺς ὁποίους δικαιολογημένα ἀπέρριψε, καὶ ἔπεινε νὰ ταυτίσει τὸν ποιητὴ μὲ ἕνα Βιτσέντζο Κορνάρου ποὺ χάραξε τὸ ὄνομά του, καθὼς καὶ τὴ χρονολογία 1677, σὲ ἕνα ἐκκλησάκι, τὸν Ἅγιο Ἀντώνιο, ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὸν Μόγλο Σητείας². Δεχόταν δηλαδὴ ὅτι, μετὰ τὴν παράδοση τοῦ Χάνδακα στοὺς

* Εὐχαριστῶ θερμὰ τὴ Διευθύντρια τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας κα Χρύσα Μαλτέζου γιὰ τὴ φιλοξενία ποὺ μοῦ παραχώρησε καὶ γιὰ τὴ γόνιμη ἀνταλλαγὴ ἐπιστημονικῶν ἀπόψεων.

1. ΒΙΤΣΕΝΤΖΟΥ ΚΟΡΝΑΡΟΥ, *Ἐρωτόκριτος*, ἔκδοσις κριτικὴ ... ὑπὸ Στεφάνου Α. Ξανθουδίδου, Ἡράκλειον 1915, σ. XLV-LXXV, ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

2. Ὁ.π., σ. LXXII-LXXV.

Τούρκους (1669), ο Βιτσέντζος εκείνος, ἐὰν ἦταν αὐτὸς ὁ ποιητής, παρέμεινε στὴν Κρήτη. Αὐτὴ ἡ ὑπόθεση τοῦ Ξανθοῦδιδου θεωρήθηκε γιὰ πολλὰ χρόνια πιθανή, ἀλλὰ τῆς ἔλειπαν ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα.

Τὸ 1955 ὁ ἱστοριοδίφης Στέργιος Σπανάκης δημοσίευσε τὴ διαθήκη τοῦ εὐγενῆ Ἀνδρέα Κορνάρου τοῦ Ἰακώβου καὶ ὑποστήριξε ὅτι ὁ ἀδελφός του Βιτσέντζος πιθανὸν νὰ εἶναι ὁ ποιητής³. Τῆ θεωρία εἶδε μὲ συμπάθεια ὁ Νικόλαος Παναγιωτάκης καὶ μὲ ἐπιφύλαξη ὁ Στυλιανὸς Ἀλεξίου, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀργότερα μετέβαλε γνώμη καὶ μαζί μὲ τὸν Παναγιωτάκη ἔγιναν οἱ πῦθ ἔνθερμοι ὑποστηρικτές της. Ἀντιθέσεις εἶχαν ἐκφράσει ὁ Λίνος Πολίτης (πολὺ ἔντονος), ὁ Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶς καὶ ὁ Μανοῦσος Μανούσακας⁴.

Τὸν χειμῶνα τοῦ 1974-1975 βρισκόμουν ὑπότροφος τοῦ Βρετανικοῦ Συμβουλίου στὸ Λονδίνο, ὅπου μελέτησα στὴ Βρετανικὴ Βιβλιοθήκη τὸ μοναδικὸ σωζόμενο χειρόγραφο τοῦ Ἐρωτόκριτου (Ἐπτάνησα 1710). Μελέτησα ἐπίσης καθετὶ σχετικὸ μὲ τὰ πρότυπα ἢ πιθανὰ πρότυπα τοῦ ἔργου. Ἔτσι προσέκρουσα στὸ ἔργο τοῦ Ἰταλοῦ ποιητῆ Angelo Albani *Innamoramento di dui fidelissimi amanti Paris e Vienna* (Α' ἔκδοση Ρώμη 1626, Β' ἔκδοση Βενετία 1628 καὶ δεκάδες ἀνατυπώσεων ἕως τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα). Πρῶτος ὁ Ρουμάνος καθηγητῆς Nicolae Cartoian εἶχε ὑποστηρίξει ἐξάρτηση τοῦ Ἐρωτόκριτου ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Albani⁵. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ βᾶρος τοῦ μελετήματός του ἔπεφτε στὴν ἀνάδειξη τοῦ ἀπώτατου γαλλικοῦ προτύπου *Paris et Vienne* τοῦ Pierre de la Cypède (1432;), δὲν δόθηκε ἰδιαίτερη προσοχὴ στὴ σχέση τοῦ Ἐρωτόκριτου μὲ τὸ ἔργο τοῦ Albani, κυρίως γιὰτὶ ὁ Ρουμάνος μελετητῆς δὲν εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ ὅλα τὰ πιθανὰ πρότυπα τοῦ κρητικοῦ ἀριστουργήματος. Ἀργότερα ὁ Ἰταλὸς μελετητῆς Francesco Mâspero ὑποστήριξε ἐπίσης ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Albani ἦταν ἓνα

3. ΣΤΕΡΓΙΟΥ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ, Ἡ διαθήκη τοῦ Ἀντρέα Κορνάρου (1611), *Κρητικὰ Χρονικά*, ἔτος Θ', III, 1955, σ. 385-386.

4. Βλ. ΒΙΤΣΕΝΤΖΟΣ ΚΟΡΝΑΡΟΣ, *Ἐρωτόκριτος*, κριτικὴ ἔκδοση Στυλιανοῦ Ἀλεξίου, Β' ἔκδοση, Ἐρμῆς, Ἀθήνα 1986, σ. ε'-ς', ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Τὴν ἴδια χρονιά (1955) ὁ λόγιος Κωνσταντῖνος Μέρτζιος ἐπανέρχεται σὲ μιὰ παλιὰ ὑπόθεση τοῦ Κωνσταντίνου Σάθα καὶ προτείνει ὡς ποιητὴ τὸν Βιτσέντζο Κορνάρο τοῦ Ἀνδρέα, γνωστὸν ἀπὸ ἓνα συμβόλαιον τοῦ 1561. Τῆ θεωρία αὐτὴ ἀπέκρουσαν μὲ ὀρθὰ ἐπιχειρήματα ὁ Νικόλαος Β. Τωμαδάκης καὶ ὁ Λίνος Πολίτης. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. Στυλιανοῦ Ἀλεξίου, ὁ.π., σ. α'-β'.

5. NICOLAE CARTOIAN, *Poema cretană Erotocrit în literatura românească și izvorul ei necunoscut*, Academia Romana, Memoriile sectiunii literare, seria III, tomul VII, mem. 4, București 1935, σ. 83 κ.έ.· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Le modèle français de l'«Erotocritos» poème crétois du XVIIe siècle, *Revue de Littérature comparée*, avril-juin 1936, σ. 265 κ.έ.

ἀπὸ τὰ πρότυπα τοῦ Ἐρωτόκριτου⁶. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ἐπιχειρήματα δὲν φαίνονταν ἀρκετὰ πειστικά καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχε προχωρήσει σὲ παραβολὴ ὄλων τῶν πιθανῶν προτύπων, ἡ θεωρία του ἀπερρίφθη ἀπὸ τοὺς περισσότερους μελετητές.

Ἦστερα ἀπὸ πολὺμηνες μελέτες μου καὶ συγκρίνοντας ὅλα τὰ πρότυπα ἢ πιθανὰ πρότυπα τοῦ Ἐρωτόκριτου, κατέληξα στὸ συμπέρασμα ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ μετάφραση σὲ πρόζα (διότι τὸ ἀπώτατο πρότυπο ἦταν γραμμμένο στὴ γαλλικὴ, ὅπως σημειώσαμε), ὁ Κορνάρος γινώριζε καὶ τὴν ποιητικὴ διασκευή τοῦ Albani. Τὰ πορίσματα τῆς ἔρευνάς μου δημοσίευσα προδρομικὰ στὸ τεῦχος-πρόγραμμα τῆς ἐναρκτήριας παράστασης τοῦ Ἄμφι-Θεάτρου μὲ τὸν Ἐρωτόκριτο (1975) καὶ τὰ ἀνακοίνωσα ἐπίσημως στὸ Δ' Διεθνὲς Κρητολογικὸ Συνέδριο (Ἡράκλειο 1976), προσκομίζοντας πάνω ἀπὸ 40 παραδείγματα ἀποκλειστικῆς ἐξάρτησης τοῦ Κορνάρου ἀπὸ τὸν Albani.

Στὸ ἴδιο Συνέδριο ὁ Νικόλαος Παναγιωτάκης ἀνακοίνωσε τὰ πορίσματα δικῶν του μελετῶν, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα πιθανότατα ποιητῆς τοῦ Ἐρωτόκριτου ἦταν ὁ βενετόφρων καθολικὸς Βιτσέντζος Κορνάρος τοῦ Ἰακώβου (1553-1613/1614), ποὺ ἔφερε τὴ «βενετικὴ εὐγένεια», ἐκεῖνος δηλαδὴ ποὺ εἶχε προτείνει ὁ Στέργιος Σπανάκης. Ἐπακολούθησαν θελλῶδεις συζητήσεις, διότι, ἂν γινόταν δεκτὴ ἡ δική μου χρονολόγηση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ ἔργο γράφτηκε μετὰ τὸ 1626 (ἀφοῦ ὁ Κορνάρος γινώριζε τὸ ἔργο τοῦ Albani), ἡ θεωρία τῶν Σπανάκη-Παναγιωτάκη κατέρρευε, ἐπειδὴ ὁ γιὸς τοῦ Ἰακώβου εἶχε πεθάνει 13 χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ θὰ μπορούσε νὰ εἶχε γραφτεῖ τὸ ἔργο.

Ἔτσι ὁ Νικόλαος Παναγιωτάκης ἀνέθεσε στὸν τότε μαθητὴ του καὶ σήμερα καθηγητὴ στὰ Ἰωάννινα Γιάννη Μαυρομάτη νὰ συνθέσει διδακτορικὴ διατριβὴ μὲ θέμα τὴ διερεύνηση τῶν προτύπων τοῦ Ἐρωτόκριτου. Τὸ 1981 δημοσιεύεται ἡ ἀνακοίνωσή μου στὸ Δ' Κρητολογικὸ Συνέδριο⁷ καὶ τὸ 1982 βλέπει τὸ φῶς ἡ διατριβὴ τοῦ Γιάννη Μαυρομάτη⁸, στὸ Ἐπίμετρο τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖται ἀντίκρουση τῶν δικῶν μου παραδειγμάτων ταύτισης Κορνάρου-Albani.

6. FRANCESCO MASPERO, *Le fonti del poema neogreco Erotokritos e Paris e Vienna di Angiolo Albani*, Istituto Lombardo, Accademia di Scienze e Lettere, Rendiconti, Classe di Lettere, 105, 1971, σ. 69-86.

7. ΣΠΥΡΟΥ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΥ, Χρονολόγηση τοῦ Ἐρωτόκριτου (Ἄ "terminus post quem" γιὰ τὴ συγγραφή τοῦ ἔργου), *Ἑλληνικά*, 33, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 98-127 (στὸ ἐξῆς: Σ.Α.Ε. 1981).

8. ΓΙΑΝΝΗ Κ. ΜΑΥΡΟΜΑΤΗ, *Τὸ πρότυπο τοῦ Ἐρωτόκριτου*, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Σειρὰ ἐπιστημονικῶν διατριβῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, 3, Διδακτορικὴ διατριβή, Εἰσηγητής: Νικόλαος Μ. Παναγιωτάκης, Ἰωάννινα 1982 (στὸ ἐξῆς: Γ.Κ.Μ. 1982).

Τὸ 1985 δημοσιεύω αὐτοτελὴ ἔκδοση 200 σελίδων⁹, ὅπου ἀντικρούω μίᾳ πρὸς μίᾳ τὶς προσπάθειες ἀναίρεσης τῶν ἀπόψεών μου γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Ἀπὸ τὸ 1985 μέχρι σήμερα δὲν γράφτηκε οὔτε ἓνα σχόλιο, οὔτε μίᾳ λέξει, γιὰ νὰ ἐπιχειρηθεῖ ἀπάντηση στὰ 46 παραδείγματα ἀποκλειστικῆς ἐξάρτησης τοῦ Κορνάρου ἀπὸ τὸν Albani. Ὡστόσο, χάρις στὸ δικαιολογημένο κύρος τοῦ ἀείμνηστου Νικόλαου Παναγιωτάκη καὶ τοῦ Στυλιανοῦ Ἀλεξίου, ἡ θεωρία περὶ Βιτσέντζου τοῦ Ἰακώβου τείνει νὰ θεωρηθεῖ, ἄλλοτε μὲ ἐπιφυλάξεις, ἄλλοτε χωρὶς ἐνδοιασμούς, γεγονός. Γι' αὐτὸ καὶ ἐπανέφερα τὸ θέμα τῆς χρονολόγησής στὸ Γ' Διεθνὲς Κρητολογικὸ Συνέδριο (Χανιά 2006)¹⁰, προκαλώντας κάθε ἐνδιαφερόμενο νὰ ἐπιχειρήσει ἀντίκρουση τῶν 46 παραδειγμάτων μου γιὰ τὴν ἐξάρτηση τοῦ Κορνάρου ἀπὸ τὸν Albani. Ἐπακόλουθο: σιγή.

Παράλληλα συνέχιζα τὶς ἔρευνές μου στὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας γιὰ τὴν προσπάθεια ἐντοπισμοῦ τοῦ ποιητῆ καὶ τὶς συνεχίζω ἀκόμη. Τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα ἀνακοίνωσα στὸ ΣΤ' Διεθνὲς Κρητολογικὸ Συνέδριο στὰ Χανιά (1986)¹¹. Ἀπὸ ὅσους Βιτσέντζους Κορνάρους εἶχαν ἔως τότε ἐντοπιστεῖ ἀπὸ παλαιότερους μελετητές, ἀπὸ τὸν Γιάννη Μαυρομάτη καὶ ἀπὸ ἐμένα, πρότεινα δύο ὡς πιθανοὺς ποιητές: τὸν Βιτσέντζο Κορνάρο τοῦ Μπενέτου καὶ τὸν Βιτσέντζο Κορνάρο τοῦ Δράκου. Στὴ δημοσίευσή τῆς ἀνακοίνωσής μου πού προανέφερα, ἀναλύω τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους προκρίνονται ὡς πιθανοὶ ποιητές οἱ παραπάνω δύο. Ἐδῶ συνοπτικὰ θυμίζω ὅτι οἱ χρονολογίες τοῦ βίου τους, ἡ γέννησή τους στὴ Σητεία, ἡ μόρφωσή τους, ἡ καταγωγή τους ἀπὸ δευτερεύοντα ἀπολύτως ἐξελληνισμένο κλάδο τῆς μείζονος οἰκογένειας τῶν Κορνάρων, τὸ πιθανότατα ὀρθόδοξο θρησκευτικὸ τους δόγμα, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἐνδείξεις ὅτι θὰ μπορούσε ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο νὰ εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ Ἐρωτόκριτου.

Ἀπὸ νεότερες ἔρευνές μου στὴ Βενετία (οἱ πιὸ πρόσφατες ἦταν τοῦ Ὀκτωβρίου 2010) τείνω νὰ πιστέψω ὅτι, πλὴν κάποιας ἐκπληξῆς, δὲν φαίνεται πιθανὸ ὁ Βιτσέντζος τοῦ Μπενέτου νὰ εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ Ἐρωτόκριτου. Οἱ λόγοι εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

9. ΣΠΥΡΟΥ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΥ, *Πρὸς τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν Βιτσέντζο Κορνάρο, Ποιὸς ἦταν ὁ ποιητὴς τοῦ Ἐρωτόκριτου;* Κάκτος, Σειρὰ Φιλολογικῶν Μελετημάτων, 1, Ἀθήνα 1985 (στὸ ἐξῆς: Σ.Α.Ε. 1985).

10. ΣΠΥΡΟΥ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΥ, *Καὶ πάλι γιὰ τὴ χρονολόγησή τοῦ Ἐρωτόκριτου, Παράβασις*, 8, Ἐκδόσεις Ergo, Ἀθήνα 2008, σ. 13-17 (στὸ ἐξῆς: Σ.Α.Ε. 2008).

11. ΣΠΥΡΟΥ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΥ, *Καὶ πάλι γιὰ τὸν Ἐρωτόκριτο, Προσπάθεια προσδιορισμοῦ τοῦ ποιητῆ του*, Ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 1989 (στὸ ἐξῆς: Σ.Α.Ε. 1989).

α) Δέν φαίνεται νά παντρεύτηκε στό Κάστρο, ὅπως ρητᾶ δηλώνει ὁ ποιητής: *στό Κάστρον ἐπαντρεύτηκε*. Δέν ἐνετόπισα γάμο του οὔτε στόν Χάνδακα, ἀλλά οὔτε στή Σητεία, ὅπου πιθανότατα παντρεύτηκε (βλ. παρακάτω) καί ὅπου τόν συναντάμε νά δρᾷ ἐπὶ δεκαετίες.

β) Ἀπό ἔγγραφα ἔχει ἀποσαφηνιστεῖ ὅτι κουνιάδος του ἦταν ὁ Στειακός Μαρκαντώνιος Στρατηγός τοῦ Ἀνδρέα. Δεδομένου ὅτι στήν ἰταλική καί ἰδιαιτέρα στή βενετική διάλεκτο ἡ λέξις *cognato*, *cognato*, *cognado* σημαίνει καί τόν κουνιάδο καί τόν γαμπρό, δέν ἦταν σαφές ἐάν ὁ Στρατηγός εἶχε παντρευτεῖ ἀδελφή αὐτοῦ τοῦ Βιτσέντζου, ἢ ἂν ὁ Βιτσέντζος εἶχε παντρευτεῖ ἀδελφή τοῦ Στρατηγοῦ¹². Ὡστόσο, ἀπό τίς μαρτυρίες τῶν ἐγγράφων δέν φαίνεται ὁ Βιτσέντζος νά εἶχε ἄλλη ἀδελφή πλὴν τῆς Ἐργινούσας, ἡ ὁποία εἶχε παντρευτεῖ δύο φορές ἄλλους καί ὄχι κάποιον Στρατηγό¹³. Ἄρα ὁ Βιτσέντζος τοῦ Μπενέτου εἶχε παντρευτεῖ κόρη τῆς οἰκογένειας Στρατηγοῦ, ἡ ὁποία συνδέοταν κυρίως μέ τή Σητεία, γεγονός πού καθιστᾷ πολὺ πιθανόν τόν γάμο αὐτοῦ τοῦ Βιτσέντζου στή Σητεία. Βεβαίως, ἡ λέξις *cognato* ἔχει καί μιὰ τρίτη ἔννοια, σημαίνει καί τόν σύγγαμβρο (μπατζανάκη). Δέν φαίνεται ὅμως πιθανόν αὐτὸς ὁ Βιτσέντζος καί αὐτὸς ὁ Στρατηγός νά εἶχαν παντρευτεῖ δύο ἀδελφές. Ἀλλά, καί ἂν αὐτὸ συνέβη, οἱ γάμοι θὰ ἔγιναν στή Σητεία.

12. ΓΙΑΝΝΗ Κ. ΜΑΥΡΟΜΑΘ, Οἱ Βιτσέντζοι Κορνάροι τῆς Σητείας καί τοῦ Χάνδακα καί ὁ ποιητής τοῦ *Ἐρωτόκριτου*, *Διωδώνη*, Ἰωάννινα, 13, 1984, σ. 376 (στό ἐξῆς: Γ.Κ.Μ. 1984), Σ.Α.Ε. 1989, σ. 31-32.

13. Archivio di Stato — Venezia (στό ἐξῆς A.S.V.), Notai di Candia B. 258 Giorgio Sapso, φ. 44^r-45^v (νέα ἀρίθμηση) 16/12/1610, Σητεία: in casa et habitacione de cl^{mo} sr. Andrea Corner, fò de cl^{mo} sr. Vincenzo ... l' ecc^{le} sr. Benetto Corner fratello del sudetto cl^{mo} sr. Andrea ... e il ma^o sr. Manca Coroneo q. sp^{le} mr. Antonio(ι). Ὁ Benetto παντρεύει τὴν ma^o madona Erginusa sua diletta filiola μέ τόν sp^{le} mr. Zuanne filio del sud^o sr. Manca. Βλ. ἐπίσης καί A.S.V. Notai di Candia B. 75 Giovanni Colonna, Libro V 14/2/1622 m.V. (= 1623) — 30/8/1623, φ. 136^v-138^r, 15/1/1624 (=1625), Σητεία: o euegnis afendis Giacomo Arauasa(s) potte eclectu afendi Costadi chie ... o euegnis afendis Vicenzos Cornaros potte eclectu afendi Benetto. Ὁ Βιτσέντζος παντρεύει τὴν eclecti tu adherfi onomasomegni chiera Erginusa μέ τόν προαναφερθέντα Ἀραβαζᾷ. Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι, ἐνῶ στόν πρῶτο της γάμο, πού τὴν πάντρεψε ὁ πατέρας της, τὸ Μυστήριο τελεῖται κατὰ τὸ καθολικὸ δόγμα (come comanda l'apostolica madre chiesa Romana), στόν δεύτερο γάμο της, πού τὴν παντρεύει ὁ ἀδελφός της, τὸ Μυστήριο τελεῖται κατὰ τὸ ὀρθόδοξο δόγμα (cathos to risi i agia tu Theu eclisia che i nomi ton orthodoxo ghristiano).

γ) Ἡ τελευταία μνεία πού διαθέτουμε γι' αὐτὸν εἶναι ἐκείνη τῆς 17ης Ὀκτωβρίου 1644¹⁴, ἐνῶ ἕως τότε ἡ δράση του εἶναι συνεχής. Πιθανὸν νὰ ἔζησε λίγο ἀκόμη, ἀλλὰ σίγουρα ὄχι πολὺ. Χωρὶς φιλολογικὴ τεκμηρίωση διατυπώνω τὴν ἀποψη ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε ζήσει τὶς ἐμπειρίες τοῦ μεγάλου Κρητικοῦ Πολέμου (1645-1669), ἐμπειρίες πού δὲν φαίνεται νὰ εἶχε ζήσει ὁ Βιτσέντζος τοῦ Μπενέτου. Στὸν *Ἐρωτόκριτο* ἡ ἀναμέτρηση Κρητικοῦ-Καραμανλίτη προβάλλει τὴ λυσσαλέα σύγκρουση Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν στὴν Κρήτη, ἀλλὰ βέβαια ἔμμεσα καὶ καλυμμένα καί, ὅπως γράφει ὁ Ξανθοῦδίδης: «ἵνα μὴ [ὁ ποιητὴς] δι' ἀκαίρου ἐπιθέσεως ἐπισύρη κατόπιν, ἂν ἡ τύχη τὸν ἔρριπτεν εἰς τὰς χείρας των [τῶν Τούρκων] ... τὴν ἐκδίκησιν τοῦ κατακτητοῦ»¹⁵.

δ) Στὰ δεκάδες ἔγγραφα στὰ ὁποῖα ἔχουμε διαπιστώσει νὰ δρᾷ ὁ Βιτσέντζος τοῦ Μπενέτου, παρουσιάζονται: οἰκονομικῆς ὕφης θέματα, συντάξεις προικοσυμφώνων ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρξαν ἐκείνη τὴν ἡμέρα διαθέσιμοι νοτάριοι στὴν περιοχὴ¹⁶, πληρεξούσια καὶ ἐξουσιοδοτήσεις πρὸς τρίτους γιὰ διευθέτηση διαφόρων ὑποθέσεων, δίκες καὶ ἀναθέσεις διατησιῶν κ.λπ. Ἡ πολλαπλὴ κινητικότητα αὐτῆ, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1612-1644, προβάλλει μιὰ μᾶλλον «ἀντιποιητικὴ» προσωπικότητα. Τέτοιαις ὕφης ἐπιχειρήματα γνωρίζω ὅτι δὲν παρέχουν αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ ἐγγύηση, περιγράφουν ὅμως μιὰ πραγματικότητα, ἡ ὁποία —κατὰ τὴ γνώμη μου— πρέπει νὰ προσμετρηθεῖ.

Πιστεύω λοιπὸν ὅτι ὁ μόνος πιθανὸς ποιητὴς —σύμφωνα μὲ τὶς ἕως τώρα γνώσεις μας— εἶναι ὁ Βιτσέντζος Κορνάρου τοῦ Δράκου. Γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῆς ὑπόθεσης αὐτῆς ἐπιστρατεύουμε ἄλλοτε ἀποδεδειγμένα γεγονότα καὶ ἄλλοτε εἰκασίες, πού στηρίζονται ὅμως σὲ ρεαλιστικούς συλλογισμούς.

Ὁ κλάδος τῆς οἰκογένειας Κορνάρου ἀπὸ ὅπου ὁ Βιτσέντζος αὐτὸς προέρχεται ξεκινάει ἀπὸ τὸν μείζονα οἶκο τῶν εὐγενῶν Κορνάρων Σητείας-Χάνδακα. Προπάππους του ἦταν ὁ εὐγενὴς Βενετὸς Βιτσέντζος Κορνάρου τοῦ Ἀνδρέα (ἐκεῖνος τοῦ συμβολαίου τοῦ 1561 πού εἶχε προταθεῖ ὡς ποιητὴς ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Σάθα καὶ τὸν Κωνσταντῖνο Δ. Μέρτζιο). Ὁ Βιτσέντζος αὐτὸς εἶχε τουλάχιστον τρία παιδιά: τὸν Ἀνδρέα, τὸν Μπενέτο καὶ τὸν Τζουάνε¹⁷. Ὁ πρωτότοκος Ἀνδρέας εἶναι ὁ ἀποδέκτης τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς πα-

14. Γ.Κ.Μ. 1984, σ. 376· Σ.Α.Ε. 1989, σ. 30.

15. ΣΤΕΦΑΝΟΥ Α. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ, ὁ.π., σ. LXXIII.

16. Τὰ ἀνεπίσημα αὐτὰ ἔγγραφα τὰ μετέφεραν ἀργότερα γιὰ νὰ νομιμοποιηθοῦν σὲ πράξεις νοταρίων.

17. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, Βιτσέντζος Κορνάρου — *Ἐρωτόκριτος*, *Κρητικὰ Χρονικά*, 18, 1964, σ. 239 κ.έ. (στό ἐξῆς: Κ.Δ.Μ. 1964).

τρικῆς κληρονομιάς καὶ αὐτὸς μὲ τοὺς ἀπογόνους του διατηροῦν τὴ «βενετικὴ εὐγένεια», τὴν ὁποία φαίνεται ὅτι χάνουν τὰ δύο νεότερα ἀδελφία του καὶ οἱ ἀπόγονοί τους. Γίνονται ἀποδέκτες ὅμως ἐνὸς ἱκανοῦ μέρους τῆς πατρικῆς περιουσίας¹⁸. Οἱ τίτλοι ἐπίσης μὲ τοὺς ὁποίους προσφωνοῦνται δείχνουν ὅτι κατὰ κάποιον τρόπο σχετίζονται μὲ τὴν «εὐγένεια», ἐνῶ οἱ ἀπόγονοί τους στρέφονται ἀπὸ τὸν καθολικισμὸ στὴν ὀρθοδοξία. Ἡ ὀρθοδοξία ἦταν, γιὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, μιὰ ἰσχυρότατη ἐνδείξι ἐλληνικῆς ἐθνικῆς συνείδησης.

Ὁ παππὸς τοῦ Βιτσέντζου, ὁ Τζουάνες, ἦταν νεαρὸς ἀλλὰ ἐνῆλιξ τὸ 1591¹⁹ (δηλαδὴ 16-18 ἐτῶν). Γιὰ τὸν γιὼ του Δράκο, πατέρα τοῦ Βιτσέντζου, μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε ὅτι γεννήθηκε γύρω στὰ 1593-1595²⁰. Ὁ Βιτσέντζος τοῦ Δράκου λοιπὸν εἶναι πιθανὸ νὰ γεννήθηκε γύρω στὰ 1612-1615. Σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσι μπορεῖ νὰ ἔγραψε τὸ 1635²¹ τὴ *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ*²², ἔργο νεανικὸ του. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἴσως εἶχε ξεκινήσει καὶ ἡ συγγραφή τοῦ *Ἐρωτόκριτου*, ποὺ διήρκεσε πολλὰ χρόνια (κείμενο 10.000 στίχων), μὲ ἀντιγραφές, διορθώσεις, βελτιώσεις κ.λπ. Στὸ μεταξύ ἀπὸ νέος θὰ πρέπει νὰ ἐπισκεπτόταν τὸν Χάνδακα γιὰ παραγγελίες ἢ παραλαβὴ βιβλίων ἀπὸ τὴ Βενετία καὶ γιὰ ἄλλες ὑποχρεώσεις. Δὲν ἀποκλείεται νὰ παντρεύτηκε νέος στὸν Χάνδακα κατὰ τὴ διάρκεια τῶν

18. Κ.Δ.Μ. 1964, ἔ.π. Σ.Α.Ε. 1989, σ. 19-20 καὶ σημ. 30. Δὲν φαίνεται νὰ ἴσχυε γιὰ ὅλες τὶς οἰκογένειες «βενετικῆς εὐγένειας» τῆς Κρήτης ἡ ἀκόλουθη διαπίστωση, ποὺ ἴσχυε ἀποδεδειγμένα γιὰ τὸν κλάδο Μπενέτου-Τζουάνε Κορνάρων: Ὁ πρωτότοκος ἀδελφός τους, ὁ Ἀνδρέας, παίρνει τὸ πολὺ μεγαλύτερο μέρος τῆς πατρικῆς περιουσίας καὶ μόνο οἱ δικοί του ἀπόγονοι ἀναγράφονται στὰ ἐπίσημα βιβλία γεννήσεων, βαπτίσεων, γάμων τῶν «εὐγενῶν Βενετῶν».

19. Κ.Δ.Μ. 1964, σ. 241, 243.

20. Ἡ πρώτη ἐξαδέλφη του, ἡ Ἐργινούσα, κόρη τοῦ Μπενέτου, ποὺ ἦταν ἀδελφὸς τοῦ πατέρα του, γνωρίζουμε ὅτι παντρεύτηκε σὲ πρῶτο γάμο τὸ 1610. Δεδομένου ὅτι τότε τὰ κορίτσια παντρεύονταν γύρω στὰ 16, θὰ πρέπει νὰ γεννήθηκε καὶ αὐτὴ γύρω στὰ 1592-1594 (βλ. ἐδῶ σημ. 13).

21. Ἡ μαρτυρία τοῦ χειρογράφου τῆς *Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ* εἶναι ρητὴ:

Στοὺς χίλιους ἐξακόσιους τριάντα πέντε ἐγίνη

ἰν βέρσο ἀπόνα Κρητικὸ εὐλάβεια γιὰ νὰ δίνη...

Γιὰ λεπτομερῆ ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος βλ. Σ.Α.Ε. 1985, σ. 97-98 (σημ. 164), ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία.

22. Ἀπὸ τὸν Στέφανο Ξανθοῦδιδη ἕως τὸν Στυλιανὸ Ἀλεξίου, γιὰ νὰ ἀναφέρω μόνο τοὺς δύο κριτικοὺς ἐκδότες τοῦ *Ἐρωτόκριτου*, σχεδὸν ὅλοι οἱ μελετητὲς ἔχουν ἀποδεχθεῖ (λόγω πάρα πολλῶν κοινῶν χωρίων) ὅτι ποιητὴς καὶ τῆς *Θυσίας* πρέπει νὰ εἶναι ὁ Βιτσέντζος Κορνάρος.

επισκέψεών του εκεί. Αλλά υπάρχει και ή πιθανότητα να παντρεύτηκε στην ίδια πόλη αργότερα (βλ. παρακάτω).

Γενικά ο Βιτσέντζος αυτός, που γεννήθηκε στη Σητεία, όπου ήταν και το πατρικό του²³, έχω την αίσθηση ότι ζούσε αποτραβηγμένος σε κάποια βίλα του της ύπαιθρου, γιατί επί χρόνια δεν εμφανίζεται σε δημόσια ή συμβολαιογραφικά έγγραφα της Σητείας. Μετά την έναρξη του Κρητικού Πολέμου κι όταν τα πράγματα καθίστανται όλο και πιο επικίνδυνα, τον συναντάμε να δρᾷ (1648-1650) στη Φορτέτζα της Σητείας (βλ. παρακάτω), όπου ήταν, όπως είδαμε, το πατρικό του. (Στη Φορτέτζα κατέφυγαν, λόγω του πολέμου, πολλοί φεουδάρχες που διέμεναν στην ύπαιθρο.)

Το 1651 ἐγκαταλείπουν Βενετοὶ καὶ Ἕλληνες τὴν πόλη τῆς Σητείας καὶ μεταφέρονται στὸν Χάνδακα. Παρόλο που δὲν μπορέσαμε μέχρι τώρα νὰ ἐντοπίσουμε μνεία παρουσίας τοῦ Βιτσέντζου στὸν Χάνδακα, θεωρητικὰ δεχόμαστε ὅτι κατέφυγε κι αὐτὸς ἐκεῖ (ὅπως κατέφυγε ὅλη ἡ οἰκογένειά του — βλ. παρακάτω), ὅπου, ἂν δὲν εἶχε παντρευτεῖ νωρίτερα, παντρεύεται τώρα. Ἡ δυσχέρεια νὰ ἐντοπιστοῦν στοιχεῖα τοῦ βίου του στὸν Χάνδακα ἴσως νὰ ὀφείλεται καὶ πάλι στὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ μετέχει στὰ κοινὰ καὶ ζοῦσε ἀποτραβηγμένος ἀκόμη καὶ στὸν πολιορκημένο Χάνδακα.

Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ προστεθοῦν λίγα λόγια γιὰ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειάς του. Ὁ Τζουάνες, πατέρας τοῦ Δράκου καὶ παππούς τοῦ Βιτσέντζου, εἶχε τουλάχιστον ἄλλα δύο παιδιὰ, τὸν Τζώρτζη καὶ τὸν παπα-Λαυρέντη, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἐγγράμματοι²⁴. Ὁ Δράκος ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Βιτσέντζο εἶχε ἄλλους τρεῖς γιούς: τὸν προφανῶς πρωτότοκο Τζουάνε καὶ δύο ἀκόμη, πού θὰ συναντήσουμε παρακάτω. Εἶχε ἐπίσης καὶ δύο κόρες, τὴ Μαρούλα καὶ τὴν Καλίτσα. Ὁ Δράκος ἦταν ἄτομο μεγάλης «κοινωνικῆς ἀκτινοβολίας» στὴ Σητεία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὸν συναντάμε νὰ δρᾷ σχεδὸν ἀδιάλειπτα ἀπὸ τὸ 1625 (χωρὶς συστηματικὴ ἔρευνα προγενέστερων ἐτῶν) ἕως τὸ 1651 στὴ Σητεία, ἀλλὰ καὶ αργότερα στὸν Χάνδακα. Δρᾷ ἄλλοτε σὲ ἀγοραπωλησίες, ἄλλοτε ὡς «κοιμέσος» (πληρεξούσιος) ἐπιφανῶν ἀλλὰ καὶ λαϊκῶν προσώπων, ἐνῶ κάποτε συντάσσει συμβολαιογραφικὲς πράξεις (λόγω ἀπουσίας νοταρίου), ἢ καὶ ἀκόμη

23. Σ.Α.Ε. 1989, σ. 42.

24. Σ.Α.Ε. 1989, σ. 25 (καὶ σημ. 41-42) καὶ σ. 38· γιὰ τὸν Τζώρτζη: Notai, ὁ.π., Β. 77, Zuanne Colona, Filza di Testamenti, Διαθήκη Ν° 85, διαθέτης Gerardhos Psarogegnis pote Manoli (15/2/1632=1633, Μάρτυς: ἐγὼ Τζώρτζης Κορνάρος ὑὸς τοῦ ευγενεστατοῦ αφεντι Τζουανε με πρεζεντες).

είναι *avvocato* και *difensore*, δηλαδή επαγγελματίας δικηγόρος («πρακτικός»), λόγω μόρφωσης και εξειδίκευσης (χωρίς όμως σπουδές σε Πανεπιστήμιο που θα του επέτρεπαν να φέρει τον τίτλο «*dottore di legge*»). Άλλοτε πάλι δρα ως μάρτυς, άλλοτε ως «δικαστής-διαιτητής» και τέλος, κατά την περίοδο του Κρητικού Πολέμου, ως *capitano* στη Σητεία και αργότερα στον Χάνδακα, όπου είχε μετουικήσει με όλη την οικογένεια.

Ο Βιτσέντζος, ο πατέρας του Δράκος και ο παππούς του Τζουάνες αποδεδειγμένα υπήρξαν άτομα μορφωμένα. Τόν προφανώς πρωτότοκο γιό του Δράκου, τόν Τζουάνε, ο οποίος γνώριζε επίσης να γράφει ελληνικά²⁵, τόν συναντάμε να δρα τόν καιρό του πολέμου, στην αρχή στη Σητεία, ως *alfier* (ή *alifier* = σημαιοφόρος) στις εγχώριες στρατιωτικές δυνάμεις της Σητείας υπό τις διαταγές του πατέρα του, που τότε ήταν *capitano*, και μετά στον Χάνδακα, ως *capitano* και ο ίδιος (αργότερα γίνεται και *maggior*)²⁶. Το ίδιο πρόσωπο, ο Τζουάνες του Δράκου, μαζί με έναν από τους αδελφούς του, τόν Τζώρτζη, που μέχρι τώρα δεν είχαμε συναντήσει σε άλλα έγγραφα, ζητούν άπονομή της «κρητικής ευγένειας» το 1665, ή οποία και τους παραχωρείται από τόν *Capitano General Andrea Corner*²⁷. Ο Τζώρτζης αυτός εντοπίστηκε στον Χάνδακα (9/6/1660). Μάρτυς: *dom^{no} Zorzi Corner q. sr Draco*²⁸. Ο τέταρτος γιός του Δράκου ήταν ο μετέπειτα ηγούμενος της Παναγίας Αιρωτηριανής (περιοχή Σητείας) Παρθένιος, του οποίου το κατά κόσμον βαπτιστικό θά αρχίζει από Π.

25. Σ.Α.Ε. 1989, σ. 39.

26. *Notai*, ό.π., Β. 232, Matteo Pacidiotti, Libro 5° 2/9/1662-4/6/1667, φ. 360, 28/4/1667. Μάρτυρες: *il sr maggior Zuanne Corner q. sr Draco et il sr Vicenzo Athanassi q. sr Zorzi de Settia*.

27. Σ.Α.Ε. 1989, σ. 40 και A.S.V., Duca di Candia, Β. 7, Libro Receptorum 1653-1666, φ. 165-166: Αναγράφεται επίσημως ή παραχώρηση (ή επικύρωση) της «κρητικής ευγένειας» στους δύο αδελφούς (10/10/1665). Η άπονομή έγινε από τόν *Capitano General Andrea Corner* τήν 1/10/1665. Κατέθεσαν αίτηση τήν 22/1/1663 (=1664). Είχε προηγηθεί σύμφωνη γνώμη του Συμβουλίου των Δεκαοκτώ. Τήν αίτησή τους υπογράφουν ως εξής: *Zuanne et Zorzi Corner q. Do^{no} Francesco, detto Draco fu de sr Zuanne, fu del nob. huomo q. Vicenzo*. Για πρώτη και μοναδική φορά αναφέρεται ότι ο Δράκος είχε και βαπτιστικό Φραντζέσκος. Το όνομα αυτό δεν σημειώνεται ποτέ σε καμία μνεία του προσώπου αυτού. Θα υπήρχε ασφαλώς κατά τη βάπτιση, ενώ το «Δράκος» επεβλήθη είτε κι αυτό από βάπτιση είτε ως προσωνύμιο. Εάν ήταν από βάπτιση (πλάι στο Φραντζέσκος), ίσως απέφυγαν να το αναφέρουν γιατί είναι καθαρά ελληνικό βαπτιστικό και έτσι έδωσαν έμφαση στο παρανόμι (detto = ό επωνομαζόμενος).

28. *Notai*, ό.π., Β. 229 Michiele Piri, Atti 1659-1661, φ. 98-99.

Ἐντοπίστηκε καὶ αὐτός, πού ἕως τώρα ἦταν «ἄλλοθεν ἀμάρτυρος»: il mag^{co} sr Piero Corner q. sr Draco da Setia (10/3/1660)²⁹. Πλὴν τοῦ Βιτσέντζου, οἱ ἄλλοι τρεῖς γιοὶ τοῦ Δράκου ἔχουν λοιπὸν ἐντοπιστεῖ στὸν Χάνδακα, καθὼς καὶ ὁ γαμπρός του Carlo Carrara fo de molto ill^{re} sr Ottavio, σύζυγος τῆς κόρης τοῦ Δράκου Καλίτσας. Ἡ ἄλλη κόρη του, ἡ Μαρούλα, ἦταν σύζυγος σὲ δεύτερο γάμο τοῦ εὐγενέστατου ἀφέντη Γερόνιμο Ντεκάντι, ποτὲ ἐκλεκτοῦ ἀφέντη Τζώρτζη³⁰.

Στὸν πολιορκημένο Χάνδακα ὁ Βιτσέντζος ἐπεξεργάζεται τὴν τελικὴ μορφή τοῦ Ἐρωτόκριτου καὶ ἀρχίζουν νὰ κυκλοφοροῦν χειρόγραφα, εἴτε ἀποσπασμάτων, εἴτε ὁλόκληρου τοῦ ἔργου. Στους ἐπιλογικούς στίχους τοῦ Ἐρωτόκριτου ὁ ποιητὴς μιλάει γιὰ τὴν ἀπήχηση πού εἶχε τὸ ἔργο του, προφανῶς στὴν πολιορκημένη κοινωρία τοῦ Χάνδακα, ὅπου κυκλοφοροῦσε σὲ χειρόγραφα.

(Γιὰ τοὺς θαυμαστές του:)

*Θωρῶ πολλοὶ ἐχαρίκασι κ' ἐκουρφοκαμαρῶσα
κι ὅσοι ἐκλουθοῦσα ἀπὸ μακρὰ, ἐδὰ κοντὰ ἐσιμῶσα.*

(Γιὰ τοὺς ἐπικριτές του:)

*Ἡ γῆς ἐβγάνει τὴ βοή, ὁ ἀέρας καὶ μουγκρίζει
καὶ μιὰ βροντὴ στὸν οὐρανὸ τσ' ὄχθρους μου φοβερίζει·
ἐκείνους τοὺς κακόγλωσσους πού ψέγουν ὅ, τι δοῦσι
κι ἀπόκεις δὲν κατέχουσι τὴν Ἄλφα σκιᾶς νὰ ποῦσι.*

E' 1533-1538

Ἐνῶ, ὅπως εἶδαμε, δύο ἄλλα ἀδελφία του ἐπιζητοῦν καὶ ἀποκοτοῦν τὴν «κρητικὴ εὐγένεια», ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἄλλο ἀδελφὸ του, τὸν Πιέρο-Παρθένιο, φαίνεται πὼς ἐπιστρέφει στὴν ὑπαιθρο τῆς Σητείας γιὰ νὰ ζήσει ἐκεῖ, ὅπως

29. Notai, ὁ.π., Β. 185 Demetrio Negrini, Libro 3° 15/12/1659-2/5/1667, φ. 4^v-5^r.

Καὶ ἀπὸ τῆ θέσης αὐτῆ θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ τοὺς μεταπτυχιακοὺς ὑποτρόφους-ἐρευνητὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας πού εἶχαν τὴν εὐγένεια νὰ μὲ βοηθήσουν, ἐρευνώντας καὶ αὐτοὶ φακέλους πού τοὺς ὑπέδειξα, ὅπου ἴσως νὰ ὑπῆρχαν κάποια συγκεκριμένα ὀνόματα. Ἦταν οἱ: Χρήστος Ζαμπακόλας (μὲ ἰδιαιτέρα αὐξημένο ἐνδιαφέρον καὶ ἐπιμονή), Σπύρος Τακτικός, Ἀθηνᾶ Νάνου καί, παλαιότερα, Κωνσταντῖνα Κυριαζῆ. Μαζί τους ἡ διπλωματοῦχος μεταπτυχιακοῦ προγράμματος τοῦ Τμήματος Θεατρικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Χριστιάννα Μαντζουράνη. Ὁ Χρήστος ἐνετόπισε τὸν Zorzi καὶ ἡ Χριστιάννα τὸν Piero.

30. Σ.Α.Ε. 1989, σ. 40.

έζησαν χιλιάδες άλλοι Έλληνες στην τουρκοκρατούμενη Κρήτη. Το γεγονός αυτό δεν είναι απαραίτητο να έγινε το 1669, με την παράδοση του Χάνδακα στους Τούρκους, αλλά μπορεί να συνέβη αρκετά νωρίτερα. Το 1672 πάντως ο αδελφός του Παρθένιος είναι ήγούμενος της Μονής Ακρωτηριανής της περιοχής Σητείας και κοντά σε κτήματά του υπήρχαν κτήματα («υποτελοῦς Βιτσέντζου»)³¹ (συχνά σε τουρκικά έγγραφα αναφέρονται τα ονόματα των «υποτελοῦν» χωρίς επώνυμο). Ο Βιτσέντζος αυτός πρέπει να είναι ο αδελφός του Παρθένιου και συγχρόνως αυτός που δημιούργησε το χάραγμα «1677 Βιτσέντζο Κορνάρου»³² στο ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου κοντά στὸν Μόγλο τῆς Σητείας. Πέθανε λοιπὸν μετὰ τὸ 1677.

Ανακεφαλαιώνοντας, αναφέρουμε ἐδῶ τὰ στοιχεῖα ποὺ εὐνοοῦν τὴν πιθανὴ ταύτιση τοῦ Βιτσέντζου τοῦ Δράκου μετὰ τὸν ποιητῆ.

Λόγοι χρονολογικοὶ

Οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς ταύτισης τοῦ ποιητῆ μετὰ τὸν εὐγενὴ Βενετὸ Βιτσέντζο Κορνάρου τοῦ Ἰακώβου, ἀφοῦ ἐνετόπισαν τὸ πρόσωπο αὐτό, ὕστερα προσπάθησαν νὰ «βολέψουν» τὸ ἔργο στὰ χρονολογικὰ δεδομένα ποὺ ταίριαζαν στὴ θεωρία τους. Πιστεύω ὅτι ἡ κατεύθυνση αὐτὴ τῆς ἐρευνας γιὰ τὴν ταύτιση δὲν εἶναι ὀρθή. Πρῶτα πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ τὸ ἔργο καὶ μετὰ νὰ διερευνηθεῖ ποιὸς μορφωμένος Βιτσέντζος Κορνάρου ζοῦσε τὴν ἐποχὴ ποὺ γράφτηκε ὁ Ἐρωτόκριτος. Ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἐνστάσεων ποὺ ἔχω κατὰ καιροὺς διατυπώσῃ³³ γιὰ τὴν ταύτιση αὐτή, γιὰ καθαρὰ χρονολογικοὺς λόγους ὑπεθυμίζω τὰ ἀκόλουθα:

- Σύμφωνα μετὰ τὶς ἀπόψεις τῶν ὀπαδῶν τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου τοῦ Ἰακώβου, ποὺ πέθανε τὸ 1613/1614, ὁ Ἐρωτόκριτος πρέπει νὰ γράφτηκε γύρω στὰ 1590 ἢ στὰ 1600. Δηλαδή γράφτηκε περίπου τὰ ἴδια χρόνια μετὰ τὴν Ἐρωφίλη τοῦ Γεωργίου Χορτάτση ἢ καὶ νωρίτερα. Μιὰ τέτοια

31. Σ.Α.Ε. 1989, σ. 47-48, ὅπου καὶ ἀναφορὲς σὲ προγενέστερα δημοσιεύματα.

32. Στὸ ἄρθρο τοῦ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΑΛΕΞΙΟΥ, Κορνάρου καὶ Albani, *Ἀμάθεια*, 14, 1983, σ. 208-209, ὁ συγγραφέας σημειώνει ὅτι ἀπὸ ἐπιτόπια ἐπίσκεψη διαπίστωσε πὺς ἡ χρονολογία τοῦ χαράγματος εἶναι 1607 καὶ ὄχι 1677. Ἡ «θεωρία» αὐτή, ποὺ δείχνει ἀπλῶς ἔως ποῦ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει ἀκόμη κι ἓναν μεγάλο ἐπιστήμονα ἢ προσπάθεια νὰ ἀποδείξει τὰ ἀναπόδεικτα, διαψεύστηκε ὡς ἀπολύτως ἐσφαλμένη, βάσει φωτογραφικῶν μαρτυριῶν καὶ μαρτυριῶν ἀπὸ αὐτόπτες μάρτυρες (βλ. Σ.Α.Ε. 1985, σ. 174 κ.έ. καὶ Πίν. 27).

33. Σ.Α.Ε. 1985, 1989, 2008 (πολλαπλὲς ἐνστάσεις).

άποψη δὲν ἀντέχει σὲ σοβαρὴ λογοτεχνικὴ κριτικὴ. Γιὰ λόγους γλωσσικούς καὶ ύφολογικούς, ἔχει γίνει γενικὰ ἀποδεκτὸ ὅτι ἡ *Ἐρωφίλη*, ποὺ γράφτηκε γύρω στὰ 1600, εἶναι σαφῶς προγενέστερο κείμενο ἀπὸ τὸν *Ἐρωτόκριτο*.

- Ἐὰν ὁ *Ἐρωτόκριτος* γράφτηκε γύρω στὰ 1590-1600, πῶς θὰ ἐρμηνεύσουμε τὸ γεγονός ὅτι τυπώθηκε γιὰ πρώτη φορά (1713) 110-120 περίπου χρόνια ἀργότερα! Ἡ *Ἐρωφίλη* πρωτοτυπώθηκε περίπου 40 χρόνια μετὰ τὴ συγγραφή της. Ἡ *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ*, περίπου 60 χρόνια μετὰ τὴ συγγραφή της. Καὶ ἀναφέρω ἐδῶ ἔργα ποὺ τυπώθηκαν (ὅπως καὶ ὁ *Ἐρωτόκριτος*) ὄχι ἀπὸ προσωπικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ συγγραφέα (ὅπως π.χ. ὁ *Ροδολῖνος* τοῦ Τρώιλου), ἀλλὰ ἀπὸ πρωτοβουλία ἐκδοτῶν γιὰ ἐμπορικούς λόγους.
- Ἐὰν τὸ ἔργο γράφτηκε γύρω στὰ 1590-1600, εἶναι δυνατόν νὰ μὴν ἔχει ἐπηρέασει μεταγενέστερα κρητικὰ ἔργα; Οὔτε ὁ πολὺ ὀψιμος Μπουνιαλῆς γνῶριζε τὸν *Ἐρωτόκριτο*.
- Γνωρίζουμε βεβαιωμένα ὅτι ὁ *Ἐρωτόκριτος* γράφτηκε μετὰ τὸ 1626 (Α' ἐκδοση τοῦ *Innamoramento...* τοῦ Albani). Ἀφοῦ δὲν ἔχει ἀνατραπεῖ ἡ χρονολόγηση αὐτὴ (καὶ, τὸ ξαναλέω, ἀπὸ τὸ 1985 μέχρι σήμερα οὐδεὶς ἐπεχείρησε νὰ ἀκυρώσει τὰ 46 παραδείγματα ἀποκλειστικῆς ἐξάρτησης τοῦ Κορνάρου ἀπὸ τὸν Albani ποὺ ἔχω ἐπισημάνει), μπορούμε νὰ δεχθῶμε ὅτι ὁ *Ἐρωτόκριτος* γράφτηκε γύρω στὰ 1635 ἕως 1650 καὶ πιθανότατα ἡ τελικὴ μορφή του ὀλοκληρώθηκε στὸν Χάνδακα μετὰ τὸ 1651. Σίγουρα πάντως ὁ *Ἐπίλογος* τοῦ ἔργου γράφτηκε ἐκεῖ.

Ἐπομένως, ὁ Βιτσέντζος Κορνάρος τοῦ Δράκου γιὰ χρονολογικούς λόγους μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ ποιητής.

Μόρφωση - θρησκευτικὸ δόγμα

Ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ του καταγωγή διαπιστώνουμε ὅτι ἦταν ἄτομο ποὺ μπορούσε νὰ διαθέτει μόρφωση καὶ ὅπωςδήποτε οἰκονομικὴ ἄνεση, ποὺ θὰ τοῦ ἐπέτρεπε τὴ συγγραφή λογοτεχνικῶν ἔργων.

Τὸ προφανῶς ὀρθόδοξο θρησκευτικὸ του δόγμα προβάλλει μιὰ τάση ποὺ θὰ ὀνομάζαμε —ἀναχρονιστικά— ἑλληνικὴ ἐθνικὴ συνείδηση. Αὐτὴ ἐμφανίζεται στὸν *Ἐρωτόκριτο* ἀπὸ μιὰ συμπαντικὴ θεώρηση τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου: ἀρχαία Ἀθήνα, Μακεδονία, Βυζάντιο, Κρήτη, Κύπρος κ.λπ. Σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς καθολικούς ἀδελφούς τοῦ Βιτσέντζου τοῦ Ἰακώβου, οἱ ὁποῖοι ἀπεχθάνονται τὰ μοιρολόγια καὶ στίς διαθῆκες τοὺς ὀρίζουν νὰ μὴν πλησιάσουν στὸ μνήμα τοὺς μοι-

ρολογίστρες³⁴, ὁ ποιητὴς τοῦ Ἐρωτόκριτου ἔχει συνθέσει τὸ συναρπαστικότερο ἴσως μοιρολόι τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Εἶναι ἡ στιγμή πού ἡ Ἄρετούσα θρηνεῖ γιὰ τὸν πεθαμένο —ὅπως νομίζει— Ἐρωτόκριτο (παραθέτουμε τοὺς 4 πρώτους ἀπὸ τοὺς 64 στίχους τοῦ μοιρολογιοῦ):

*Ρωτόκριτε, ἴντα θέλω πλιὸ τῆ ζήση νὰ μακραίνω;
Ποιά ὀλλίδα πλιὸ μου ἴπομεινε καὶ θεὸ νὰ σ' ἀνιμένο;
Δίχως σου πῶς εἶν' ἴμορετὸ στὸν κόσμο πλιὸ νὰ ζήσω;
Ἀνάθεμα τὸ ριζικὸ στὰ φύλαγεν ὀπίσω!*

Ε' 985-988

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ παππούς του Τζουάνες, ὁ πατέρας του Δράκος καὶ τὰ ἀδελφία του Τζουάνες, Τζώρτζης καὶ Πιέρο (Παρθένιος) ἦταν ἄτομα ἐγγράμματα, γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ ἴδιου τοῦ Βιτσέντζου γνωρίζουμε τὰ ἐξῆς: ἔγκλειστος στὴ Φορτέτσα τῆς Σητείας, μὴ ὑπάρχοντος ἐκεῖνῃ τὴν ἡμέρα νοταρίου στὴν περιοχὴ, συντάσσει προικοσύμφωνο. Τὸ κείμενο εἶναι γραμμένο μὲ πλήρη γνώση τῆς σχετικῆς ὀρολογίας τῆς ἐποχῆς καὶ διαθέτει γλωσσικὴ «ἀνεση». Εἶναι γραμμένο σὲ γλώσσα ἑλληνικὴ μὲ λατινικούς χαρακτήρες³⁵, συνήθεια πολὺ διαδεδομένη τὴν ἐποχὴ. Τὸν Βιτσέντζο αὐτὸν τὸν συναντᾶμε ἐπίσης νὰ ὑπογράφει ἀντὶ ἀγραμμάτων σὲ δημόσια ἔγγραφα καὶ ὡς μάρτυρας σὲ συμβολαιογραφικὲς πράξεις διαπρεπῶν προσώπων³⁶.

Ἀπὸ ὅσα ἕως τώρα ἀναπτύξαμε, γίνεται, νομίζω, φανερὸ ὅτι πιθανότατα ὁ Βιτσέντζος ὁ γιὸς τοῦ Δράκου εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ Ἐρωτόκριτου. Αὐτὸ πού μᾶς λείπει εἶναι νὰ ἐντοπιστεῖ ἡ παρουσία του στὸ Κάστρο καὶ ὁ γάμος του ἐκεῖ.

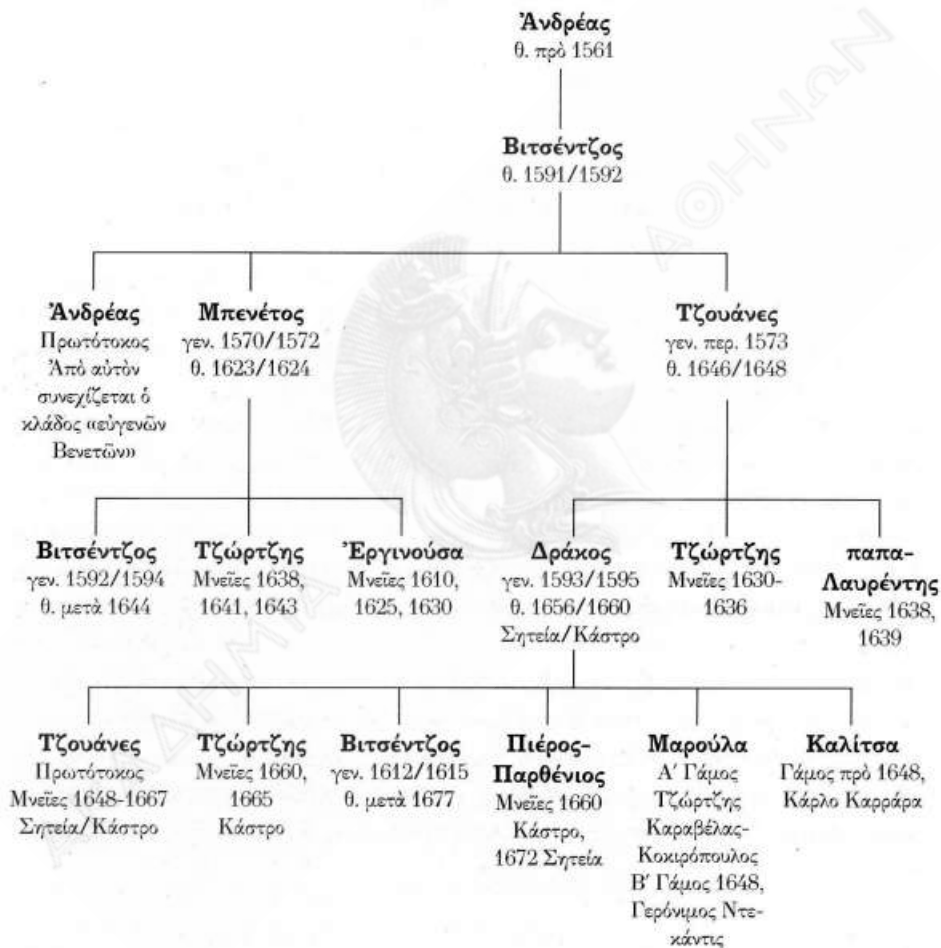
Μὲ τὴν παρούσα ἀνακοίνωση νομίζω πὼς ἐπαναφέρουμε καὶ ἐνισχύουμε ἀποφασιστικὰ τὴν παλαιὰ ὑπόθεση τοῦ Στέφανου Ξανθοῦδιδῃ, ὁ ὁποῖος πρότεινε ὡς ποιητὴ τὸν Βιτσέντζο Κορνάρο πού χάραξε σ' ἓνα ἐκκλησιάκι τῆς περιοχῆς Σητείας τὸ ὄνομά του καὶ τὴ χρονολογία 1677, χωρὶς βέβαια τότε νὰ γνωρίζει τίποτα γιὰ τὸ ποῦς μπορεῖ νὰ ἦταν ἐκεῖνος ὁ Βιτσέντζος Κορνάρος.

34. ΣΤΕΡΓΙΟΥ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ, Ἡ διαθήκη ..., ὁ.π., σ. 402· ΓΙΑΝΝΗ Κ. ΜΑΥΡΟΜΑΤΗ, Ἀνέκδοτα βενετικὰ ἔγγραφα γιὰ τοὺς Κορνάρους τῆς Σητείας καὶ τοῦ Χάνδακα, Δαίδαλος-Ι. Ζαχαρόπουλος, Ἀθήνα 1986, σ. 49-50.

35. Σ.Α.Ε. 1989, σ. 42-43.

36. Σ.Α.Ε. 1989, σ. 41, 43-44.

ΕΝΑΣ ΚΛΑΔΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΟΡΝΑΡΩΝ ΣΗΤΕΙΑΣ-ΧΑΝΔΑΚΑ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 2ΑΣ ΙΟΥΝΙΟΥ 2011

Παρουσίαση τῆς ἔκδοσης τῶν περὶ νεοελληνικῆς ἱστορίας μελετῶν
τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Μιχαὴλ Σακελλαρίου
ἀπὸ τὸν Γενικὸ Γραμματέα κ. Βασίλειο Χ. Πετράκο

Αὐτὲς τὶς ἡμέρες συντελέστηκε ἓνα ἐπιστημονικὸ γεγονός πού ὀρισμένοι
στὴν Ἑλλάδα, ὅσοι εἶχαν γνώση τοῦ θέματος, τὸ δέχτηκαν μὲ μεγάλη χαρὰ.
Κυκλοφορήθηκαν δύο ὀγκώδεις τόμοι 950 σελίδων συνολικῶς, μὲ τίτλο *Θέμα-
τα νέας ἑλληνικῆς ἱστορίας*, μὲ ἔργα τῆς νεότητος τοῦ σεβαστοῦ καὶ ἀγαπητοῦ
Μιχαὴλ Σακελλαρίου.

Ἀπὸ χρόνια πολλὰ εἶχα διαβάσει στὴ *Νέα Ἑστία* ἱστορικὲς μελέτες του
γιὰ θέματα νεοελληνικῆς ἱστορίας καὶ εἶχα θαυμάσει, χωρὶς νὰ τὸν γνωρίζω
ἀκόμη, τὴ σαφήνεια, τὴν καθαρότητα καὶ τὴ μέθοδο τῶν γραπτῶν του ἐκείνων,
τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐπιστημονικῆς του πορείας. Ἦλθε ὅμως ἀργότερα,
καὶ ὡς ἀργότερα ἐνοῶ ἐγὼ τὸ 1958, πρὶν ἀπὸ 53 χρόνια, τὸ μνημειῶδες ἔργο
του γιὰ τὴν ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἰωνία, τὸ γνωστότατο *La migration
grecque en Ionie*, πού τὸν καθιέρωσε ὡς ἱστορικὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ἀκολούθησαν σειρὰ σπουδαίων δημοσιευμάτων, πού ἐπέβαλαν τὸν Μιχαὴλ
Σακελλαρίου ὡς διαπρεπῆ ἱστορικὸ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ μάλι-
στα τῆς ἀπώτερης, ὅπως τὸ τελευταῖο του δίτομο, 850 σελίδων, μὲ τὸν τίτλο
Ethné grecs à l'âge du Bronze, πού ἐκδόθηκε τὸ 2009 ἀπὸ τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης
τῆς Ἀρχαιότητος τῆς Ἀκαδημίας καὶ τὸ Κέντρον τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς
Ἀρχαιότητος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν. Παραλείπω τὰ ὅσα ἔγραψε
στὴν *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν καὶ εἶναι κρίμα
πού δὲν τὰ ξεχώρισε νὰ μᾶς τὰ δώσει σὲ ἓναν τόμο καθημερινῆς μελέτης.

Ἄλλοι θεωροῦσαν τὸν Μιχαὴλ Σακελλαρίου ὡς ἱστορικὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλλά-
δος. Ἀλλὰ ἡ χρονικὴ αὐτὴ περίοδος πού καλλιέργησε ὀφείλεται σὲ μιὰ ἡθε-
λημένη στροφὴ του στὴν ἐπιστήμη. Ἐκίνησε, καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι, καὶ

ιστορικός τῆς νεώτερης Ἑλλάδος. Τὸ πρῶτο του δημοσίευμα γιὰ τὴν ἱστορικὴ αὐτὴ περίοδο εἶναι τοῦ 1931 —δὲν εἶχα γεννηθεῖ— καὶ τὸ τελευταῖο τοῦ 1945.

Ὁ πρῶτος τόμος τῆς δίτομης συλλογῆς ἀρχίζει μὲ τὴ μελέτη-πανόραμα «Νεοελληνικὲς ἱστορικὲς σπουδές. Ἱστορικὸ καὶ κριτικὸ σχεδιάγραμμα», ποὺ εἶχε δημοσιευτεῖ στὴ *Νέα Ἐστία* τοῦ 1943. Καταλαμβάνει 139 σελίδες τοῦ τόμου καὶ πρόκειται γιὰ συστηματικὸ ἔργο ὅπου ἐξετάζει χρονολογικὰ τὴν πρόοδο τῶν σχετικῶν σπουδῶν, ἀλλὰ μὲ κριτικὸ πνεῦμα. Χωρίζει τὴ νεώτερη ἱστοριογραφία μας σὲ τέσσερις περιόδους: τὴν πρώτη, τὴν παλαιότερη, τὴν προδρομικὴ τὴ δεύτερη τῶν ἐτῶν 1835-1865· τὴν τρίτη τοῦ χρονικοῦ διαστήματος 1865-1895· καὶ τὴν τέταρτη, τὴν ἀπὸ τὸ 1895 ἕως τὸ 1943. Στὴν πυκνὴ διήγησή του παρελαύνουν πρόσωπα γνωστότατα καὶ σημαντικά. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Rouqueville, τὸν Finlay, τὸν Ἰωάννη Φιλήμονα, τὸν Κωνσταντῖνο Παπαρρηγόπουλο, τὸν Παῦλο Καρολίδη, καταλήγει στὸν Γιάννη Κορδάτο, τὸν ὁποῖο κρίνει δίκαια, νηφάλια καὶ ἀμερόληπτα. Τὸ ἐνδιαφέρον στὴ μελέτη αὐτὴ δὲν εἶναι μόνον ὁ ἀπέραντος πλοῦτος τῆς ἱστορικῆς γνώσης, ἀλλὰ καὶ ἡ κριτικὴ τῆς ἱστοριογραφίας ποὺ μνημονεύει, τῶν ἀπόψεων, τῶν ἰδεολογιῶν καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων. Πρόσωπα καὶ ἔργα τους καθιερωμένα —μνημονεύω τὸν Παῦλο Καρολίδη— τὰ ἐξετάζει, τὰ ἀναλύει καὶ ἀποδεικνύει τὴν κενότητα ἢ τὴν ὠφέλεια τῆς προσφορᾶς τους. Μὴν ξεχνᾶμε ὅτι καὶ στὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ σήμερα ἀκόμη, δημιουργοῦνται τεχνηέντως μῦθοι γύρω ἀπὸ πρόσωπα ποὺ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ τύπου θεωροῦνται αὐθεντίες. Ὁ Μιχάλης Σακελλαρίου, μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ κριτικὴ του, ἀποτιμᾷ τὴν προσφορὰ τοῦ καθενὸς καὶ τὸν τοποθετεῖ στὴ σωστὴ του θέση.

Συνέχεια καὶ συμπλήρωμα τῆς μελέτης του γιὰ τὶς *Νεοελληνικὲς ἱστορικὲς σπουδές* εἶναι ἐκείνη ποὺ ἀκολουθεῖ στὸν πρῶτο τόμο μὲ τίτλο «Πηγές τῆς νέας ἑλληνικῆς ἱστορίας», δημοσιευμένη καὶ αὐτὴ στὴ *Νέα Ἐστία* τοῦ 1946. Ἀπὸ τὸν τίτλο ὑποπτεύουμε τὸ περιεχόμενο. Ἄν γιὰ τοὺς ἀρχαιολόγους πηγές μας εἶναι τὰ μνημεῖα, οἱ ἐπιγραφές, τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν καὶ οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, γιὰ τὸν ἱστορικὸ τῆς νεώτερης Ἑλλάδος εἶναι ἡ γλώσσα, τὰ τοπωνύμια, ἡ λαογραφία, τὰ δημοσιεύματα τῆς ἐποχῆς, τὰ ἔγγραφα, τουρκικά, ἑλληνικά, προξενικά, ἐκκλησιαστικά, δικαστικά, ἐνθυμήσεις, ὅπως αὐτὲς τοῦ Παρθενῶνος, ἀπομνημονεύματα. Ἡ ἀξία τῆς μελέτης εἶναι μεγάλη γιὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ μνημονεύει. Γιὰ ἕναν νέο ἱστορικὸ ὅμως ἀποτελεῖ ἕναν πλήρη μεθοδολογικὸ ὁδηγό. Σοῦ ὑποδεικνύει τί πρέπει νὰ προσέξεις, ποῦ νὰ τὸ ζητήσεις καὶ πῶς νὰ τὸ χρησιμοποιοῦσεις. Καὶ ἡ ἀξία τῆς μελέτης εἶναι καθολικὴ γιὰ τὶς ἱστορικὲς καὶ ἀνθρωπιστικὲς σπουδές.

Ἡ τρίτη μελέτη τοῦ πρώτου τόμου ἐπιγράφεται «Ἡ δυναμικὴ τῆς ἐθνεγερασίας» καὶ ἀποτελεῖ ἀνεπτυγμένη μορφή τοῦ λόγου ποὺ ἐκφώνησε ἐδῶ μέσα ὁ Μιχάλης Σακελλαρίου ὡς Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας στὶς 24 Μαρτίου τοῦ 1992. Νὰ λοιπὸν ποὺ ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς νέας ἐλληνικῆς ἱστορίας ξαναγύρισε σ' αὐτήν. Εἶχαν περάσει 47 χρόνια. Ὅποιος τὴ διαβάσει θὰ βρεῖ τίς ἀπαντήσεις στὰ ὅσα ἀνεύθυνα καὶ ἀντιεπιστημονικὰ εἰπώθηκαν, τυπώθηκαν καὶ ἔγιναν καὶ θέαμα τοὺς τελευταίους μῆνες.

Στοὺς δύο τόμους τῶν μελετῶν τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου γιὰ τοὺς ὁποίους σᾶς μιλῶ ὑπάρχουν καὶ νέες μελέτες, γραμμένες πρόσφατα. Μνημονεύω δύο. Ἡ πρώτη ἐπιγράφεται «Οἱ τύχες τῶν χειρογράφων καὶ τῶν Ἀπομνημονευμάτων καὶ τῶν ὁραμάτων τοῦ στρατηγοῦ Γιάννη Μακρυγιάννη». Ὅπως δηλώνεται ἀπὸ τὸν τίτλο, εἶναι μία μελέτη συστηματικὴ 30 σελίδων, στὴν ὁποία δίδεται ἀπάντηση σ' ἓνα μεγάλο ἐρώτημα ποὺ ἐπὶ πολλὰς δεκαετίες πλανιέται ἀνάμεσα στοὺς ἱστορικοὺς τῆς νεώτερης Ἑλλάδος.

Ἡ δευτέρα νέα μελέτη τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου ἐπιγράφεται «Φοιτητικὲς καὶ μεταφοιτητικὲς ἐμπειρίες (1928-1944). Συμβολὴ ἀπὸ ὑποκειμενικὴ σκοπιὰ στὴν ἱστορία μελετῶν τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας». Πρόκειται γιὰ κείμενο αὐτοβιογραφικὸ —γι' αὐτὸ βάζει τὸν ὀρισμὸ ἀπὸ ὑποκειμενικὴ σκοπιὰ—, ἀλλὰ στὴν οὐσία εἶναι μία ψυχολογικὴ-κοινωνικὴ-ἰδεολογικὴ-πολιτικὴ ἐξέταση τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῆς Ἀθήνας γιὰ τὴν περίοδο 1928-1944. Παρὰ τὴ συντομία της, 64 σελίδες, εἶναι καὶ μία ἀναδρομὴ στὴν προσωπικὴ μεθολογικὴ ἐξέλιξη καὶ διαμόρφωση τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου καί, ἀκόμη, μία κριτικὴ τῶν ἐπιστημονικῶν πράξεων πολλῶν προσώπων —μερικοὶ ὑπῆρξαν καὶ μέλη τῆς Ἀκαδημίας— ποὺ ἀποτελέσαν αἰτία ἀνάσχεσης τῆς πνευματικῆς προόδου τοῦ τόπου. Ἔχω ἀσχοληθεῖ μὲ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ πρόσωπα αὐτὰ στὴν ἱστορία τῆς Δεύτερης Τάξης τῆς Ἀκαδημίας ποὺ γράφω καὶ χρωστῶ χάριτες στὸν Μιχάλη Σακελλαρίου γιὰ τὴ διαύγεια τῆς περιγραφῆς καὶ τῆς κριτικῆς του, ποὺ μοῦ ἐπιτρέπει, σ' ἐμένα, τόσο μακρυνὸ ἀπὸ ὅσα μνημονεύει, νὰ βλέπω μὲ καθαρότητα γεγονότα καὶ πρόσωπα ποὺ ἐπηρεάσαν ἀποφασιστικὰ τὴν ἐπιστημονικὴ τύχη καὶ πορεία πολλῶν ἀνθρώπων.

Δὲν μνημόνευσα ἔως τώρα τὸ σημαντικώτερο ἔργο τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου στὸν τομέα τῆς νέας ἐλληνικῆς ἱστορίας, τὸ γνωστότατο *Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν δευτέραν Τουρκοκρατίαν*. Ἡ εὐχὴ ὅλων μας εἶναι νὰ τὸ ἰδοῦμε ξανατυπωμένο.

Ἡ ἀνακοίνωσή μου γίνεται βιαστικά. Δὲν εἶχα ἀρκετὸ χρόνο γιὰ νὰ σᾶς παρουσιάσω ἀναλυτικὰ τὰ περιεχόμενα καὶ τῶν δύο τόμων. Στάθηκα, ἐκλεκτικά, σὲ λίγα μόνον κείμενα ἀπὸ τὰ 20 ποὺ περιέχουν καὶ στὰ σπουδαῖα

παραρτήματά τους. Μίλησα για μελέτες που με είχαν εντυπωσιάσει όταν μάθαινα την επιστημονική μέθοδο. Από τις μελέτες αυτές όμως προκύπτει ή πορεία του Μιχάλη Σακελλαρίου στη σπουδή της νεοελληνικής ιστορίας, ή ανάπτυξη της μεθόδου του, μεθόδου κριτικής που σε οδηγεί στην αλήθεια ή σε κρατάει στον εὐθύ δρόμο της αποκάλυψής της. Ὁ Μιχάλης Σακελλαρίου, με τὸ νεοελληνικὸ ιστοριογραφικὸ ἔργο του, ἀναδεικνύεται σὲ διδάσκαλο τῆς ἑλληνικῆς αὐτογνωσίας.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 16ΗΣ ΙΟΥΝΙΟΥ 2011

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ

Ο Πρόεδρος κ. Απόστολος Σ. Γεωργιάδης αναγγέλλει τὸν θάνατο τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Patrick Michael Leigh Fermor. Ὁ Γενικός Γραμματεὺς κ. Βασίλειος Χ. Πετράκος λαμβάνει τὸν λόγο καὶ λέγει τὰ ἑξῆς:

«Στὶς 10 Ἰουνίου ἀπέθανε στὴ Μ. Βρετανία, σὲ ἡλικία 96 ἐτῶν, ὁ ἀντεπιστέλλων τῆς Ἀκαδημίας μας σὲ ἔδρα Λογοτεχνίας Patrick Michael Leigh Fermor, γεννημένος στὸ Λονδίνο στὶς 11 Φεβρουαρίου τοῦ 1915. Ἐξ ἀρχῆς στράφηκε πρὸς τὰ κλασικὰ γράμματα, ἑλληνικὰ καὶ λατινικά, τὴ μεγάλη λογοτεχνία ὅπως τὸν Σαίξπηρ καὶ τὴ σπουδὴ τῆς ἱστορίας. Ἀπὸ τὴ νεαρή του ἡλικία ταξίδευε στὴν Εὐρώπη, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν Ὀλλανδία καὶ καταλήγοντας στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ Μακεδονία, τὴν Ἀθήνα, τὸν Πόρο. Κατὰ τὴν ἐκρηξὴ τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου βρισκόταν στὴ Μολδαβία. Ἔσπευσε ἀμέσως νὰ καταταγῆ ὡς ἐθελοντὴς στὴν ἱρλανδικὴ φρουρὰ ἀλλὰ, λόγω τῆς γνώσης του τῆς ἑλληνικῆς, τοποθετήθηκε ὡς σύνδεσμος ἀξιωματικὸς στὴν Ἀλβανία. Μετὰ τὴ συνθηκολόγηση πολέμησε στὴν Κρήτη, στὴν ὁποία κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς ξαναγύρισε τρεῖς φορές ὡς ἀξιωματικὸς τῆς SOE (Special Operations Executive) γιὰ νὰ ὀργανώσει τὴν ἀντίσταση κατὰ τῶν Γερμανῶν. Εἶναι γνωστότατο τὸ κατόρθωμά του τῆς ἀπαγωγῆς ἀπὸ τὴν Κρήτη τοῦ στρατηγοῦ Heinrich Kreipe.

Ἀξίζει νὰ μνημονευτεῖ, σχετικὰ μὲ τὴν κλασικὴ του παιδεία, ὅτι, ὅταν ἓνα πρωινὸ ὁ αἰχμάλωτος Kreipe, ἀντικρύζοντας τὸν Ψηλορείτη, ἀπάγγειλε τοὺς πρώτους στίχους ὠδῆς τοῦ Ὀράτιου (I, IX) «vides ut alta stet nive candidum | Soracte», ὁ Leigh Fermor συνέχισε μὲ τὶς ὑπόλοιπες πέντε στροφές¹.

1. Antony Beevor, *Crete, The Battle and the Resistance*, Penguin 1991, 309.

Τὸ λογοτεχνικό του στάδιο ἄρχισε τὸ 1950 μὲ τὸ πρῶτο του ταξιδιωτικὸ βιβλίον, *The Traveller's Tree*, τὸ ὁποῖο καὶ βραβεύτηκε. Ἀκολούθησαν καὶ ἄλλα ταξιδιωτικά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἰδικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς Ἕλληνας ἔχουν τὰ γνωστότατα *Μάνη καὶ Ρούμελη*. Μετέφρασε ἐπίσης ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ στὰ ἀγγλικά τὸ βιβλίον τοῦ Γιώργη Ψυχουντάκη, στὸ ὁποῖο ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται, μεταξὺ ἄλλων, τὴν ἀπαγωγή τοῦ Κρεῖπε, μὲ τὸν τίτλον *The Cretan Runner* (Ὁ Κρητικὸς Μαντατοφόρος).

Ἀπὸ πολλὰ χρόνια εἶχε ἐγκατασταθεῖ μὲ τὴ γυναῖκα του Elizabeth στὴν Καρδαμύλη τῆς Μάνης, μοιράζοντας τὸν χρόνο του ἀνάμεσα στὴ Μάνη καὶ στὴν πατρίδα του τὴν Ἀγγλία.

Ὁ Leigh Fermor διακρίθηκε στὴν ταξιδιωτικὴ λογοτεχνία καὶ τιμήθηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀγγλία. Ἀνήκει στὴν ὁμάδα ἐκείνη τῶν Ἀγγλῶν, πολὺ νέων κατὰ τὸν πόλεμον, ποὺ ἔχοντας ἐξαίρετες γνώσεις τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς ἀνέλαβαν παράτολμες ἀποστολές.

Παρόμοια πορεία μὲ τὸν Leigh Fermor, πολεμικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ-φιλολογικὴ, ἀκολούθησαν καὶ ἄλλα τρία μέλη τῆς Ἀκαδημίας μας, Βρετανοὶ ποὺ πολέμησαν στὴν Ἑλλάδα, ὁ ἀντεπιστέλλων Christopher Woodhouse, βιογράφος τοῦ Καποδίστρια, καὶ οἱ ξένοι ἐταῖροι μας Nicholas Hammond, ἱστορικὸς τῆς Μακεδονίας, καὶ Peter Fraser, ἱστορικὸς τῆς ἑλληνιστικῆς Αἰγύπτου».

Ἡ Ὀλομέλεια τηρεῖ ἐνὸς λεπτοῦ σιγῆς εἰς μνήμην τοῦ ἐκλιπόντος.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2011

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ΘΑΝΑΤΩΝ

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας κ. Ἀπόστολος Σ. Γεωργιάδης ἀναγγέλλει τὸν θάνατο τοῦ ξένου ἐταίρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Jean Leclant καὶ τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Hratch Bartikian.

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας κ. Βασίλειος Χ. Πετράκος λέγει γιὰ τὸν Jean Leclant τὰ ἑξῆς:

«Στις 16 Σεπτεμβρίου ἀπέθανε ὁ Jean Leclant, ξένος ἐταῖρος μας, τοῦ ὁποίου ἡ ὑποδοχὴ εἶχε γίνει στις 18 Ὀκτωβρίου 2005.

Ἦταν μέλος τῆς Académie des Inscriptions et Belles Lettres ἀπὸ τὸ 1974 καὶ Γραμματεὺς τῆς διηνεχῆς (Secrétaire perpétuel) ἀπὸ τὸ 1983. Διαπρεπὴς αἰγυπτολόγος, εἶχε ἀξιοζήλευτη ἐπιστημονικὴ σταδιοδρομία. Ἔργασθηκε ὡς ἐρευνητῆς στὸ C.N.R.S., ἐπιφορτισμένος μὲ τὸ αἰγυπτιακὸ Τμήμα τοῦ μουσεῖου τοῦ Λούβρου, καὶ πολὺ νωρὶς ἔγινε μέλος τοῦ Institut français d'archéologie orientale τοῦ Καΐρου. Τὸ 1952 τοῦ ἀνατέθηκε ἡ συγκρότηση τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων τῆς Αἰθιοπίας. Τὸ 1955 ἔγινε καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Στρασβούργου καὶ τὸ 1963 καθηγητῆς τῆς Αἰγυπτολογίας στὴ Σορβόνη, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀποχώρησε τὸ 1990. Ἀπὸ τὸ 1979 ἕως τὸ 1990 διετέλεσε καθηγητῆς τῆς Αἰγυπτολογίας στὸ Collège de France.

Τὸ ἐπιστημονικὸ καὶ κοινωνικὸ κῦρος του ἀντανακλᾶται στὸ πλῆθος τῶν ἐπιστημονικῶν ἐταιρειῶν καὶ τῶν διασῆμων Ἀκαδημιῶν τῶν ὁποίων ὑπῆρξε μέλος καὶ στὸ πλῆθος τῶν μεγάλων διακρίσεων ποὺ τοῦ εἶχαν ἀπονεμηθεῖ.

Ἡ ἐπιστῆμη τὴν ὁποία καλλιέργησε ἔχει τὴν ἀρχὴ τῆς στὸν Ἡρόδοτο καὶ στὸν αἰγύπτιο λόγο του (2, 5-182). Τὸ ἀνασκαφικὸ καὶ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Jean Leclant ἀφορᾷ τὸν φαραωνικὸ πολιτισμὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τὴν ἱστορία

της, ιδιαίτερα τῆς 25ης δυναστείας, τῆς λεγόμενης αἰθιοπικῆς, καὶ τὸν μεροϊτικὸ πολιτισμὸ, δηλαδὴ ἐκεῖνον ποὺ ἀναπτύχθηκε στὴ χώρα ποὺ ὀρίζεται ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς Νεῖλο, Ἀτβάρα καὶ τὸν Κυανὸ Νεῖλο, χώρα ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μέρος τῆς Αἰθιοπίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Οἱ δημοσιευμένες μελέτες τοῦ Jean Leclant καλύπτουν τὴν αἰγυπτιακὴ γραφὴ καὶ ἐπιγραφικὴ, δηλαδὴ τὰ κείμενα τῶν πυραμίδων ἀλλὰ καὶ τὴ μεροϊτικὴ γραφὴ, γραφὴ ἀφρικανικὴ πολὺ κοντινὴ στὴν αἰγυπτιακὴ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τοῦ ἐνδιαφέροντός του γι' αὐτὴν ὅτι τὰ θέματα ἐρεύνης της ἐπανέρχονται τακτικὰ μέσα στὰ δημοσιεύματά του. Ἡ θρησκεία καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἱστορία, ἀκόμη ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἡ ταφικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Αἰγύπτου, ἡ ἐπίδραση τῆς Αἰγύπτου στὴν τέχνη, εἰδικότερα μάλιστα στὴν εἰκονογραφία καὶ τὴν ἐθνογραφία, ἀποτελοῦν θέματα περισπούδαστων μελετῶν του. Μιὰ γρήγορη θεώρηση τῶν δημοσιευμάτων ἀποκαλύπτει ὅτι τὰ ἐπιστημονικὰ ἐνδιαφέροντά του ἐκτείνονταν ἀκόμη στὴ φιλοσοφία καὶ τὴ μεταφυσικὴ —πάντα στὸ πλαίσιο τῆς ἐρεύνης τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου—, στὸν ἰδιωτικὸ βίβιο, στὴ νομισματικὴ καὶ στὴ γλυπτικὴ, στὴ φιλολογία καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ, στὴν ἱστορία, στὴ γεωγραφία. Ἀλλὰ καὶ ἡ προϊστορία τῆς Νουβίας καὶ τῆς Αἰθιοπίας εἴλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον του, καθὼς καὶ ἡ χριστιανικὴ τέχνη στὴν Αἰθιοπία. Τὸ κριτικὸ του πνεῦμα φανερώνεται στὶς ἀφθονες παρουσιάσεις βιβλίων ποὺ ἔκανε τακτικώτατα καὶ στὶς βιβλιοκρισίες, ποὺ ἀποτελοῦν θετικότερες συμβολές στὴν ἐπιστήμη.

Ἐνα ἀκόμη ξεχωριστὸ πεδίο ἐπιστημονικῆς δράσης του ἦταν ἡ ἐρευνα τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας καὶ τῶν θεοτήτων της. Ἡ θρησκεία αὐτὴ εἶναι συνδεδεμένη γεωγραφικῶς καὶ κοινωνικῶς μὲ τὴ φαραωνικὴ Αἴγυπτο, ἀλλὰ κατὰ παράδοξο τρόπο ἡ λατρεία ὀρισμένων θεοτήτων της ἀπλώθηκε πέραν τῆς Αἰγύπτου, σ' ὅλη τὴν ἐλληνορωμαϊκὴ Μεσόγειο, καὶ ἔφθασε ὡς τὴ μακρυνὴ Παννονία, στὶς ὄχθες τοῦ Ρήνου καὶ στὰ ὄρια τῆς ρωμαϊκῆς Ἀγγλίας. Στὸν κλάδο αὐτῆς τῆς ἔξω τῶν ὀρίων τῆς Αἰγύπτου λατρείας τῶν αἰγυπτίων θεῶν ὁ Jean Leclant ἦταν πρωτοπόρος, τὰ σχετικὰ δημοσιεύματά του εἶναι πολλὰ καὶ ἀποτελοῦν τὴ βάση γιὰ κάθε νέα μελέτη καὶ ἐρευνα γιὰ τὶς Ἰσιακὲς λατρεῖες, ὅπως λέγονται.

Πολὺ σημαντικὸ εἶναι τὸ ἔργο του ποὺ ἀφορᾷ στὴν ἱστορία τῶν Ἀκαδημιῶν καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἑταιρειῶν. Τελευταῖο σχετικὸ ἔργο ποὺ ἔγινε ὑπὸ τὴς ὀδηγίες του εἶναι τὸ τρίτομο σὲ μεγάλο σχῆμα μὲ τίτλο *Le second siècle de l'Institut de France* Ἀφορᾷ τὴν περίοδο 1895-1995 καὶ περιέχει τὶς βιογραφίες ὄλων τῶν μελῶν τοῦ Institut de France, τακτικῶν καὶ ξένων, μιᾶς ὁλόκληρης ἑκατονταετίας. Ἀποτελεῖ τὸ ἔργο ἕνα μνημεῖο γνώσεων, καθὼς

μέσα σ' αυτό περιλαμβάνεται και ἡ ἐργογραφία τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, δηλαδή ἓνα μεγάλο μέρος τῆς ἐπιστημονικῆς βιβλιογραφίας ἐκατὸ ἐτῶν ποῦ καλύπτει εὐρύτερα τὴν ἀρχαιογνωσία. Ἀλλὰ καὶ τὰ προσωπογραφικὰ κείμενα ποῦ δημοσίευσε εἶναι συνεχῆ καὶ ἀφθονα καὶ μ' αὐτὰ διέσωσε τὴ μνήμη σημαντικῶν προσώπων τῆς ἐπιστήμης.

Μεγάλο ἔργο ποῦ ἐγινε ὑπὸ τῆ διεύθυνσὴ του εἶναι τὸ *Dictionnaire de l'Antiquité* (2.358 σελίδες, Presses Universitaires de France). Στὸ λεξικὸ αὐτὸ γίνεται πραγμάτευση τῶν σημαντικωτέρων θεμάτων ποῦ ἀφοροῦν τὴν Αἴγυπτο, τὴ Μεσοποταμία, τὴν Ἑγγύς Ἀνατολή, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Ρώμη. Ἡ ἐτοιμασία τοῦ ἔργου αὐτοῦ πῆρε 12 χρόνια!

Ὁ Jean Leclant ὑπῆρξε μεγάλη ἐπιστημονικὴ προσωπικότης ποῦ τίμησε τὴν πατρίδα του. Ἡ ἐκλογή του ὡς ξένου ἐταίρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τὸν εἶχε χαροποιήσει καὶ τὸ εἶχε θεωρήσει ὡς ἐξαιρετικὴ τιμὴ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀκαδημία μας τιμήθηκε ἔχοντας ἀνάμεσα στὰ μέλη της ἓναν ἐπιστήμονα τῆς ἀξίας καὶ τοῦ ἤθους τοῦ Jean Leclant».

Ἀκολούθως ὁ Γραμματεὺς ἐπὶ τῶν Δημοσιευμάτων κ. Παναγιώτης Λ. Βοκοτόπουλος λαμβάνει τὸν λόγο καὶ λέγει γιὰ τὸν Hratch Bartikian τὰ ἑξῆς:

«Ἐγνώριζα τὸ ὄνομα τοῦ Χράτς Μπαρτικιάν ἀπὸ τὸ 1976, ὅταν ἐδημοσίευσε στὴν ἀρμενικὴ, στὸ περιοδικὸ *Badma-Panasiragan Hantes*, τὴν πρώτη βιβλιοκρισία γιὰ τὸ βιβλίό μου περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς εἰς τὴν Δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἥπειρον, ποῦ μόλις εἶχε κυκλοφορήσει. Τὸν συνήντησα γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Λευκωσία κατὰ τὸ Δεύτερο Κυπριολογικὸ Συνέδριο, τὸ 1982, ὅταν προσεφώνησε τις ἀρχές καὶ τοὺς συνέδρους σὲ ἄπταιστα ἑλληνικά.

Γεννημένος στὴν Ἀθήνα τὸ 1927, ὁ ἀείμνηστος συνάδελφος ἦταν γιὸς Ἀρμενίων ποῦ εἶχαν καταφύγει στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν μικρασιατικὴ καταστροφή. Ἀπεφοίτησε τὸ 1945 ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο τοῦ Βύρωνα καὶ ἐγκατέλειψε τὸν τόπο μας λίγο ἀργότερα ὅταν, ὅπως θὰ θυμοῦνται οἱ παλαιότεροι, πολλοὶ Ἀρμένιοι τῆς Ἑλλάδος ἐπέστρεψαν στὰ πατρογονικά τους ἐδάφη.

Ὁ Μπαρτικιάν ἐσπούδασε ἱστορία στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Ἑρεβάν καὶ ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῶν πανεπιστημίων τοῦ Λένινγκραντ καὶ τοῦ Ἑρεβάν, μετὰ διατριβὲς γιὰ τοὺς Παυλικιανούς καὶ τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα. Διετέλεσε γιὰ πολλὰ χρόνια καθηγητὴς τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Ἑρεβάν καὶ διευθυντὴς τοῦ τμήματος μεσαιωνικῆς ἱστορίας τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱστορίας τῆς Ἀρμενικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν, τῆς ὁποίας ἦταν τακτικὸ μέλος. Ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν εἶχε ἐκλεγεί τὸ 1981.

Ὁ ἐκλιπὼν συνάδελφος ἔχει ἐκδώσει μεταφράσεις στὰ ἀρμενικὰ βυζαντινῶν πηγῶν καὶ συγγράψει περισπούδαστα βιβλία καὶ μελέτες γιὰ τὴν βυζαντινὴ ἱστορία καὶ τίς σχέσεις τῆς μεσαιωνικῆς μας αὐτοκρατορίας μὲ τὴν Ἀρμενία. Στὰ ἑλληνικὰ ἔχουν κυκλοφορήσει οἱ μονογραφίες του *Τὸ Βυζάντιον εἰς τὰς ἀρμενικὰς πηγὰς* (1981), *Ἑλληνισμὸς καὶ Ἀρμενία* (1991) καὶ *Ἡ βυζαντινὴ ἀριστοκρατικὴ οἰκογένεια τῶν Γαβράδων* (1993). Στὸ βιβλίον του *Ἀρμενοβυζαντινά: Σχέσεις τοῦ ἀρμενικοῦ ἔθνους μὲ τὸ μεσαιωνικὸ ἑλληνισμὸ*, ποὺ ἐξεδόθη προσφάτως, ἔχουν ἀνατυπωθεῖ μελέτες του στὴν ἀγγλική, γαλλικὴ καὶ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι, ἀπὸ τίς 25 μελέτες τοῦ βιβλίου, οἱ 14 εἶχαν γραφεῖ ἐξ ἀρχῆς στὰ ἑλληνικὰ.

Ἡ ἀπώλεια τοῦ Χράτς Μπαρτικιαν εἶναι δυσαναπλήρωτη, διότι, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζω, δὲν ὑπάρχει νεώτερος ἀρμένιος μεσαιωνολόγος μὲ ἀρίστη γνώση τῆς ἑλληνικῆς, ποὺ νὰ συνεχίσει τὴν ἔρευνα τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων δεσμῶν τοῦ Βυζαντίου μὲ τὴν Ἀρμενία, τὴν ὁποία εἶχε προωθήσει μὲ συνέπεια καὶ μὲ μεγάλη ἐπιτυχία ὁ ἀείμνηστος συνάδελφος».

Ἡ Ὀλομέλεια τηρεῖ ἐνὸς λεπτοῦ σιγῆ εἰς μνήμην τῶν ἐκλιπόντων.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2011

ΥΠΟΔΟΧΗ
ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ
κ. EGERT RÖHLMANN

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ
κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟ Σ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ὑποδέχεται σήμερα μεῖ ιδιαίτερη χαρὰ καὶ τιμὴ ὡς ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς τὸν κ. Egert Röhlmann, Ὁμότιμο Καθηγητὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Erlangen-Νυρεμβέργης, τὸν ὁποῖο ἡ Ὀλομέλεια ἐξελέξε κατὰ τὸ τρέχον ἔτος στὸν κλάδο τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας.

Ὁ νέος Ἀκαδημαϊκὸς ἔκανε τὶς πρῶτες τοῦ σπουδῆς στὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, στὴ γνωστὴ Μουσικὴ Ἀκαδημία τοῦ Bayreuth, καὶ πῆρε δίπλωμα ὀργανίστα. Στὴ συνέχεια σπούδασε Κλασσικὴ Φιλολογία, Γερμανικὴ Φιλολογία καὶ Φιλοσοφία στὰ Πανεπιστήμια Erlangen-Νυρεμβέργης καὶ Ludwig-Maximilians Μονάχου. Ἡ πανεπιστημιακὴ του σταδιοδρομία ἄρχισε μεῖ μιὰ θέση βοηθοῦ στὸ Ἰνστιτοῦτο τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Erlangen-Νυρεμβέργης τὸ 1962 καὶ ὀλοκληρώθηκε μεῖ τὴν ἀνακήρυξή του ὡς Ὁμότιμου Καθηγητῆ στὸ ἴδιο Πανεπιστήμιο τὸ 2001, καθὼς καὶ ὡς Ἐπίτιμο Διδάκτορα στὸ Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν τὸ 2004.

Ὁ κ. Egert Röhlmann ἔχει διοργανώσει διεθνή σεμινάρια γιὰ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μουσικὴ, ἔχει δώσει διαλέξεις στὴν Ἀθήνα καὶ στοὺς Δελφούς, καὶ ἔχει συντελέσει στὴν ἐδραίωση τοῦ κλάδου τῶν Νέων Ἑλληνικῶν στὸ κρατίδιο τῆς Βαυαρίας μεῖ τὴ βοήθεια τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι εἰδικὸς στὴ μουσικὴ τῆς ἀρχαιότητος, στὸ ἀρχαῖο δράμα καὶ στὴν παράδοση καὶ κριτικὴ τῆς ἀρχαίας γραμματείας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ περισσότερα ἀπὸ ἑκατὸν εἰκοσι ἄρθρα του σὲ διεθνῶς ἀναγνωρισμένα περιοδικὰ καὶ τὶς πολυάριθμες δημοσιεύσεις του

σέ συλλογικούς τόμους, ἔχει συγγράψει καὶ ἑπτὰ μονογραφίες γύρω ἀπὸ τὴν προαναφερθεῖσα θεματική, καθὼς καὶ πλῆθος μουσικολογικῶν μελετῶν.

Κύριε συνάδελφε, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν εἶναι εὐτυχῆς ποὺ σᾶς καλωσορίζει καὶ σᾶς ἀπευθύνει τίς καλύτερες εὐχὲς γιὰ συνέχιση τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ ἐρευνητικῆς προσφορᾶς σας - τώρα πλέον καὶ στὸ πλαίσιο τῶν σκοπῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Σᾶς καλῶ νὰ σᾶς ἀπονεύμω τὰ διάσημα τοῦ Ἀντεπιστέλλοντος Μέλους τοῦ Ἰδρύματος.

Καὶ τώρα παρακαλῶ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ κ. Νικόλαο Κονομῆ νὰ ἀνέλθει στὸ βῆμα καὶ νὰ παρουσιάσει τὸ ἔργο τοῦ νέου Ἀκαδημαϊκοῦ.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ
κ. ΝΙΚΟΛΑΟ ΚΟΝΟΜΗ

Κύριε Καθηγητά,

Πρὶν ἀπὸ λίγο ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν σᾶς ἐξέφρασε τὰ αἰσθήματα μὲ τὰ ὅποια σᾶς ὑποδέχεται τὸ Ἴδρυμα τοῦτο καὶ σᾶς ἐπέδωσε τὸ διακριτικὸ σῆμα ποὺ φέρουν τὰ μέλη τῆς Ἀκαδημίας. Ἐγὼ καλοῦμαι νὰ προβῶ στὴν παρουσίασή σας στὸ ἀκροατήριό ποὺ παρακολουθεῖ τὴν τελετὴ τῆς εἰσδοχῆς σας καὶ σὲ λίγο θὰ ἔχει τὴν τύχη νὰ σᾶς ἀκούσει νὰ ἀναπτύσσετε τὸ θέμα σας, πράγμα σπάνιο, σὲ λόγο ἑλληνικό. Ἡ παρουσίασή σας εἶναι γιὰ μένα δύσκολη, ἀφοῦ στὴν ἐπιστήμη ἐμφανίζεσθε μὲ μιὰ διφυῆ προσωπικότητα. Διαπρέψατε ὡς κλασικὸς πανεπιστημιακὸς δάσκαλος, ἀλλὰ διακριθήκατε ἀκόμα περισσότερο διεθνῶς ὡς μελετητῆς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς. Μὰ ἄς πάρουμε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχή:

Γεννηθήκατε στὴ Νυρεμβέργη καὶ ἀποφοιτήσατε ἀπὸ τὸ Gymnasium Carolinum Illustre στὸ Ansbach. Τὸ 1953 ἀποκτήσατε Ἀπολυτήριό τῆς Ἀκαδημίας Μουσικῶν Σπουδῶν στὸ Bayreuth. Τὸ 1958 γίνατε διπλωματοῦχος τῆς Κλασικῆς καὶ Γερμανικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιό τοῦ Erlangen. Τὸ 1962 ἀρχίσατε τὴν πανεπιστημιακὴ σας σταδιοδρομία ὡς βοηθὸς στὸ Πανεπιστήμιό ἀπὸ ὅπου ἀποφοιτήσατε. Τὸ 1968 ἀποκτήσατε δίπλωμα ὑφηγεσίας τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας στὸ ἴδιο Πανεπιστήμιό. Τὸ 1972 προήχθητε σὲ Ἐκτακτὸ Καθηγητὴ τοῦ ἴδιου Πανεπιστημίου καὶ τὸ 1974 σὲ Ἀναπληρωτὴ Καθηγητῆ. Τὸ 1975/6 διδάξατε Λατινικὴ Γλῶσσα καὶ Φιλολογία ὡς Ἀναπληρωτῆς Καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιό τοῦ Μονάχου. Τὸ 1976 γίνατε Τακτικὸς Καθηγητῆς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιό τοῦ Giessen, τὸ 1980 Τακτικὸς Καθηγητῆς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

στό Πανεπιστήμιο του Erlangen και από το 2001 είστε Όμότιμος Καθηγητής αυτού του Πανεπιστημίου. Τέλος, από το 2004 είστε Επίτιμος Διδάκτωρ του Έθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η έντυπωση της έργογραφίας σας αριθμεί έκαστον πενήντα δύο τίτλους, που επικεντρώνονται στα έξης:

- α. Αρχαία μετρική και μουσική (πενήντα όκτώ τίτλοι)
- β. Ιστορία της λογοτεχνίας της αρχαιότητας (σαράντα τέσσερις τίτλοι)
- γ. Ιστορία της παράδοσης των κειμένων και της κριτικής της αρχαίας λογοτεχνίας (δεκαεπτά τίτλοι)
- δ. Αρχαία δραματική ποίηση και μορφή του αρχαίου θεάτρου (δεκαενέα τίτλοι)
- ε. Έκκλησία και εκκλησιαστική μουσική (δεκατέσσερις τίτλοι)

Αυτό που με δυσκολεύει στην παρουσίασή σας είναι οι έργασίες σας που αναφέρονται στην αρχαία έλληνική μουσική, τομέας στον όποιο είστε ή μία από τις δύο αυθεντίες που διαθέτει σήμερα ό έπιστημονικός κόσμος. Για να αντίληφθει τό άχροατήριο τί έννοώ, θα αναφερθώ πρώτα στους τίτλους μερικων μονογραφιών σας με μια στοιχειώδη άνάλυση του περιεχομένου τους.

1. *Griechische Musikfragmente. Ein Weg zur altgriechischen Musik*, Nürnberg 1960. (Έλληνικά μουσικά άποσπάσματα.)

Με αυτή τη διατριβή προσπαθήσατε να φωτίσετε την ιστορία της αρχαίας έλληνικής μουσικής με τη βοήθεια των τότε γνωστων άποσπασμάτων της. Τό πρώτο που προέκυψε από τις έρευνές σας είναι ότι, στη στροφικά δομημένη λυρική ποίηση του 5ου αιώνα π.Χ., ή μελωδία που είχε έπινοηθεί για τη στροφή μεταφερόταν χωρίς άλλες στην άντιστροφή, ή δέ προσωδία του κειμένου δέν λαμβανόταν υπόψη στη μελωδία. Αντίθετα, στα άποσπάσματα της έλληνιστικής ή αυτοκρατορικής έποχής, που δέν έκαναν πλέον χρήση της στροφικής δομής, άνασχηματίζεται ή προσωδία του κειμένου στη μελοποίηση με ακρίβεια. Έξάλλου παρατηρήσατε ότι στα έλληνιστικά μουσικά κομμάτια, όπως στους δελφικούς παιάνες, άναγνωρίζεται ή πρόθεση να περιγραφεί τό περιεχόμενο του κειμένου με λιτά μουσικά μέσα. Τέλος, στα άποσπάσματα της αυτοκρατορικής έποχής, διαπιστώσατε αύξηση των μελισμάτων στη μελοποίηση.

2. *Denkmäler altgriechischer Musik. Sammlung, Übertragung und Erläuterung aller Fragmente und Fälschungen*, Nürnberg 1970. (Μνημεία αρχαίας έλληνικής μουσικής.)

Τό 1960 δέν υπήρχε ακόμα ένα Corpus των μέχρι τότε γνωστων άποσπασμάτων της αρχαίας έλληνικής μουσικής. Τό 1970 δημοσιεύσατε μία συλ-

λογή με τὸν τίτλο *Μνημεῖα ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς*. Σ' αὐτὴν συλλέξατε τριάντα πέντε ἀποσπάσματα ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς καὶ πέντε πλαστά ἀπὸ τὸν μεσαῖωνα, τὴν ἀναγέννηση καὶ τὸ μπαρόκ. Ἡ ἔκδοση περιλαμβάνει τὸ κείμενο τῶν ἀποσπασμάτων, τὴ μεταγραφή τους σὲ μοντέρνα σημειογραφία καὶ τὸν σχολιασμό τους.

3. *Documents of Ancient Greek Music. The extant melodies and fragments*, edited and transcribed with commentary by Egert Pöhlmann and Martin L. West, Oxford 2001. (*Τεκμήρια ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς. Ἐκδοση καὶ μεταγραφή μὲ σχολιασμό τῶν σωζομένων μελωδιῶν καὶ ἀποσπασμάτων της.*)

Στὸ διάστημα τῶν τριάντα ἐτῶν ποὺ μεσολάβησαν ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῶν *Denkmäler* τὸ 1970, ἦρθαν στὸ φῶς ἄλλα εἴκοσι ἕξι ἀποσπάσματα ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς ἀπὸ διάφορες ἐποχές, τῶν ὁποίων τὴν πλειονότητα εἶχε μελετήσει καὶ σχολιάσει ὁ Martin L. West. Ἐπειδὴ τὰ *Denkmäler* εἶχαν ἐν τῷ μεταξύ ἐξαντληθεῖ, ὁ πανεπιστημιακὸς ἐκδοτικὸς οἶκος τῆς Ὁξφόρδης ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιὰ μίαν ἀπὸ κοινοῦ ἔκδοση τοῦ ὕλικου τῶν Egert Pöhlmann καὶ Martin L. West, ἣ ὁποία καὶ πραγματοποιήθηκε τὸ 2001 μὲ τίτλο *Τεκμήρια ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς. Ἐκδοση καὶ μεταγραφή μὲ σχολιασμό τῶν σωζομένων μελωδιῶν καὶ ἀποσπασμάτων της*. Στὴν ἔκδοση αὐτή, ἔχουν κατανεμηθεῖ τέσσερα τεκμήρια στὴν ὄριμη κλασικὴ ἐποχὴ (τὰ τρία τοῦ Εὐριπίδη), δεκαπέντε τεκμήρια ἀπὸ τὴν ὕστερη κλασικὴ μέχρι καὶ τὴν πρόιμη ἑλληνιστικὴ περίοδο (μεταξὺ τῶν ὁποίων πέντε βεβαιωμένα παραδείγματα δραματικῆς ποίησης), τρία παραδείγματα στὴν ὕστερη ἑλληνιστικὴ περίοδο (ἐδῶ συγκαταλέγονται καὶ οἱ δελφικοὶ παιάνες) καὶ τριάντα ἐννέα στὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορικὴ περίοδο (ἀξιωματικόνευτα εἶναι τὸ τραγούδι τοῦ Σεκίλου καὶ οἱ ὕμνοι τοῦ Μεσομήδη), καθὼς καὶ ἑπτὰ παραδείγματα μελοποιήσεων δραματικῶν κειμένων ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ καὶ ἓνας παλαιοχριστιανικὸς ὕμνος τοῦ τέλους τοῦ 3ου αἰῶνα. Τόσο ὁ ἀριθμὸς ὅσο καὶ ἡ κατανομή τῶν τεκμηρίων σὲ ἐποχές ἐπιτρέπουν τώρα νὰ σκιαγραφηθεῖ γιὰ πρώτη φορὰ ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς.

4. *Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ μουσικὴ στὸ πλαίσιο τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ποίησης* (μὲ τὴν Ἰωάννα Σπηλιοπούλου), Ἴονιο Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα 2007.

Σκοπὸς τῆς μελέτης εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῶν μέχρι σήμερα γνωστῶν ἀποσπασμάτων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς στὸ πλαίσιο τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ποίησης. Τὰ καλύτερα συμπεράσματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ παρέχει ἡ κατηγορία τοῦ ὕμνου, ἣ ὁποία ξεκινᾷ μὲ τὴν *Ἰλιάδα* καὶ ἐμπλουτίζεται ἀπὸ

ἔνδεκα παραδείγματα ὕμνων με σημειογραφία (κεφ. VII-X). Ἡ κατηγορία τῆς μονωδικῆς λυρικήσ ποιήσῃς με στροφική δομή συμπληρώνεται μόνο ἀπὸ πέντε παραδείγματα με σημειογραφία (κεφ. XI). Γιὰ τὴν ἐλεύθερη ὡστόσο μορφή τοῦ κιθαρωδικοῦ καὶ τοῦ αὐλωδικοῦ νόμου δὲν ὑπάρχουν σίγουρα τεκμήρια με σημειογραφία (κεφ. XI). Στὴ δραματική ποιήσῃς τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα ρίχουν φῶς δεκατέσσερα παραδείγματα με σημειογραφία. Ἡ παρουσίασῃς μεμονωμένων κομματιῶν δραματικῶν κειμένων ἀπὸ τοὺς σολίστες τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ ὀκτὼ παραδείγματα με σημειογραφία (κεφ. XIII-XVI). Τέλος, ἡ ἐνόργανη μουσική ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ δεκαοκτὼ παραδείγματα, ἑπτὰ ἐκ τῶν ὁποῖων ἀφοροῦν ἢ τὴ συνοδεία τῆς μελικῆς ποιήσῃς ἢ τὰ ἐμβόλιμά της (κεφ. XVII). Στὴν εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου ἀναφέρονται οἱ πηγές τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς (κεφ. I). Τὴ μοναδικὴ ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς ποὺ μᾶς ἔχει παραδοθεῖ ἐξ ὀλοκλήρου ἀποτελεῖ τὸ σύγγραμμα *Περὶ Μουσικῆς* τοῦ Ψευδοπλουτάρχου, τὸ ὁποῖο καλύπτει τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸν Ὅμηρο μέχρι τὴν ἀρχὴ τῆς γραπτῆς παράδοσης τῆς μουσικῆς, ποὺ συντελέσθηκε στὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ. με τοὺς ἐπαγγελματίες μουσικούς. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο, τὸ σύγγραμμα *Περὶ Μουσικῆς* σχολιάζεται ἀναλυτικὰ στὰ κεφάλαια II-V. Θεωρήθηκε σκόπιμο ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς νὰ σκιαγραφηθεῖ στὸν ἐπίλογο ἢ ἐπιβίωσῃς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς στὸν μεσαῖωνα καὶ στοὺς νεότερους χρόνους (κεφ. XVIII).

5. *Einführung in die Überlieferungsgeschichte und in die Textkritik der antiken Literatur*, Bd. I Altertum, Darmstadt 1994. Bd. II Mittelalter und Neuzeit, Darmstadt 2003. (*Εἰσαγωγή στὴν ἱστορία τῆς παράδοσης καὶ τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου στὴν ἀρχαία λογοτεχνία.*)

Στὸν 1ο τόμο αὐτῆς τῆς εἰσαγωγῆς παρακολοθησάτε τὴν παράδοσῃς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς λογοτεχνίας ἀπὸ τίς ἀπαρχές τους μέχρι καὶ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα, ἀποκαλύπτοντας ἔτσι τὴν ἀρχική μεθοδολογία τῆς κριτικῆς τῶν κειμένων. Γι' αὐτὸ τὸν σκοπό, σκιαγραφήσατε τὴν ἐξέλιξη τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς ἐλληνιστικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἐνα σημαντικὸ σημεῖο καμπῆς στὴν ἱστορία τῆς παράδοσης τῶν κειμένων ἀποτελεῖ ἡ ἀντικατάστασῃς τοῦ παπύρου με τὴν περγαμηνή, καὶ ἀργότερα ἡ ἀλλαγὴ τοῦ κυλίνδρου παπύρου στὴ μορφή τοῦ κώδικα, ποὺ ὀρθὰ ἐπισημαίνετε.

Στὸν 2ο τόμο αὐτῆς τῆς εἰσαγωγῆς παρουσιάζετε τὴν ἐξέλιξη τῆς κριτικῆς τῶν κειμένων ἀπὸ τὸν Richard Bentley μέχρι σήμερα.

6. *Studien zur Bühnendichtung und zum Theaterbau der Antike*, Frankfurt-Berlin-New York 1995. (Μελέτες για τη δραματική ποίηση και τη δόμηση του θεάτρου στην αρχαιότητα.)

Τò 1993 διοργανώσατε μαζί με τόν Klaus Fittschen τού Γερμανικού Αρχαιολογικού Ίνστιτούτου Αθηνών και τόν Peter Funke τού Πανεπιστημίου τού Münster ένα επιμορφωτικό σεμινάριο για τήν Αττική. Τά συμπεράσματά του δημοσιεύσατε μαζί με τά σημαντικότερα άρθρα σας για τή δραματική ποίηση σ' έναν συλλογικό τόμο.

7. *Δράμα και μουσική στην αρχαιότητα* (με τήν Ίωάννα Σπηλιοπούλου), Αθήνα 2000.

Τò 1998 διδάξατε σ' ένα μεταπτυχιακό πιλοτικό πρόγραμμα στό Τμήμα Θεατρικών Σπουδών τού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, εφαρμόζοντας ως παράδειγμα τά πορίσματά σας για τόν Δύσκολο τού Μενάνδρου. Τά συμπεράσματα αὐτοῦ τού σεμιναρίου δημοσιεύσατε τò 2000 σ' ένα βιβλίο, πού περιέχει κεφάλαια για τόν ρόλο τού χοροῦ στό ἀρχαῖο δράμα, για τήν ἀρχαία μουσική σημειογραφία, για τά ἀποσπάσματα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς, για τή σκηνή τῶν περιοδεύόντων τεχνιτῶν και τελικά μία εἰσαγωγή στις κωμωδίες τού Μενάνδρου και τή σκηνή τους.

8. *Gegenwärtige Vergangenheit. Ausgewählte Kleine Schriften von Egerit Pöhlmann*, Berlin-New York 2009. (Επιλεγμένα μικρά ἔργα.)

Σ' αὐτή τή συλλογή, ἡ ὁποία δημοσιεύτηκε με τή βοήθεια τού Πανεπιστημίου Erlangen-Nυρεμβέργης, συγκεντρώσατε δεκαεπτὰ ἀρθρα για διάφορα θέματα. Για πρώτη φορά δημοσιεύονται και τέσσερις ὁμιλίες πού κάνατε τò 2007/8 στην Κέρκυρα και τήν Cremona:

«Ancient Greek Poetry and the Development of Monody»

«Aristophanes, Free Form and the Monody»

«King Iphitus of Elis asking Apollo for an Oracle»

«Greek Music and Greek Musicians for Rome»

Σέ πολλά ἄλλα ἀρθρα σας παρουσιάζετε συχνά νέα σημαντικά εὐρήματα, κυρίως για τήν ἀρχαία ἐλληνική μουσική και μετρική.

Κύριε Καθηγητά, τά σημαντικά πνευματικά ἐπιτεύγματά σας, ιδιαίτερα ἡ συστηματική μελέτη σας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς, σᾶς ὀδήγησαν τύχη ἀγαθῇ και πρòς τήν Ἀκαδημία Αθηνών, οἶνει διάδοχο τῆς Ἀκαδημίας τού Πλάτωνος, ἡ ὁποία σᾶς ὑποδέχεται σήμερα ὡς ἀντεπιστέλλον μέλος. Σᾶς εὐχόμαστε ὑγεία και μακροζωία για νά συνεχίσετε ἀπρόσκοπτα τò πρωτοποριακό ἐπιστημονικό σας ἔργο. Ὡς εὖ παρέστητε.

ΑΝΑΤΟΛΙΖΟΝΤΑ ΜΟΤΙΒΑ ΣΤΗΝ ΕΚΤΗ ΡΑΨΩΔΙΑ ΤΗΣ *ΙΛΙΑΔΟΣ*

ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΑΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ
κ. EGERT RÖHLMANN*

Ἡ χρονολόγηση τῆς *Ἰλιάδος*

Μετά τὴν παρακμὴ τῶν μυκηναϊκῶν ἀνακτορικῶν κέντρων περὶ τὸ 1200 π.Χ. ξεκινᾷ στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο μιὰ περίοδος χωρὶς γραφή. Ἡ μυκηναϊκὴ γραμμικὴ Β ξεχάστηκε¹ καὶ οἱ ὑπόλοιπες γραμμικὲς γραφές συνέχισαν νὰ χρησιμοποιοῦνται μόνο στὴν Κύπρο². Μόλις γύρω στὰ 800 π.Χ. ξαναέμαθαν οἱ Ἕλληνες γιὰ δευτέρη φορά τὴ γραφή μετὰ τὴν υἱοθέτηση τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου³. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ ἑλληνικὴ ποίηση παρέμεινε πρωταρχικὰ στὸ ἐπίπεδο τῆς προφορικῆς παράδοσης, κἀνοντας τὸ πρῶτο βῆμα σὲ γραπτὸ λόγο μόλις στὰ τέλη τοῦ 8ου αἰώνα⁴. Ὁ Albin Lesky εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ συνέδεσε μετὰ τὴν *Ἰλιάδα* τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴν προφορικότητα στὸν γραπτὸ λόγο, μετὰ τὸν ἐξῆς ἰσχυρισμό: Ὁ ποιητὴς τῆς *Ἰλιάδος*, ἓνας ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἐκπροσώπους τῆς προφορικῆς ποίησης, ἔκανε χρῆση τῆς ἀλφαβητικῆς γραφῆς ποὺ ἦταν γνωστὴ ἤδη ἀπὸ δύο γενεές, γιὰ νὰ τὴν ἀπαθανάτισει⁵. Ἔτσι ἀποκρυστάλλωσε ὁ Lesky τὴν κοινῶς ἀποδεκτὴ γνώμη ὅτι ἡ *Ἰλιάς* καὶ ἡ *Ὀδύσσεια* εἶναι ἔργα περίπου τοῦ τέλους τοῦ 8ου αἰώνα, ἐπομένως πρῶιμότερα αὐτῶν τοῦ Ἡσίοδου, κάτι ποὺ ἴσχυε ἕως τὰ τέλη τοῦ 20οῦ αἰώνα. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτῆς τῆς τόσο πρῶιμης χρονολόγησης εἶχε ὡς συνέπεια ὄχι μόνο κομμάτια τῆς *Ἰλιάδος*, ὅπως ἡ δεκάτη ραψωδία, ἢ ἐπονομαζόμενῃ «Δολώνεια», ποὺ

* Μετάφραση: Ἰωάννα Σπηλιοπούλου. Ἡ κα Ἰωάννα Σπηλιοπούλου εἶναι Ἐπίκουρος Καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Πελοποννήσου (Τμῆμα Ἱστορίας, Ἀρχαιολογίας καὶ Διαχείρισης Πολιτισμικῶν Ἀγαθῶν τῆς Σχολῆς Ἀνθρωπιστικῶν Ἐπιστημῶν καὶ Πολιτισμικῶν Σπουδῶν στὴν Καλαμάτα).

1. HEUBECK, 1966.

2. HEUBECK, 1979.

3. HEUBECK, 1979: 75-80.

4. RÖHLMANN, 1990.

5. LESKY, 1968: 692 κ.έ., 703-709.- LESKY, 1971: 29-101.

είναι σαφώς μεταγενέστερη, αλλά και όλα εκείνα τὰ σημεῖα ποὺ ἀνήκουν στὴν ἀνατολίζουσα περίοδο (700-630 π.Χ.), νὰ θεωρηθοῦν ὡς μεταγενέστερες προσθήκες στὴν πρωταρχικὴ Ἰλιάδα.

Πρῶτος ὁ καθηγητὴς Martin L. West (Ὁξφόρδη) ἀπέδειξε ὅτι γι' αὐτὴ τὴν παγιωμένη ἀποψη δὲν ὑπάρχουν ἀξιόπιστα ἐπιχειρήματα⁶. Ὅπως καὶ ὁ Walter Burkert⁷, χρονολογεῖ τὴν Ἰλιάδα μετὰ τὸν Ἡσίοδο, στὰ μέσα τοῦ 7ου αἰώνα. Ὁ Burkert εἶχε προτείνει ὡς *terminus post quem* τὴν ἀναφορὰ τῶν «ἐκατομπύλων Θηβῶν» (Ἰλιάς 9.381-384), ποὺ καταστράφηκαν ἀπὸ τὸν Σαρδανάπαλο (Ἀσουρμπανιβάλ), μετὰ ἀπὸ περίοδο ἀκμῆς (715-663 π.Χ.). Τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ στὴν Ἰλιάδα τὴ συνδέει ὁ Burkert μὲ τὴν καταστροφὴ τῆς πόλης τὸ 663 π.Χ. Ἀντίθετα ὁ West⁸ μᾶς παραπέμπει στὴν ἐφεύρεση τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀγκυροβολίου τῶν πλοίων τῶν Ἀχαιῶν ἀπὸ ἕναν κατακλυσμό, ποὺ προκλήθηκε ἀπὸ τοὺς θεοὺς μὲ τὴν παράκαμψη ὄλων τῶν θαλασσιῶν ρευμάτων πρὸς Δυσμᾶς. Οἱ συνέπειες αὐτοῦ τοῦ κατακλυσμοῦ, ποὺ προφητεύεται στὸ 7.442-464 τῆς Ἰλιάδος, ἀπαριθμοῦνται στὸ 12.17-33. Τὸ ὅτι τὸ ἀγκυροβόλιο τῶν πλοίων τῶν Ἀχαιῶν εἶναι ποιητικὴ ἐφεύρεση τὸ διαπίστωσε ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης («ὁ πλάσας ποιητῆς ἠφάνισεν»: ἀπόσπ. 162 Rose). Ὁ West ἐντοπίζει τὸ πρότυπο τῆς σκηνῆς αὐτῆς, παράλληλα μὲ τὸν κατακλυσμό, στὸ ἔπος τοῦ Γκιλγκαμές, ἐκεῖ ὅπου γίνεται ἀναφορὰ στὴν καταστροφὴ τῆς Βαβυλώνας τὸ ἔτος 689/8 π.Χ. ἀπὸ τὸν Σανχερίμπ, ὁ ὁποῖος ἔκανε ἐκτροπὴ τοῦ Εὐφράτη, διοχετεύοντάς τον στὴν πόλη, διὰ μέσου ἐνὸς καναλιοῦ. Τὸ 678/7 π.Χ. ξανακτίστηκε ἡ Βαβυλώνα ἀπὸ τὸν Ἀσαρχαντόν. Ὁ κατακλυσμός καὶ ἡ πορεία τῆς ἀνοικοδόμησης μᾶς εἶναι γνωστὰ ἀπὸ ἐπιγραφές.

Ὁ West θεωρεῖ ὅτι τὸ πρότυπο τοῦ ἐφευρημένου κατακλυσμοῦ τῆς Τρωάδας ἀνάγεται στὴν αὐλικὴ ἀσσυριακὴ ποίηση, κερδίζοντας κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἕναν *terminus post quem* (689 ἢ 678 π.Χ.) γιὰ τὴν τελειωτικὴ μορφή τῆς Ἰλιάδος, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ μετατοπισθεῖ χρονικὰ καὶ ἀργότερα, σύμφωνα μὲ τὸν Burkert. Ὡς *terminus ante quem* θέτει ὁ West τὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχουν μὲν ἀπὸ τὸ 700 π.Χ. σὲ δύο ἀγγεῖα ἀπεικονίσεις ἀπὸ τὸν ἐπικὸ κύκλο, ἀλλὰ ὅτι βεβαιωμένες παραστάσεις ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα πρωτοεμφανίζονται προσεγγιστικὰ μόλις τὸ 625 π.Χ.⁹ Σὲ αὐτὲς ἔρχεται νὰ προστεθεῖ ἡ πρώτη σίγουρη λογοτε-

6. WEST, 1995: 203-206.

7. BURKERT, 1976.

8. WEST, 1995.

9. WEST, 1995: 207.- Βλ. ἐπίσης FITTSCHEN, 1969: 169-185.

χνική αναφορά στην *Ιλιάδα* από τον Άλκαϊο (άποσπ. 44.6-8). Δεν είναι δυνατόν να επεκταθούμε εδώ στην πληθώρα περαιτέρω επιχειρημάτων υπέρ και κατά. Μια συνέπεια αυτής τής τόσο ύστερης χρονολόγησης αποτελεί το γεγονός ότι όλα τα «ανατολίζοντα» χωρία στην *Ιλιάδα* μπορούν σε αυτή την περίπτωση να ένταχθουν πλέον χωρίς δυσκολίες στην τελική μορφή του έπους¹⁰. Ένα τέτοιο ανατολίζον παράδειγμα, τα παράλληλα και τα πρότυπα του, πρόκειται να αποτελέσουν στη συνέχεια αντικείμενο ένδελεχούς συζήτησης.

Ο Martin L. West μελέτησε το κείμενο τής παρούσας όμιλίας και έκανε σημαντικές παρατηρήσεις. Χρωστώ επίσης εύγνωμοσύνη στον καθηγητή Henrik Pfeiffer (Erlangen), διότι μου έδωσε πολύτιμες συμβουλές για τα κεφάλαια 3 και 4 αναφορικά με την Παλαιά Διαθήκη. Η απόδοση του κειμένου στα ελληνικά οφείλεται στην παλιά μου επιστημονική συνεργάτιδα κα Ίωάννα Σπηλιπούλου, Επίκουρο Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Βελλεροφόντης, Προΐτος και Άντεια στην έκτη ραψωδία τής *Ιλιάδος*

Στην έκτη ραψωδία, ή μάχη διεξάγεται μπροστά από τα τείχη τής Τροίας χωρίς τη βοήθεια των θεών. Έξ αίτιας αυτού, οι Άχαιοί, με επικεφαλής τον Διομήδη, βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση και εξαναγκάζουν τους Τρῶες να μπουν στην πόλη (1-73). Τότε προσεγγίζει ο μάντης Έλενος τον Έκτορα και τον προτρέπει να γυρίσει στην Τροία με σκοπό να οργανώσει μια γυναικεία γιορτή προς τιμήν τής πολιούχου θεάς Αθηνάς. Είναι βέβαια γεγονός ότι προς το παρόν δεν μπορούν να στερηθούν οι Τρῶες τον Έκτορα. Αυτό το παρατηρεί ο ποιητής και βάζει τον Έκτορα να έμψυχώνει με απρόσμενη έπιτυχία τους Τρῶες στο πεδίο τής μάχης πριν επιστρέψει στην πόλη, όπλισμένος με μια μυκηναϊκή όμφαλόσχημη ασπίδα, που κτυπά τον ήρωα καθώς βαδίζει στους άστραγάλους και στην πλάτη («άμφι δέ μιν σφυρά τύπτε και αύχένα δέρμα κελαινόν»), 117 κ.έ.).

Ο χρόνος που χρειάζεται ο Έκτωρ για να φτάσει στις Σκαιές Πύλες γεφυρώνει μια παράλληλη σκηνή (119-236), που φαίνεται να είναι μεταγενέστερη προσθήκη¹¹. Ο πρωτοστάτης των Ελλήνων Διομήδης συναντά τον Γλαύκο, τον

10. BURKERT, 1983.- WEST, 1995: 210.

11. KIRK, 1990: 170-192.- WEST, 2011: 176. Ο Άριστόνικος γνωρίζει προσπάθειες μετατόπισης αυτού του χωρίου («μετατιθέασί τινες άλλαχόσε ταύτην την σύστασιν»: Σχόλιον στην *Ιλιάδα* 6.119-236).

ἀρχηγὸ τῶν Λυκίων. Ὅπως εἴθισται, κατονομάζουν οἱ δύο πολεμιστὲς τὰ γενεαλογικὰ τους δέντρα. Κατόπιν τούτου διαπιστώνει ὁ Διομήδης ὅτι ὁ παππούς τοῦ Γλαύκου Βελλεροφόντης ἔχει ἀνταλλάξει δῶρα μὲ τὸν δικό του παππού, τὸν Οἰνέα (215-221). Τότε σταματοῦν καὶ οἱ δύο ἀμέσως τὶς ἐχθροπραξίες καὶ συμφιλιώνονται. Κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς μακρᾶς σκηνῆς παύει ὁ Διομήδης νὰ δρᾷ ὡς πολεμιστὴς καὶ οἱ Τρῶες ξαλαφρώνουν, κάτι ποῦ μᾶς ἐπιτρέπει καὶ πάλι νὰ διαπιστώσουμε τὴν ἀφηγηματικὴ οἰκονομία τοῦ ποιητῆ. Οἱ μακροσκελεῖς λόγοι τῶν δύο ἀγωνιστῶν εἶναι πλούσιοι σὲ παρεκβάσεις: Ὁ Διομήδης δὲν εἶδε ποτὲ τὸν Γλαῦκο στὸ πεδίο τῆς μάχης καὶ σταθμίζει ἀρχικὰ τὸ γεγονός ὅτι ἔχει μπροστά του ἕναν θεὸ μὲ τὸν ὁποῖο δὲν θέλει νὰ πολεμήσει, φέρνοντας ὡς προειδοποιητικὸ παράδειγμα τὸν τρομερὸ Λυκοῦργο, ποῦ τὰ ἔβαλε μὲ τοὺς θεοὺς, κάνοντας στὴ Νύσα ἐπίθεση στὸν μικρὸ Διόνυσο, ὁ ὁποῖος βρισκόταν ἀνάμεσα στὶς τροφούς του, καὶ τὸν κυνήγησε μέχρι τὴ θάλασσα (119-143). Τὸν γλίτωσε τελικὰ ἡ Θέτις, ἀλλὰ ὁ Δίας τύφλωσε τὸν Λυκοῦργο γιὰ τὸ ἀνοσιούρημά του. Ἡ ἔκταση αὐτῆς τῆς παρέκβασης εἶναι ἀξιοσημεῖωτη¹². Ὁ Γλαῦκος, στὴν ἐρώτηση ποῦ τοῦ ἀπευθίνει ὁ Διομήδης γιὰ τὴν καταγωγή του, ἀπαντᾷ στὴν ἀρχὴ ὑπεκφεύγοντας μὲ τὸν διαδεδομένο λογότυπο τῆς παρομοίωσης μὲ τὰ φύλλα (145-149), ὁ ὁποῖος ἐντοπίζεται στὴν *Ιλιάδα* καὶ σὲ ἕνα ἄλλο σημεῖο σὲ συντετμημένη μορφή (21.464-466), χρησιμεύοντας μόνο ὡς ἐμβλημα¹³. Στὴ συνέχεια ὁ Γλαῦκος ἀναλύει τὸ γενεαλογικὸ του δέντρο: Ὁ προπάτωρ του εἶναι ὁ Σίσυφος ἀπὸ τὴν ἀργεϊακὴ Ἐφύρα τῆς Κορίνθου, τοῦ ὁποῖου γιὸς ἦταν κάποιος προγενέστερος Γλαῦκος καὶ ἐγγονὸς ὁ Βελλεροφόντης. Ὁ τελευταῖος ἐμελλε νὰ γίνῃ ὑπηρέτης τοῦ Ἀργεῖου βασιλιᾶ Προίτου στὴν Τίρυνθα, διότι εἶχε διαπράξει φόνο, ὅπως δείχνει καὶ τὸ ὄνομά του, τὸ ὁποῖο σημαίνει «φονιάς τοῦ Βελλέρου»¹⁴. Γιὸς τοῦ Βελλεροφόντη εἶναι ὁ Ἴππόλοχος, ὁ πατέρας τοῦ μεταγενέστερου Γλαύκου.

12. Ὁ Διόνυσος ἀναφέρεται στὴν *Ιλιάδα* μόνο μία ἀκόμη φορὰ στὸ 14.325, στὴ δὲ Ὀδύσεια μόνο στὸ 11.325 καὶ στὸ 24.74. Γιὰ τὴν ἀποτίμηση αὐτοῦ τοῦ παραδείγματος βλ. KIRK, 1990: 173-175.

13. Ἡ παρομοίωση ἀναφέρεται στὸν Σιμωνίδη (ἀπόσπ. 19 West) καὶ στὸν Μίμνερο (ἀπόσπ. 2 West), στὸν Ἀριστοφάνη (*Ὀρνίθες* 685) καὶ παρηλλαγμένη στὸν Ὀράτιο (AP 60-62). Παράλληλα ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη (*Ψαλμὸς* 103.15-16· *Ἡσαΐας* 40.6-7) ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν WEST, 1995: 206, μὲ ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὴν ἀναγωγὴ τῆς ἐλεγείας τοῦ Μίμνερου στὴν *Ιλιάδα*, ὅ.π., ἀρ. 16. Γιὰ περαιτέρω ἀνατολίζοντα παραδείγματα βλ. WEST, 1997: 365.

14. KIRK, 1990: 178.

Ἡ ἀναφορά στὸν Βελλεροφόντη ἀποτελεῖ ἕναυσμα γιὰ μιὰ παρέμβαση σὲ μορφή νομβέλας (156-205): Ἡ γυναίκα τοῦ Προΐτου, ἡ Ἄντεια, ἡ Σθενέβοια τοῦ Εὐριπίδη, εἶχε προσπαθήσει νὰ ἀποπλανήσῃ τὸν Βελλεροφόντη, ὁ ὁποῖος τὴν ἀπέπεμψε, γι' αὐτὸ καὶ τὸν κατηγόρησε στὸν Προΐτο ὅτι τὴ βίασε: Πρόκειται γιὰ τὸ μοτίβο τοῦ Πεπεφρῆ («Ὁ πειρασμὸς τοῦ Ἰωσήφ»): *Γένεσις* 39.7-20). Γι' αὐτὸ ἔστειλε ὁ Προΐτος τὸν Βελλεροφόντη μὲ ἕνα γράμμα σὲ μορφή διπτύχου στὴ Λυκία, στὸν πεθερὸ του Ἰοβάτη, ὑποδεικνύοντάς του νὰ σκοτώσῃ τὸν Βελλεροφόντη: Πρόκειται λοιπὸν γιὰ κάτι ἀντίστοιχο μὲ τὸ γράμμα τοῦ Οὐρία («Δαβὶδ καὶ Βηρσαβέε»): *Βασιλειῶν Β' 11*).

Ὁ Ἰοβάτης ὑποδέχεται τὸν Βελλεροφόντη μὲ τιμές, ἀναθέτοντάς του ὅμως στὴ συνέχεια σειρά ἀπὸ ἐπικίνδυνες ἀποστολές: Πρέπει νὰ καλέσῃ μὲ τὴ Χίμαιρα¹⁵, τοὺς Σολύμους καὶ τὶς Ἀμαζόνες, στὴ δὲ ἐπιστροφή πέφτει σὲ ἐνέδρα ποὺ τοῦ ἔστησε ὁ ἴδιος ὁ Ἰοβάτης. Παρ' ὅλα αὐτά, ὁ Βελλεροφόντης ὑπερνικᾷ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐμπόδια, παντρεύεται τὴ νεώτερη κόρη τοῦ Ἰοβάτη (191-197) καὶ ἀνάγεται σὲ ἥρωικὸ γενάρχη τῶν Λυκίων. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀποκτᾷ τὸ μικρασιατικὸ γένος τῶν Γλαυκιδῶν φήμη μέσα ἀπὸ τὴν *Ἰλιάδα*, ὅπως τὸ γένος τῶν Αἰνεαδῶν στὴν *Τρωάδα* (20.199-258)¹⁶.

Τὸ μοτίβο τοῦ Πεπεφρῆ

Τόσο τὸ μοτίβο τοῦ Πεπεφρῆ¹⁷ ὅσο καὶ αὐτὸ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Οὐρία¹⁸ πέρασαν στὴν παγκόσμια λογοτεχνία¹⁹. Στὴν προσπάθεια νὰ ἐντοπισθεῖ μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια ἡ σχέση τῶν δύο αὐτῶν μοτίβων, θὰ πρέπει νὰ τεθεῖ ὡς προϋπόθεση ἡ χρονολόγηση τῆς *Ἰλιάδος* ἀπὸ τὸν Walter Burkert καὶ ἀπὸ τὸν Martin L. West

15. Ἐνα μυθικὸ ὄν τῆς Ἀνατολῆς, ποὺ ἐβγαζε ἀπὸ τὸ στόμα του φωτιά, τοῦ ὁποῖου τὸ μπροστινὸ μέρος ἦταν λιοντάρι, τὸ πίσω φίδι καὶ τὸ μεσαῖο κατσίκια. Τὸ ἐξέτρεφε, σύμφωνα μὲ τὸ 16.327-329 τῆς *Ἰλιάδος*, κάποιος Ἀμισώδαρος στὴ Λυκία. Ὁ Ἡσίοδος ἀναφέρει τὴ Χίμαιρα (*Θεογονία*, 295-322). Γιὰ τὴν καταγωγή τῆς Χίμαιρας βλ. KIRK, 1990: 183. Γιὰ τὶς ἀπεικονίσεις τῆς Χίμαιρας στὴν ἀρχαία τέχνη βλ. LIMC III 1: 249-269· III 2: 1-110 καὶ 1-78 (Ἐτρούρια).

16. MALTEN, 1931.- MALTEN, 1944.- WEST, 1995: 217, Nr. 43.- WEST, 2011: 26-27, 63.- FAULKNER, 2008: 4-10.

17. JOHANNAN, 1968.- TSCHIEDEL, 1969.- GASTER, 1969: 217 κ.έ., 379.- REENTS - KÖHLER-ZÜLCH, 1993.

18. SCHICK I, 1912· II, 1932.- GASTER, 1969: 478, 546.- SCHENDA, 1979.

19. HANSEN, 2002: 332-352.

μετά τον Ήσιοδο, και μάλιστα στα μέσα του 7ου αιώνα, κάτι που αντιστοιχεί στην ανατολιζουσα περίοδο της αρχαίας ελληνικής τέχνης (βλ. σ. 167-168).

Όσον αφορά το μοτίβο του Πετεφρῆ, αυτό άπαντᾶ πρώτη φορά στο αιγυπτιακό παραμύθι των αδελφών που παραδίδεται στον πάπυρο Orbinay του Βρετανικού Μουσείου, ο οποίος χρονολογείται στο τέλος της 19ης Δυναστείας (περὶ τὸ 1220 π.Χ.)²⁰: Ἡ σύζυγος τοῦ Ἄνουβιδος προσπαθεῖ νὰ σαγηνεύσει τὸν νεώτερο ἀδελφὸ του ἀλλὰ ἀποτυγχάνει, γι' αὐτὸ καὶ τὸν διασύρει στὸν σύζυγό της. Αὐτὸς ἀποπειρᾶται νὰ δολοφονήσει τὸν Μπάτα, ἀλλὰ ἐκεῖνος δικαιολογεῖ τὸν ἑαυτοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φονεύσει τελικὰ ὁ Ἄνουβις τὴ σύζυγό του.

Τῆ δευτέρα μαρτυρία γιὰ τὸ μοτίβο τοῦ Πετεφρῆ μᾶς τὴν παρέχει παραλλαγή τοῦ ἔπους τοῦ Γκιλγκαμές σὲ πήλινες πινακίδες ἀπὸ τὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Σαρδανάπαλου (668-627 π.Χ.), ποὺ ἀνάγεται ὡστόσο σὲ παλαιοβαβυλωνιακὰ πρότυπα²¹: Ἡ Ἰστάρ προσεγγίζει ἐρωτικὰ τὸν Γκιλγκαμές (πινακίδα VI σ. 7-28) καί, ἐπειδὴ αὐτὸς τὴν ἀπορρίπτει (σ. 33-79), διαμαρτύρεται στοὺς γονεῖς της Ἄνου καὶ Ἄντου, ἀπαιτώντας ἀπὸ τὸν πατέρα της Ἄνου νὰ βρεῖ ἕναν οὐράνιο ταῦρο ποὺ θὰ ἀφανίσει τὸν Γκιλγκαμές (σ. 94-100). Ὅμως ὁ Γκιλγκαμές, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀδελφοῦ του Ἐνκίντου, κατατροπώνει τὸ τέρας (σ. 170). Αὐτὴ ἡ ἱστορία δὲν συμπεριλαμβάνει ἀσφαλῶς ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ μοτίβου τοῦ Πετεφρῆ: Ἡ Ἰστάρ δὲν εἶναι παντρεμένη καὶ δὲν διαβάλλει τὸν Γκιλγκαμές²².

Τὸ τρίτο παράδειγμα γιὰ τὸ μοτίβο τοῦ Πετεφρῆ ἀποτελεῖ, ἐὰν λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας τὴν ὕστερη χρονολόγηση τῆς Ἰλιάδος ἀπὸ τὸν Martin L. West, τὸ πρῶτο μέρος τοῦ προαναφερθέντος μύθου τοῦ Βελλεροφόντη. Τὸ ἴδιο ἀφηγηματικὸ σχῆμα τὸ ξαναβρίσκουμε καὶ στὴν ἱστορία τοῦ Πηλέα μὲ τὴν Ἄστυδάμεια, τὴ γυναίκα τοῦ Ἀκάστου, ὅπως μᾶς τὴν παραδίδει ὁ Ἀπολλόδωρος (3.13,3): Ἡ Ἄστυδάμεια ἀποπειρᾶται νὰ προσεγγίσει ἐρωτικὰ τὸν φιλοξενούμενο φίλο τοῦ συζύγου της, τὸν Πηλέα, ποὺ ἔχει γυναίκα του τὴν Ἀντιγόνη, διαβάλλοντάς τον στὴ συνέχεια στὴν Ἀντιγόνη καὶ στὸν Ἄκαστο. Ὁ σοφὸς κένταυρος Χείρων ὁμως προφυλάσσει τὸν Πηλέα ἀπὸ τὸ θανάσιμο κτύπημα ποὺ ἐτοιμάζεται νὰ

20. GRESSMANN, ²1926: 69-71, Nr. 4 (Die Geschichte von der Ehebrecherin).- PRITCHARD, ³1969: 23-25.- Μεταγενέστερες μεταφράσεις στὸ TUAT, Ergänzungslieferung, 147 κ.έ., BRUNNER-TRAUT VON DIEDERICH, 1999.

21. GRESSMANN, ²1926: 150 κ.έ., ἰδιαίτ. πίν. 6· 160-163.- PRITCHARD, ³1969: 83-85.- GEORGE, 2003. Γιὰ μιὰ παραλλαγή τῆς ἱστορίας βλ. OTTEN a, 1953: 148.- OTTEN b, 1953: 38.

22. Πληροφορία τοῦ Martin L. West.

τοῦ καταφέρει ὁ Ἄκαστος. Ὁ Πίνδαρος πραγματεύεται δύο φορές ἐκτενῶς αὐτὴ τὴν ἱστορία (*Νεμεόνικοι* 4.57-65· 5.27-34). Αναφέρει τὴ μοιχαλίδα Ἴππολύτη (4.57) καί, μολονότι ὁ Πηλέας εἶναι ἀκόμη ἀνύπαντρος (4.65· 5.36), τονίζει πόσο ἱερὸ δικαίωμα ἀποτελεῖ ἡ φιλοξενία (5.34). Ὡστόσο ἤδη αἱ *Ἥοιαι* τοῦ Ἡσίοδου γνωρίζουν τὸ μοτίβο τοῦ Πεπεφρῆ καὶ ἀφηγοῦνται τὴν ἱστορία τοῦ Πηλέα μὲ ὅλες τὶς λεπτομέρειες, ὅπως ὁ Πίνδαρος, διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν ποιητὴ τῆς *Ἰλιάδος* στὸν μῦθο τοῦ Βελλεροφόντη²³. Μέσω αὐτῆς τῆς ὁδοῦ θὰ μπορούσε νὰ ἔχει εἰσχωρήσει τὸ μοτίβο τοῦ Πεπεφρῆ στὸν ἐλληνικὸ μῦθο ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν *Ἰλιάδα*. Θὰ πρέπει ὡστόσο νὰ ἀποτιμηθεῖ διαφορετικὰ ἡ ἱστορία τοῦ Φοίνικα στὴν *Ἰλιάδα* (9.447-457), ὁ ὁποῖος χαριεντίζεται μὲ τὴν παλλακίδα τοῦ πατέρα του Ἀμύντορα, ἀλλὰ τὸν ἀνακαλύπτουν καὶ τὸν καταριοῦνται. Πρῶτος ὁ Εὐριπίδης μετέτρεψε στὴν ὁμώνυμη τραγωδία του *Φοῖνιξ* τὸν ἥρωα σὲ ἓνα εἶδος ἀγνοῦ Ἰωσήφ²⁴.

Τώρα θὰ πρέπει νὰ ταξινομηθεῖ τὸ τέταρτο παράδειγμα ποὺ συμπεριλαμβάνει τὸ μοτίβο τοῦ Πεπεφρῆ, ἡ ἱστορία τοῦ «Πειρασμοῦ τοῦ Ἰωσήφ»: Τὸν Ἰωσήφ τὸν ἀγόρασε δοῦλο ὁ Πεπεφρῆς, ἓνας ἀνώτερος ὑπάλληλος τοῦ Φαραῶ, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶχε ἐμπιστευθεῖ τὴ διαχείριση τῆς περιουσίας του. Ἡ σύζυγος ὅμως τοῦ Πεπεφρῆ ἔκανε ἐπανειλημμένες προσπάθειες νὰ προσελκύσει ἐρωτικὰ τὸν Ἰωσήφ. Αὐτὸς ἀντιστεκόταν, ἐπικαλούμενος τὴν ἐμπιστοσύνη ἀνάμεσα σὲ κύριο καὶ δοῦλο. Στὴν τελευταία τῆς προσέγγιση κατάφερε ἡ σύζυγος τοῦ Πεπεφρῆ νὰ τοῦ ἀφαιρέσει τὸ ἔνδυμα. Μὲ αὐτὸ τὸ δῆθεν ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο συκοφάντησε τὸν Ἰωσήφ στὸν Πεπεφρῆ, ὁ ὁποῖος τὸν πέταξε στὴ φυλακὴ γεμάτος ὀργή. Δύο χρόνια ἀργότερα δόθηκε στὸν Ἰωσήφ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐξηγήσει στὸν Φαραῶ δύο ὄνειρα. Χάρη στὶς ἐνορατικές του ἱκανότητες ὁ Φαραῶ τὸν ἀποφυλάκισε καὶ τὸν προώθησε στὴν ἐξουσία τῆς Αἰγύπτου ὡς δεῦτερο ἄνδρα στὴν ἱεραρχία (*Γένεσις* 41). Τὸ μοτίβο τοῦ Πεπεφρῆ φαίνεται νὰ ἐντάσσεται ἐδῶ χαλαρὰ στὴν ὅλη ἱστορία, διότι μπορεῖ μὲν νὰ ἀποκαθιστᾷ ὁ Φαραῶ τὸν Ἰωσήφ, ὡστόσο ἡ διαφορὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς ἄλλες παραλλαγές τῆς ἀφήγησης εἶναι ὅτι δὲν γίνεται περαιτέρω λόγος γιὰ τὴν ἔντριγκα τῆς συζύγου ἢ τὴν τιμωρία τῆς. Ἀπὸ τὴν ἔλλειψη συνάφειας μπορεῖ νὰ συμπεράνει κανεὶς ὅτι τὸ μοτίβο αὐτὸ ὑπεισῆλθε ἀργότερα

23. Ἡσίοδος, *Ἥοιαι*, 208, MERKELBACH-WEST: «συντόμως δὲ τὰ αἰσχρὰ δεδήλωκε «μιγῆναι οὐκ ἐθελούση» (*Ἰλιάς* 6.165), ἀλλ' οὐχ ὥσπερ Ἡσίοδος τὰ περὶ τοῦ Πηλέως καὶ τοῦ Ἀκάστου γυναικὸς διὰ μακρῶν ἐπεξεληθόν».

24. Α-Σχόλιον στὴν *Ἰλιάδα* 9.543: «καὶ Εὐριπίδης δὲ ἀναμάρτητον εἰσάγει τὸν ἥρωα ἐν τῷ *Φοίνικι*».

στην ιστορία του Ίωσήφ²⁵, ἢ ὅτι -ἀντίθετα- ἡ Γένεσις 39-41, παράλληλα με μιὰ Εἰσαγωγή στο 37 τῆς Γενέσεως, ἀποτελοῦν τὸν πυρήνα τῆς παράδοσης²⁶. Σὲ κάθε περίπτωση, ἡ βιβλικὴ ἀφήγηση τοῦ Πετεροῦ προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς Ἰσραηλιτικοῦ βασιλείου ἐντὸς τῆς ἐπικράτειας τοῦ γενεαλογικοῦ δέντρου τοῦ Ίωσήφ κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο μεταξὺ 10ου-8ου αἰώνα, ἐὰν δὲν τοποθετεῖται χρονικὰ στὴν περίοδο τῆς αἰγυπτιακῆς διασπορᾶς, ἀνάμεσα στὸν 8ο καὶ τὸν 6ο αἰώνα. *Terminus ad quem* ἀποτελεῖ σὲ κάθε περίπτωση ὁ ἐπονομαζόμενος *Ἰερατικὸς Κώδικας* (*Priesterschrift*), δηλαδή ἓνα πρῶμο ὑπόστρωμα τῆς Γενέσεως (6ος αἰώνας), ποὺ ἀνάγεται στὴν περίοδο τῆς δουλείας τῶν Ἑβραίων στὴν Αἴγυπτο. Ἡ ἀφήγηση ὡστόσο τοῦ Ίωσήφ προϋπέρχε τοῦ *Ἰερατικοῦ Κώδικα*, ἢ τελικὴ τῆς μορφῆς προϋποθέτει τὴν ἐνσωμάτωση τοῦ *Ἰερατικοῦ Κώδικα* σὲ αὐτὴν καὶ γι' αὐτὸ τὸν λόγο δὲν μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ πρὸ τοῦ 6ου ἢ 5ου αἰώνα²⁷.

Οἱ τέσσερις παραλλαγές τοῦ μοτίβου τοῦ Πετεροῦ, τὸ αἰγυπτιακὸ παραμῦθι τῶν δύο ἀδελφῶν τοῦ 1220 π.Χ., ἡ ἱστορία τοῦ Γκιλγκαμές καὶ τῆς Ἰστάρ στὴ μορφῆς ποὺ μᾶς παραδόθηκε ἀπὸ τὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Σαρδανάπαλου (668-627 π.Χ.), ἡ ἱστορία τοῦ Βελλεροφόντη τῆς *Ἰλιάδος*, καθὼς καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Πηλέα ἀπὸ τὰς *Ἡοίας*, τέλος δὲ ἡ ἱστορία τοῦ «Πειρασμοῦ τοῦ Ίωσήφ», πιστοποιοῦν γιὰ τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸν 13ο ἕως τὸν 6ο αἰώνα τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς περιπλανώμενου ἀνατολίτικου παραμυθιοῦ, τὸ ὁποῖο, τὴν περίοδο τῶν στενῶν ἐπαφῶν τῆς Ἑλλάδας μετὰ τὴν Ἀνατολή, ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὴ ὡς ἀνατολίζουσα περίοδος, συνδέθηκε μετὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Πηλέα καὶ τοῦ Βελλεροφόντη. Γιὰ τὸ πῶς ἐγίνε αὐτὸ τὸ πέρασμα ὑπάρχουν μόνο ὑποθέσεις²⁸, γιὰ τὴ χρονικὴ στιγμή ὅμως μᾶς παρέχει ἐνδείξεις ἡ ἀνάλυση τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ μύθου τοῦ Βελλεροφόντη, τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Οὐρία.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Οὐρία

Γιὰ τὸ μοτίβο τοῦ *Glückskind mit dem Todesbrief*, τοῦ τυχεροῦ παιδιοῦ μετὰ τὴ θανατηφόρο ἐπιστολή, συγκέντρωσε ὁ Joseph Schick ἓναν ἀπίστευτο ἀριθμὸ παραμυθιῶν, ποὺ ἡ διάδοσή τους ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν Ἰνδία καὶ ὁδηγεῖ στὸν

25. GRESSMANN, 1923: 23 κ.έ. - GUNKEL, 1922: 63.

26. KRATZ, 2000: 281-286.

27. Αὐτὴ ἡ παράγραφος ὀφείλεται ἐξ ὀλοκλήρου στὸν συνάδελφο Henrik Pfeiffer.

28. BAUMGARTNER, 1959: 171-175.

θρύλο του Άμλετ, μέσω του Saxo Grammaticus²⁹. Για όλα αυτά τα παραμύθια είναι χαρακτηριστικό ότι τη θανατηφόρο επιστολή την ανοίγουν και την παραλλάσσουν καθ' όδόν, κάτι που καταλογίζεται ως κακόβουλη προαίρεση του γραμματοκομιστή. Ωστόσο η γραμμή αυτής της παράδοσης μπορεί να διαχωριστεί σαφώς από το μοτίβο της επιστολής του Ουρία³⁰. Η τελευταία δεν διαβάζεται καθ' όδόν, ο δε παραλήπτης προσπαθεί με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία να ακολουθήσει τις οδηγίες του αποστολέα.

Έτσι, την παλαιότερη μαρτυρία για την επιστολή του Ουρία την αποτελεί το δεύτερο μέρος του μύθου του Βελλεροφόντη στην *Ιλιάδα*. Μόλις ο Βελλεροφόντης απέρριψε την έρωτική προσέγγιση της Άντειας, αυτή τον κατηγορήσε στον σύζυγό της Προΐτο, απαιτώντας ή τον δικό του θάνατο ή του Βελλεροφόντη:

«τεθναίης ὦ Προΐτ', ἢ κάκτανε Βελλεροφόντην,
ὅς μ' ἔθελεν φιλότῃ μιγήμεναι οὐκ ἔθειλόσῃ» (6.164-165).

(Προΐτε, για πέθανε για σκότωσε το γιό του Γλαύκου τώρα,
που στο κλινάρι μου βουλήθηκε ν' ανέβει ἀθέλητά μου*.)

Αντ' αυτού, έστειλε ο Προΐτος τον Βελλεροφόντη στον πεθερό του Ίοβάτη με έναν πτυσσόμενο πίνακα, ένα «δίπτυχο», επάνω στο οποίο του έγραφε να τον δολοφονήσει:

«πέμπε δέ μιν Λυκίην δέ, πόρεν δ' ὃ γε σήματα λυγρὰ
γράφας ἐν πίνακι πτυκτῶ θυμοφθόρα πολλά,
δεῖξαι δ' ἠνώγειν ᾧ πενθερῷ ὄφρ' ἀπόλοιτο» (6.168-170).

(μόν' στη Λυκία τὸν στέλνει τοῦ χαμοῦ σημάδια δίνοντάς του,
πολλά θανατερὰ χαράζοντας στὸ διπλωτὸ πιτάκι,
τοῦ πεθεροῦ του ἐκεῖ νὰ τὰ 'δειχνε καὶ νὰ 'βρει τὸ χαμὸ του*.)

Αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ φορὰ ποὺ γίνεται λόγος γιὰ γραφὴ στὴν *Ιλιάδα*³¹, ἐνῶ γενικὰ στὸ ἔπος παρουσιάζεται μιὰ παρωχημένη εἰκόνα ἔλλειψης τῆς γραφῆς.

29. SCHICK I, 1912- II, 1932.

30. SCHICK II, 1932: 216-235. Ἐδῶ συγκαταλέγεται καὶ ἡ θανατηφόρος ἐπιστολὴ ποὺ ἀποδίδεται, σύμφωνα μὲ τὸν Θουκυδίδη (1.131 κ.έ.: «λέγουσι»), στὸν νικητὴ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν Πausανία, τῆς ὁποίας τὸ ἀνοιγμα ἔχει ὡς συνέπεια τὸν θάνατό του (SCHICK II, 1932: 268-269).

31. KIRK, 1990: 181-182.

* Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη - Ι. Θ. Κακριδῆ, Ἀθήνα 31984.

Στην έβδομη ραψωδία (175-177) ρίχνουν λαχνούς, επάνω στους οποίους οι πολεμιστές δεν γράφουν τὰ ὀνόματά τους με γράμματα, ἀλλὰ ὁ καθένας τοποθετεῖ τὸ «σήμα» του, πὸν τὸ ἀναγνωρίζει μόνο ὁ ἴδιος (183-190). Γιὰ τὰ ἀναφερόμενα «σήματα» στὴ ραψωδία 6.168 ὑπέθεσαν μεταξὺ ἄλλων καὶ στοιχεῖα τῆς συλλαβικῆς Γραμμικῆς Β γραφῆς. Ἐνα δίπτυχο τῆς ὕστερης ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, ἀποτελούμενο ἀπὸ ξύλινους πίνακες, πὸν ἡ ἐσωτερικὴ τους ἐπιφάνεια ἔφερε ἐπίστρωση ἀπὸ κερί, βρέθηκε στὴ θάλασσα στὴν περιοχὴ τοῦ Uluburun κοντὰ στὸ Kas, σὲ ἓνα ναυάγιο πλοίου, πὸν ὁ τελευταῖος του σταθμὸς ἦταν τὸ Ugarit³². Ὁ Walter Burkert μπόρεσε ὥστόσο νὰ δείξει ὅτι τὰ πολλὰ θανατηφόρα σημάδια («σήματα θυμοφθόρα πολλὰ») τοῦ πτυσσόμενου πίνακα («πίναξ πτυκτός») τοῦ μύθου τοῦ Βελλεροφόντη στὴν Ἰλιάδα προϋποθέτουν τὴ φοινικικὴ ἀλφαβητικὴ γραφὴ επάνω σὲ ἓνα δίπτυχο, τὴ φοινικο-ελληνικὴ δέλτο³³. Αὐτὴ ἔφτασε στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο στὶς ἀρχὲς τοῦ 8ου αἰῶνα στὴν Ἑλλάδα³⁴ καὶ ὑπέστη τὶς ἀπαιτούμενες παραλλαγές γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν θὰ πρέπει νὰ προκαλεῖ ἐντύπωση ἡ ἀναφορὰ ἀλφαβητικῆς γραφῆς στὴν τελικὴ μορφή τῆς Ἰλιάδος, στὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνα³⁵.

Ὁ Εὐριπίδης εἰσήγαγε τὸ μοτίβο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Οὐρία στὴν τραγωδία. Στὸ ἔργο του *Σθενέβοια* ἀφηγεῖται σχεδὸν κατὰ γράμμα τὸν μύθο τοῦ Βελλεροφόντη, ἐπεκτείνοντάς τον ὥστόσο μετὰ τὴν προσθήκη ἑνὸς δευτέρου μέρους: Ὁ Βελλεροφόντης ἐπιστρέφει στὴν Τίρυνθα μετὰ τὰ κατορθώματά του στὴ Λυκία, ἔρχεται ἀντιμέτωπος μετὰ τὸν Προῖτο καὶ τὴ συνωμοσίαν τῆς Ἄντειας/Σθενέβοιας, δηλώνει ὅτι θὰ ἤθελε νὰ ἐπιστρέψει στὴ Λυκία μετὰ τὴ Σθενέβοια επάνω στὸν Πήγησσο καὶ ρίχνει στὴ Μῆλο τὴ συνωμότηριαν στὴ θάλασσα³⁶.

Ἀλλὰ καὶ στὴν τραγωδία του Ἰππόλυτος Στεφανηφόρος (428 π.Χ.) ἔκανε ὁ Εὐριπίδης χρῆση τοῦ μοτίβου τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Οὐρία: Ἡ Φαίδρα, ἡ γυναίκα τοῦ Θησέα, εἰσπράττει ἐρωτικὴ ἀπόρριψη ἀπὸ τὸν Ἰππόλυτο καὶ κρεμιέται, ἀφοῦ πρῶτα, σὲ μιὰ ἐπιστολῇ πὸν ἀφήνει, ἐνοχοποιεῖ τὸν Ἰππόλυτο γιὰ βιασμό (δέλτος: 856-58, 877, 1057). Μόλις ἀνακαλύπτει ὁ Θησέας τὴν ἐπιστολή, καταριέται τὸν Ἰππόλυτο καὶ τὸν ἐξορίζει. Ἀντίθετα, στὴν τραγωδία Ἰππόλυ-

32. BASS, 1986: 730 κ.έ.- BASS, 1990.

33. BURKERT, 1983: 51-53.

34. HEUBECK, 1979: 109-126.

35. BURKERT, 1983: 52.

36. Ἀποκατάσταση τῆς τραγωδίας, βάσει ἀπεικονίσεων σὲ ἀγγεῖα: POHLMANN, 2009: 265-271.

τος *Καλυπτόμενος*³⁷, τὴν ὁποία χρησιμοποίησε ὁ *Σενέκας* στὴ *Φαίδρα* του³⁸, παραλείπει ὁ *Εὐριπίδης* τὸ μοτίβο τῆς ἐπιστολῆς, ὅπως καὶ ὁ *Σοφοκλῆς* στὴ *Φαίδρα* του³⁹. Φυσικὰ θὰ μπορούσαν νὰ μείνουν ἐδῶ ἐκτὸς συζήτησης ὅλες οἱ τραγωδίες ποὺ συσχετίζονται ἔμμεσα ἢ ἄμεσα μὲ τὴν *Ἰλιάδα*, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ μεταγενέστερες παραλλαγές τοῦ μοτίβου τοῦ *Πετεφρῆ*, ποὺ χρησιμοποιοῦν ὡς πρότυπο τὸν *Εὐριπίδη*⁴⁰.

Τώρα θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσουμε τὴν ἱστορία μὲ τὸν *Δαβὶδ* καὶ τὴ *Βηρσαβεὲ* στὸ βιβλίο *Βασιλειῶν Β' 11*, ἡ ὁποία ἀνάγεται σὲ κάθε περίπτωση στὸν πυρήνα τῆς γραμμῆς τῆς παράδοσης τῶν *Δαβὶδ-Σολομώντα*, καὶ ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ τὴ χρονολογήσουμε ἀναμφίβολα στὴν περίοδο τοῦ *Σολομώντα*, ἐφόσον ἔχει ὡς στόχο τῆς τὴ νομιμοποίηση τῆς διαδοχῆς τοῦ τελευταίου στὸν θρόνο⁴¹. Τὸ μοτίβο ὅμως τῆς ἐπιστολῆς τοῦ *Οὐρία* στὴν ἱστορία τοῦ *Δαβὶδ* καὶ τῆς *Βηρσαβεὲ* στὸ βιβλίο *Βασιλειῶν Β' 11* ἀποτελεῖ στὴν οὐσία μιὰ παραλλαγμένη νομβέλα, μολονότι ἔχει ἱστορικὸ πυρήνα, ὁ ὁποῖος συνίσταται στὴ μοιχεία τοῦ *Δαβὶδ* μὲ τὴ *Βηρσαβεὲ*, τὴν ἐγκυμοσύνη τῆς, τὸν θάνατο τοῦ συζύγου τῆς *Βηρσαβεὲ*, τοῦ *Χετταίου Οὐρία*, στὴ μάχη τοῦ *Rabbath Ammon*, τὸν γάμο τοῦ *Δαβὶδ* καὶ τῆς *Βηρσαβεὲ* καὶ τὴ γέννηση τοῦ *Σολομώντα*. Στοιχεῖα ἀπὸ τὴ νομβέλα εἶναι τὸ ὅτι παρακολουθεῖ ὁ *Δαβὶδ* τὴ *Βηρσαβεὲ* τὴν ὥρα τοῦ λουτροῦ⁴², τὸ ὅτι, σὲ μιὰ ἀποτυχημένη προσπάθειά του νὰ ἀποκρύψει τὴν πατρότητα τοῦ παιδιοῦ ποὺ πρόκειται νὰ γεννηθεῖ, καλεῖ στὸ σπίτι του τὸν *Οὐρία* νὰ δώσει πληροφορίες, τὸ ὅτι ὑπάρχουν διαφορετικὲς ἐκδοχὲς γιὰ τὴ διάπραξη τοῦ φόνου καί, τέλος, ἡ ἴδια ἡ ἐπιστολὴ τοῦ *Οὐρία*⁴³. Γι' αὐτὴν δὲν ὑπάρχουν παλαιότερα παράλληλα, πέραν τοῦ μύθου τοῦ *Βελλεροφόντη* στὴν *Ἰλιάδα*. Συνάγεται λοιπὸν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ τελικὴ μορφή τῆς ἱστορίας τοῦ *Δαβὶδ* μὲ τὴ *Βηρσαβεὲ* δὲν προηγεῖται τῶν τελικῶν μορφῶν τοῦ *Δευτερονομιστῆ* τοῦ *βου* καὶ τοῦ *βου αἰώνα*⁴⁴.

37. *TrGF*, 5, ἀπόσπ. 428-446, πρβλ. ὁμως *Τ Πα* col. II 1-3: «τῶν κατέσφαξί / χαράξασα παρ] / Ἰππόλυτον δὲ [col. IIb 10/11: κα]λάμοις / |ἐγχα]ράξε».

38. TSCHIEDEL, 1969: 49-56.

39. *TrGF*, 4, ἀπόσπ. 677-693.

40. Γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῶν τραγωδιῶν τοῦ *Εὐριπίδη* βλ. TSCHIEDEL, 1969.

41. DIETRICH, 1997: 203-212, 253-257.- KRATZ, 2000: 182-187, 190.

42. STOEBE, 1994: 285.

43. STOEBE, 1994: 288, 293.- BAUMGARTNER, 1959: 164-165.

44. Πληροφορία τοῦ *Henrik Pfeiffer*.

Οί ἐπιστολές λοιπὸν τοῦ Προΐτου πρὸς τὸν πεθερὸ του Ἰοβάτη στὴν Ἰλιάδα μὲ ἐντολὴ νὰ δολοφονηθεῖ ὁ Βελλεροφόντης καὶ τοῦ Δαβιδ πρὸς τὸν στρατηγὸ του Ἰωάβ γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Χετταίου Οὐρία ἀποτελοῦν ἓνα περιπλανώμενο μοτίβο, πρόσληψη τοῦ ὁποῖου ἔγινε ἀπὸ τὸν ποιητὴ τῆς Ἰλιάδος στὰ μέσα τοῦ 7ου αἰώνα, δηλαδὴ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀνατολιζουσας περιόδου, καὶ τὸ ὁποῖο ἔναν αἰῶνα ἀργότερα μετέτρεψαν σὲ νομβέλα γιὰ νὰ χρησιμοποιηθεῖ στὴν ἱστορία τοῦ Δαβιδ καὶ τῆς Βηρσαβεέ. Γιὰ τὴ συνέχεια τῶν δύο ἱστοριῶν συνίσταται νὰ μὴν ἀνοιχθοῦν καθ' ὁδὸν οἱ ἐπιστολές μὲ τὴν ἐντολὴ τῆς δολοφονίας⁴⁵, κάτι ποὺ ἀποκλείεται γιὰ ἓνα δεμένο καὶ σφραγισμένο δίπτυχο (ἀπίναξ πτυκτός). Σύμφωνα μὲ αὐτό, μπορεῖ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι καὶ ἡ κοινὴ πηγὴ γιὰ τὴν ἐπιστολὴ μὲ τὴν ἐντολὴ γιὰ τὴ δολοφονία ἀναφέρεται σὲ μιὰ δεμένη καὶ σφραγισμένη δέλτο⁴⁶. Ὁ Walter Burkert ὑπέθεσε ὡς τόπους προέλευσής τους τὴ Βόρειο Συρία καὶ τὴν Κιλικία, μιὰ περιοχὴ ποὺ τελοῦσε κατὰ τὴ δεδομένη χρονικὴ στιγμὴ ὑπὸ ἀσσυριακὴ κυριαρχία. Τὴν πιθανότητα ἐνὸς σουμεριακοῦ προτύπου ἀπέκλεισε ὁ Martin L. West⁴⁷.

Ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος καὶ ἡ Ἀνατολή

Εἶδαμε στὴν εἰσαγωγὴ ὅτι ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος γιὰ λόγους ἀφηγηματικῆς οἰκονομίας χρειάζεται μιὰ παρεμβολὴ ποὺ ἀφενὸς νὰ γεφυρώνει ὡς παράλληλη δράση τὸν χρόνο ποὺ χρειάζεται ὁ Ἔκτωρ γιὰ νὰ φθάσει ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς μάχης στὴν ἀκρόπολη τῆς Τροίας, καὶ ἀφετέρου νὰ βγάζει ταυτόχρονα τὸν Διομήδη, τὸν πλέον ἐπικίνδυνο μαχητὴ τῶν Ἑλλήνων, ἐκτὸς δράσης. Αὐτὸ τὸ παρέχει ἡ συνάντηση τοῦ Διομήδη μὲ τὸν Γλαῦκο ἀπὸ τὴ Λυκία στὸ πεδίο τῆς μάχης καὶ οἱ λεπτομερεῖς συστάσεις ποὺ δίνει ὁ Γλαῦκος γιὰ τὸ ἄτομό του.

Τὸ ἐπίκεντρο ἀποτελεῖ ὁ μῦθος τοῦ Βελλεροφόντη, τοῦ Προΐτου, τῆς Ἄντειας καὶ τῶν περιπετειῶν ποὺ εἶχε ὁ Βελλεροφόντης μὲ τὸν Ἰοβάτη στὴ Λυκία, μῦθος τὸν ὁποῖο, σύμφωνα μὲ μιὰ ὑπόθεση τοῦ Kirk, εἶχε προσλάβει ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος ἀπὸ παλαιότερη καὶ λεπτομερέστερη παραλλαγή⁴⁸, ἡ ὁποία ἀφηγεῖτο γιὰ τὸν διωγμὸ τοῦ βρέφους Διονύσου ἀπὸ τὸν Λυκοῦργο (6.130-140)⁴⁹,

45. Ἡ γραμμὴ τῆς παράδοσης γιὰ τὸ «τυχερὸ βρέφος μὲ τὴ θανατηφόρο ἐπιστολὴ» διαφέρει: βλ. ἀν. σ. 174-175.

46. Βλ. ἀν. σ. 174-175.

47. BURKERT, 1983: 53, 55.- WEST, 1997: 365-366.

48. KIRK, 1990: 171.

49. KIRK, 1990: 181.- Βλ. ἀν. σ. 170, ὑπόσημ. 12.

για τὸν τάφο τοῦ Σισύφου, τοῦ παπποῦ τοῦ Βελλεροφόντη, στὸν Ἴσθμὸ (6.152-154)⁵⁰ καὶ κατὰ πάσα πιθανότητα γιὰ τὸν Βελλεροφόντη ποὺ δάμασε τὸν Πήγασο στὴν Κόρινθο καὶ τίς περιπέτειες τοῦ ἥρωα στὴ Λυκία⁵¹. Σὲ αὐτὴ πλέον τὴν παραλλαγή φαίνεται ὅτι τὸ μοτίβο τοῦ Πεπεφρῆ⁵², ποὺ εἶχε ἤδη εἰσχωρήσει στὸν μῦθο τοῦ Πηλέα, θὰ πρέπει νὰ εἶχε συνδεθεῖ μὲ τὸν μῦθο τοῦ Βελλεροφόντη.

Μὲ τὴν περιπλανώμενη ἀφήγηση τῆς θανατηφόρου ἐπιστολῆς ἐπάνω στὸ δεμένο καὶ σφραγισμένο δίπτυχο ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος ἐγίνε γνωστὸς ἐνὸς ἀκόμη ἀνατολίζοντος μοτίβου. Συνδέοντας ὁ ποιητὴς τὸ μοτίβο τοῦ Πεπεφρῆ μὲ τὸ μοτίβο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Οὐρία, κατόρθωσε νὰ κατασκευάσει ἕνα εὐλογο κίνητρο γιὰ τίς περιπέτειες τοῦ Βελλεροφόντη στὴ Λυκία καὶ νὰ ἐντάξει ὁλόκληρο τὸν μῦθο του σὲ μιὰ ἀφηγηματικὴ συνέχεια. Γι' αὐτὸ καὶ ἀναγκάστηκε ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος νὰ κάνει τὸν συμβιβασμὸ νὰ διακόψει σὲ ἕνα σημεῖο τὴν πάγια ἀρχέγονη εἰκόνα τῆς ἱστορίας του, ποὺ διαδραματίζεται σὲ μιὰ ἐποχὴ χωρὶς γραφὴ (βλ. ἀν. σ. 167).

Οἱ λογοτεχνικὲς ἀρετὲς τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ Βελλεροφόντη εἶναι καταφανεῖς ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὸ ὑπεσηλθῆε στὴν τραγωδίᾳ τοῦ Εὐριπίδη *Σθενέβεια*, στὴν ὁποία διαδραματίζει κεντρικὸ ρόλο τὸ μοτίβο τοῦ Πεπεφρῆ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μοτίβο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Οὐρία. Στὴν Ἰλιάδα ὁ μῦθος τοῦ Βελλεροφόντη δομήθηκε ἔτσι ὥστε νὰ ἀποτελέσει τὸν πυρῆνα τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ Γλαύκου μὲ τὸν Διομήδη, τὸ ὁποῖο χρειαζόταν ἀναγκαστικὰ ὁ ποιητὴς γιὰ λόγους ἀφηγηματικῆς οἰκονομίας (βλ. ἀν. σ. 169-170). Ἔτσι, βλέπουμε μὲ αὐτὸ τὸ παράδειγμα πῶς χειρίζεται ὁ ποιητὴς τὰ ἀνατολίζοντα μοτίβα, τὰ ὁποῖα ποτὲ δὲν προσλαμβάνει ἀπλά, ἀλλὰ πάντοτε τὰ ἐντάσσει ὀργανικὰ σὲ προϋπάρχοντα σχήματα.

Ὁ Walter Burkert διερεύνησε τὸ ἐρώτημα ποιά βαρύτητα εἶχαν οἱ ἀνατολικὲς ἐπιδράσεις στὴ διαδικασία τῆς μετάβασης τῆς ἐλληνικῆς ποίησης ἀπὸ τὴν προφορικότητα στὸν γραπτὸ λόγο⁵³. Σὲ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα δὲν μπορούμε νὰ ὑπολογίσουμε ἐπαρκῶς τὴ σημασία τῆς ἐπαφῆς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου μὲ τίς τεχνικὲς τῆς πολιτισμικῆς παράδοσης τῆς Ἀνατολῆς γιὰ τὸν χῶρο τοῦ βιβλίου, μὲ τὴ φοινικικὴ ἀλφαβητικὴ γραφὴ, τοὺς κυλίνδρους ἀπὸ δέρμα (διφθέρα) καὶ τὰ βιβλία ἀπὸ ξύλινους πίνακες (δέλτος). Ἐναντι αὐτῶν ὑποχωρεῖ ἡ σημασία τῆς ἐπαφῆς μὲ τὸ περιεχόμενον τῆς λογοτεχνίας τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως τόνησε ὁ

50. KIRK, 1990: 178.

51. KIRK, 1990: 181.- Πίνδαρος, *Ὀλυμπιονικοί*, 13.60-92, Σχόλ. 13.74.

52. Βλ. ἀν. σ. 171-174.

53. BURKERT, 1983: *ἰδιαίτ.* 55 κ.έ.

Walter Burkert: «Eighth-century Greece already had a strong artistic and literary inheritance of its own –thanks to oral poetry, among other things– and did not succumb to foreign domination»⁵⁴. Πρόκειται για λογοτεχνικά μοτίβα ή για καλλιτεχνήματα⁵⁵ τῆς Ἀνατολῆς; Πάντοτε ὅμως κατορθώνει ὁ ποιητὴς νὰ ἀφομοιώσει χωρὶς κατάλοιπα τὸ ὑλικὸ ποὺ ἔχει πάρει. Καὶ δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναλύσουμε καλύτερα τὴ διαδικασία αὐτὴ παρὰ μὲ ἓνα χωρίο, τὸ ὁποῖο μετέφρασε καὶ χρησιμοποίησε ἀργότερα ὁ Κικέρων γιὰ τὴ σχέση τῆς ἐλληνικῆς μὲ τὴ λατινικὴ λογοτεχνία⁵⁶, ἓνα χωρίο ἀπὸ τὸ παράρτημα στοὺς *Νόμους* τοῦ Πλάτωνα, τὴν *Ἐπινομίδα* τοῦ Φιλίππου ἀπὸ τὸν Ὀπούντα (987d-e): «ὅτιπερ ἂν Ἕλληνες βαρβάρων παραλάβωσι, κάλλιον τοῦτο εἰς τέλος ἀπεργάζονται», δηλαδὴ ὅ,τι καὶ νὰ πάρουν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς βαρβάρους τὸ κάνουν τελικὰ καλύτερο!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- BASS G. F., Bronze Age Shipwreck reveals Splendours of Bronze Age, *National Geographic Magazine*, 172.6, 1986, σ. 693-733.
- BASS G. F., A Bronze Age Writing Diptych from the Sea of Lycia, *Kadmos*, 29, 1990, σ. 169.
- BAUMGARTNER W., Israelitisch-griechische Sagenbeziehungen, *Zum Alten Testament und seiner Umwelt*, Leiden 1959, σ. 147-178.
- BRUNNER-TRAUT VON DIEDERICH E., *Altägyptische Märchen*, Freiburg 2007.
- BURKERT W., Das hunderttorige Theben, *WS*, 89, 1976, σ. 5-21.
- BURKERT W., Oriental Myth and Literature in the Iliad, *The Greek Renaissance of the Eighth Century B.C.: Tradition and Innovation*, Stockholm 1983, σ. 51-56.
- DIETRICH W., *Die frühe Königszeit in Israel*. 10. Jh. v. Chr., *Biblische Enzyklopädie* 3, Stuttgart u.a., 1997.
- FAULKNER A., *The Homeric Hymn to Aphrodite*, Oxford 2008.
- FITTSCHEN K., *Untersuchungen zum Beginn der Sagedarstellungen bei den Griechen*, Berlin 1969.
- GASTER TH., *Myth, Legend, and Custom in the Old Testament*, New York 1969.
- GEORGE A. R., *The Babylonian Gilgamesh Epic*, 2 τόμ., Oxford 2003.

54. BURKERT, 1983: 56.

55. WEST, 1995: 210.

56. ΚΙΚΕΡΩΝ, *Tusculanae Disputationes* I 1.1: «omnia nostros aut invenisse per se sapientius quam Graecos aut accepta ab illis fecisse meliora».

- GRESSMANN H., Ursprung und Entwicklung der Joseph-Sage, *Εὐχαριστήριον*, FS für H. Gunkel, Göttingen 1923, Teil I, σ. 1-55.
- GRESSMANN H. (ἐκδ.), *Altorientalische Texte zum Alten Testament*, Berlin und Leipzig ²1926.
- GUNKEL H., Die Komposition der Joseph-Geschichte, *ZDMG*, NF 1=76, 1922, σ. 55-71.
- HANSEN W., *Ariadne's Thread. A Guide to International Tales Found in Classical Literature*, Cornell University Press 2002.
- HEUBECK A., *Aus der Welt der frühgriechischen Lineartafeln*, Göttingen 1966.
- HEUBECK A., Schrift, *Archaeologia Homerica* III, X, Göttingen 1979.
- KAISER O. u.a., *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments*, 3 Bände und eine Ergänzungslieferung, Gütersloh 1981-2000 (=TUAT).
- KIRK G. S., *The Iliad, A Commentary*, Vol. II books 5-8, Cambridge University Press 1990.
- KRATZ R. G., *Die Komposition der erzählenden Bücher des Alten Testaments. Grundwissen der Bibelkritik*, UTB 2157, Göttingen 2000.
- LESKY A., Homeros, *RE Suppl.*, 11, 1968, σ. 687-846.
- LESKY A., *Geschichte der griechischen Literatur*, Bern und München ³1971.
- MALTEN L., Aineias, *ARW*, 20, 1931, σ. 33-39.
- MALTEN L., Homer und die lykischen Fürsten, *Hermes*, 79, 1944, σ. 1-12.
- OTTEN H. a., Ein kanaanäischer Mythos aus Boğazköy, *MIO*, 1, 1953, σ. 125-150.
- OTTEN H. b., Kanaanäische Mythen aus Hattusa-Boğazköy, *MDOG*, 85, Juni 1953, σ. 27-38.
- POHLMANN E., Zur Überlieferung griechischer Literatur vom 8.-4. Jh, *Scriptoralia*, 30, Freiburg 1990, σ. 11-30.
- POHLMANN E., *Gegenwärtige Vergangenheit*, Berlin 2009.
- PRITCHARD J. B. (ed.), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton University Press ³1969.
- REENTS CH. - KOHLER-ZULCH I., Joseph: Der keusche Joseph, *Enzyklopädie des Märchens*, τόμ. 7, Berlin-New York 1993, σ. 640-648.
- SCHENDA R., Brief, *Enzyklopädie des Märchens*, τόμ. 2, Berlin-New York 1979, σ. 784-789.
- SCHICK J., *Das Glückskind mit dem Todesbrief I. Orientalische Fassungen*, Berlin 1912, II. *Europäische Sagen des Mittelalters und ihr Verhältnis zum Orient*, Berlin 1932.
- STOEBE H. J. (ἐκδ.), *Das zweite Buch Samuelis*, Gütersloh 1994.
- TSCHIEDEL H. J., *Phaedra und Hippolytus (διδασκατορικὴ διατριβή)*, Erlangen 1969.
- WEST M. L., The Date of the Iliad, *MH*, 52, 1995, σ. 203-219 [*Hellenica* I (ἀνατύπ.), Oxford 2011, σ. 188-208].
- WEST M. L., *The East Face of Helicon*, Oxford 1997.
- WEST M. L., *The Making of the Iliad*, Oxford 2011.
- WESTERMANN C. (ἐκδ.), *Biblischer Kommentar Altes Testament, Genesis* 3. Teilband, Neukirchen 1982.
- JOHANNAN J. D., *Joseph and Potiphar's Wife in World Literature*, New York 1968.

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 29ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2011

ΕΚΘΕΣΗ ΤΩΝ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 2011

ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ κ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

Τὰ ὅσα θὰ ἐκθέσω ἀφοροῦν τὴν κατὰ τὴν παράδοση ἐκπλήρωση μερικῶν σκοπῶν τῆς Ἀκαδημίας. Θὰ συμπληρωθοῦν μὲ τὴν ἔκθεση τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν πρώτη δημόσια συνεδρία τοῦ ἔτους 2012.

Κατὰ τὸ 2011 ἐξελέγησαν νέα μέλη τῆς Ἀκαδημίας:

Στὴν Τάξη τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Χαράλαμπος Ροῦσσος στὴν ἔδρα τῆς «Ἐσωτερικῆς Παθολογίας».

Ὡς ξένος ἐταῖρος τῆς Τάξεως στὸν Κλάδο τῆς Ἱατρικῆς ἐξελέγη ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Harvard καὶ Πρόεδρος τῆς Ἱατρικῆς Ἀκαδημίας τῶν ΗΠΑ κ. Harvey Vernon Fineberg.

Ὡς ἀντεπιστέλλοντα μέλη ἐξελέγησαν στὸν Κλάδο τῆς «Γενικῆς Χειρουργικῆς» ὁ καθηγητὴς Χειρουργικῆς κ. Κωνσταντῖνος-Σίμος Σιμόπουλος, στὸν Κλάδο τῆς «Μεταβολικῆς Μηχανικῆς» ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Harvard κ. Γρηγόριος Στεφανόπουλος καὶ στὸν Κλάδο τῆς «Χημικῆς Μηχανικῆς-Ρευστομηχανικῆς» ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τῶν Πανεπιστημίων Berkeley καὶ Stanford κ. Ἀνδρέας Ἀκριβός.

Στὴν ἴδια Τάξη τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν προκηρύχθηκε γιὰ πλήρωση ἡ ἔδρα τῆς «Μοριακῆς Γενετικῆς».

Στὴν Τάξη τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν ἐξελέγησαν ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Στέφανος Ἡμέλλος στὴν ἔδρα τῆς «Ἑλληνικῆς Λαογραφίας», ὁ γλύπτης κ. Γιάννης Παρμακέλης στὴν ἔδρα τῆς «Γλυπτικῆς», οἱ καθηγηταὶ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

κ. Αντώνιος Ρεγκάκος στην έδρα της «Αρχαίας Έλληνικής Φιλολογίας» και Μιχαήλ Τιβέριος στην έδρα της «Αρχαιολογίας», και ειδικότερα της «Αρχαίας Έλληνικής Κεραμικής», και ή καθηγήτρια και Διευθύντρια του Ίνστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας κυρία Χρύσα Μαλτέζου στην έδρα «Ιστορία του Νέου Έλληνισμού (1453-1821)».

Ός άντεπιστέλλον μέλος της Τάξεως εξελέγη στόν Κλάδο της «Κλασικής Φιλολογίας» ό όμότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Erlangen κ. Egert Pöhlmann.

Στήν Τάξη τών Ήθικων και Πολιτικων Έπιστημών εξελέγη ό όμότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Άθηνων κ. Μιχαήλ-Κωνσταντίνος Σταθόπουλος στην έδρα του «Άστικου Δικαίου».

Ός ξένος έταϊρος εξελέγη στόν Κλάδο τών Οικονομικων Έπιστημών ό καθηγητής του London School of Economics κ. Χριστόφορος Πισσαρίδης.

Ός άντεπιστέλλον μέλος στόν Κλάδο «Κοινωνιολογία και Δίκαιο» εξελέγη ό όμότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου κ. Νικήτας Άλιπράντης.

Στήν ίδια Τάξη έχουν προκηρυχθει για πλήρωση δύο έδρες: του «Ποινικου Δικονομικου Δικαίου» και της «Μεθοδολογίας τών Κοινωνικων Έπιστημών».

Η Ακαδημία πένθησε κατά τό 2011 τήν άπώλεια άγαπητων μελών της:

Στις 29 Μαρτίου άπέθανε ό Ίάκωβος Καμπανέλλης, τακτικόν μέλος της Τάξεως τών Γραμμάτων και τών Καλών Τεχνών. Γεννημένος τό 1921 στη Νάξο, έσπούδασε βιομηχανικό σχέδιο. Προσπαθώντας κατά τήν Κατοχή να διαφύγει, συνελήφθη και φυλακίστηκε στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως του Μαουτχάουζεν στη Γερμανία. Μετά τήν άπελευθέρωσή του, έπηρεασμένος από τό θέατρο του Καρόλου Κούν, βρήκε τήν πραγματική του πνευματική κλίση, έγραψε πληθος θεατρικων έργων και αναδείχθηκε σε άνανεωτή της νεοελληνικής δραματουργίας και εξαίρετο λογοτέχνη.

Στις 16 Σεπτεμβρίου άπέθανε ό ξένος έταϊρος της Τάξεως τών Γραμμάτων και τών Καλών Τεχνών Jean Leclant, διάσημος αϊγυπτολόγος, μέλος του Institut de France και Γραμματεΰς διηνεκής της Académie des Inscriptions et Belles Lettres.

Η Ακαδημία έχασε ακόμη κατά τό 2011 όκτώ άντεπιστέλλοντα μέλη της.

Στήν Τάξη τών Θετικων Έπιστημών:

Στις 9 Φεβρουαρίου τόν Έμμανουήλ Άρώνη, καθηγητή της Άνόργανης Χημείας στο Πανεπιστήμιο του Sydney, στις 13 Μαΐου τόν Louis François Hollender, καθηγητή της Γενικής Χειρουργικής του Πανεπιστημίου Louis

Pasteur του Στρασβούργου, στις 6 Δεκεμβρίου τον Λυσίμαχο Μαυρίδη, καθηγητή της Αστρονομίας Θέσεως και Αστροφυσικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Στην Τάξη των Γραμμάτων και των Καλών Τεχνών:

Την 1η Φεβρουαρίου τον Τάκη Βαρβιτσιώτη, ποιητή και δοκιμιογράφο, στις 10 Ιουνίου τον Patrick Michael Leigh Fermor, λογοτέχνη και ιστορικό, με σημαντική δράση κατά τον πόλεμο, στις 17 Αυγούστου τον Hratch Bartikian, έλληνιστή, βυζαντινολόγο και ιστορικό.

Στην Τάξη των Ήθικων και Πολιτικών Έπιστημών:

Στις 19 Ιουνίου τον Άστέριο Γεωργιάδη, καθηγητή του Αστικού Δικονομικού Δικαίου, στις 26 Ιουνίου τον Ιωάννη Μανωλεδάκη, καθηγητή του Ποινικού Δικαίου – και οι δύο του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης –, και στις 16 Νοεμβρίου τον Lucien Jerphagnon, καθηγητή της Φιλοσοφίας και της Ιστορίας της Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Caen της Γαλλίας.

Από τις δεκαεννέα δημόσιες συνεδρίες της Ακαδημίας κατά το 2011 μνημονεύω πρώτη εκείνη της 25ης Ιανουαρίου, που έγινε η ύποδοχή της κυρίας Άννας Μπενάκη-Ψαρούδα. Η εισιτήρια όμιλία της είχε θέμα «Ευρωπαϊκή ένοποίηση και ποινικό δίκαιο. Παλαιοί και νέοι προσανατολισμοί». Ακόμη μνημονεύω τις πανηγυρικές ομιλίες για τις δύο μεγάλες έπετειούς. Για την 25η Μαρτίου μίλησε η κυρία Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα με θέμα «Δημοκρατία και άτομικές ελευθερίες στα επαναστατικά συντάγματα 1822-1827» και για την 28η Οκτωβρίου μίλησε ο κ. Κωνσταντίνος Δεσποτόπουλος με θέμα «Ο πόλεμος 1940-1941». Πριν από λίγες ημέρες, στις 20 του μηνός τούτου, έγινε η ύποδοχή του κ. Κωνσταντίνου Βαγενά, του οποίου η εισιτήρια όμιλία είχε θέμα «Αναζητώντας τη σύνθεση κατάλυσης και ήλεκτροχημείας».

Για το πανεπιστημιακό έτος 2011-2012 χορήγησε η Ακαδημία είκοσι τρεις ύποτροφίες για προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα και το Έξωτερικό σε ποικίλους κλάδους της Επιστήμης και της Τέχνης: Οικονομία, Αρχαιολογία, Γεωλογία, Βιολογία, Φιλοσοφία, Φυσική, Δίκαιο, Θεολογία, Μουσική, Ζωγραφική και Αρχιτεκτονική.

Το μέρος της έκθεσής μου που ακολουθεί αφορά τις τιμητικές διακρίσεις που απονέμει σήμερα η Ακαδημία σε πρόσωπα φυσικά και νομικά για έργα που ξεχωρίζουν για την πνευματική, επιστημονική και ήθικη αξία τους.

Οι τρεις Τάξεις της Ακαδημίας εισηγήθηκαν και η Όλομέλειά της ενέκρινε την άπονομή των έξι διακρίσεων:

Τάξις τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν:

1. Τὸ βραβεῖο Κωνσταντίνου Κτενᾶ, μὲ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὴν κυρία Καλλιόπη Γάκη-Παπαναστασίου καὶ τοὺς κ.κ. Εὐθύμιο Καρύμπαλη καὶ Χαμπικ-Σαχάκ Μαρουκιᾶν γιὰ τὴ μελέτη τους μὲ τίτλο *Quaternary marine terraces as indicators of neotectonic activity of the Ierapetra normal fault SE Crete (Greece)*.

2. Τὸ βραβεῖο Αἰκατερίνης Κέπετζη, εἰς μνήμην τοῦ συζύγου της ἱατροῦ Νικολάου Κέπετζη, μὲ ἔπαθλο 3.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὴν πρώτη ἀριστοῦχο πτυχιούχο τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τοῦ πανεπιστημιακοῦ ἔτους 2009-2010, κυρία Μαρία Παπανικολάου.

3. Τὰ δύο βραβεῖα Δημητρίου Λαμπαδαρίου, μὲ ἔπαθλο 3.000 εὐρώ τὸ καθένα, γιὰ τοὺς ἰκανώτερους στὸ μάθημα τῆς Γεωδαισίας ἀποφοίτους Πολυτεχνικῶν Σχολῶν τῆς ἡμεδαπῆς, πανεπιστημιακοῦ ἔτους 2009-2010, ἀπονέμεται στοὺς κ.κ. Ἀντώνιο Βατάλη τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ Νικηφόρο Παυλάτο τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν.

4. Τὸ βραβεῖο τῆς οἰκογενείας Ἰωάννου Βλυσίδη, εἰς μνήμην Ἀντιγόνης Βλυσίδη, μὲ ἔπαθλο 3.000 εὐρώ, ἀπονέμεται ἐξ ἡμισείας στοὺς κ.κ. Δημήτριο Μηλίγκο καὶ Μιχαὴλ Κουτσιλιέρη γιὰ τὴ μελέτη τους *Insulinlike growth factor-IEc (MGF). Expression in eutopic and ectopic endometrium: characterization of the MGF E-peptide actions in vitro*, καθὼς καὶ στοὺς κ.κ. Γκίκα Μαγιορκίνη, Ἐμμανουὴλ Μαγιορκίνη καὶ Ἄγγελο Χατζάκη γιὰ τὴ μελέτη τους *The global spread of hepatitis C virus 1a and 1b: phylogenetic and phylogeographic analysis*.

5. Τὸ βραβεῖο Κωνσταντίνου Μοίρα, μὲ ἔπαθλο 3.000 εὐρώ καὶ θέμα «Στρεσογόνα ἐρεθίσματα στὴν παιδικὴ ἡλικία καὶ νευροεπιγενετικὲς ἐπιπτώσεις», ἀπονέμεται στὴν κυρία Σοφία Σακκᾶ καὶ τοὺς κ.κ. Δημήτριο Λουτράδη καὶ Γεώργιο Χροῦσο γιὰ τὴ μελέτη τους μὲ τίτλο *Absence of insulin resistance and low-grade inflammation despite early metabolic syndrome manifestations in children born after in vitro fertilization*.

6. Τὸ βραβεῖο Ἀχιλλέως καὶ Αἰκατερίνης Διονυσοπούλου, μὲ ἔπαθλο 8.000 εὐρώ, μὲ θέμα «Ὁ ρόλος τῆς γονιδιακῆς ἐκφράσεως στὴν καρκινογένεση», ἀπονέμεται στὸν κ. Ἡρακλῆ Κούρτη γιὰ τὴ μελέτη του μὲ τίτλο *Induction of lymphoid-like stroma and immune escape by tumors that express the chemokine CCL21*.

7. Τὸ βραβεῖο Ἐμμανουὴλ Μπενάκη, γιὰ ἐργασία μὲ θέμα τὴ βιοποιικιότητα τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὰ φυτά, μὲ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στοὺς

κ.κ. Δημήτριο Φοῖτο καὶ Θεοφάνη Κωνσταντινίδη, καθὼς καὶ στὴν κυρία Γεωργία Καμάρη, γιὰ τὸ ἔργο τους *Βιβλίο ἐρυθρῶν δεδομένων τῶν σπανίων καὶ ἀπειλούμενων φυτῶν τῆς Ἑλλάδας*.

8. Τὸ βραβεῖο Ἐμμανουὴλ Μπενάκη, γιὰ ἐργασία μὲ θέμα τὴ βιοποικιλότητα τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὰ ζῶα, μὲ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Ἀναστάσιο Λεγάκι καὶ τὴν κυρία Παναγιώτα Μαραγκοῦ γιὰ τὸ ἔργο τους *Τὸ κόκκινο βιβλίο τῶν ἀπειλούμενων ζώων τῆς Ἑλλάδας*.

9. Τὸ βραβεῖο Εὐτυχίας Εὐταξιοπούλου, εἰς μνήμην τοῦ ἀντιπλοιάρχου Κωνσταντίνου Εὐταξιοπούλου, μὲ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Μιχαὴλ Κ. Σκουλιὸ γιὰ τὸ βιβλίο του *Τὰ ξύλινα καράβια τῆς Κάσου. Σύγχρονη συνοπτικὴ μελέτη γιὰ τὴν ἱστοφόρο ναυτιλία τῆς Κάσου ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα*.

10. Τὸ βραβεῖο Χίλδεγαρντ, χήρας Λεωνίδα Ζέρβα, μὲ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Ἐμμανουὴλ Τζιράκη γιὰ τὴ μελέτη του *Acyl radical reactions in fullerene chemistry: direct acylation of [60] fullerene through an efficient decatungstate-photomediated approach*.

11. Ἐπαινος τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὴν κυρία Ἐλένη Ζαχαρίου-Μαμαλιγκά γιὰ τὸ βιβλίο της *Πουλιὰ στὴ Σύμη καὶ τὶς νησίδες της*.

12. Ἐπαινος τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στοὺς κ.κ. Τιμόθεο Γ. Μασούρα καὶ Θωμᾶ Π. Κατωπόδη γιὰ τὸ δίτομο ἔργο τους *Τὰ ἑλληνικὰ ὑποβρύχια*.

Τάξεις τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν:

1. Τὸ βραβεῖο Γεωργίου Ἀθάνα, μὲ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Γιάννη Ζερβὸ γιὰ τὴν ποιητικὴ του συλλογὴ *Κοίσιμη μάζα*, ἔργο «πρώρης ὀριμότητας ἀλλὰ καὶ καλλιέργειας τῆς σκέψης καὶ τῆς γλώσσας. Σύνθετο καὶ μαζὶ ἀπλό, ὄξυ καὶ μαζὶ εὐγενές, μ' ἓναν βαθύτατο ἐσωτερικὸ λυρισμὸ καὶ μὲ ἀλάνθαστους ρυθμοὺς ποὺ μελοποιοῦν τὴ στοχαστικότητά».

2. Τὸ βραβεῖο Λάμπρου Πορφύρα, μὲ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὴν κυρία Ἀθηνᾶ Παπαδάκη γιὰ τὴ συλλογὴ της *Μὲ λύχνο καὶ λύκους*, στὴν ὁποία «ὁ λόγος μπορεῖ νὰ μετακινεῖται ἀπὸ τὸ ἀτομικὸ στὸ κοινωνικὸ καὶ ἀπὸ τὸ καθημερινὸ στὸ συμπαντικὸ, μὲ μιὰ συνθετικὴ εὐχέρεια ὅταν τὸ ἓνα νὰ περιέχεται μέσα στὸ ἄλλο, ὅπως καὶ περιέχεται».

3. Τὸ βραβεῖο Ἐλένης Τιμ. Μυκονίου, εἰς μνήμην τῶν γονέων της Ἀνδρομέδας καὶ Τιμολέοντος Μυκονίου, μὲ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν ἀριστοῦχο πιανίστα κ. Κωνσταντῖνο Δεστούνη.

4. Τὸ βραβεῖο Ἐλένης καὶ Πάνου Ψημένου, μὲ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στοὺς κ.κ. Γεώργιο Κεχαγιόγλου καὶ Λευτέρη Παπαλεοντίου γιὰ τὸ

βιβλίο τους *Ιστορία τῆς Νεότερης Κυπριακῆς Λογοτεχνίας*, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ ἔργο ἐπιστημονικῶς πλῆρες καὶ καλύπτει τὴν κυπριακὴ γραμματεία τῶν νεώτερων χρόνων ἀπὸ τὴν ὑστεροβυζαντινὴ περίοδο ἕως τὶς ἡμέρες μας.

5. *Τὸ βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας* γιὰ τὴν καλύτερη ἐρμηνευτικὴ μονογραφία ἢ κριτικὴ ἔκδοση ἔργων κλασικῆς φιλολογίας, μὲ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Γεώργιο Α. Ξεῆ γιὰ τὸ ἔργο του *Scholia vetera in Sophoclis Electram*, ἔργο στὸ ὁποῖο ἀναπτύσσεται νέα μεθοδολογία γιὰ τὴν ἀνάλυση τῆς χειρόγραφης παράδοσης καὶ τῆ συγκρότηση τοῦ κριτικοῦ κειμένου.

6. *Τὸ βραβεῖο τοῦ Ἰδρύματος Ἀποκαταστάσεως Ὁμογενῶν ἐξ Ἀλβανίας*, εἰς μνήμην Ἀγγέλου Κίτσου, μὲ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Στέφανο Τσιόδουλο γιὰ τὸ βιβλίο του *Ἡ ζωγραφικὴ τῶν σπιτιῶν τοῦ Ζαγορίου. Τέλη 18ου-ἀρχὲς 20οῦ αἰώνα. Ἱστορικὴ καὶ πολιτισμικὴ προσέγγιση*. Μὲ τὸ βιβλίο αὐτὸ καλύπτεται αἰσθητὸ κενὸ στὴ βιβλιογραφία γιὰ τὴ λαϊκὴ ζωγραφικὴ στὴν Ἠπειρο.

7. *Τὸ βραβεῖο εἰς μνήμην Γιάννη Παπαϊωάννου*, μὲ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Δημήτρη Τερζάκη, συνθέτη, γιὰ τὸ σύνολο τοῦ ἔργου του καὶ τῆς προσφορᾶς του στὴν ἀνάπτυξη καὶ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς. Μὲ τὶς συνθέσεις του ἀναδείχτηκε σὲ ἕνα ἐξέχοντα σύγχρονο Ἑλληνα μουσουργό.

8. *Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας* ἀπονέμεται στὸν Διευθυντὴ τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Βοιωτίας κ. Βασίλειο Ἀραβαντινό, γιὰ τὸ ἔργο του *Τὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Θηβῶν*, στὸ ὁποῖο συνθέτει τὶς ἱστορικὲς καὶ ἀρχαιολογικὲς γνώσεις μας γιὰ τὴ Βοιωτία καί, μὲ ἀφετηρία τὸ πολύτιμο περιεχόμενο τοῦ Μουσείου Θηβῶν, μᾶς παρουσιάζει μὲ σαφήνεια, γλαφυρότητα, ἐπιστημονικὴ μέθοδο καὶ ἀκρίβεια τὴν ἱστορία καὶ τὴν τέχνη τῆς Βοιωτίας καὶ τὴ σύνθεση τῆς μακρότατης καὶ συνεχοῦς ἔρευνάς της.

9. *Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας* ἀπονέμεται στὴ ζωγράφο κυρία Ἑλλη Σολομωνίδη-Μπαλάνου γιὰ τὸ σύνολο τῆς καλλιτεχνικῆς της δημιουργίας σὲ σχεδιάσματα τὰ ὁποῖα συνθέτουν ἕνα συνεχὲς χρονικὸ τῆς θεατρικῆς, τῆς μουσικῆς καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἐπικαιρότητας τῆς Ἑλλάδος. Μὲ τὰ σχέδιά της συλλαμβάνει φυσιογνωμίες, ἐκφράσεις, κίνηση καὶ χαρακτηριστικά. Τὰ μικρά, καθημερινὰ δημιουργήματά της ἀποκτοῦν ζωὴ καὶ σχηματίζουν τὸ πανόραμα τῶν καλλιτεχνικῶν συμβάντων τοῦ τόπου μας.

10. *Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας* ἀπονέμεται στὸν καθηγητὴ κ. Χαράλαμπο Συμεωνίδη γιὰ τὸ δίτομο ἔργο του *Ἑτυμολογικὸ λεξικὸ τῶν νεοελληνικῶν οἰκωνυμίων*, στὸ ὁποῖο περιέχονται ἀλφαβητικῶς καὶ ἱστορικῶς τὰ ὀνόματα πόπων, πόλεων, χωριῶν, οἰκισμῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐρευνᾶται ἡ ἑτυμολογία τους κατὰ

τις πηγές και την επιστημονική βιβλιογραφία. Το έργο αποτελεί μεγάλη συμβολή στην ιστορική, φιλολογική και γλωσσική επιστήμη.

11. Βραβείο της Ακαδημίας απονέμεται στον ζωγράφο κ. Πέτρο Ζουμπουλάκη για το σύνολο της καλλιτεχνικής δημιουργίας του. Στην καλλιτεχνική δημιουργία του διαφαίνονται ακόμη και από τις πρώιμες προσπάθειές του οι άνησυχίες του για τον κόσμο μας, με αναφορές στον ρόλο του παρελθόντος και τον χαρακτήρα του παρόντος, όσο και στις προϋποθέσεις του μέλλοντος. Στη σημερινή του τέχνη συγκεφαλαιώνονται όλες οι ανάζητήσεις των παλαιότερων του περιόδων και η ζωγραφική του διακρίνεται για την έσωτερικότητα, την έκφραστική της δύναμη, τον χαρακτήρα των μορφών, την ευγένεια των χρωμάτων και, τέλος, την αλήθεια του συνόλου.

12. Βραβείο της Ακαδημίας απονέμεται στον κ. Ίωάννη Μπουρλογιάννη-Τσαγγαρίδη για το βιβλίο του *Francesco Saverio Altamura (1822-1897). Ο βίος και το έργο του*, με το οποίο μελετάται μία ενδιαφέρουσα προσωπικότητα της ζωγραφικής και εξετάζεται το πλούσιο έργο του με θέματα ιστορικά, μυθολογικά, ήθρογραφικά, τοπιογραφίες, προσωπογραφίες. Το θέμα του βιβλίου εξετάζεται για πρώτη φορά συστηματικά και συνολικά σε συγκριτική αντιπαράβολη με άλλα έργα.

13. Βραβείο της Ακαδημίας απονέμεται στους κ.κ. Ανδρέα Ι. Βοσκό, Ίωάννη Ταϊφάκο και μετά θάνατον στον Κώστα Π. Μιχαηλίδη, συντελεστές του εξάτομου έργου *Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία*, στο οποίο εκδίδονται, μεταφράζονται και σχολιάζονται κείμενα αρχαίων συγγραφέων, Κυπρίων ή αναφερομένων σε Κυπρίους, από τους πρώιμους έως και τους ύστερους χρόνους της ελληνικής και ρωμαϊκής αρχαιότητας. Το έργο κάνει προσιτή την αρχαία ελληνική λογοτεχνία της Κύπρου και αποτελεί σημαντική συμβολή στη γνώση της αρχαίας ελληνικής γραμματείας.

14. Βραβείο της Ακαδημίας απονέμεται στις κυρίες Σοφία Καλοπίση-Βέρτη και Μαρία Παναγιωτίδη-Κεσίσογλου για την επιμέλεια και συγγραφή του έργου *Πολύγλωσσο εικονογραφημένο λεξικό όρων βυζαντινής αρχιτεκτονικής και γλυπτικής*, το οποίο αποτελεί τον καρπό πολυετούς έρευνας των βραβευομένων και των συνεργατών τους και περιέχει σε ένέα γλώσσες τους τεχνικούς όρους της βυζαντινής αρχιτεκτονικής και γλυπτικής, οι οποίοι εικονογραφούνται με ακριβή επεξηγηματικά σχέδια δοκίμων αρχιτεκτόνων. Το έργο αποτελεί επίτευγμα της ελληνικής επιστήμης και θα προσφέρει σημαντικές υπηρεσίες στους μελετητές.

15. Βραβείο της Ακαδημίας απονέμεται στον κ. Νίκο Νέζη για το τρίτομο έργο του *Τα ελληνικά βουνά. Γεωγραφική εγκυκλοπαίδεια*. Στους τρεις τόμους περιγράφονται κατά περιφέρειες τα 860 βουνά της Ελλάδος με ύψομετρο άνω

τῶν 500 μέτρων καὶ παρέχονται οἱ διάφορες ὀνομασίες τους, τὸ ὑψόμετρό τους, ἡ σύσταση τῶν πετρωμάτων τους, ἡ χλωρίδα καὶ ἡ πανίδα, τὰ μνημεῖα τους, ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικά, καὶ ἄλλα στοιχεῖα ποὺ τὸ καθιστοῦν ἀσφαλῆ ὁδηγὸ στὴ γνώση τοῦ κύριου φυσικοῦ χαρακτηριστικοῦ τῆς Ἑλλάδος.

16. Ἐπιφανὴς τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὴ Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Σπάρτης, ἡ ὁποία, μαζί με τὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, ἀποτελεῖ τὸν κύριον πολιτιστικὸ καὶ μορφωτικὸ παράγοντα τῆς πρωτεύουσας τῆς Λακωνίας, ὅπου συγκεντρώνονται τὰ ἀρχεῖα καὶ οἱ βιβλιοθηκῆς Λακωνίων λογίων, συντάσσεται ἡ λακωνικὴ βιβλιογραφία καὶ προσωπογραφία καὶ γίνονται ἐκδόσεις ποὺ ἀφοροῦν θέματα καὶ πρόσωπα τῆς Λακωνίας.

Τάξις τῶν Ἡθικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν:

1. Τὸ βραβεῖο Σίμωνος Σίνα ἀπονέμεται στὸ Κέντρο Ἀρχαίων, Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν Σπουδῶν («Φώτιος Μαλλέρος») (1968) τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χιλῆς στὸ Santiago γιὰ τὸ ἀπὸ δεκαετιῶν πλούσιο ἐκδοτικὸ, διδασκατικὸ καὶ πολιτιστικὸ ἔργο προβολῆς τῆς ἀρχαίας καὶ νέας ἐλληνικῆς γραμματείας στὸν ἰσπανόφωνο χῶρο, ποὺ ἐπιτελεῖται μετὰ τὴν καθοδήγηση τοῦ καθηγητῆ κ. Miguel Castillo Didier.

2. Τὸ βραβεῖο Εὐθυμίας-Μιμίκας Μιχαηλίδου-Νουάρου, εἰς μνήμην τοῦ συζύγου τῆς ἀεμνήστου ἀκαδημαϊκοῦ Γεωργίου Μιχαηλίδου-Νουάρου, μετὰ θέμα «Ἡ προστασία τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου στὸ Ἀστικὸ Δίκαιο» καὶ ἔπαθλο 10.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Νίκο Π. Κουμουτζῆ γιὰ τὴ μελέτη τοῦ *Ἡ γονικὴ μέριμνα τοῦ γεννημένου χωρὶς γάμο παιδιοῦ καὶ τὸ δικαίωμα οἰκογενειακῆς ζωῆς τοῦ πατέρα*.

3. Τὸ βραβεῖο Νικολάου Καρόλου, τὸ ὁποῖο δίδεται σὲ πρόσωπο ἢ ὁμάδα γιὰ πράξη ἢ δράση κοινωνικῆς ἀρετῆς καὶ εὐποιίας ποὺ προήγαγε τὴν κοινωνικὴ πρόνοια, μετὰ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν μὴ κερδοσκοπικὸ ὄργανισμὸ «Τὸ Χαμόγελο τοῦ Παιδιοῦ» γιὰ τὸ πανελληνίας ἐκτασης κοινωφελὲς ἔργο του, τὸ ὁποῖο ἀποσκοπεῖ στὴν ἀρωγὴ καὶ τὴ φροντίδα παιδιῶν καὶ οἰκογενειῶν ποὺ ἀντιμετωπίζουν ἀντίξοες καὶ δυσχερεῖς συνθῆκες στὸν βίον, τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν ἐκπαίδευση.

4. Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὸ «Ἑλληνοαμερικανικὸ Ἐκπαιδευτικὸ Ἴδρυμα (Κολλέγιο Ἀθηνῶν-Κολλέγιο Ψυχικοῦ)» (1925) γιὰ τὴν ἐπὶ ὀγδόντα πέντε χρόνια προσφορά του στὴν ἐκπαίδευση ἐλληνοπαίδων, στὴν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ γιὰ τὴν πολὺπλευρὴ κοινωνικὴ του δράση.

5. Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὸν «Σύλλογο Κυριῶν Καλαμάτας» (1910) γιὰ τὴν ἐπὶ ἑννὰ αἰῶνα καὶ πλέον δράση του καὶ συμβολὴ του στὴν πνευ-

ματική και πολιτιστική ζωή της Καλαμάτας και της Μεσσηνίας, για το συνεχές και αποτελεσματικό έργο του, που αποβλέπει στη φροντίδα και την προστασία και ενίσχυση των νέων που σπουδάζουν ή εργάζονται και για το πολυσχιδές φιλανθρωπικό έργο του και πέραν των συνόρων της χώρας.

6. Βραβείο της Ακαδημίας απονέμεται στην «Εταιρεία Θεσσαλικών Έρευνών» (1971) για το επί σαράντα χρόνια πνευματικό και επιστημονικό έργο της που έχει ως σκοπό την καλλιέργεια των ιστορικών επιστημών με θέμα τη Θεσσαλία, την ανάπτυξη του πολιτισμού, τη δημοσίευση έργων που αφορούν την ιστορία και τον πολιτισμό της Θεσσαλίας έως τις ημέρες μας και την έκδοση του επιστημονικού της περιοδικού με τίτλο *Αρχαίων Θεσσαλικών Μελετών*, με το οποίο έρχονται στο φως συνεχώς στοιχεία που διαφωτίζουν το ιστορικό παρελθόν της Θεσσαλίας.

7. Έπαινος της Ακαδημίας απονέμεται στον κ. Έλευθέριο Γ. Σκιαδά για το έργο του *Ο ποιητής του κάρρου, Παναγιώτης Ν. Θεοδοσίου. Η άλλη όψη της αθηναϊκής ιστορίας*, με το οποίο περιγράφεται ή δημιουργική προσωπικότητα του Παναγιώτη Θεοδοσίου, που είχε αποκληθεί «ποιητής του κάρρου». Ο Θεοδοσίου ανέπτυξε έντονη λογοτεχνική και θεατρική δραστηριότητα, με την οποία εκφράζονταν οι ιδεολογικές πεποιθήσεις των λαϊκών κοινωνικών τάξεων, που στηρίζονταν στη λαϊκή νεοελληνική παράδοση.

8. Έπαινος της Ακαδημίας απονέμεται στον κ. Σταμάτη Αποστολάκη για το μακρόχρονο έργο του στη μελέτη της ιστορίας, της λαογραφίας και γενικώς της παράδοσης της ιδιαίτερης πατρίδας του Κρήτης. Με την προσήλωσή του στο μεγάλο και ευρύ θέμα της κρητικής παραδοσιακής κληρονομιάς αναδεικνύεται σε θεματοφύλακα της λαϊκής παράδοσης, την οποία προβάλλει με λαογραφικές μελέτες, κυρίως για το ριζικό τραγούδι, δημιούργημα του κρητικού πολιτισμού.

9. Έπαινος της Ακαδημίας απονέμεται στην «Πανευρυτανική Ένωση» (1955) για την επί πενήντα πέντε χρόνια πολιτιστική δράση της, που εκδηλώνεται με το έκδοτικό, φιλανθρωπικό και κοινωνικό έργο της, την έκδοση πνευματικού οργάνου, των *Ευρυτανικών Χρονικών*, και τη συνδρομή της σε κάθε ανάγκη και κάθε πρόβλημα που παρουσιάζεται στην Ευρυτανία.

10. Έπαινος της Ακαδημίας απονέμεται στο μηνιαίο περιοδικό *Στερεά Έλλάς* (1969), που απευθύνεται κυρίως στους κατοίκους της Στερεάς Ελλάδος. Με το περιοδικό προβάλλεται ή ιστορία, ο πολιτισμός και ή κοινωνική και θρησκευτική ζωή των νομών και πόλεων της περιοχής που όρίζει ο τίτλος του και ενημερώνονται, εκπαιδεύονται και ψυχαγωγούνται κυρίως οι Στερεοελλαδίτες της Ελλάδος και του Έξωτερικού, για τους οποίους το περιοδικό αποτελεί πολιτιστικό και κοινωνικό σύνδεσμο.

Διακρίσεις σὲ πνευματικούς δημιουργούς καὶ σὲ ἔργα τῆς τέχνης τοῦ λόγου ἀπονέμουν τὰ δύο λογοτεχνικά ἰδρύματα τῆς Ἀκαδημίας.

Ἰδρυμα Κώστα καὶ Ἐλένης Οὐράνη:

1. Τὸ βραβεῖο ποιήσης, μὲ ἔπαθλο 10.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Γιώργο Μαρκόπουλο γιὰ τὸ σύνολο τοῦ ἔργου του. Ἐμφανίστηκε στὰ Γράμματα τὸ 1968 μὲ τὴν ποιητικὴ συλλογὴ *Ἑβδομῃ συμφωνία καὶ ἔκτοτε* δημοσιεύει ποιήματα, ἀφηγήματα, δοκίμια. Ἡ ποίησή του εἶναι ποίηση ἤθους. Μὲ τὸν λόγο του ἀνιχνεύει τὰ τοπία τοῦ μέσα κόσμου καὶ τῆς ψυχῆς. Οἱ στίχοι του εἶναι ἄμεσοι, ἀνθρωποκεντρικοί. Ζωγραφίζονται μ' αὐτοὺς ἄνθρωποι ταπεινοί, λύπες καὶ ἔρωτες ποὺ τοὺς βρίσκει ἢ μελαγχολία καὶ, ὅπως περιγράφηκαν, «ἄλλοι ἐπιπλέον σὲ θάλασσες τοῦ χειμῶνα καὶ ἄλλοι κοιμοῦνται σὲ νεκροταφεῖα αὐτοκινήτων». Μὲ τὴν τέχνη του ὁ ποιητὴς «μετατρέπει τὴν τραγικότητα σὲ συμπλήρωμα ἐξαιρετικῆς τροφῆς γιὰ τὴ δύναμη τῆς ποίησής του».

2. Τὸ βραβεῖο μυθιστορήματος, μὲ ἔπαθλο 6.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὴν κυρία Ἑρση Σωτηροπούλου γιὰ τὸ βιβλίο της μὲ τίτλο *Εὔα*. Εἶναι ἓνα ἔργο φαινομενικῆς κίνησης καὶ δράσης. Ἡ ἥρωίδα τοῦ βιβλίου, ἡ Εὔα, περιπλανιέται στὴν πόλη τῆ νύχτα τῶν Χριστουγέννων ἀναπολώντας τὰ ὅσα ἔγιναν στὴ χριστουγεννιάτικη βραδιὰ καὶ τὰ ὅσα συμβαίνουν στὴ ζωὴ της. Ἀλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ τίς ἀναπολήσεις ἡ Εὔα συναντιέται τῇ βραδιὰ ἐκεῖνη καὶ μὲ πραγματικούς ἀνθρώπους, ταπεινοὺς, περιθωριακοὺς, κλέφτες, ἀνάπηρους, κακοποιούς, ποὺ τῆς ἀποκαλύπτουν τὴν κενότητα τῆς ζωῆς μέσα στὴν ὁποία ζεῖ καὶ δρᾷ. Μὲ ὕφος ἰδιότυπο ἢ συγγραφεῖας κινεῖται ἀνάμεσα στὸ φανταστικὸ καὶ τὸ πραγματικὸ.

3. Τὸ βραβεῖο διηγήματος, μὲ ἔπαθλο 10.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Δημήτρη Πετσετίδη γιὰ τὸ σύνολο τοῦ ἔργου του. Ὁ βραβευόμενος, μαθηματικὸς κατὰ τὴν ἐπιστήμη, ἐμφανίστηκε τὸ 1986 μὲ τὴν πρώτη του συλλογὴ διηγημάτων καὶ ἔκτοτε ἔχει δημοσιεύσει μία σχεδὸν δεκάδα τόμων μὲ διηγήματα, τὸ πολὺ ἀπαιτητικὸ αὐτὸ εἶδος τοῦ λόγου ὅπου ἡ δράση καὶ τὰ διανοήματα πρέπει νὰ ἀποδίδονται μὲ τέχνη καὶ τεχνικὴ ξεχωριστὴ, ἰσχυρὴ ἀφαίρεση ἀλλὰ μὲ πλήρη μορφὴ. Τὰ θέματα τοῦ βραβευομένου εἶναι κυρίως ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς καὶ τὰ κατόπιν, τὰ καλοκαίρια τῶν ἐφηβικῶν χρόνων, τὰ χρόνια τῶν σπουδῶν καὶ τίς περιπέτειές τους, ὅλα μέσα ἀπὸ διήγηση ἄμεση, ἀπλή καὶ μὲ διακριτικὸ χιοῦμορ, ποὺ δείχνει πιὸ ἔντονα τὴν εἰκόνα, πολλὰς φορὲς σκληρὴ, τῶν χρόνων ποὺ ἀπομνημονεύει μὲ τὴν τέχνη του.

4. Τὸ βραβεῖο δοκιμίου, μὲ ἔπαθλο 6.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Διονύση Ν. Μουσμότη γιὰ τὸ βιβλίο του *Οὐγκο Φόσκολο. Ἱστορικά καὶ βιογραφικὰ παραλειπόμενα*. Τὸ βιβλίο ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀκτώ κεφάλαια, στὰ ὁποῖα ἐξετάζον-

ται σημεῖα τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ γεννημένου στὴ Ζάκυνθο Ἰταλοῦ ποιητῆ ἀπὸ Ἑλληνίδα μητέρα, μὲ τὸν περιπετειώδη βίο ἐμποτισμένο στὰ ἰδεώδη τῆς πραγματικῆς δημοκρατίας. Ὁ βραβευόμενος ἀναλύει μὲ πολλὴ γνώση καὶ ἐπιστήμη τὰ ποικίλα θέματα καὶ ζητήματα ποὺ ἀποτελοῦν τὰ ὀκτὼ δοκίμιά του καὶ συνθέτει τὰ διάσπαρτα στοιχεῖα γιὰ τὸν Φόσκολο μὲ ὅσα ἔφερε ὁ ἴδιος στὸ φῶς μὲ τὴν ἔρευνά του. Τὸ βιβλίο προάγει τὴ γνώση μας γιὰ μία μεγάλη εὐγενική πνευματικὴ μορφή τῶν χρόνων ποὺ γεννιόταν ἡ ἐλευθερία μας.

Ἰδρυμα Πέτρου Χάρη:

1. Τὸ βραβεῖο ποιήσεως, μὲ ἔπαθλο 10.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Μιχάλη Γκανᾶ γιὰ τὸ σύνολο τοῦ ἔργου του. Γεννημένος μετὰ τὸν πόλεμο καὶ ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, σύγχρονος ἀλλὰ μὲ ἀνανεωμένες τίς μορφές τῆς παράδοσης, χαρακτηρίζεται ὡς «ποιητῆς τῆς ἐντοπιότητας, ἐνῶ ὁ ἴδιος θέλει νὰ πιστεύει ὅτι δὲν εἶναι μόνον αὐτό, ὅτι γεννήθηκε ἀπ' ὄλον τὸν πάσχοντα κόσμο καὶ σ' αὐτὸν ἀνήκει. Ἡ ποίησή του εἶναι ἀνόθευτη ἀπὸ κατασκευές καὶ ἐπιδέξεις ἀκρότητες. Μιὰ νοσταλγία περιβάλλει τὰ θεματά του γιὰ τὴν ξενιτιά στὸν ἐπάνω κόσμο καὶ τοὺς ξενιτεμένους στὸν κάτω κόσμο, γιὰ τὰ ἐμφύλια πάθη καὶ γιὰ τὴν ἀγάπη ποὺ δὲν εἶναι ἀφελῆς οὔτε ἀθῶα, καὶ ὅμως λυπημένη καὶ σπαρακτικὴ, πάντα κοντὰ μας, ἀκόμη κι ὅταν δὲν τὴ βλέπουμε».

2. Τὸ βραβεῖο μυθιστορημάτος, μὲ ἔπαθλο 6.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Μιχάλη Μοδινοῦ γιὰ τὸ βιβλίο του *Ἐπιστροφή*. Ὁ ἥρωας Ἀπόστολος Ζήρας, συνταξιούχος ἀρχαιολόγος, ἀποσύρεται στὸ πατρικὸ του, ὅπου ἐξῆσε τὰ χρόνια τῆς πρώτης νεότητος καὶ τῶν ὄνειρικῶν διακοπῶν. Ἐκεῖ, ὄριμος καὶ διωγμένος ἀπὸ τὴ δημόσια ζωὴ, θὰ ζήσει στὸ παρελθὸν ποὺ ἀποτελεῖ τὸ πατρικὸ του καὶ ἢ ἕως τότε ζωὴ του καὶ συγχρόνως θὰ ζήσει τὴν ἀλλαγὴ ποὺ συντελέστηκε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ συντελεῖται καὶ στὸν τόπο ποὺ διάλεξε γιὰ καταφύγιο. Ἐμπνέεται ἀπὸ τὴ σημερινὴ κατάσταση τοῦ τόπου ποὺ ὅλοι ζοῦμε ἀλλὰ τὴ ζωγραφίζει μὲ τὴν τέχνη του, μὲ γλώσσα νευρώδη, μὲ ἀκρίβεια στὴ διατύπωση, μὲ χιοῦμορ, στοχαστικότητα, συμπόνοια καὶ σαρκασμὸ, στοιχεῖα ποὺ χαρακτηρίζουν κάθε ἄνθρωπο ποὺ ἔχει συναίσθηση τῶν ὅσων γίνονται στίς μέρες μας.

3. Τὸ βραβεῖο διηγήματος, μὲ ἔπαθλο 6.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν κ. Τάσο Καλούτσα γιὰ τὸ βιβλίο διηγημάτων *Ἡ ὠραιότερη μέρα της*. Ὁ βραβευόμενος ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ καθημερινὰ καὶ γιὰ τὴν ψυχολογία τῶν προσώπων ποὺ μᾶς περιβάλλουν: τὴν κοινωνία, τὴν οἰκογένεια, τὸν ἔρωτα, τίς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων στὴν καθημερινὴ τους ζωὴ. Οἱ ἥρωες τοῦ συγγραφέως κινοῦνται στὰ ὅρια μιᾶς συγκεκριμένης πραγματικότητας ὡς πρωταγωνιστὲς τῆς μικρῆς σκηνῆς τοῦ δικοῦ τους κόσμου, ἄλλοτε παγιδευμένοι σ' ἓνα προσωπικὸ ἀδιέξο-

δο και άλλοτε ταλαντευόμενοι δραματικά ανάμεσα στη λογική και το συναίσθημα. Η αφήγησή του είναι τεχνική, φαινομενικά εύκολη και άπλη, αλλά, αν την εξετάσει κανείς προσεκτικά, σύνθετη και πολύπλοκη.

Αυτός ήταν ο μερικὸς ἀπολογισμὸς τῆς Ἀκαδημίας γιὰ τὸ ἔτος 2011, ποὺ τελειώνει μὲ τὴν ἀπονομὴ διακρίσεων. Τὰ βραβεῖα ποὺ θὰ προκηρυχθοῦν γιὰ τὸ 2012 θὰ ἀνακοινωθοῦν διὰ τοῦ Τύπου. Τὸ λοιπὸ ἔργο τῆς Ἀκαδημίας, κυρίως τὸ ἔργο τῶν Κέντρων Ἐρεύνης, θὰ ἐκτεθεῖ κατὰ τὴν πρώτη δημόσια συνεδρία τῆς τοῦ νέου ἔτους, τὴν Πέμπτη 12 Ἰανουαρίου 2012.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ
ΤΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ ΕΡΕΥΝΗΣ

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ - ΙΑΝΕ

Κατὰ τὸ ἔτος 2011 στὸ Κέντρον Ἐρεύνης τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωμάτων - ΙΑΝΕ ἔγιναν τὰ ἑξῆς:

Ὁλοκληρώθηκε ἡ σύνταξη τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῶν λημμάτων ποὺ περιλαμβάνει ὁ ὑπὸ προετοιμασίαν ἔχων τόμος τοῦ *Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ*, ὁ ὁποῖος ὑπολογίζεται σὲ 300 περίπου σελίδες μεγάλου σχήματος, περιλαμβάνοντας κατὰ προσέγγιση 1.500 λήμματα (δὲ - διασκελιά).

Ὁλοκληρώθηκε καὶ ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Κέντρου ὁ νέος Κανονισμὸς Συντάξεως τοῦ *Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ*, ἐκτάσεως ἄνω τῶν 100 σελίδων, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει γενικὲς καὶ εἰδικὲς ἀρχὲς λεξικογραφικῆς καὶ ἐτυμολογικῆς μεθοδολογίας, γλωσσικὲς καὶ ὀρθογραφικὲς διατάξεις, τεκμηρίωση καὶ παρίωση τῆς φωνητικῆς ἀπόδοσης τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων καὶ τοῦ νέου τρόπου γεωγραφικοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου. Εἶναι ἐπίσης ἔτοιμος πρὸς ἔκδοσιν ὁ 26ος τόμος τοῦ *Λεξικογραφικοῦ Δελτίου*, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ νέου Κανονισμοῦ, μιὰ σειρὰ συνοδευτικῶν μελετῶν, γραμμένων ἀπὸ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου, οἱ ὁποῖες παρέχουν θεωρητικὴ καὶ βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση διαφόρων πλευρῶν τῆς λεξικογραφικῆς πρακτικῆς.

Ἐκδόθηκε ὁ 8ος τόμος τῆς σειρᾶς *Νεοελληνικὴ Διαλεκτολογία*, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει μελέτες θεωρητικῆς καὶ ἱστορικῆς γλωσσολογίας ἀναφερόμενες σὲ νεοελληνικὲς διαλέκτους, γραμμένες τόσο ἀπὸ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου ὅσο καὶ ἀπὸ Ἕλληνας καὶ ξένους διαλεκτολόγους.

Ὁλοκληρώθηκε ἡ ἠλεκτρονικὴ καταγραφή τοῦ νέου ὕλικου ποὺ ἔχει προστεθεῖ στὸ ἀρχεῖο γὰ τὰ γράμματα Α-Δ, δηλαδὴ γὰ τοὺς ἤδη τυπωμένους τόμους τοῦ *Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ*, μὲ μελλοντικὸ στόχο τὴν ἔκδοσιν Συμπληρώματος.

Λημματογραφήθηκε καὶ ἀρχειοθετήθηκε μεγάλος ἀριθμὸς νέων καὶ παλαιῶν προβληματικῶν δελτίων γλωσσικοῦ ὕλικου, ἐνῶ ἐνημερώθηκε μὲ τὰ νέα στοιχεῖα τὸ ἠλεκτρονικὸ ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου.

Ἐμπλουτίσθηκε τὸ ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου μὲ τὴν εἰσαγωγὴ συλλογῶν διαλεκτικοῦ ὕλικου ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς τελευταῖες γλωσσικὲς ἀποστολὲς τῶν ἐρευνητῶν τοῦ Κέντρου καὶ ἀπὸ τὸν γλωσσικὸ διαγωνισμό ποὺ προκηρύσσει κατ' ἔτος ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.

Οἱ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου πραγματοποιοῦν γλωσσικὲς ἀποστολὲς γιὰ συλλογὴ ὕλικου στὰ νησιά Κάλυμνο, Σκύρο, Ἀλόνησο, Χάλκη καὶ στοὺς νομοὺς Ἀργολίδος καὶ Μεσσηνίας. Ἐπίσης, οἱ ἐρευνητὲς ἔλαβαν μέρος μὲ ἀνακοινώσεις σὲ συνέδρια ἑλληνικὰ καὶ διεθνῆ.

Ἐμπλουτίσθηκε ἡ ἠλεκτρονικὴ βάση δεδομένων τοῦ ἀρχείου τῶν ἑλληνικῶν τοπωνυμίων μὲ 38.000 νέες καταχωρίσεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ γλωσσικὲς συλλογὲς τοῦ ἀρχείου τοῦ IANE.

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Κέντρου ἐμπλουτίσθηκε μὲ τὴν προμήθεια πολλῶν νέων βιβλίων καὶ συγκροτήθηκαν βάσεις βιβλιογραφικῶν δεδομένων.

Τὸ Κέντρο συνεργάστηκε μὲ τὰ Πανεπιστήμια Ἀθηνῶν, Πατρῶν καὶ Αἰγαίου σὲ προγράμματα πρακτικῆς ἄσκησης προπτυχιακῶν καὶ μεταπτυχιακῶν φοιτητῶν, οἱ ὁποῖοι συνέβαλαν στὴν ψηφιοποίηση τοῦ ἀρχεῖου ὕλικου. Ἐπίσης, τὸ Κέντρο δέχθηκε δύο μεταδιδακτορικοὺς ἐρευνητὲς, κατόπιν αἰτήσεώς τους, οἱ ὁποῖοι συμμετεῖχαν στὶς ἐργασίες τοῦ Κέντρου γιὰ ὀρισμένο χρονικὸ διάστημα.

[Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου]

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΕΡΓΟ

Συνεχίστηκε ἡ τεκμηρίωση καὶ ἠλεκτρονικὴ ὀργάνωση στὶς βάσεις δεδομένων τοῦ ψηφιοποιημένου ὕλικου τῶν χειρογράφων τοῦ Κέντρου. Οἱ ἐρευνητὲς πραγματοποίησαν τὶς ἐντεταλμένες λαογραφικὲς ἀποστολὲς γιὰ ἐπιτόπια ἔρευνα σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου καὶ συνέχισαν τὴν ἀπομαγνητοφώνηση καὶ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου σὲ ψηφιακὴ μορφή, προκειμένου νὰ ἐμπλουτιστοῦν οἱ βάσεις δεδομένων. Οἱ ἐρευνητὲς μουσικοὶ ἐπεξεργάστηκαν μουσικὸ ὕλικὸ γιὰ τὸ ἀρχεῖο καὶ τὶς προγραμματισμένες ἐκδόσεις.

Τὸ ἀρχεῖο χειρογράφων τοῦ Κέντρου ἐμπλουτίστηκε μὲ τὴν εἰσαγωγή 17 νέων συλλογῶν ποικίλης λαογραφικῆς ὕλης, συνολικοῦ ὄγκου 2.200 σελίδων (A4) καὶ μὲ συνοδευτικὸ ψηφιακὸ ὕλικὸ (DVD, CD).

Τὸ ἀρχεῖο ἀπογράφων ἐμπλουτίστηκε μὲ δελτία (τραγουδιῶν κυρίως, ἀλλὰ καὶ διαφόρων ἄλλων κατηγοριῶν ὕλικου) ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ ἀειμνήστου ἀκαδημαϊκοῦ Κωνσταντίνου Ρωμαίου, τὰ ὅποια παραχώρησε εὐγενῶς ἡ κόρη του κ. Ἐλένη Ρωμαίου-Καρασταμάτη, ἐπίτιμη Διευθύντρια τοῦ Μουσείου Ἑλληνικῆς Λαϊκῆς Τέχνης. Τὸ ὕλικὸ ἀρχειοθετήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς καὶ τὴν ἀσκούμενη φοιτήτρια κ. Παρασκευὴ Ἀθανασιάδη.

Ἐγινε ἀρχειοθέτηση καὶ ἠλεκτρονικὴ καταλογογράφηση (σὲ μορφή Word) τῶν φοιτητικῶν ἐργασιῶν ποὺ εἶχαν ὑποβληθεῖ ἀπὸ φοιτητὲς στὸ πλαίσιο τῶν μαθημάτων «Ἐθνοχορολογία I» καὶ «Ἐθνοχορολογία II» τοῦ Τμήματος Λαϊκῆς καὶ Παραδοσιακῆς Μουσικῆς ΤΕΙ Ἡπείρου, μὲ ἀντικείμενο τοὺς παραδοσιακοὺς χοροὺς καὶ τὰ λαϊκὰ δρώμενα τῆς ἐρευνητριάς κ. Ζωῆς Μάργαρη.

Σαρῶθηκαν καὶ ἀρχειοθετήθηκαν στὸ φωτογραφικὸ ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου 3.800 ἀρνητικὰ φιλμ, ἔγχρωμα καὶ ἀσπρόμαυρα, διαφόρων διαστάσεων, ἀπὸ τὸ παραχωρηθὲν ἀρχεῖο τοῦ τρικαλinoῦ ἱστοριοδίφη κ. Δημητρίου Καλοῦσιου. Σαρῶθηκαν, ἐπίσης, καὶ ἀρχειοθετήθηκαν περὶ τὶς 270 φωτογραφίες, ἔγχρωμες καὶ ἀσπρόμαυρες, ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ λευκαδίτη συλλέκτη κ. Ἀνδρέα Λάζαρη. Ἡ συλλογὴ αὐτὴ ποὺ παραχωρήθηκε ἀπὸ τὸν συλλέκτη ἔχει ἐνταχθεῖ στὸ φωτογραφικὸ ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Λαογραφίας.

Τὸ ἀνέκδοτο ὕλικὸ τοῦ ἀρχείου χρησιμοποίησαν ἐρευνητὲς καὶ ὑποψήφιοι διδάκτορες γιὰ τὶς ἔρευνές τους.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Στή βιβλιοθήκη τοῦ Κέντρου εἰσήχθησαν 497 νέα βιβλία καὶ περιοδικά. Ἀπὸ αὐτὰ ἀγοράστηκαν 145. Τὰ ὑπόλοιπα 352 προέρχονται ἀπὸ δωρεές καὶ ἀνταλλαγές μετ' ὁμοειδῶν ἰδρύματα καὶ φορεῖς μετ' οὓς ὁποῖους συνεργάζεται τὸ Κέντρο στὸ πλαίσιο τῶν ἐρευνῶν του.

Στή βιβλιοθήκη ἐργάστηκαν 120 ἐρευνητές. Στους χώρους καὶ τίς συλλογές τοῦ Κέντρου ξεναγήθηκαν μεμονωμένοι ἐπισκέπτες καὶ σχολεῖα.

ΜΟΥΣΕΙΑΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ

Ἡ μουσειακὴ συλλογὴ ἐμπλουτίστηκε μετ' τὴν προσφορὰ τῶν μουσικῶν ὀργάνων τῆς συλλογῆς τοῦ ἐθνομολόγου κ. Νίκου Παπαγεωργίου, τὰ ὅποια κατέγραψε – μετ' τὴν καθοδήγησιν τῆς ἐρευνητριάς κ. Ζωῆς Μάργαρη – ὁ ἀσκούμενος τελειόφοιτος σπουδαστὴς τοῦ Τμήματος Λαϊκῆς καὶ Παραδοσιακῆς Μουσικῆς κ. Γιώργος Ἀγγελόπουλος, ὁ ὅποιος ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἀρχειοθέτησιν καὶ τὴν ἠλεκτρονικὴν καταλογογράφησίν της (σὲ μορφή Word).

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Κυκλοφορήθησαν τὰ ἐξῆς:

1. Εὐάγγελος Θ. Καραμανέζης, *Ὁργάνωση τοῦ χώρου, τεχνικὲς καὶ τοπικὴ ταυτότητα στὰ Κοπατσαροχώρια τῶν Γρεβενῶν*, Δημοσιεύματα τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας ἀρ. 25 (ἐπιμέλεια: Αἰκατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, ἐπιμέλεια: Παναγιώτης Ι. Καμηλάκης). Ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Τυπογραφεῖο, Ἀθήνα 2011.

2. Κωστῆς Παλαμᾶς, *Πρακτικὰ Ἡμερίδας, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν 16 Δεκεμβρίου 2009* (ἐπιστημονικὴ εὐθύνη: Αἰκατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, ἐπιμέλεια: Εὐάγγελος Καραμανέζης), Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 2011.

3. *Λαογραφικὰ σύμμεικτα τῆς Κορῶνης Μεσσηνίας ἀπὸ τίς συλλογές (1938-1939) τῆς Γεωργίας Ταρσούλη* (εὐθύνη-ἐπιμέλεια ἔκδοσης: Αἰκατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, ἐπιμέλεια ὕλης: Ἰωάννης Πλεμμένος), Ἀθήνα 2011 (συνέκδοσις μετ' τὸ Μανιατάκειον Ἴδρυμα).

4. Γήσης Παπαγεωργίου, *Ἑλληνικὲς παραδοσιακὲς φορεσιές. Θεσσαλία, τ. 3 / Hellenic traditional costumes. Thessaly, v. 3*, Ἑλληνοαμερικανικὴ Ἐνωσις – Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωσις: Αἰκατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη), ἔκδ. Μίλητος, Ἀθήνα 2011.

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

Τὸ Κέντρο ὀργάνωσε μὲ ἐπιτυχία, στὸ πλαίσιο τοῦ κύκλου μαθημάτων, κατὰ τὸ 2010-2011, τοῦ «Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἑταιρείας Φίλων τοῦ Λαοῦ», σειρά δώρων διαλέξεων μὲ λαογραφικὴ θεματολογία (Εἰσαγωγικὰ στὶς λαογραφικὲς σπουδές, Δημοτικὸ τραγούδι, Παπαδιαμάντης καὶ λαϊκὸς πολιτισμός). Ἐπίσης, προσέφερε τέσσερις διαλέξεις στὸ Λαϊκὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Δήμου Περιστερίου μὲ θέματα λαογραφικοῦ περιεχομένου.

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν του δράσεων, τὸ Κέντρο σχεδίασε πλήρες πρόγραμμα σπουδῶν γιὰ τὸν λαϊκὸ πολιτισμὸ, προκειμένου νὰ ἐνταχθεῖ στὸ πλαίσιο ἐνὸς ἀνοιχτοῦ πανεπιστημίου. Τὸ ἐν λόγω πρόγραμμα κατατέθηκε καὶ ἐντάχθηκε στὰ ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα τῶν δήμων Περιστερίου καὶ Σαρωνικοῦ καὶ τελεῖ ὑπὸ ἔγκρισιν γιὰ τὸν Δήμο Ἀθηναίων.

Στὸ πλαίσιο τοῦ Δικτύου Μουσείων καὶ Πολιτιστικῶν Φορέων Ἱστορικοῦ Κέντρου Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου τὸ Κέντρο Λαογραφίας εἶναι ἰδρυτικὸ μέλος, ὑλοποιήθηκε ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα μὲ θέμα «Κάτω ἀπὸ τὸ δέντρο κάποτε καὶ σήμερα» μὲ ἀφορμὴ τὸ διήγημα τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη «Ὑπὸ τὴν βασιλικὴν δρῦν», σὲ συνεργασία μὲ τὸ Μουσεῖο Ἑλληνικῆς Παιδικῆς Τέχνης. Ἐπίσης, ὀργανώθηκε ἐκδήλωση μὲ παραμῦθια στοὺς χώρους τοῦ Ἰδρύματος-Μουσείου Λητῶς καὶ Ἄγγελου Κατακουζηνοῦ.

ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΑΣΚΗΣΗ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

Τὸ Κέντρο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἔτους ἐπόπτευσε τὴν πρακτικὴ ἀσκηση ἐξὶ φοιτητῶν ἀπὸ Πανεπιστήμια καὶ ΤΕΙ.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΗΜΕΡΙΔΕΣ-ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Τὸ Κέντρο διοργάνωσε ἐκδήλωση γιὰ τὴ συμπλήρωση 100 χρόνων ἀπὸ τὴν ἴδρυση τοῦ Λυκείου τῶν Ἑλληνίδων (Μέγαρον Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀνατολικὴ Αἴθουσα, 16 Μαρτίου 2011).

Συνεχίζοντας τὶς δράσεις τοῦ προγράμματος «Δάσος-Ζωή-Πολιτισμός», ποὺ σχεδίασε καὶ ὑλοποίησε τὸ ἴδιο, πραγματοποιοῖ ἐπιστημονικὴ διημερίδα μὲ θέμα «Βιοποικιλότητα στὴ Φωκίδα», σὲ συνεργασία μὲ τὸ Κέντρο Περιβαλλοντικῆς Ἐκπαίδευσης (ΚΠΕ) Ἄμφισσας (16 Ἀπριλίου 2011).

Ἀκολούθησε ἐπιστημονικὴ ἡμερίδα μὲ θέμα «Διαβατήρια εὐετηρικὰ δρώμενα. Παλαιὰς μορφῆς-Σύγχρονοι προβληματισμοὶ-Νέες ἐρμηνεῖες» στὸ πλαίσιο τῶν πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων «Πινδάρεια 2011» (Θήβα, 17 Σεπτεμβρίου 2011, Συνεδριακὸ Κέντρο Δήμου Θηβαίων).

Ἐν συνεχείᾳ τὸ Κέντρο διοργάνωσε ἐπιστημονικὴ ἡμερίδα με θέμα «Διασχίζοντας τὸ Αἰγαῖο: μεταναστεύσεις καὶ πολιτισμικὲς ἀλληλεπιδράσεις. Τὸ παράδειγμα τῶν Μικρασιατῶν τῆς Ἀττικῆς», τὸ Σάββατο 12 Νοεμβρίου 2014, στὴν Πεύκη, σὲ συνεργασία με τὸν Σύλλογο Μικρασιατῶν Πεύκης-Λυκόβρυσσης Ἀττικῆς.

Τέλος, ἐργάστηκε γιὰ τὴν προετοιμασία συνεδρίου με θεματικὸ πλαίσιο «Λαϊκὴ ἰατρικὴ καὶ ἰατρικὴ ἐπιστήμη. Σχέσεις ἀμφίδρομες» (7-11 Μαρτίου 2012), σὲ συνεργασία με τὸ Ἱστορικὸ καὶ Παλαιογραφικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς καὶ τὴ συμμετοχὴ 60 περίπου ἐρευνητῶν.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Τὸ Κέντρο, σὲ συνεργασία με τὸν Πολιτισμικὸ Ὄργανισμὸ Δήμου Ἀθηναίων, ὀργάνωσε ἔκθεση με θέμα «Διακοσμημένα ἀβγὰ ἀπ' ὄλο τὸν κόσμου» ἀπὸ τὴ συλλογὴ Νίκου Παπαγεωργίου (17 Ἀπριλίου-31 Αὐγούστου 2011) στὸ Κέντρο Λαϊκῆς Τέχνης καὶ Παράδοσης τοῦ Δήμου Ἀθηναίων (Σπίτι τῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη) στὴν Πλάκα.

Ἐπίσης, ἐργάζεται γιὰ τὴν προετοιμασία δύο ἐκθέσεων:

(α) «Μάσκες ἀπὸ τὴ συλλογὴ Παπαγεωργίου», σὲ συνεργασία με τὸ Ἴνστιτούτο Θεοβάντες, (β) «Ὁ Μίνως Ἀργυράκης καὶ ἡ λαϊκὴ παράδοση».

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ ΜΕ ΟΜΟΕΙΔΗ ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΦΟΡΕΙΣ

Τὸ Κέντρο συνέχισε τὴ δημιουργικὴ συνεργασία του με τὸ Δίκτυο Μουσείων καὶ Πολιτιστικῶν Φορέων Ἱστορικοῦ Κέντρου Ἀθηνῶν καὶ τὸ Musée National des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée τῆς Μασσαλίας γιὰ τὴν τεκμηρίωση τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἐν λόγω μουσείου ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Συνεργάζεται, ἐπίσης, με τὸ Τμῆμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης γιὰ κοινὴ ἐπιτόπια ἐρευνα καὶ μελέτη με θέμα (α) Προφορικὲς ἱστορίες - ἱστορίες ζωῆς, (β) Καταγραφὴ ἀντιλήψεων καὶ ἀπόψεων γιὰ τὰ ἐξῆς: «δικὰ μας πράγματα», «παρελθὸν οἰκογένειας καὶ ταυτότητα», «πολύτιμα παλιὰ ἀντικείμενα», «κειμήλιο/κειμήλια», «μουσειακὸ ἀντικείμενο», «μουσειακὸ ἔκθεμα», «μουσειακὴ ἔκθεση», «μουσεῖο».

Ἐξάλλου, ἡ Διευθύντρια τοῦ Κέντρου Λαογραφίας συνεργάζεται με τὴν Ἑλληνοαμερικανικὴ Ἐνωση γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση σειρᾶς τόμων τοῦ Γῆση Παπαγεωργίου με θέμα τὶς ζωγραφισμένες ἐνδυμασίες ἀπὸ ὅλη τὴν

Ἑλλάδα, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐκδοθεῖ ἢ πρόκειται νὰ ἐκδοθοῦν. Κατὰ τὸ ἔτος 2010 κυκλοφορήθηκαν οἱ τόμοι τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ κατὰ τὸ ἔτος 2011 ὁ τόμος τῆς Θεσσαλίας.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ

Τὸ Κέντρο συμμετέχει στὸ πρόγραμμα «Καταγραφή, τεκμηρίωση, προβολή καὶ διακίνηση ἀρωματικῶν καὶ θεραπευτικῶν βοτάνων καὶ φυτῶν καὶ φυτικῶν προϊόντων» [Recording, documentation, promotion and distribution of the aromatic and therapeutic herbs, plants and plant products (REHERB)] στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος «INTERREG IV/Ἑλλάδα-Ἰταλία». Ἡ πρόταση ἔχει ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὴ Διαχειριστικὴ Ἀρχὴ τοῦ Προγράμματος Ἑδαφικῆς Συνεργασίας Ἑλλάδα-Ἰταλία 2007-2013 καὶ ἡ διαχείρισή της ἔχει ἀνατεθεῖ στὴν Ἐπιτροπὴ Ἑρευνῶν ἀπὸ τὴ Σύγκλητο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Τὸ Κέντρο ἔχει συντάξει καὶ ὑποβάλλει προτάσεις γιὰ συμμετοχὴ του σὲ εὐρωπαϊκὰ προγράμματα (Διοικητικὴ Μεταρρύθμιση, Ἀριστεία καὶ Πρόσκληση 31).

Εἰδικότερα:

Τὸ Κέντρο ὑπέβαλε πρόταση μὲ τίτλο «KATOPTRON: FROM THE FIELD TO THE INTERNET — PRESERVATION PLAN OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE», τοῦ τομέα ἐνδιαφέροντος «Ἐρευνα - Τεχνολογία - Καινοτομία», στὸ πλαίσιο τῆς πρόσκλησης-προκήρυξης «Ἀριστεία» τοῦ ἐπιχειρησιακοῦ προγράμματος «Ἐκπαίδευση καὶ Διὰ Βίου Μάθηση» τοῦ ΕΣΠΑ 2007-2013.

Ἐπίσης, προέβη στὴ σύνταξη πρότασης μὲ τίτλο «Ἐθνικὸ Ψηφιακὸ Δίκτυο Τεκμηρίωσης τῆς Ἀυλῆς καὶ Ὑλικῆς Πολιτιστικῆς Κληρονομιάς», στὸ πλαίσιο τῆς Πρόσκλησης 31 τοῦ ἐπιχειρησιακοῦ προγράμματος «Ψηφιακὴ Σύγκλιση».

Ἐξάλλου, ἐκπόνησε πρόταση γιὰ τὴ συμμετοχὴ στὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα «Mediterranean Open Repository on Intangible Cultural Heritage Acronym: MORICH» γιὰ τὴ συγκρότηση Θεσαυροῦ Μνημείων Ἄυλου Μεσογειακοῦ Πολιτισμοῦ, στὸ ὁποῖο τὸ Κέντρο μετέχει ὡς ἐθνικὸς ἐπιστημονικὸς ἐταῖρος. Στὴν πρόταση αὐτὴ τὸ Κέντρο συνεργάστηκε μὲ τὸ ἀρμόδιο Τμῆμα τῆς UNESCO καὶ μὲ συντονιστὴ τὸ HERIMED Onlus*, μὲ τοὺς ἐπιστημονικοὺς ἐκπροσώπους τῶν

* Ὅπως ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὸ ἐντεταλμένο Τμῆμα Πολιτισμοῦ τῆς UNESCO γιὰ τὴν αὐλὴ πολιτιστικῆς κληρονομιάς (Culture Sector, Division of Cultural Objects and Intangible Heritage).

ἄλλων ἐπιστημονικῶν ἐταίρων τοῦ προγράμματος [CIDEHUS, Centro Interdisciplinar de História, Culturas e Sociedades τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Évora (Πορτογαλία), Πανεπιστήμιο An-Najah (Παλαιστίνη), CNRPAH, Centre National de Recherches Préhistoriques, Anthropologiques et Historiques (Ἀλγερία), CULTNAT, Center for Documentation of Cultural and Natural Heritage (Αἴγυπτος) καὶ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ τῆς Ἀλγερίας (Ministère de la Culture: Direction Central de la Conservation et la Restauration du Patrimoine Culturel)].

Στὸ πλαίσιο τῶν δραστηριοτήτων τοῦ Κέντρου, σὲ συνεργασία μὲ τὸ Μουσεῖο Ἑλληνικῆς Λαϊκῆς Τέχνης καὶ τὰ κατὰ τόπους βιομηχανικὰ ἐπιμελητήρια, σχεδιάστηκε ἡ ἀνάπτυξη πιλοτικοῦ προγράμματος μὲ τίτλο «Λαϊκὸς Πολιτισμὸς καὶ Ἀειφορική Ἀνάπτυξη», μὲ στόχο τὴν κινητοποίηση συλλογικῶν φορέων καὶ μικρῶν ἐπιχειρήσεων στὸν τομέα τῆς (ἀνα)τροφοδότησης καὶ (ἐπαν)ἀξιοποίησης ἐκφάνσεων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ γιὰ τὸν σχεδιασμὸ καὶ τὴν ὑλοποίηση βραχυπρόθεσμων καὶ μακροπρόθεσμων ἀναπτυξιακῶν ἐφαρμογῶν.

Σὲ ἐξέλιξη τῆς συνεργασίας τοῦ Κέντρου μὲ τὴ Δημοτική Ἐπιχείρηση Πολιτισμοῦ, Ἀθλητισμοῦ καὶ Κοινωνικῆς Πολιτικῆς Κοζάνης (ΔΕΠΑΚ), στὸ πλαίσιο τοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος μὲ τίτλο «Τσαρτσιαμπάς: Τοπικὴ ἱστορία καὶ λαϊκὸς πολιτισμὸς», συνεχίζεται ἡ συλλογὴ πολιτισμικοῦ ὕλικου καὶ ἡ ἐπεξεργασία αὐτοῦ. Παράλληλα, συνεχίζεται τὸ ἔργο τοῦ ἐντοπισμοῦ, τῆς ψηφιοποίησης καὶ τῆς ἠλεκτρονικῆς καταλογογράφησης ἀρχαίου ὕλικου φορέων καὶ ἰδιωτῶν τῆς περιοχῆς, σὲ συνεργασία μὲ τὴν κ. Εὐαγγελία Παπαδοπούλου (πτυχιούχο τοῦ Τμήματος Λαϊκῆς καὶ Παραδοσιακῆς Μουσικῆς ΤΕΙ Ἡπείρου), μὲ στόχο τὴ δημιουργία πολυμεσοικῆς βάσης δεδομένων καὶ ἐκδόσεων.

Τὸ Κέντρο, ἐπίσης, συμμετέχει στὴν προετοιμασία ἐρευνητικοῦ προγράμματος μὲ θέμα «Δημιουργία Λαογραφικοῦ Μουσείου καὶ Ἐργαστηρίων Παραδοσιακῶν Ἐπαγγελμάτων στὴν Ἀράχωβα», σὲ συνεργασία μὲ τοὺς τοπικοὺς φορεῖς.

Στὸ πλαίσιο τῶν δραστηριοτήτων τοῦ Κέντρου ποὺ προωθοῦν τὴν ἔρευνα ἀλλὰ καὶ τὴν προβολὴ πολιτισμικοῦ ὕλικου, ἐκπονεῖται μελέτη γιὰ τὴν ὑλοποίηση προγράμματος προβολῆς καὶ προώθησης πολιτισμικοῦ ὕλικου ἀπὸ τὴ Μακεδονία, μὲ στόχο τὴν ἀξιοποίησή του, γιὰ τὰ 100 χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσή της.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ

Τὸ Κέντρο ἐνημερώνει τὸν δικτυακὸ του τόπο, τὸν ὁποῖο ἐπισκέπτονται 24.000 περίπου ἐπισκέπτες ἀπὸ ὅλο τὸν κόσμο. Σὲ αὐτὸν παρουσιάζονται οἱ ἐκδόσεις τοῦ Κέντρου σὲ μορφή PDF, πρὸς τὸ παρόν, καὶ ἡ ἠλεκτρονικὴ ἔκδοσι τῆς Ἐπετηρίδας.

ΜΟΥΣΕΙΑΚΟΙ ΧΩΡΟΙ (ΕΠΟΠΤΕΥΟΜΕΝΟΙ ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ)

Μουσείο τῆς ἐλιάς, Καψαλιανά Ἀρκαδίου Κρήτης: ἐπιμέλεια γιὰ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ μουσειακοῦ χώρου.

Μόνιμη ἔκθεση μὲ θέμα «Ἐλαίας Ἐγκώμιον» στὸ κτήριο Δροσοπούλου τοῦ Δήμου Κερατέας: ἐπιμέλεια ἔκθεσης, συντονισμὸς ἐργασιῶν καὶ ἐπιλογή ὕλικου.

Μουσειακὴ ἔκθεση στὴν Παλαιόχωρα Χανίων Κρήτης μὲ θέμα «Οἱ Ἀκρίτες τῆς Εὐρώπης»: ἐπιμέλεια τοῦ μουσειακοῦ χώρου (νέα ἀποκτήματα) καὶ παρακολούθηση τοῦ ἔργου, τῆς λειτουργίας καὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν δραστηριοτήτων σύνταξη καὶ ἐπιμέλεια ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος τοῦ Μουσείου.

[Αἰκατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη]

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Συνεχίστηκαν τὰ ἐξῆς ἐρευνητικὰ προγράμματα τοῦ Κέντρου:

1. «Ἀρχεῖα τῆς Πρέβεζας». Ὑπεύθυνη: Ρόδη Σταμούλη.
2. «Ἑλληνορωσικὲς σχέσεις». Ὑπεύθυνη: Ὀλγα Ἀλεξανδροπούλου.
3. «Ἀλληλογραφία τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου». Ὑπεύθυνος: Χαρίτων Καρανάσιος (περατώθηκε, βλ. κάτωθι, ΕΚΔΟΣΕΙΣ, 1γ).
4. «Ἡ κοινωνία τῆς Κρήτης κατὰ τὴν ὕστερη Βενετοκρατία». Ὑπεύθυνος: Κώστας Λαμπρινός.
5. «Διπλωματία καὶ ἐμπόριο στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, 17ος-19ος αἰ.» Ὑπεύθυνη: Δέσποινα Βλάμη.
6. «Οἱ πόλεις στὸ Βυζάντιο (13ος-15ος αἰ.): Οἰκονομία-Διοίκηση-Κοινωνία». Ὑπεύθυνη: Ἀναστασία Κοντογιαννοπούλου.

Ἀπὸ τίς ἐργασίες τῶν ὡς ἄνω προγραμμάτων προέκυψαν:

- μονογραφίες ὑπὸ ἐκτύπωση ἢ ποὺ τυπώθηκαν στὴ σειρά τῶν αὐτοτελῶν δημοσιευμάτων τοῦ Κέντρου,
- μελέτες ποὺ δημοσιεύθηκαν ἢ τελοῦν ὑπὸ δημοσίευση στὴν περιοδικὴ ἐκδοση τοῦ Κέντρου *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά* ἢ σὲ ἄλλα ἑλληνικά καὶ ξένα ἐπιστημονικά περιοδικὰ διεθνοῦς κύρους,
- ἀνακοινώσεις σὲ τοπικὰ καὶ διεθνῆ ἐπιστημονικά συνέδρια.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

1. Ὁλοκληρώθηκε ἡ ἐκτύπωση τῶν ἐξῆς τόμων:

α) Σοφία Λαῖτου, *Τὰ ὀθωμανικὰ ἔγγραφα τῆς Μονῆς Βαρολάμ Μετεώρων, 16ος-19ος αἰ.* (μὲ τὴ φροντίδα τοῦ ἄμισθου ἐπιστημονικοῦ συνεργάτη καὶ τ. Διευθυντῆ τοῦ Κέντρου κ. Κώστα Λάππα).

β) Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, *Ἡ ἀνέκδοτη φαναριώτικη ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ κώδικα 666 Μονῆς Μεγάλου Μετεώρου (18' αἰώνας), στιχουργήματα ἀρ. 1-175* (ὁμοίως μὲ τὴ φροντίδα τοῦ κ. Κώστα Λάππα).

γ) Ἀναστάσιος Γόρδιος (1675-1728), *Ἀλληλογραφία*. Ἔκδοση: Χαρίτων Καρανάσιος - Ἰωάννα Κόλια. Προλεγόμενα-σχόλια: Χαρίτων Καρανάσιος.

δ) Δημήτριος Σοφιανός και Λάζαρος Δεριζιώτης, *Ἡ Ἱερὰ Μονή τῆς Ὑπαπαντῆς τῶν Μετεώρων. Δεύτερο μισό τοῦ 14ου αἰώνα. Προσκυνητάριο - Ἱστορία και τέχνη*. (Τὴν καλλιτεχνική ἐπιμέλεια τοῦ τόμου, ποὺ περιέχει πλούσιο φωτογραφικὸ ὕλικό, ἀνέλαβε ἡ διευθύνουσα τὸ Κέντρο Ἑρευνας τῆς Βυζαντινῆς και Μεταβυζαντινῆς Τέχνης τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κυρία Ἰωάννα Μπίθα, και τὴν τυπογραφική ἐπιμέλεια ἡ Ρόδη Σταμούλη.)

2. Παραδόθηκαν στὸ τυπογραφεῖο:

α) Ὁ δέκατος τόμος τῆς περιοδικῆς ἔκδοσης τοῦ Κέντρου *Μεσαιωνικά και Νέα Ἑλληνικά* μὲ μελέτες ἐρευνητῶν και συνεργατῶν τοῦ Κέντρου.

β) Ὁ τόμος τῆς Ρόδης Σταμούλη *Ὁ Ἀποστόλης Δαμιανῆς, σαπυνοποιοὺς και ἔμπορικὸς πράκτορας στὴν Πρέβεζα. Οἱ ἐπιστολές του (1801-1816)*.

ΜΕΛΕΤΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ἢ ΥΠΟ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ, ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ, ΣΥΜΜΕΙΚΤΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ — ΜΕΛΕΤΕΣ ΣΕ ΕΞΕΛΙΞΗ

Ὅλγα Ἀλεξανδροπούλου

α) *Γνωστὸς/ἀγνωστὸς: ὁ Κοσμάς Ἰβηρίτης και ἡ συμβολή του στὴν ἑλληνορωσική διαπολιτισμική ἐπικοινωνία, τέλη 17ου-ἀρχές 18ου αἰ.* (ἐνδεικτικὸς τίτλος, μελέτη σὲ ἐξέλιξη).

β) *K. Bazili - Κωνσταντῖνος Μ. Βασιλείου (1809-1884). Ἐνας «ἐκπατρισμένος διανοούμενος»* (ἐνδεικτικὸς τίτλος, μελέτη σὲ ἐξέλιξη).

γ) Σὲ συνεργασία μὲ τὸν καθηγητὴ Β. L. Fonkič, ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, συμμετέχει στὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα «Τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως και ἡ Μόσχα στὰ 1620-1630: Ὁ Κύριλλος Λούκαρις και ἡ Ρωσία» (ἐπεξεργασία γιὰ δημοσίευση ἀρχεακῶν τεκμηρίων) και ἔχει προχωρήσει στὴ μεταγραφή μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ ἀρχεακοῦ ὕλικου ἀπὸ τὸ Ρωσικὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο Παλαιῶν Ἐγγράφων (RGADA).

Χαρίτων Καρανάσιος

α) *Ἡ εἰσαγωγή τῆς διδασκαλίας τοῦ Νεύτωνα στὴ νεοελληνική παιδεία. Νικόλαος Ζερζούλης, Παράφραση τῶν "Elementa physicae" τοῦ Νεύτωνα κατὰ τὸν Peter van Musschenbroek στὴν Ἀθωνιάδα (ἔτ. 1760)*. Κριτικὴ ἔκδοση και σχόλια: Χαρίτων Καρανάσιος, ἐρευνητῆς ΚΕΜΝΕ - Κωνσταντῖνος Πέτσιος, ἀναπληρωτῆς καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων - Παντελής Καρέλος, καθηγητῆς Πανεπιστημίου Humboldt Βερολίνου (ἐργασία σὲ ἀρχικὸ στάδιο).

β) *Θεόφιλος Κορυδαλεύς, Τὸ πρῶτο σχέδιο τοῦ ὑπομνήματος στὴ «Φυσικὴν ἀκρόασι» τοῦ Ἀριστοτέλη, ἀρχές 17ου αἰ.*, σὲ συνεργασία μὲ τὸν κ. Ἡλία Τεμ-

πέλη, επίκουρο καθηγητή Φιλοσοφίας τῆς Σχολῆς Ναυτικῶν Δοκίμων (έργασία σέ ἐξέλιξη).

γ) Κατάλογος τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων τῶν συλλογῶν Βεροίας: I. Βυζαντινοῦ Μουσείου Βεροίας, II. Δημόσιας Κεντρικῆς Βιβλιοθήκης Βεροίας, III. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βεροίας καὶ Ναούσης (έργασία σέ ἐξέλιξη).

δ) Συμμετέχει στὴ σύνταξη τοῦ καταλόγου χειρογράφων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἰβήρων Ἁγίου Ὁρους, τ. 12: κώδ. 1569-2000, τ. 13: κώδ. 2001-2250.

ε) Τὰ μεταβυζαντινὰ φιλοσοφικὰ χειρόγραφα τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης στὸν συλλογικὸ τόμο *Ἐξερευνήσεις στὰ χειρόγραφα τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης* (ἐπιμέλεια Μαρία Πολίτη – Ἐλένη Παππαῖ), Μονογραφίες Γενναδείου VI, Princeton, New Jersey 2011, σ. 81-85, πίν. 59-63.

Κώστας Λαμπρινός

Ἡ κοινωνικὴ διάρθρωση στὴ βενετικὴ Κρήτη. Ἱεραρχίες, ὁρολογία καὶ κατάλογοι κοινωνικῆς θέσης, *Κρητικά Χρονικά*, 31, 2011, σ. 221-239.

Δέσποινα Βλάμη

α) *Entrepreneurial Forms and Processes inside a Multiethnic Precapitalist Environment: Greek and British Enterprises in the Levant (1740s-1820s)*, σέ συνεργασία μὲ τὸν Ἰγκάρου Μαντούβαλο, λέκτορα τοῦ Πανεπιστημίου Θράκης, ὑπὸ δημοσίευση στὸν τόμο *Entrepreneurship: Contexts, Opportunities and Processes* τοῦ περιοδικοῦ *Business History* 2012.

β) *Corporate Identity and Entrepreneurial Initiative: the Levant Company in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, *The Journal of European Economic History*, 39/1, 2010, σ. 67-99.

γ) *Ἐπιχειρηματικότητα, διαδικασίες καὶ δομές: ἡ ἀγγλικὴ Ἑταιρεία τῆς Ανατολῆς στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, 18ος-19ος αἰ.* (μονογραφία σέ ἐξέλιξη).

Ἀναστασία Κοντογιαννοπούλου

Ἡ προσωνομία κῦρ στὴ βυζαντινὴ κοινωνία (μελέτη σέ ἐξέλιξη).

Κώστας Λάμπας, ἄμισθος ἐπιστημονικὸς συνεργάτης, τ. Διευθυντῆς

Σχόλια σέ μιὰ περιγραφή τῶν Κυδωνιῶν (1818), ὑπὸ δημοσίευση στὴν περιοδικὴ ἔκδοση τοῦ Κέντρου *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά*, 10, 2012.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Χαρίτων Καρανάσιος

α) Συμβολή στην έρευνα τῶν χειρογράφων καὶ τῶν ἔργων τοῦ Θεοφίλου Καΐρη. Εἰσαγωγικὴ ὁμιλία στὸ συνέδριο «Θεόφιλος Καΐρης» (Ἄνδρος, 16-18 Σεπτεμβρίου 2011).

β) Οἱ συνθήκες ἀνάπτυξης καὶ ὁ χαρακτήρας τῆς παιδείας στὴν Εὐρυτανία κατὰ τὸν 17ο καὶ 18ο αἰῶνα. Εἰσήγηση στὸ συνέδριο «Ὁσιος Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ αἱ σχολαὶ τῶν Ἀγράφων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν» (Καρπενήσι, 7-9 Ὀκτωβρίου 2011).

Κώστας Λαμπρινὸς

Ἡ ἐποχὴ τῶν μεταρρυθμίσεων: πολιτικὴ ἰδεολογία καὶ κοινωνικὴ ἀλλαγὴ στὴν Κρήτη τῶν Βενετῶν (16ος-17ος αἰῶνες). Ἀνακοίνωση στὸ ΙΑ' Διεθνὲς Κρητολογικὸ Συνέδριο (Ρέθυμνο, 21-27 Ὀκτωβρίου 2011).

Ἀναστασία Κοντογιαννοπούλου

The Notion of "demos" and its Role in Byzantium during the Last Byzantine Centuries (13th-15th c.). Ἀνακοίνωση στὸ 22ο Διεθνὲς Συνέδριο Βυζαντινῶν Σπουδῶν (Σόφια, 22-27 Αὐγούστου 2011). Κατόπιν περαιτέρω ἐπεξεργασίας τὸ κείμενο ἀπεστάλη πρὸς δημοσίευση στὸ διεθνὲς βυζαντινολογικὸ περιοδικὸ *Dumbarton Oaks Papers* (Harvard University Press).

Κώστας Λάμπας, ἄμισθος ἐπιστημονικὸς συνεργάτης, τ. Διευθυντῆς

Τὰ γράμματα στὸ Πήλιο στὰ χρόνια τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Μιὰ ἐπισκόπηση. Ἀνακοίνωση στὴν ἡμερίδα μὲ θέμα «Τὸ Πήλιο κατὰ τὴν ἑκατονταετία πρὶν τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση – Ἱστορία, Κοινωνία, Τέχνη» (Ζαγορά, 2 Σεπτεμβρίου 2011).

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ

Ὁ κ. Χαρίτων Καρανάσιος μετέβη στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ἱβήρων Ἁγίου Ὁρους (5-9 Σεπτεμβρίου 2011, σχετικὴ ἐντολὴ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 106212/18-7-11). Στὸ πλαίσιο προγράμματος καταλογογράφησης τῶν χειρογράφων τῆς πολύτιμης βιβλιοθήκης τῆς μονῆς, ἀσχολήθηκε μὲ τὴν περιγραφή ἀκαταλογογράφητων χειρογράφων (κωδ. 2209-2215).

Στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος τοῦ Κέντρου «Οἱ πόλεις στὸ Βυζάντιο (13ος-15ος αἰ.): Οἰκονομία-Διοίκηση-Κοινωνία», τοῦ ὁποῦ εἶναι ὑπεύθυνη, ἡ

κυρία Άννασταςία Κοντογιαννοπούλου μετέβη στη Λάρισα (22-30 Δεκεμβρίου 2011, σχετική έντολή τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 106211/18-7-11) με σκοπὸ τὴ μελέτη τῶν βυζαντινῶν οἰκισμῶν στὴν περιφέρεια Θεσσαλίας. Μελέτησε τὸ ἀρχαιολογικὸ ὕλικὸ τῆς 7ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων (Νομοὶ Λάρισσας καὶ Μαγνησίας), κατέγραψε τίς ἀρχαιολογικὲς θέσεις ὅπου ὑπῆρχε βεβαιωμένος βυζαντινὸς οἰκισμὸς καὶ τίς θέσεις ὅπου βρέθηκαν ναοὶ ἢ ἐρείπια κτισμάτων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν ἔνδειξη ὑπαρξῆς βυζαντινοῦ οἰκισμοῦ. Προέβη ἐπιπλέον στὴν καταγραφή μέρους τῆς σύγχρονης βιβλιογραφίας, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τοπικὰ συνέδρια καὶ ἀφορᾷ τοὺς βυζαντινοὺς οἰκισμοὺς τῆς περιφέρειας Θεσσαλίας.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΕΣ - ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ

Ἡ κυρία Ὀλγα Ἀλεξανδροπούλου δίδαξε τὸ μάθημα «Ρωσικὴ λογοτεχνία τοῦ 19ου αἰώνα. Πρώτη περίοδος» στὸ Τμῆμα Σλαβικῶν Σπουδῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἐαρινὸ ἐξάμηνο τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 2010-2011 κατόπιν ἀδείας ποὺ ἐνέκρινε ἡ Σύγκλητος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (27 Ἰανουαρίου 2011). Κατὰ τὸ χειμερινὸ ἐξάμηνο τοῦ ἔτους 2011-2012 διδάσκει στὸ ἴδιο τμῆμα τὰ μαθήματα «Λογοτεχνία τῶν Ἀνατολικῶν Σλάβων ἀπὸ τίς ἀπαρχές μέχρι τὸν 18ο αἰώνα» καὶ «Ρωσικὴ λογοτεχνία τοῦ 19ου αἰώνα. Δεύτερη περίοδος (1825-1855)» κατόπιν ἐγκρίσεως τοῦ Ὑπερρεσιακοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἐρευνητικοῦ Προσωπικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (13 Δεκεμβρίου 2011).

Ἡ κυρία Δέσποινα Βλάμη συμμετεῖχε ὡς σχολιάστρια, μαζί με τὴν κυρία Ὀλγα Κατσιαρδῆ-Hering, καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, στὸ σεμινάριο ποὺ διοργάνωσε ἡ Ἑλληνικὴ Ἐταιρεία Οἰκονομικῆς Ἱστορίας (Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν - 21 Νοεμβρίου 2011) με ἀντικείμενο τὴν παρουσίαση τῆς διατριβῆς τῆς κυρίας Κατερίνας Γαλάνη, δρ. Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης. Θέμα τῆς διατριβῆς: *Μηδὲν κακὸν ἀμιγρὸς καλοῦ. Ἡ οἰκονομικὴ κρίση καὶ οἱ βρετανικὲς στρατηγικὲς ἐπιβιώσεις στὴν ἐποχὴ τῶν Ναπολεοντείων Πολέμων.*

ΛΟΙΠΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Οἱ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου ἀσχολήθηκαν με τίς τυπογραφικὲς διορθώσεις τῶν ὑπὸ δημοσίευση μελετῶν τους στὸ περιοδικὸ τοῦ Κέντρου *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά*, 10 (βλ. καὶ Πεπραγμένα ΚΕΜΝΕ 2010). Ἡ Ρόδη Σταμούλη

ἀφιέρωσε πολύ χρόνο στην επιθεώρηση ἢ/καὶ τὴν ἐπιμέλεια τῶν ἐξῆς ἐκδόσεων τοῦ Κέντρου: *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά, Ἀλληλογραφία Ἀναστασίου Γορδίου, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Ὑπαπαντῆς τῶν Μετεώρων, Ἀποστόλης Λαμιανῆς.*

Τὸ ἀπόγευμα τῆς Τετάρτης 23ης Μαρτίου 2011 διοργανώθηκε ἐκδήλωση στὴν Ἀνατολικὴ Αἴθουσα τοῦ μεγάρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, κατὰ τὴν ὁποία παρουσιάστηκε ὁ τόμος *Μνήμη Πηνελόπης Στάθη. Μελέτες Ἱστορίας καὶ Φιλολογίας*, Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 2010. Ὁ τόμος, ποὺ ἐκδόθηκε μὲ πρωτοβουλία τοῦ Κέντρου Ἑρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Ἰνστιτούτου Μεσογειακῶν Σπουδῶν τοῦ Ἰδρύματος Τεχνολογίας καὶ Ἑρευνας (Ρέθυμνο), εἶναι ἀφιερωμένος στὴ μνήμη τῆς συναδέλφου Πηνελόπης Στάθη (1947-2008), ἐρευνήτριας στὸ Κέντρο ἐπὶ 35 σχεδὸν χρόνια. Κατὰ τὴν παρουσίαση τὸ Κέντρο ἐκπροσώπησαν ἡ Ρόδη Σταμούλη, ποὺ ἀπηύθυνε χαιρετισμό, καὶ ὁ ἐκ τῶν ἐπιμελητῶν τοῦ τόμου ἄμισθος ἐπιστημονικὸς συνεργάτης καὶ τ. Διευθυντῆς κ. Κώστας Λάμπας, ποὺ εἶχε καὶ τὸν συντονισμό τῆς ἐκδήλωσης.

Ἡ κυρία Νίκη Πατρινέλη ἐδῶρισε στὸ Κέντρο πολύτιμο ὕλικό σχετικὸ μὲ τὴν παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ ἀείμνηστου συζύγου της Χρίστου Πατρινέλη, ποὺ εἶχε διατελέσει καθηγητῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ ἀγαπητὸς συντάκτης τοῦ Κέντρου.

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Κέντρου ἐμπλουτίστηκε μὲ 172 τόμους, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 40 ὀφείλονται σὲ ἀγορὰ καὶ οἱ ὑπόλοιποι σὲ ἀνταλλαγὴ ἢ δωρεά.

Καὶ ἐφέτος, παρὰ τὴν ἔλλειψη διοικητικῆς-γραμματειακῆς ὑποστήριξης, τὸ Κέντρον Ἑρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ συνέδραμε τίς ἔρευνες μελετητῶν ἡμεδαπῆς τε καὶ ἀλλοδαπῆς μὲ τὴν πλοῦσια βιβλιοθήκη του καὶ τὰ ἀρχεῖα μικροταινιῶν, χειρόγραφων συλλογῶν καὶ σπάνιων ἐντύπων ποὺ διαθέτει.

[Ρόδη Σταμούλη]

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Κατά τὸ ἔτος 2011 συνεχίστηκαν τὰ ἐξῆς ἐρευνητικὰ προγράμματα τοῦ Κέντρου:

- «Ἡ διαμόρφωση τοῦ γαιοκτητικοῦ συστήματος στὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ βρετανικὴ διπλωματία, 1833-1843» (ὑπεύθυνη: Εὐαγγελία Καρούζου).
- «Ἑπτανησιακὴ προσωπογραφία, 19ος-20ὸς αἰώνας» (ὑπεύθυνη: Ἑλένη Γαρδίκια-Κατσιαδάκη).
- «Ὅψεις τοῦ ἀστικοῦ καὶ ἀγροτικοῦ χώρου στὰ Ἑπτάνησα, μέσα 19ου-ἀρχὲς 20οῦ αἰώνας» (ὑπεύθυνη: Κατερίνα Μπρέγιαννη).
- «Περιγραφικὸς κατάλογος γερμανικῶν στρατιωτικῶν ἀρχείων τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου "Records of German Divisions" 1940-1945» (ὑπεύθυνος: Δημήτριος Ἀποστολόπουλος).
- «Ἀλληλογραφία τοῦ Ἀλεξάνδρου Λυκούργου, Ἀρχιεπισκόπου Σύρου καὶ Τήνου, μὲ τὸν William Ewart Gladstone (1870-1875)» (ὑπεύθυνη: Ἐλισάβετ Κοντογιώργη).
- «Δημόσια ὑγεία στὴν Ἑλλάδα τοῦ Μεσοπολέμου. Ἡ συμβολὴ τῆς ΚτΕ στὴν ὀργάνωση τῶν ὑπηρεσιῶν ὑγείας καὶ κοινωνικῆς πρόνοιας» (ὑπεύθυνη: Ἐλισάβετ Κοντογιώργη).

Ὁλοκληρώθηκε ἡ σύνταξη τοῦ Α' τόμου τοῦ *Περιγραφικοῦ καταλόγου τοῦ ἀρχείου τοῦ Ἀλεξάνδρου Λυκούργου, Ἀρχιεπισκόπου Σύρου καὶ Τήνου (1827-1875)* (ὑπεύθυνη: Ἐλισάβετ Κοντογιώργη).

Ὁλοκληρώθηκε ἡ σύνταξη τῆς μονογραφίας *Τὸ Γραφεῖο Στρατηρικῶν Ὑπηρεσιῶν (OSS) στὴν κατεχόμενὴ Ἑλλάδα, 1942-1944* (ὑπεύθυνος: Σωτήριος Ριζᾶς).

Ὁλοκληρώθηκε ἡ σύνταξη τοῦ Α' τόμου τοῦ *Χρονολογίου γεγονότων ποὺ ἀφοροῦν τὴν Ἑλλάδα, 1940-1944. Καταγραφή ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τῆς βρετανικῆς Διεύθυνσης Εἰδικῶν Ἐπιχειρήσεων (SOE)* (ὑπεύθυνη: Μαρία Σπηλιωτοπούλου).

Ἐκδόθηκε ἡ μονογραφία τῆς Κατερίνας Μπρέγιαννη *Νεοελληνικὸ νόμισμα, κράτος καὶ ἰδεολογία ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση ἕως τὸ Μεσοπόλεμο*.

Ὁλοκληρώθηκε καὶ ἀναρτήθηκε στὸν δικτυακὸ τόπο τοῦ Κέντρου ὁ κατάλογος τῶν ψηφιοποιημένων πηγῶν τῆς νεώτερης ἑλληνικῆς ἱστορίας ποὺ δι-

ατίθενται στο διαδίκτυο με ελεύθερη πρόσβαση από έλληνικούς δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς (υπεύθυνη: Μαρία Σπηλιωτοπούλου).

Είναι υπό έκδοση ο Γ' τόμος του περιοδικού του Κέντρου *Νεοελληνικά Ιστορικά*.

Είναι υπό έκδοση ο συλλογικός τόμος με τίτλο *Agricultural cooperatives in South and Central Europe, 19th-20th century: a comparative approach*.

Όλοκληρώθηκε το έργο «Δημιουργία Δικτύου Υποδομών για την Έρευνα στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες (ΔΥΑΣ)» με χρηματοδότηση της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας. Στο πλαίσιο του έργου δημιουργήθηκε ο δικτυακός τόπος του Δικτύου www.dyas-net.gr/. Βρίσκεται υπό σύσταση η έθνικη έρευνητική υποδομή ΔΥΑΣ (υπεύθυνη και συντονίστρια του Δικτύου: Ελένη Γαρδίκα-Κατσιαδάκη).

Όλοκληρώθηκε ή συμμετοχή του Κέντρου στο διεθνές πρόγραμμα «Preparing DARIAH» με χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Έπιτροπής (υπεύθυνη: Ελένη Γαρδίκα-Κατσιαδάκη). Βρίσκεται υπό σύσταση ή ευρωπαϊκή έρευνητική υποδομή «DARIAH ERIC».

Τα πεπραγμένα των έρευνητών του Κέντρου βρίσκονται στον δικτυακό τόπο του Κέντρου www.keine-academyofathens.gr/.

[Ελένη Γαρδίκα-Κατσιαδάκη]

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

Τὸ Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Γραμματείας δημοσίευσε κριτικὰς ἐκδόσεις ἔργων, ἐνῶ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου δημοσίευσαν ἐργασίες τους σὲ διεθνή περιοδικὰ καὶ συλλογικοὺς τόμους.

Ἀναλυτικότερα:

A. BIBLIA

- ΓΑΛΗΝΟΥ, "Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεις αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἔπονται στῆ σειρά «Ἑλληνική Βιβλιοθήκη» ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶ Μπάζου.
- MICHAELIS ATTALIATAE *Historia* στῆ Series Atheniensis τοῦ Corpus Fontium Historiae Byzantinae ἀπὸ τὸν Εὐδοξο Τσολάκη.

B. ΑΡΘΡΑ

Ἀλεξάνδρα Ροζοκόκη

The Significance of the Ancestry and Eastern Origins of Helen of Sparta, *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, 98, 2011, σ. 35-70.

Ἑλένη Παππᾶ

Ἑλληνες καὶ Δυτικοὶ λόγιοι, ἀντιγραφεῖς καὶ φιλόλογοι (15ος-19ος αἰ.) σὲ χειρόγραφα τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης, σ. 67-79, στὸν συλλογικὸ τόμο *Ἐξερευνήσεις στὰ χειρόγραφα τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης* (ἐπιμέλεια: Μαρία Πολίτη - Ἑλένη Παππᾶ), Ἀμερικανικὴ Σχολὴ Κλασικῶν Σπουδῶν στὴν Ἀθήνα - Ἑλληνικὴ Παλαιογραφικὴ Ἑταιρεία, Μονογραφίες Γενναδείου VI, Princeton, New Jersey 2011 (ἑλληνικὴ καὶ ἀγγλικὴ ἔκδοση).

Γ. BIBΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Ἰωάννης Ντεληγιάννης

Στὸ ἠλεκτρονικὸ περιοδικὸ *Bryn Mawr Classical Review*: Paolo Esposito (ed.), *Da 'classico' a 'classico'. Paradigmi letterari tra Antico e Moderno*.

Atti del Convegno della CUSL (Fisciano – Salerno, 8-10 novembre 2007). Università degli studi di Salerno. Quaderni del Dipartimento di Scienze dell'Antichità, 37. Pisa: Edizioni ETS, 2010.

Στὸ ἠλεκτρονικὸ περιοδικὸ *Bryn Mawr Classical Review*: Lucio Cristante and Simona Ravalico (ed.), *Il calamo della memoria. Riutilizzo di testi e mestiere letterario nella tarda antichità. IV (Raccolta delle relazioni discusse nel IV incontro internazionale di Trieste, Biblioteca Statale, 28-30 aprile 2010). Polymnia, 13. Trieste: Edizioni Università di Trieste, 2011.*

Δ. ΛΗΜΜΑΤΑ

Ἰωάννης Τελέλης

Συνέταξε λήμματα βυζαντινολογικῆς βιβλιογραφίας γιὰ τὸν ἑλληνικὸ ἐκδοτικὸ χῶρο στὸ περιοδικὸ *Byzantinische Zeitschrift*.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ-ΗΜΕΡΙΔΕΣ

Ἀθηνᾶ Μπάζου

Συμμετέσχε στὸ Γ' Διεθνὲς Συνέδριο Φιλοσοφίας τοῦ Κέντρου Ἑρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μὲ θέμα «Πλάτων, ποιητῆς καὶ φιλόσοφος – πλατωνικοὶ διάλογοι» (Μαγούλα Σπάρτης, 26-29 Μαΐου 2011) μὲ εἰσήγηση ὑπὸ τὸν τίτλο «Τὰ ἀποδιδόμενα στὸν Πλάτωνα ἐπιγράμματα – παράδοση, πατρότητα, ἐρμηνεία».

Ἰωάννης Ντεληγιάννης

Συμμετέσχε σὲ ἡμερίδα τοῦ Δήμου Λέρου πρὸς τιμὴν τοῦ Ἑλληνοαυστραλοῦ ποιητῆ Δημήτρη Τσαλουμᾶ μὲ θέμα «Ἡ ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα στὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ Δημήτρη Τσαλουμᾶ» (11 Αὐγούστου 2011).

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Κέντρου ἐμπλουτίσθηκε μὲ 377 τίτλους βιβλίων καὶ ἀνανεώθηκε ἢ συνδρομῇ σὲ 43 τίτλους περιοδικῶν. Ἐπίσης, βιβλιοδετήθηκαν 60 τόμοι βιβλίων καὶ περιοδικῶν.

[Κωνσταντῖνος Οἰκονομάκος]

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΝΕΟΛΟΓΙΣΜΩΝ

Στὸ τέλος τοῦ ἔτους παραδόθηκε πρὸς ἔκδοση τὸ ὑλικὸ τοῦ 11ου τόμου, 330 σελίδων, τοῦ *Δελτίου Ἐπιστημονικῆς Ὁρολογίας καὶ Νεολογισμῶν*, ὁ ὁποῖος θὰ κυκλοφορηθεῖ ἀρχῆς τοῦ 2012.

Στὸ Πρῶτο Μέρος δημοσιεύονται ἑλληνογενεῖς ἀθησαύριστοι νεολογισμοὶ μὲ ἀυστηρὰ κριτήρια καὶ γλωσσολογικὰ σχόλια, καθὼς καὶ ξενόγλωσσοι νεολογισμοὶ πρὸς ἀντικατάσταση: προτείνεται ἡ ἑλληνικὴ ἀπόδοση ξενόγλωσσων νεολογισμῶν ποὺ εἰσέρχονται στὸ λεξιλόγιό μας.

Στὸ Δεύτερο Μέρος δημοσιεύεται τὸ σύνολο τῆς Ἑνεργειακῆς Ὁρολογίας (Α καὶ Β Μέρους). Προτείνεται ἡ ἑλληνικὴ ἀπόδοση Ἑνεργειακῆς Ὁρολογίας σὲ συνεργασία μὲ μηχανολόγους τοῦ Ὑπουργείου Περιβάλλοντος, Ἑνέργειας καὶ Κλιματικῆς Ἀλλαγῆς.

Παραμένει σὲ ἰσχὺ ἡ διμερῆς συμφωνία μεταξὺ τῆς Αὐστριακῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν καὶ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μὲ σκοπὸ τὴ συνέχιση τῆς συνεργασίας μὲ τὸν ἀκαδημαϊκὸ κ. Dressler καὶ τὸν καθηγητὴ κ. Budin σὲ θέματα κυρίως θεωρίας τῆς Μορφολογίας (κατάκτηση, νεολογία, γλωσσικὴ ἀλλαγή) ἀλλὰ καὶ Ὁρολογίας (corpora). Στὸ πλαίσιο τῆς συμφωνίας ὑπῆρξε συνεργασία μὲ τὸν καθηγητὴ κ. Dressler στὴν Ἀθήνα, σὲ θέματα νεολογίας, γλωσσικῆς ἀλλαγῆς καὶ σωμάτων κειμένων. Στους στόχους τῆς διμεροῦς συνεργασίας ἐμπίπτει ἡ ἐκπόνηση κοινῶν γλωσσολογικῶν μελετῶν, πολλὰς ἀπὸ τίς ὁποῖες ἔχουν ἤδη δημοσιευθεῖ.

Στὸ πλαίσιο τοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος τοῦ Κέντρου «Νεολογισμοὶ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας, Συλλογὴ, Ταξινόμηση, Ἐλεγχος» συλλέγονται καὶ ταξινομοῦνται νεολογισμοὶ τῆς Ἑλληνικῆς. Στὰ τέλη τοῦ 2011 γιὰ πρώτη φορὰ τίθεται σὲ πιλοτικὴ λειτουργία παραγγελθὲν ἠλεκτρονικὸ πρόγραμμα ἐντοπισμοῦ καὶ κατάταξης νεολογισμῶν μὲ πολλὰς περαιτέρω ἐρευνητικὰς δυνατότητες.

Τὸ Κέντρο ἔχει παραλάβει πολλὰς μελέτες ἐπιφανῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων γλωσσολόγων (Πανεπιστήμιο Βιέννης, Πανεπιστήμιο Ohio κ.ἄ.) ὡς συνεισφορὰς γιὰ τὸν ἐπόμενο ὑπὸ ἔκδοση τόμο *Δημιουργία καὶ μορφή στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα*, στίς ὁποῖες γίνεται ἡ φιλολογικὴ ἐπιμέλεια.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: ΝΕΟΛΟΓΙΣΜΟΙ

Τὸ Κέντρο μας συνεχίζει τὴ συστηματικὴ ἀποθησαύριση ἑλληνογενῶν νεολογισμῶν καὶ τὸν ἐντοπισμὸ ξενόγλωσσων νεολογισμῶν μὲ σκοπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἀπόδοσὴ τους.

Μετὰ ἀπὸ καθημερινὴ ἀποδελτίωση ἐφημερίδων συγκεντρώνονται οἱ ἑλληνογενεῖς καὶ ξενόγλωσσοι νεολογισμοὶ ποὺ ἐμφανίζονται κυρίως στὸν ἑλληνικὸ ἡμερήσιο καὶ ἐβδομαδιαῖο τύπο (συνεργάτιδα ἢ κ. Εἰρήνη Δημητροπούλου). Περαιτέρω, αὐτοὶ ταξινομοῦνται μὲ σκοπὸ α) τὴν καταγραφὴ τῶν τάσεων σχηματισμοῦ λέξεων πρὸς συναγωγὴ γλωσσολογικῶν συμπερασμάτων καὶ παρουσίαση προτάσεων ἀποδοχῆς, β) τὴν ἐφαρμογὴ τῶν συμπερασμάτων στὴν ἀπόδοση ξενόγλωσσων νεολογισμῶν καὶ ξενόγλωσσης ἐπιστημονικῆς ὀρολογίας. Τόσο ἡ ἀποθησαύριση τῶν ἑλληνογενῶν νεολογισμῶν ὅσο καὶ ἡ ἀπόδοση τῶν ξενόγλωσσων βασίζεται σὲ σαφῶς καθορισμένα λεξικογραφικά, μορφολογικά καὶ σημασιολογικά κριτήρια, ὅπως αὐτὰ παρουσιάζονται ἀναλυτικὰ στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ 9ου-10ου τόμου τοῦ Δελτίου τοῦ Κέντρου.

Μεσοπρόθεσμος στόχος τῆς συλλογῆς ἀθησαύριστων νεολογισμῶν ἀποτελεῖ ἡ σύνταξη ἐνὸς ἀντίστροφου λεξικοῦ νεολογισμῶν, ἐνδεικτικοῦ τῶν παραγωγικῶν καταλήξεων τῆς Ἑλληνικῆς.

Στὸ πλαίσιο ὅσων ἐπισημαίνονται παραπάνω, τὸ Κέντρο ἔχει παραγγεῖλει, μὲ χρηματοδότηση ἀπὸ κληροδοτήματα, ἠλεκτρονικὸ πρόγραμμα αὐτόματης ἀποδελτίωσης καὶ εὑρετηρίασης νεολογισμῶν. Τὸ Κέντρο συνεργάζεται στενὰ μὲ τὴν ἀνάδοχο ἐταιρεία καὶ ἔχει παραλάβει τὸ σύνολο σχεδὸν τοῦ προγράμματος. Ὁ σκοπὸς τοῦ ἠλεκτρονικοῦ προγράμματος εἶναι διττός: ἀφενὸς τὸ Κέντρο θὰ μπορεῖ νὰ συγκεντρώνει μὲ ταχὺ ρυθμὸ μεγάλο ὄγκο ὑλικοῦ καὶ ἀφετέρου θὰ ἐξοικονομεῖται ὁ χρόνος τοῦ προσωπικοῦ μὲ σκοπὸ τὴν ποσοτικὴ καὶ ποιοτικὴ ἀνάλυση τοῦ συγκεντρωθέντος ὑλικοῦ.

Ἐπεύθυνη εἶναι ἡ κ. Ἀναστασία Χριστοφίδου καὶ συνεργάτες οἱ ἀποσπασμένες ἐκπαιδευτικοὶ κ. Βασιλικὴ Ἀφεντουλίδου καὶ Εἰρήνη Δημητροπούλου, καθὼς καὶ ὁ συμβασιούχος ἐρευνητὴς κ. Ἀθανάσιος Καρασίμος.

Κριτήρια ἐπιλογῆς ἀθησαύριστων λέξεων ὡς νεολογισμῶν εἶναι συνοπτικὰ τὰ ἀκόλουθα: Τὸ πρῶτο κριτήριον ἐπιλογῆς μιᾶς ἀθησαύριστης λέξης ὡς νεολογισμοῦ εἶναι ἡ ἐμφάνισή τῆς λέξης στὸν ἔγκριτο ἡμερήσιο ἢ ἐβδομαδιαῖο τύπο. Γιὰ νὰ καταγράψουμε μιὰ λέξη ὡς νεολογισμὸ ἀποφασίσαμε ὅτι πρέπει νὰ παρουσιάζει τουλάχιστον 50 ἐμφάνισεις στὴ μηχανὴ ἀναζήτησης Google. Τὸ δεύτερον κριτήριον ἀφορᾷ στὸ περιεχόμενον τοῦ νεολογισμοῦ, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ

σηματοδοτεί μια ευρύτερη και μονιμότερη (όχι εύκαιριακή ή προσωπική), για την πραγματικότητα της γλωσσικής κοινότητας, έννοια. Το τρίτο και αποφασιστικό κριτήριο είναι η απουσία του νεολογισμού από έγκυρα λεξικά της Έλληνικής.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: ΟΡΟΛΟΓΙΑ

Ένας από τους κύριους στόχους του Κέντρου αφορά στην κάλυψη των αναγκών της επιστημονικής κοινότητας σε θέματα Όρολογίας νέων κυρίως επιστημονικών πεδίων. Γι' αυτό τον σκοπό εκπονείται η *Όρολογία Ένεργειακής Τεχνολογίας*, τομέας με μεγάλη δυναμική στην επιστήμη και την κοινωνία, σε συνεργασία με μηχανολόγους του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ένέργειας και Κλιματικής Άλλαγής βάσει corpus που συγκροτήθηκε από τους ίδιους. Έξαιτίας της μεγάλης έκτασης της Ένεργειακής Όρολογίας, αυτή δημοσιεύεται σε δύο τμήματα. Το Πρώτο Μέρος (από το Α έως το Λ) συμπεριελήφθη στο *Δελτίο Έπιστημονικής Όρολογίας και Νεολογισμών* (9ο-10ο τεύχος), το οποίο κυκλοφορήθηκε στις αρχές του 2010.

Η ελληνική απόδοση του Δεύτερου Μέρους (από το Μ έως το Ω) της Ένεργειακής Όρολογίας, καθώς και των αγγλικών έρμηνευμάτων ελληνικής Ένεργειακής Όρολογίας, έχει ολοκληρωθεί υπό την εποπτεία της διευθύντριας κ. Αναστασίας Χριστοφίδου και το σύνολο της Ένεργειακής Όρολογίας πρόκειται να εκδοθεί στις αρχές του 2012. Για την απόδοση λαμβάνονται υπόψη σαφώς καθορισμένα κριτήρια βάσει μορφολογικών και σημασιολογικών αρχών της γλωσσολογίας, αλλά και βάσει των συμπερασμάτων από την έρευνά μας στο πλαίσιο των νεολογισμών της Έλληνικής (για παράδειγμα, συχνές καταλήξεις). Παράλληλα εξετάζουμε συμβουλευτικά και τις αποδόσεις πολλαπλών λεξικών, έγχειριδίων και εξειδικευμένων ηλεκτρονικών βάσεων δεδομένων.

Στόν τομέα της Όρολογίας ανήκει και η συμμετοχή του Κέντρου στο έγκριμένο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα που αφορά στην ψηφιοποίηση επιλεγμένων συλλογών των Έρευνητικών Κέντρων. Το Κέντρο μας έχει αναλάβει την προβολή και ανάδειξη του έργου μας *Έλληνική Όρολογία Όλυμπιακών Αθλημάτων* (2004) με απόδοση αγγλικής και γαλλικής Όρολογίας στην Έλληνική.

Υπεύθυνη είναι η κ. Αναστασία Χριστοφίδου και συνεργάτιδα η κ. Βασιλική Άφεντουλίδου.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΣΕ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Άννασταςία Χριστοφίδου

On the role of morphological richness in the early development of noun and verb inflection (ἀπὸ κοινού με Α. Xanthos et al.), *First Language*, 31, 4, σ. 461-479.

Υστερωνυμία καὶ Νεολογία. Ἀνακοίνωση στὸ 10ο Διεθνὲς Συνέδριο Ἑλληνικῆς Γλωσσολογίας, Κομοτηνὴ, 1-4 Σεπτεμβρίου 2011.

Οἱ κατακτήσεις τῆς γραμματικῆς περιγραφῆς τοῦ νεοελληνικοῦ κλιτικοῦ συστήματος. Ἀνακοίνωση στὸ Ἐπετειακὸ Συνέδριο «1976-2011 – 35 χρόνια ἀπὸ τὴ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση», Δίον Πιερίας, 4-6 Νοεμβρίου 2011.

Βασιλικὴ Ἀφεντουλίδου

Ἡλεκτρονικὴ ἐγγραμματοσύνη καὶ γλωσσικὴ ποικιλία: μιὰ πολυμεσεικὴ πρόταση γιὰ τὴ διδακτικὴ ἀξιοποίηση τῶν λόγιων στοιχείων στὴ δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση (ἀπὸ κοινού με Μ. Καμηλάκη), *Μελέτες γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Γλώσσα*, 31, ΑΠΘ (ΙΝΣ), Θεσσαλονίκη 2011, σ. 198-213.

Δομὲς ὁμοιότητας στὰ Νέα Ἑλληνικά – ὁ δείκτης σὰν καὶ συναφεῖς ἐκφράσεις. Ἀνακοίνωση στὸ 10ο Διεθνὲς Συνέδριο Ἑλληνικῆς Γλωσσολογίας, Κομοτηνὴ, 1-4 Σεπτεμβρίου 2011.

[Άννασταςία Χριστοφίδου]

KENTRON EPREYNHS THS APXAIOTHTOS

Κατὰ τὸ 2011 συνεχίστηκε μὲ ἐντατικὸ ρυθμὸ ἡ ἐρευνητικὴ καὶ ἐκδοτικὴ δραστηριότητα τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἀρχαιότητος.

Ἡ Διευθύντρια κ. Μαρία Πιπιλῆ εἶχε τὴ γενικὴ ἐπίβλεψη τῶν προγραμμάτων τοῦ Κέντρου, καθὼς καὶ τῶν διεθνῶν σειρῶν τῆς Ἀκαδημίας ποὺ τελοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτεία του. Ἐπιμελήθηκε ἐκδοτικὰ δύο τόμους ποὺ ἐκδόθηκαν τὸ 2011, τὸν 7ο τόμο τῆς σειρᾶς μονογραφιῶν τοῦ Κέντρου *Ἑλληνιστικὰ γλυπτὰ τῆς Ρόδου. Κατάλογος. Τόμος I* (ὑπὸ Β. Μαχαίρα) καὶ τὸ τεῦχος *Greece β. The Alpha Bank Numismatic Collection: From Thessaly to Euboea* (ὑπὸ Δ. Τσαγκάρη) τῆς σειρᾶς *Sylloge Nummorum Graecorum*.

Στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος ἀρχαίας κεραμικῆς τοῦ Κέντρου, συνέχισε τὴν ἐρευνητικὴ τῆς ἐργασία πάνω στὴν ἀρχαίῃ λακωνικὴ κεραμικῇ. Συμμετέσχε μὲ τὴν ἀνακοίνωση «Λακωνικὴ κεραμικὴ στὸ Βόρειο Αἰγαῖο» στὸ διεθνὲς συνέδριο «Ἡ κεραμικὴ τῆς ἀρχαίῃς ἐποχῆς στὸ Βόρειο Αἰγαῖο καὶ τὴν περιφέρειά του, 700-480 π.Χ.» (Θεσσαλονίκη, 19-22 Μαΐου 2011) καὶ συνέγραψε τὸ κείμενο ποὺ θὰ δημοσιευθεῖ στὰ πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου. Γιὰ τὴν ἐργασία αὐτὴ ἐπισκέφθηκε τὰ Μουσεῖα Καβάλας καὶ Θάσου προκειμένου νὰ μελετήσῃ ἐπὶ τόπου τὸ σχετικὸ κεραμικὸ ὕλικό μετὰ ἀπὸ ἄδεια τῆς ΙΗ' ΕΠΚΑ καὶ τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς.

Γιὰ τὸ τεῦχος τῆς σειρᾶς *Corpus Vasorum Antiquorum Ἀγγεῖα ἰδιωτικῶν συλλογῶν* ὀλοκλήρωσε τὴ μελέτη τῶν μελανόμορφων καὶ ἐρυθρόμορφων ἀγγείων τῆς συλλογῆς I. Πασσαῖ.

Ὁ κ. Χρῆστος Μπουλώτης ἀσχολήθηκε καὶ ἐφέτος μὲ τὸ πρόγραμμα «Ἐρευνες στὸν προϊστορικὸ οἰκισμὸ Κουκονήσι Λήμνου». Ἀπὸ τὶς 10 ἕως τὶς 30 Αὐγούστου διεξήγαγε ἀνασκαφὲς στὸν οἰκισμὸ μὲ σκοπὸ τὴ διαλεύκανση στρωματογραφικῶν ζητημάτων, ἐνῶ παράλληλα συνέχισε τὴν καταγραφή τῶν πολυάριθμων κινητῶν εὐρημάτων στὰ εὐρετήρια τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου τῆς Μύρινας. Οἱ συνεργάτες του ἀνέλαβαν τὴ μελέτη ἐπιμέρους ομάδων τοῦ ὕλικου (π.χ. λιθοτεχνία, κεραμικὴ, εἰδώλια, ὑφαντικὰ βάρη καὶ σφονδύλια, ἀρχαιοζωολογικὰ κατάλοιπα). Ἡ χρηματοδότηση ὅλων τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν ἔγινε μὲ κονδύλια τοῦ INSTAP (Institute for Aegean Prehistory). Ἡ ἀρχαιολόγος κ. Σταματία Μπολώτη, ἀποσπασμένη στὸ Κέντρο ἀπὸ τὴ Δευτεροβάθμια Ἐκπαίδευση, ἀνέλαβε τὴ διοργάνωση τῆς ἀνασκαφικῆς ἀποστολῆς

και συνέχισε την ηλεκτρονική καταγραφή των πολύτομων ανασκαφικών ημερολογίων, καθώς επίσης την αρχειοθέτηση φωτογραφικού και σχεδιαστικού υλικού. Σχετικά με το Κουκονήσι, ο κ. Μπουλώτης παρέδωσε προς δημοσίευση στο περιοδικό *Ανάσκαμμα* άρθρο με τίτλο «Ψῆφος ἡμιτελής ἢ τί μᾶς λείπει ἓνα μικρὸ τέχνηργο ἀπὸ τὸν οἰκισμὸ τῆς Χαλκοκρατίας στὸ Κουκονήσι τῆς Λήμνου». Ἐπίσης, συμμετέσχε μετὴν ἀνακοίνωση «Κουκονήσι Λήμνου: ἀπὸ ἓνα ἰδιότυπο ἀγγεῖο μὲ διπλὸ στόμιο στὶς μινωικὲς ταλισμανικὲς σφραγίδες» στὸ 11ο Διεθνὲς Κρητολογικὸ Συνέδριο (21-27 Ὀκτωβρίου 2011).

Παρέδωσε πρὸς δημοσίευση τὰ ἄρθρα «New Evidence of Mycenaean Frescoes from the Citadel of Tiryns – The Kilian’s Excavations», ποὺ θὰ συμπεριληφθεῖ στὰ πρακτικὰ τοῦ διεθνoῦς συνεδρίου «Mycenaean up to Date: The Archaeology of the NE Peloponnese» (Ἀθήνα, 10-14 Νοεμβρίου 2010), καὶ «Στρέφοντας πίσω τὸ κεφάλι: τὸ ταξίδι ἐνὸς ἀφηγηματικοῦ μοτίβου ἀπὸ τὸ “ἀγγεῖο τῶν θεριστῶν” μέχρι μίᾳ σαρκοφάγο ἀπὸ τὴν Τανάγρα», ποὺ θὰ συμπεριληφθεῖ στὸν τιμητικὸ τόμο γιὰ τὸν Ἰταλὸ καθηγητὴ Vinzenzo La Rosa.

Συμμετέσχε στὸ διεθνὲς συνέδριο «Mycenaean Wall-Paintings in Context: New Discoveries and Old Finds Reconsidered» (Ἀθήνα, 11-13 Φεβρουαρίου 2011) μὲ δύο ἀνακοινώσεις: «Flying blue birds on an offering table from Tiryns» καὶ «A Dolphin Frieze and Argonauts (?) from the Mycenaean Citadel of Gla, Boeotia», καὶ παρέδωσε τὰ σχετικὰ κείμενα πρὸς δημοσίευση στὰ πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου.

Τέλος, ἔδωσε ὁμιλία μὲ τίτλο «Τοπογραφώντας τοὺς μύθους στὰ μεγάλα μυκηναϊκὰ κέντρα τῆς Πελοποννήσου» στὴ Σχολὴ Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (2 Νοεμβρίου 2011).

Ἡ κ. Βασιλικὴ Μαχαίρα συνέχισε τὴν ἐνασχόλησή της μὲ τὸ πρόγραμμα δημοσίευσης τῶν ἐλληνιστικῶν γλυπτῶν τῆς Ρόδου. Τὸ 2011 κυκλοφόρησε στὴ σειρά μονογραφιῶν τοῦ Κέντρου ὁ Α' τόμος: *Ἑλληνιστικὰ γλυπτὰ τῆς Ρόδου. Κατάλογος. Τόμος I*. Σὲ ἐπιστημονικὴ ἀποστολὴ στὴ Ρόδο (17-25 Ὀκτωβρίου 2011) ἡ κ. Μαχαίρα ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἐτοιμασία τοῦ Β' τόμου τοῦ καταλόγου (ἐνημέρωση βάσης δεδομένων, προϋπολογισμὸς ὑπολειπομένων πρὸς φωτογράφιση γλυπτῶν). Σχετικὴ μὲ τὸ πρόγραμμά της αὐτὸ ἦταν ἡ ἀνακοίνωση μὲ τίτλο «Ἡ ἐλληνιστικὴ πλαστικὴ τῆς Ρόδου: ἡ ναυτικὴ δύναμη τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου ἐν μέσῳ τῶν ἐλληνιστικῶν βασιλείων τοῦ Περγάμου καὶ τῆς Ἀλεξάνδρειας», στὸ ΙΖ' Πολιτιστικὸ Συμπόσιο Δωδεκανήσου (Ρόδος, 30 Ἰουνίου-3 Ἰουλίου 2011). Τὸ κείμενο παρεδόθη πρὸς δημοσίευση στὰ πρακτικὰ τοῦ συμποσίου.

Ὡς πρὸς τὸ πρόγραμμα μελέτης τῶν γλυπτῶν ἀπὸ τὸ ἱερό τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴ Λισὸ τῆς Κρήτης, ἡ κ. Μαχαίρα ἐξέτελεσε ὀλιγοήμερη ἐπιστημονικὴ ἀποστολὴ στὰ Χανιά (19-26 Σεπτεμβρίου 2011), κατὰ τὴν ὁποία μελέτησε κυρίως τὸ θραυσματικὸ ὕλικό, ὥστε νὰ προχωρήσουν ἐργασίες συντήρησης καὶ συγκόλλησης, καὶ ἀναζήτησε τὶς βάσεις –μὲ ἢ χωρὶς ἐπιγραφή– ποὺ συνανήκουν μὲ τὰ ὑπὸ μελέτη γλυπτὰ. Δημοσιεύθηκε τὸ ἄρθρο τῆς «Τὸ Ἀσκληπιεῖο στὴ Λισό: ὁ χαρακτήρας τῆς λατρείας μέσα ἀπὸ τὰ γλυπτὰ ἀναθήματα», *Πεπραγμένα Ἰ Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδριοῦ [Χανιά, 1-8 Ὀκτωβρίου 2006]* (Χανιά 2011), τόμ. Α5, σ. 437-453.

Ἡ κ. Βικτωρία Σαμπεταί, στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος μελέτης ἀρχαίας κεραμικῆς τοῦ Κέντρου, συνέχισε τὴ μελέτη κεραμικῆς ταφικῶν συνόλων ἀπὸ τὴν Ἀκραίφια Βοιωτίας, ἔρευνα γιὰ τὴν ὁποία ἐξέτελεσε ἐπιστημονικὴ ἀποστολὴ στὸ Μουσεῖο Θηβῶν (Δεκέμβριος 2011). Σχετικὴ μὲ τὴν ἐνασχόλησή της μὲ τὴν ἀρχαιολογία τῆς Βοιωτίας ἦταν ἡ διάλεξη-σεμινάριο ποὺ ἔδωσε στὴ Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν μὲ θέμα «La céramique béotienne à figures rouges du 5ème siècle av. J. C: un bilan» (24 Ἰανουαρίου 2011) καὶ δύο ἄρθρα ποὺ παρέδωσε πρὸς δημοσίευση: «Κεραμικὴ καὶ τιμῆμα κεράμωσης τῶν κλασικῶν χρόνων ἀπὸ τὴ Θηβαϊκὴ Καδμεία: διάσπαρτα τεκμήρια ἑνὸς ἱεροῦ» (σὲ συνεργασία μὲ τὴν Ε. Καρακίτσου), στὰ *Αρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν 2012*, καὶ «Ταφή νέας γυναίκας ἀπὸ τὴν Ἀκραίφια: μιὰ ἄωρη νεκρὴ τοῦ 4ου αἰῶνα π.Χ.» (μὲ τὴ συμβολὴ τῆς Α. Λάγια) στὸν τιμητικὸ τόμο Κ. Ρωμιοπούλου.

Συμμετέσχε στὴ στρογγυλὴ τράπεζα μὲ θέμα «La production du Céramique d'Athènes pour les clients locaux aux époques archaïque et classique (VIe-IVe siècles)» (Παρίσι, Centre Anhima, CNRS-EHESS, 26 Νοεμβρίου 2011) μὲ τὴν ἀνακοίνωση «Athenian wedding vases as ritual implements and votives: a view from sanctuaries and houses».

Δημοσιεύθηκε τὸ ἄρθρο τῆς «Eros Reigns Supreme: Dionysos' Wedding on a New Krater by the Dinos Painter», στὸ R. Schlesier (ἐπιμ.), *A Different God? Dionysos and Ancient Polytheism* (Berlin 2011), σ. 137-160.

Ὁ κ. Κώστας Καλογερόπουλος ὀλοκλήρωσε τὴν –κατόπιν εἰδικῆς ἀδείας– συγγραφὴ τῆς ὑφηγεσίας του μὲ τίτλο *Δομὲς θρησκευτικῶν τελετουργιῶν στὴν Ἀττικὴ ἀπὸ τὸ 1700 π.Χ. ἕως τὸ 450 π.Χ. καὶ οἱ κοινωνικοπολιτισμικὲς συνθήκες μέσα στὶς ὁποῖες αὐτὲς ἔλαβαν χώρα*. Ἡ ὑποστήριξη τῆς ὑφηγεσίας θὰ γίνεῖ στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Erlangen-Nürnberg Γερμανίας.

Παραδόθηκε για έκδοση στη σειρά των Πραγματειῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μονογραφία του με τίτλο *Τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Ταυροπόλου στὶς Ἀλῆς Ἀραφηνίδες*.

Δημοσιεύθηκε τὸ ἄρθρο του «The Social and Religious Significance of Palatial Jars as Grave Offerings» στὸ Helen Cavanagh – William Cavanagh – James Roy (ἐπιμ.), *Honouring the Dead in the Peloponnese. Proceedings of the Conference held at Sparta, 23-25 April 2009* (University of Nottingham, Centre for Spartan and Peloponnesian Studies Online Publication 2), σ. 207-235, <http://www.nottingham.ac.uk/csps/documents/honoringthedead/kalogeropoulos,k.pdf>

Τέλος, ἔκανε τὸν σχολιασμό (response) στὴ διάλεξη τοῦ Ἀγγελοῦ Παπαδόπουλου με τίτλο «How Much is Enough? Aspects of Late Bronze Age Trade» (Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο Ἀθηνῶν, 22 Φεβρουαρίου 2011).

Ὁ κ. Γεώργιος Ζάχος συνέχισε τὴν ἐνασχόλησή του με τὸ διεθνὲς πρόγραμμα τῆς *Tabula Imperii Romani*. Πιὸ συγκεκριμένα, ἐπιμελήθηκε ἐπιστημονικὰ καὶ ἐκδοτικὰ τὸ τεῦχος τοῦ Χάρτη J35, I, ποὺ περιλαμβάνει τὰ νησιά τοῦ ΒΑ Αἰγαίου, τὶς Κυκλάδες, τὴν Εὐβοία καὶ τὴ Σκύρο, καθὼς καὶ τὰ Δωδεκάνησα (συγγραφεῖς ὁ Π. Καρβώνης καὶ ἡ Μ. Μικεδάκη). Τὸ τεῦχος βρίσκεται ἤδη ὑπὸ ἐκτύπωση.

Ὡς πρὸς τὸ τεῦχος τοῦ Χάρτη J34, στὸ ὁποῖο συμμετέχει ὡς συγγραφέας, ὀλοκλήρωσε τὴν καταγραφή τῶν ἀρχαιολογικῶν θέσεων τῆς Ἀνατολικῆς Λοκρίδας καὶ τῆς Φωκίδας, πλὴν τῶν Δελφῶν ποὺ εἶναι σὲ ἐξέλιξη. Σὲ ἐξέλιξη βρίσκεται ἐπίσης ἡ καταγραφή τῶν θέσεων τῆς Δυτικῆς Λοκρίδας, τῆς Αἰτωλίας, τῆς Δωρίδας, τῆς Μαλίδας, τῆς χώρας τῶν Οἰταίων καὶ τῶν Αἰνιάνων. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μελέτης τῆς ρωμαϊκῆς τοπογραφίας τῆς Ἀνατολικῆς Λοκρίδας ὑπῆρξε συνεργασία με τὴν ΙΔ' ΕΠΚΑ καὶ τὸ Departamento de Historia Antigua – Universidad Autónoma de Madrid, στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος «Research Project in Epicnemidian Locris», ἡ ὁποία κατέληξε στὴ συγγραφή τοῦ κεφαλαίου 3, με τίτλο «The Dipotamos Valley and the Phocian Corridor» (σὲ συνεργασία με τὴν προϋσταμένη τῆς ΙΔ' ΕΠΚΑ κ. Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου), καὶ τοῦ κεφαλαίου 14, με τίτλο «The Roman Period: from 146 BC to Justinian», τοῦ συλλογικοῦ τόμου *Ancient Topography and History of Epicnemidian Locris*. Τὰ στοιχεῖα τοῦ κεφαλαίου 14 θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ εἰσαγωγικοῦ κεφαλαίου τῆς *Tabula Imperii Romani* γιὰ τὴν Ἀνατολικὴ Λοκρίδα, ἐνῶ ὅλα τὰ νέα ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα τῆς ἔρευνας τῆς ἰσπανικῆς ἀποστολῆς ἔχουν ἤδη ἐνταχθεῖ στὸ σχετικὸ Index τῆς *Tabula Imperii Romani*.

Ὡς πρὸς τὴν ἄλλη ἐρευνητικὴ του ἐνασχόληση στὸ Κέντρο, τὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα «Φωκίδα: Testimonia κατὰ πόλεις», ὀλοκλήρωσε τὴ συλλογὴ τῶν ἐπιγραφικῶν μαρτυριῶν, κατέθεσε πρὸς δημοσίευση στὸ περιοδικὸ *Athenaeum* τὴ μελέτη «Epeios in Greece and Italy: two different traditions in one person» καὶ συνέγραψε σὲ συνεργασία μὲ τὸν Denis Rousset (École Pratique des Hautes Études) τὴ μελέτη *Aus der Arbeit der "Inscriptiones Graecae": Nouveaux monuments inscrits de Tithoréa en Phocide*.

Τέλος, συμμετέσχε μὲ τὴν ἀνακοίνωση «Ἀρχαϊκὴ κεραμικὴ ἀπὸ τὴν Ἑρσό» στὸ διεθνὲς συνέδριο «Ἡ κεραμικὴ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς στὸ Βόρειο Αἰγαῖο καὶ τὴν περιφέρειά του, 700-480 π.Χ.» (Θεσσαλονίκη, 19-22 Μαΐου 2011) καὶ συνέγραψε τὸ κείμενο ποὺ θὰ δημοσιευθεῖ στὰ πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου.

[Μαρία Πιπιλῆ]

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Στὸ Κέντρο, κατὰ τὸ 2011, ἐργάσθησαν οἱ ἐρευνητὲς κ.κ. Ἰωάννα Μπίθα (διευθύνουσα ἕως τὸν Αὐγούστο 2011 καὶ σὲ ἐτήσια ἐρευνητικὴ ἄδεια ἀπὸ τὸν Αὐγούστο 2011), Σταματία Καλαντζοπούλου, Ἰωάννης Βιταλιώτης (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ διάστημα 15-29 Μαρτίου ποῦ ἔλαβε ἐρευνητικὴ ἄδεια ἀναπληρωτῆς διευθύνων ἀπὸ τὸν Αὐγούστο 2011), Ἰωάννα Χριστοφοράκη (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ διάστημα Μαρτίου-Ὀκτωβρίου 2011 ποῦ ἔλαβε ὀκτάμηνη ἄδεια ἄνευ ἀποδοχῶν λόγω ἀνατροφῆς παιδιοῦ βάσει τοῦ Ν. 3528/2007, ἄρθρο 51 §1 καὶ 53 §1) καὶ Ὀλγα Καραγιώργου. Στὰ ἐρευνητικὰ προγράμματα καὶ στὶς λοιπὲς δραστηριότητες ἐπίσης συνεργάσθησαν ἡ βιβλιοθηκονόμος κ. Εὐγενία Κουρέτα (Κληροδότημα Γ. Θ. Φωτεινοῦ καὶ Μ. Χ. Κατσαρᾶ - Ἐπιτροπὴ Ἐρευνῶν) καὶ ἡ σχεδιάστρια κ. Ἀλεξάνδρα Καραγεώργου (Κληροδότημα Ἰσμήνης Πετροπούλου - Ἐπιτροπὴ Ἐρευνῶν).

Κατὰ τὸ 2011 τὸ Κέντρο Ἐρευνας τῆς Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Τέχνης ἀνέπτυξε τὰ κύρια ἐρευνητικὰ του προγράμματα, ποῦ ἀφοροῦν στὴ σύνταξη τῶν Εὐρετηρίων Βυζαντινῶν Τοιχογραφιῶν γιὰ τὰ νησιά Σύμη, Τήλο, Χάλκη καὶ Ρόδο τῆς Δωδεκανήσου, τὰ Ἴονια Νησιά, τὴν Κρήτη, τὴν Εὐβοία καὶ τὰ μνημεῖα τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης (Παναγιώτης Λ. Βοκοτόπουλος, Ἰωάννα Μπίθα). Συνέχισε τὴν ἀποδελτίωση μὲ στόχο τὴ σύνταξη σὲ συνοπτικὴ μορφή τοῦ Γενικοῦ Εὐρετηρίου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Τοιχογραφιῶν Ἑλλάδος (Σταματία Καλαντζοπούλου). Γιὰ τὴν προαγωγή τῶν παραπάνω προγραμμάτων πραγματοποιοῖσε ἐρευνητικὲς ἀποστολὲς στὴ Ζάκυνθο, τὴν Κέρκυρα καὶ τὴν Κρήτη μὲ σκοπὸ τὴν ἔρευνα, τὸν ἐντοπισμὸ, τὴν καταγραφή καὶ τὸν ἔλεγχο τῶν καταγραφῶν (Παναγιώτης Λ. Βοκοτόπουλος).

Στὸ πλαίσιο τοῦ παραπάνω ἐρευνητικοῦ προγράμματος ἔλαβε οἰκονομικὴ ἐνίσχυση ἀπὸ τὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴ φροντίδα τοῦ διοικητῆ της κ. Γεώργιου Προβόπουλου γιὰ τὴν ψηφιοποίηση τοῦ Ἐπαγγελματικοῦ Φωτογραφικοῦ Ἀρχείου Κυθήρων, ἔργο τὸ ὁποῖο ὀλοκληρώθηκε (Ἰωάννα Μπίθα).

Συμμετεῖχε γιὰ ἑβδομὴ συνεχῆ χρονιά σὲ ἀρχαιολογικὴ-ἐρευνητικὴ δραστηριότητα στὴν Ἀλβανία, σὲ συνεργασία μὲ τὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τῆς

Άλβανίας, για την προαγωγή του προγράμματος «Μνημεία της χριστιανικής λατρείας στην Άλβανία». Η δεκαπενθήμερη αποστολή πραγματοποιήθηκε στη γείτονα χώρα από τον έρευνητή του Κέντρου κ. Γιώαννη Βιταλιώτη από 7 έως 23 Σεπτεμβρίου 2011. Στη διάρκεια της αποστολής αυτής ο κ. Βιταλιώτης συνεργάστηκε με μέλη του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου (τον καθηγητή κ. Skënder Mucraj και τον Δρ Elio Hobdari) για την προετοιμαζόμενη δημοσίευση των τοιχογραφιών της κρύπτης της βασιλικής των Αγίων Τεσσαράκοντα, η οποία ανασκάπτεται από την παραπάνω επιστημονική ομάδα, και κατέγραψε σειρά βυζαντινών τοιχογραφιών σε διάφορα μέρη της χώρας.

Το Κέντρο συνέταξε και δημοσίευσε την ελληνική βιβλιογραφική παρουσία στο πεδίο της βυζαντινής και μεταβυζαντινής αρχαιολογίας των ετών 2006-2010, την οποία διένειμε δωρεάν, ύστερα από απόφαση της Ακαδημίας Αθηνών, στους συνέδρους του 22ου Διεθνούς Συνεδρίου Βυζαντινών Σπουδών (Σόφια, Αύγουστος 2011) (Γιώαννα Μπίθα, Όλγα Καραγιώργου).

Συνέχισε την καταγραφή και επεξεργασία του Φωτογραφικού και Σχεδιαστικού Αρχείου Αγίου Όρους του Παύλου Μ. Μυλωνά, το οποίο δώρισε ή οικογένεια στο Κέντρο κατόπιν επιθυμίας του Παύλου Μ. Μυλωνά. Κατά το 2011 ολοκληρώθηκε το τμήμα που αφορά στη φωτογραφική τεκμηρίωση των εικόνων από μονές του Αγίου Όρους (Αλεξάνδρα Καραγεώργου, Ευγενία Κουρέτα, Γιώαννα Μπίθα, Γιώαννης Βιταλιώτης).

Όργάνωσε την ετήσια διάλεξη την αφιερωμένη στη μνήμη του ιδρυτή του, ακαδημαϊκού Μανόλη Χατζηδάκη, κατά την οποία μίλησε η καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Μαρία Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου με θέμα «Μιχαήλ Δαμασκηνός, ο διδάσκαλος: Οί προσανατολισμοί και η σημασία της ζωγραφικής του» (Γιώαννα Μπίθα).

Δημοσίευσε στη σειρά «Μνήμη Μανόλη Χατζηδάκη» τη διάλεξη της αρχαιολόγου της 4ης Έφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και διδάκτορα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Άγγελικης Κατσιώτη *Ο εικονογραφικός κύκλος της Αποκάλυψης στο ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στο Άσκληρειό της Ρόδου (1676-7). Μνήμη Μανόλη Χατζηδάκη, Ακαδημία Αθηνών, 3 Μαρτίου 2009* (Γιώαννα Μπίθα).

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΚΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

	Σελ.
ΒΙΤΑΛΙΩΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. — "Εκθεση πεπραγμένων τοῦ Κέντρου "Ερευνας τῆς Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Τέχνης κατὰ τὸ ἔτος 2011 . . .	225
ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Α. — Νεκρολογία γιὰ τὸν Hratch Bartikian, ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας	159
ΓΑΡΔΙΚΑ-ΚΑΤΣΙΑΔΑΚΗ ΕΛΕΝΗ. — "Εκθεση πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἑρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸ ἔτος 2011 . . .	212
ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Σ. — Ἀναγγελία τοῦ θανάτου τῆς Jacqueline de Romilly, ξένου ἐταίρου τῆς Ἀκαδημίας	51
ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Σ. — Ἀναγγελία τοῦ θανάτου τοῦ Τάκη Βαρβιτσιώτη, ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας	53
ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Σ. — Προσφώνηση τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ ξένου ἐταίρου κ. Gregory Nagy στὴν Ἀκαδημία	75
ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Σ. — Ἀναγγελία τοῦ θανάτου τοῦ Patrick Michael Leigh Fermor, ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας	155
ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Σ. — Ἀναγγελία τοῦ θανάτου τοῦ Jean Leclant, ξένου ἐταίρου τῆς Ἀκαδημίας	157
ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Σ. — Ἀναγγελία τοῦ θανάτου τοῦ Hratch Bartikian, ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας	157
ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Σ. — Προσφώνηση τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους κ. Egert Röhlmann στὴν Ἀκαδημία	161
ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ Α. — Νεκρολογία γιὰ τὸν Ἰάκωβο Καμπανέλλη, τακτικὸ μέλος τῆς Ἀκαδημίας	61
ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ Α. — Ὁ γιὸς τοῦ Δράκου: Νέες ἔρευνες γιὰ τὴν καύτιση τοῦ ποιητῆ τοῦ Ἐρωτόκριτου	137
ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ ANNA. — Ἐκδήλωσις εἰς μνήμην τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη (1913-2006). Ὁ Μικρασιατὴς Τάσος Ἀθανασιάδης	19

KONOMHS NIKOLAOS. — Παρουσίαση τοῦ ξένου ἐταίρου κ. Gregory Nagy κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του στὴν Ἀκαδημία	76
KONOMHS NIKOLAOS. — Παρουσίαση τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Αἰμιλίου Δημ. Μαυρουδῆ <i>Μακεδονικὴ Ἱατρικὴ Προσωπογραφία. Μακεδόνες γιατροὶ καὶ γιατροὶ στὴν ἐπηρεσία Μακεδόνων κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα. Μαρτυρίες καὶ ἀποσπάσματα: Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια</i>	97
KONOMHS NIKOLAOS. — Παρουσίαση τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους κ. Egert Pöhlmann κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του στὴν Ἀκαδημία	162
KONTOΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. — Ἀναγγελία τοῦ θανάτου τοῦ Ἰάκωβου Καμπανέλλη, τακτικοῦ μέλους τῆς Ἀκαδημίας	61
ΛΑΓΟΠΟΥΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ-ΦΑΙΔΩΝ. — Ἡ σημειολογία τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας	103
ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Δ. — Ἐκδήλωσης εἰς μνήμην τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη (1913-2006). Ἡ δοκιμιογραφία τοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη: κύριες συντεταγμένες τοῦ ἔργου καὶ ζητούμενα τῆς ἔρευνας	41
ΜΠΑΣΣΕΑ-ΜΠΕΖΑΝΤΑΚΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ. — Ἐκθεση πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωμάτων - ΙΑΝΕ κατὰ τὸ ἔτος 2011	197
ΜΠΙΘΑ ΙΩΑΝΝΑ. — Ἐκθεση πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Τέχνης κατὰ τὸ ἔτος 2011	225
NAGY GREGORY. — Observations on Greek Dialects in the Late Second Millennium BCE. Εἰσιτήριος λόγος τοῦ ξένου ἐταίρου κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του στὴν Ἀκαδημία	81
ΟΙΚΟΝΟΜΑΚΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. — Ἐκθεση πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Γραμματείας κατὰ τὸ ἔτος 2011	214
ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. — Ἀπονομὴ τοῦ Ἀριστείου τῶν Καλῶν Τεχνῶν καὶ Βραβείων, καὶ προκήρυξη τοῦ Ἀριστείου τῶν Ἐπιστημῶν κατὰ τὴν Πανεγυρικὴ Συνεδρία τῆς 24ης Μαρτίου 2011	55
ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. — Παρουσίαση τῆς ἔκδοσης τῶν περὶ νεοελληνικῆς ἱστορίας μελετῶν τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Μιχαὴλ Σακελλαρίου	151
ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. — Νεκρολογία γιὰ τὸν Patrick Michael Leigh Fermor, ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας	155

ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. — Νεκρολογία για τὸν Jean Leclant, ξένο ἑταῖρο τῆς Ἀκαδημίας	157
ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. — Ἐκθεση πεπραγμένων τῆς Ἀκαδημίας κατὰ τὸ ἔτος 2011	183
ΠΗΠΛΗ ΜΑΡΙΑ. — Ἐκθεση πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἀρχαιότητος κατὰ τὸ ἔτος 2011	220
ΡÖHLMANN EGERT. — Ἀνατολίζοντα μοτίβα στὴν ἕκτη ραψωδία τῆς Ἰλιάδος. Εἰσιτήριοι λόγος τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους κατὰ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ στὴν Ἀκαδημία	167
ΠΟΛΥΜΕΡΟΥ-ΚΑΜΗΛΑΚΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ. — Ἐκθεση πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας κατὰ τὸ ἔτος 2011	199
ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. — Διαδοχὴ τῆς Προεδρίας. Λόγος τοῦ ἀποχωροῦντος Προέδρου	9
ΣΤΑΜΟΥΛΗ ΡΟΔΗ. — Ἐκθεση πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸ ἔτος 2011	206
ΤΕΤΣΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ. — Ἡ βιωσιμότης ἑνὸς ἔργου τέχνης	63
ΤΣΟΥΠΡΟΥ ΣΤΑΤΡΟΥΛΑ. — Ἐκδήλωσις εἰς μνήμην τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Τάσου Ἀθανασιάδη (1913-2006). Ὁ μυθιστοριογράφος Τάσος Ἀθανασιά- δης καὶ ἡ θέση του στὴν νεοελληνικὴ λογοτεχνία	25
ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ. — Ντιέγκο Βελάσκεθ. Ἡ ἰσπανικὴ φωνὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς τέχνης	59
ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ. — Ἐκθεση πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης Ἐπιστημονικῶν Ὁρῶν καὶ Νεολογισμῶν κατὰ τὸ ἔτος 2011	216

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ - ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
ΑΦΟΙ ΕΜΜ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ «ΣΤΟΙΧΕΙΑΓΡΑ» ΕΠΕ
ΔΕΡΒΕΝΙΩΝ 7, 10680 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210 36 31 298

AKADEHMIA

AKADEMIEN

ISSN 0369-8106